

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กับพลวัตความหมาย

“ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในสังคมไทย

โดย

นางสาวมานิตา ศรีลิขิตานนท์

ดุสิตนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชามานุษยวิทยา

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กับพลวัตความหมาย

“ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในสังคมไทย

โดย

นางสาวมานิตา ศรีสีตานนท์

คุณูปการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชามานุษยวิทยา

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ROYAL INSTITUTE DICTIONARY AND THE DYNAMICS OF
“NATION-RELIGION-MONARCHY” IN THAI SOCIETY

BY

MISS MANITA SRISITANONT

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY

IN ANTHROPOLOGY

FACULTY OF SOCIOLOGY AND ANTHROPOLOGY

THAMMASAT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2016

COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ดุชนีนิพนธ์

ของ

นางสาวมานิตา ศรีสีตานนท์

เรื่อง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กับพลวัตความหมาย “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในสังคมไทย

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา

เมื่อ วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2560

ประธานกรรมการสอบดุชนีนิพนธ์

(อาจารย์ ดร.สายพิน ศุพุทธมงคล)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาดุชนีนิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุกติ มุกดาวิจิตร)

กรรมการสอบดุชนีนิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ พรชัย ตระกูลวรานนท์)

กรรมการสอบดุชนีนิพนธ์

(ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ)

กรรมการสอบดุชนีนิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ฉลอง สุนทราวาณิชย์)

คณบดี

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ อนุณเณ)

หัวข้อดุชนีพนธ์	พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กับพลวัต ความหมาย “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในสังคมไทย
ชื่อผู้เขียน	นางสาวมานิตา ศรีสีตานนท์
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาดุชนีพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุกติ มุกดาวิจิตร
ปีการศึกษา	2559

บทคัดย่อ

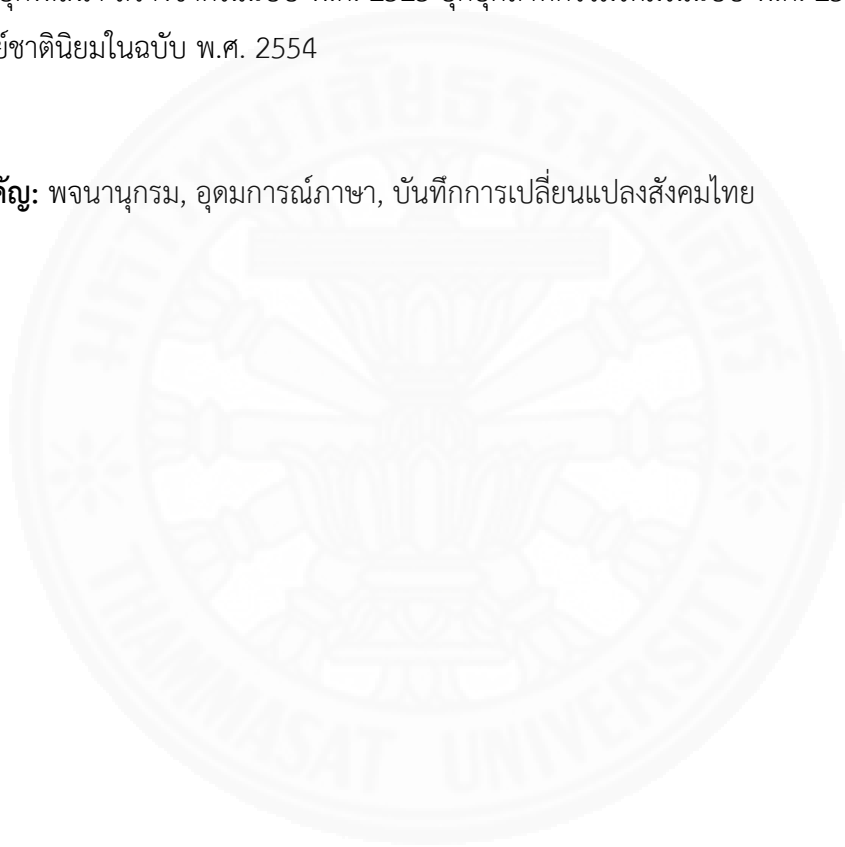
ดุชนีพนธ์เล่มนี้ศึกษาพลวัตความหมายของ “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในสังคมไทยผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน โดยเน้นการทำวิจัยเชิงเอกสารในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พ.ศ. 2525 พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2554 ตลอดจนศึกษาเอกสารที่ผลิตโดยราชบัณฑิตยสถาน เพื่อนำข้อมูลมาใช้ประกอบกับข้อมูลจากภาคสนามที่ได้จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ความคิดของราชบัณฑิตผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ในประเด็นเกี่ยวกับความคิดเกี่ยวกับภาษา วิธีการทำพจนานุกรม และหลักเกณฑ์เกี่ยวกับภาษา ผู้ศึกษานำข้อมูลทั้งหมดทำการวิเคราะห์ภายใต้กรอบทฤษฎีภาษาในฐานะสื่อของอุดมการณ์บนฐานคิดของภาษาศาสตร์มาร์กซิสต์ ภาษามาตรฐานของบูร์ดิเยอ และอุดมการณ์ทางภาษา

งานวิจัยนี้เสนอว่า พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานนอกจากจะเป็นแหล่งอ้างอิงทางภาษาแล้ว ยังมีบทบาทในการเป็นบันทึกการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่แสดงให้เห็นถึงพลวัตความหมายของ “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” อย่างมีจุดมุ่งหมายในเชิงอุดมการณ์ชาตินิยม กล่าวคือ นิยามของ “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้รับการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา เริ่มต้นจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ที่คำว่า “ชาติ” หมายถึง ชาตินิยาม เปลี่ยนแปลงไปสู่ “ชาติ” ที่เกิดขึ้นจากการเน้นย้ำประดิษฐ์กรรมที่สร้างสำนึกความเป็นชาติ ดังปรากฏให้เห็นผ่านคำศัพท์ นิยาม และตัวอย่างในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2525 ฉบับ พ.ศ. 2542 และฉบับ พ.ศ. 2554 ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีนิยามคำว่า “ศาสนา” และคำที่เกี่ยวข้องเป็น

องค์ประกอบที่ช่วยประสานระหว่างอุดมการณ์ “ชาติ” และ “กษัตริย์” ส่วนคำศัพท์และนิยาม “กษัตริย์” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจาก “เทวราชา” มาสู่ “ธรรมราชา” ที่มีนัยของความใกล้ชิดกับประชาชนและมีความหมายครอบคลุมพระราชกรณียกิจเพื่อประชาชน

พลวัตคำศัพท์และความหมาย “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงเป็นบันทึกการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยนับตั้งแต่ยุคชาตินิยม-รัฐนิยมในฉบับ พ.ศ. 2493 ยุคพัฒนา-สร้างชาติในฉบับ พ.ศ. 2525 ยุคอุตสาหกรรมใหม่ในฉบับ พ.ศ. 2542 และยุครื้อฟื้นกษัตริย์ชาตินิยมในฉบับ พ.ศ. 2554

คำสำคัญ: พจนานุกรม, อุดมการณ์ภาษา, บันทึกการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย

Dissertation Title	ROYAL INSTITUTE DICTIONARY AND THE DYNAMICS OF “NATION-RELIGION-MONARCHY” IN THAI SOCIETY
Author	Miss Manita Srisitanont
Degree	Doctor of Philosophy
Department/Faculty/University	Anthropology Faculty of Sociology and Anthropology Thammasat University
Dissertation Advisor	Assistant Professor Yukti Mukdawijitra, Ph.D.
Academic Years	2016

ABSTRACT

This dissertation studies the dynamics of “nation- religion- monarchy” presented in the Royal Institute Dictionaries. The research methodologies applied in this study include content analysis from Royal Institute Dictionary B.E. 2493, B.E. 2525, B.E. 2542 and B.E. 2554 versions under the theme of “nation-religion-monarchy” and documents published by the Royal Institute. In addition, the ethnographic studying-up to investigate perspectives on language, lexicography and linguistic criteria of the Royal Academic whose roles are crucial to writing the Royal Institute Dictionary is included. The data is analyzed through three theories, namely Marxism’s language as ideological signs, Bourdieu’s language standardization and the concept of language ideologies.

The research argues that, in addition to linguistic reference, the Royal Institute Dictionaries can be read as a description of social changes with nationalist ideologies in relation to the dynamic definition of “nation-religion-monarchy.” The definition of “nation” presented in the dictionaries are constantly changed to appropriate the state’s ideology. “Nation” means racial descent in B.E. 2493 version. The definition is later developed to “national invention” as a result of the state ideological apparatus to build national consciousness as presented in B. E. 2525,

B.E. 2542, and B.E. 2554 versions. Religion as the “national invention” is served to strengthen the concepts of “nation” and “monarchy.” The “monarchy” entries in each dictionary depicts the changing portrayal of monarchy from the “divine king” to the “righteous king” in which the definition encompasses the royal duties committed for the people.

The dynamics of “nation-religion-monarchy” presented in the Royal Institute Dictionaries are served as descriptions on social changes respectively ranging from the period of nationalism-Royal Prescriptions in B.E. 2493 version; the age of national building and development in B.E. 2525 version; the coming of New Industrialized Countries in B.E. 2542 version; and the revival of monarchical nationalism in B.E. 2554 version.

Keywords: Dictionary, Language Ideologies, Social Description

กิตติกรรมประกาศ

ในที่สุดก็ถึงวาระที่ข้าพเจ้าต้องนั่งเขียนกิตติกรรมประกาศเสียที ครั้งแรกที่เริ่มเขียน ดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้ ข้าพเจ้าเคยคิดว่า จะขอเขียนกิตติกรรมประกาศก่อน เพราะคิดว่าน่าจะเป็นสิ่งที่ง่ายที่สุดของงาน แต่พอถึงคราวที่ต้องมานั่งเขียน กลับเกิดอาการ “เขียนไม่ถูก” เพราะความรู้สึกที่เกิดขึ้นระหว่าง 6 ปีของการเรียนปริญญาเอกนั้นซับซ้อนเกินกว่าจะบรรยายออกมาเป็นตัวหนังสือ อีกทั้งยังเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อหลายชีวิตที่แวดล้อมนักศึกษาคนนี้

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 มีการสะดุดพักไปหลายครั้งระหว่างทาง แต่ที่อาจารย์ปรึกษาก็สามารถดึงกลับมาสู่เส้นทางได้ด้วยความเมตตา ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ยุกติ มุกดาวิจิตร เป็นอย่างสูงสำหรับความเมตตาที่รับข้าพเจ้าไว้เป็นศิษย์ในความดูแลและไม่เคยละทิ้งลูกศิษย์คนนี้ มีหลายครั้งที่คิดจะล้มเลิกกลางคันเพราะรู้ตัวดีว่าความสามารถของตัวเองไม่คู่ควรกับความคาดหวังและมาตรฐานของอาจารย์ แต่เมื่อนึกถึงความเสียสละและความอดทนของอาจารย์ที่ต้องอ่านงานและเขียนข้อคิดเห็นให้ทุกๆ ที่อาจารย์เองก็มีภาระงานมากมาย การยอมแพ้ง่ายไม่ใช่ทางออกของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เรียนรู้ทั้งเนื้อหาวิชา วิธีคิด และแบบอย่างความเป็นครูจากอาจารย์ บุญคุณของอาจารย์จะคงอยู่ไปตลอด

ขอบพระคุณอาจารย์ ดร.สายพิณ ศุภุทธมงคล ประธานกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ รองศาสตราจารย์ พรชัย ตระกูลวรานนท์ ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ และรองศาสตราจารย์ ฉลอง สุนทราวาณิช คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์สำหรับคำแนะนำที่ช่วยเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนางานวิจัยนี้

ขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติคุณ รุ่งเรือง รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาองค์กรฯ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริยุพา พูลสุวรรณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพัฒนา และสาธิตการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วงเดือน นาราสะจจ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องค์กรฯ อาจารย์ ดร.ภัทธีรา ธีรสวัสดิ์ รองผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยและพัฒนานโยบาย สถาบันวิจัย พัฒนา และสาธิตการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และรองศาสตราจารย์ดารกา วรณวนิช สำหรับโอกาสในการทำงานและการเรียนรู้ตามปรัชญา “การศึกษาคือความเจริญงอกงาม”

ขอบพระคุณศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์สำหรับข้อมูลจากการสัมภาษณ์หลายต่อหลายครั้ง ขอบพระคุณอาจารย์สำหรับหนังสือทุกเล่มที่อาจารย์หยิบเลือกให้จากห้องสมุดที่บ้าน

ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.กาญจนา นาคสกุล ราชบัณฑิต อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทย นักวรรณศิลป์ระดับชำนาญการและนักวรรณศิลป์ระดับปฏิบัติการ จากราชบัณฑิตยสถานสำหรับข้อมูลเกี่ยวกับการทำพจนานุกรม

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศรี จันทสิงห์ “อาจารย์แม่” ผู้เป็นแบบอย่างแก่ข้าพเจ้าเสมอมา อาจารย์เนาวรัตน์ ปฎิพัทธ์ภักดี ที่ปรึกษาส่วนตัวแห่งคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรตั้งแต่ปริญญาตรี

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.พิศวาท สุขนธพันธ์ สำหรับคำแนะนำ ข้อชวนคิด ความคิดเห็น และความห่วงใย

บุคคลอีกท่านที่น่าจะดีใจกว่าผู้เรียนเมื่อได้เห็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์คือ “พี่เต้” ดิษพงษ์ เหลืองกระจ่าง (ห้องเต้แห่ง “สวนถาวรฟาร์ม”) ผู้ที่ยอมอุทิศตนทุกวิถีทางเพื่อให้ภรรยาเรียนจบ ไม่ว่าจะป็นสารพัดข้อขัดแย้ง สนับสนุนทุนเล่าเรียน ดูแลความเป็นอยู่ด้วยดีตลอดมา และยังทำหน้าที่เป็นผู้ฟังคนแรกของทุกการนำเสนอ ปริญญาบัตรฉบับนี้ถือเป็นของขวัญที่ข้าพเจ้าขอมอบให้แก่สามีอันเป็นที่รักยิ่ง

ขอขอบพระคุณพ่อและแม่ที่ไม่เคยเรียกร้องสิ่งใดและปล่อยให้ลูกมีอิสระเลือกเดินตามแนวทางชีวิตที่เลือกเอง ขอขอบพระคุณพี่ยุ้ย พี่หยี ที่มีส่วนช่วยในการถอดเทปสัมภาษณ์ ขอขอบคุณยอดที่เป็นอีกกรณีศึกษาทำให้เข้าใจความสำคัญของครอบครัว ขอให้การศึกษาในครั้งนี้นำมาสร้างแรงบันดาลใจแก่พี่เฟริสท์ น้องโซกุน พี่ท็อป และน้องธิม ในเส้นทางการเรียนรู้ต่อไปในอนาคต ขอขอบพระคุณ “ป้าวรรณ” คุณสุวรรณ ภาวังคะรัตน์ และทุกคนในตระกูล “ศรีสีตานนท์” จากใจจริง

ขอขอบพระคุณพี่วิชัย แสงดาวฉาย คุณศิริภัทร จุ้ยเปี่ยม คุณศิริน้อย นิภานันท์ คุณสนธยา เอี่ยมบาง จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่คอยติดตามสอบถาม ส่งข่าว และช่วยอำนวยความสะดวกทุกประการ

ขอขอบพระคุณคุณจุฑิมาศ สุขใส ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ บังเพลิง และคุณชีวสิทธิ์ บุญเกียรติ สำหรับคำแนะนำทั้งในช่วงการเรียนและการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณคุณพัชณา อินทร์ศรี คุณภคมน สัมมานุช คุณกชกร เพชรรัตน์ อาจารย์พจนนิชา ฤกษ์สมุทร อาจารย์วรฉัตร เต็นสกุลประเสริฐ อาจารย์นภาศิริ ฤกษ์นันท์ อาจารย์นภาพร ละดาห์ สำหรับกำลังใจ ขอขอบคุณกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ สถาบันวิจัยพัฒนา และสาคิตการศึกษาที่ช่วยแบ่งเบาภาระงานสอนตลอดระยะเวลา 2 ปี

เชื่อว่า การเรียนปริญญาเอกจะมีแต่ความยากลำบาก หากยังเป็นโอกาสที่ช่วยให้ได้เรียนรู้แนวคิด ทฤษฎีที่ช่วยเปิดโลกทัศน์ในการทำความเข้าใจสิ่งรอบตัว การได้มีโอกาสมาเรียนกับอาจารย์ที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือเป็นประสบการณ์ที่มี

คุณค่าและน่าจดจำมากที่สุดของชีวิต ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่ให้โอกาสและเคียงข้างฉันจนศิษย์คนนี้นำถึงฝั่งฝันได้ในที่สุด ความสำเร็จที่เกิดขึ้นในชีวิตขอยกให้แก่อาจารย์ทุกท่านที่เคยสั่งสอนข้าพเจ้ามา

ขอโทษทุกท่านที่ทำให้ต้องเสียเวลาและได้รับผลกระทบจากข้าพเจ้าตลอดระยะเวลา 6 ปี หากมีสิ่งใดที่ข้าพเจ้าสามารถทำเพื่อทดแทนเวลาที่สูญเสียไปได้ข้าพเจ้ายินดีที่จะทำ

ท้ายที่สุด วิทยานิพนธ์เล่มนี้ขออุทิศแก่ “อาม่า” นางง่วงเอ็ง ศรีสิดานนท์ ผู้ไม่เคยผ่านโลกการศึกษา แต่เป็นครูที่สั่งสอนลูกหลานจนได้ดีมาถึงทุกวันนี้

นางสาวมานิตา ศรีสิดานนท์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(11)
บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา	5
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	6
1.3 ประวัติการศึกษาพจนานุกรม	6
1.3.1 ภาพรวมของบริบทการจัดทำพจนานุกรมในประเทศไทย	6
1.3.2 การศึกษาพจนานุกรมในประเทศไทย	10
1.3.3 การศึกษาพจนานุกรมในงานเขียนต่างประเทศ	13
1.4 ข้อเสนอของการศึกษา	17
1.5 ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา	17
1.5.1 ภาษาศาสตร์มาร์กซิสม์ : ภาษาในฐานะสื่อของอุดมการณ์	19
1.5.2 ภาษามาตรฐานของบูร์ดิเยอ	23
1.5.3 อุดมการณ์ทางภาษา	25
1.6 วิธีการศึกษา	27
1.7 เนื้อหาของดุซงึนินพ์	29

บทที่ 1 กำเนิดและพัฒนาราชบัณฑิตยสถาน	31
1.1 ยุคกรมราชบัณฑิตภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2454-พ.ศ. 2475)	31
1.2 ราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2476-พ.ศ. 2543)	37
1.2.1 กิจการและสถานะของราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลง	42
1.2.2 สมาชิกราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลง	46
1.3 ราชบัณฑิตยสถานสู่ราชบัณฑิตยสภาในยุคแห่งความเป็นเอกเทศ (พ.ศ. 2544-พ.ศ. 2558)	53
1.3.1 กิจการและสถานะของราชบัณฑิตยสถานในยุคแห่งความเป็นเอกเทศ	53
1.3.2 สมาชิกราชบัณฑิตยสถานในยุคแห่งความเป็นเอกเทศ	57
1.4 สรุป	59
บทที่ 2 พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและการสร้างภาษามาตรฐาน	62
2.1 ประวัติการจัดทำพจนานุกรมภาษาต่างประเทศ	62
2.1.1 พจนานุกรมภาษาอังกฤษในฐานะสำมะโนครีวทางภาษา	65
2.1.2 พจนานุกรมภาษาฝรั่งเศสกับการสร้างอาณานิคมทางภาษา	68
2.2 ประวัติการจัดทำพจนานุกรมในประเทศไทย	71
2.2.1 พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554	75
2.2.2 คณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	78
2.2.1.1 การกำหนดมาตรฐานภาษาไทย	85
คำนิยาม	86
การเขียน	95
การออกเสียง	99
2.2.1.2 คำศัพท์ต่างประเทศและการบัญญัติศัพท์	109
หลักในการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย	111
2.3 สรุป	116

บทที่ 3 พลวัตของ “ชาติ” และ “ศาสนา” ที่สะท้อนผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	118
3.1 การเปลี่ยนแปลงของสังคมจากพลวัตความหมายของ "ชาติ"	120
3.2 นิยาม "ชาติ" กับความเป็นอื่น	126
3.3 พลวัตของประดิษฐกรรมความเป็นชาติในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	132
3.4 ความหมาย "ศาสนา" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	142
3.5 สรุป	150
บทที่ 4 พลวัตความหมายของ “กษัตริย์” ที่สะท้อนผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	153
4.1 สถานะของ "กษัตริย์" ในสังคมไทยที่สะท้อนผ่านพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน	154
4.2 พลวัตบทบาทของ "กษัตริย์" ในสังคมไทย	160
4.3 คติเกี่ยวกับกษัตริย์ : การรื้อฟื้นกษัตริย์ชาตินิยม	164
4.4 สรุป	175
บทที่ 5 สถานะของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในสังคม	176
5.1 พจนานุกรม ฉบับศักราช : คำศัพท์จากประสบการณ์	176
5.2 พจนานุกรมของสอ เสถบุตร : คำศัพท์สื่อความคิด	179
5.3 พจนานุกรม ฉบับมติชน : พจนานุกรมฉบับนอกรีต	184
5.4 ศัพท์กฎหมายและสถานะของราชบัณฑิตยสถานในสังคมไทย	186
5.4 สรุป	192
บทสรุป	194
รายการอ้างอิง	203
ประวัติผู้เขียน	217

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1	123
3.2	127
3.3	129
3.4	135
3.5	143
ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	
3.6	144
ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	
3.7	146
ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	
4.1	155
ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	
4.2	160
4.3	161
ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	
6.1	195
ราชบัณฑิตยสถาน สมาชิกราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน	

บทนำ

หนังสือ ชุมชนจินตกรรม: บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม (Imagined Communities: Reflections on the Origin and spread of Nationalism) โดย เบนเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) เสนอว่าชาติเป็นเพียง “ชุมชนจินตกรรม” (imagined community) “ชาติ ถูกจินตกรรม ขึ้น ก็เพราะว่าสมาชิกของชาติที่แม้จะเล็กที่สุดก็ตาม แม้จะไม่เคยรู้จักเพื่อนสมาชิกร่วมชาติทั้งหมดของตนไม่เคยพบเห็นพวกเขาเหล่านั้นทั้งหมด หรือไม่เคยแม้กระทั่งได้ยินชื่อเสียงเรียงนามพวกเขาเหล่านั้นก็ตาม กระนั้นในจิตใจของแต่ละคนก็มีภาพพจน์ของความเป็นชุมชนร่วม” และการดำรงอยู่ของชุมชนหรือชาติมักเป็นการถูกจินตกรรมผ่านภาษา (Anderson, 1983, p.133) ด้วยเหตุนี้แล้วภาษาจึงมีบทบาทสำคัญในการ “จินตกรรม” และสร้างความเป็นชาติที่แตกต่างไปจากการใช้ธงชาติหรือชุดประจำชาติ สองสิ่งนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ ขณะที่ภาษาเป็นสิ่งที่สร้างชุมชนจินตกรรม สร้างความสามัคคีเฉพาะ (particular solidarities) เนื่องจากภาษาก่อให้เกิดประสบการณ์พร้อมกัน (simultaneity) เช่น ภาษาผ่านบทเพลงหรือบทกลอนที่ทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยงผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน ก่อให้เกิดสำนึกร่วมระหว่างบุคคลที่เปล่งเสียงออกมาร่วมกัน

ข้อเสนอของแอนเดอร์สันแสดงให้เห็นถึงลักษณะของชาติที่ไร้ตัวตน มีลักษณะเป็นภาพความคิดและความรู้สึกโดยมีสื่อ เช่น ภาษา ช่วยก่อก่อให้เกิดประสบการณ์ทางความคิดและความรู้สึก ความคิดเกี่ยวกับชาติของแอนเดอร์สันช่วยให้เข้าใจบทบาทของภาษาที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการ “จินตกรรม” ความเป็นชาติ ขณะที่แนวคิดของวาเลนติน นิโคเลวิช โวลโชนอฟ (Valentin Nikolaevič Vološinov) ที่ถ่ายทอดลงหนังสือ ลัทธิภาษณ์และปรัชญาแห่งภาษา (Marxism and the Philosophy of Language) สามารถช่วยให้เข้าใจลักษณะของภาษาที่ถูกใช้เป็นสื่อเพื่อการ “จินตกรรม” ความเป็นชาติ โวลโชนอฟเปิดพื้นที่การศึกษาภาษาที่ครอบคลุมถึงการศึกษาลัญญะ (sign) กฎที่ครอบคลุมระบบลัญญะและการปฏิบัติการของลัญญะในสังคม โดยให้ความสำคัญกับ วจนกรรม (speech act) ที่ไม่เพียงแต่จะสะท้อนภาวะความคิดจิตใจ (psyche) ของปัจเจกบุคคล แต่ยังเผยให้เห็นถึงจิตภาวะของสังคมโดยรวม (social psychology) ได้เช่นเดียวกัน นั่นหมายความว่า ภาษาของบุคคลมีพื้นที่ปฏิบัติการอยู่สองระนาบคือระดับปัจเจกและระดับสังคม

ภาษาคือลัญญะที่มีความหมายอยู่ในตัวและแฝงด้วยอุดมการณ์ทางภาษา โดยความหมาย และอุดมการณ์ทางภาษาแตกต่างกันขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลหรือสังคม สังคมเป็นผู้กำหนดและบังคับใช้กรอบ กฎ และระบบภาษาในภาพรวม และส่งถึงการใช้อยู่ในระดับปัจเจกบุคคลด้วยเช่นเดียวกัน หนังสือ ลัทธิภาษณ์และปรัชญาแห่งภาษา ของโวลโชนอฟ ถือเป็นพื้นฐานและ

แรงบันดาลใจสำคัญสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ที่ต้องการจะทำความเข้าใจภาษาในระดับสังคมที่ส่งผลต่อทั้งตัวภาษาและปัจเจกบุคคลผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน โดยให้ความสำคัญกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและภาษา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้เพียงแค่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอักขระวิธี การเขียนตัวสะกด และความหมายของถ้อยคำในภาษา แต่ยังก่อปฏิบัติการทางภาษาอันเป็นผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่ไวโลชินอฟเรียกว่า “จิตภาวะของสังคมโดยรวม” (social psychology)

อย่างไรก็ดี พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้สะท้อนอุดมการณ์เพียงอย่างอื่นที่จริงแล้ว ผลผลิตทางอุดมการณ์ทำหน้าที่ทั้งสะท้อน (reflect) และบิดเบือน (refract) อุดมการณ์ในสังคม ดังตัวอย่างของปฏิบัติการทางสังคมของพจนานุกรมเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเมื่อไม่นานมานี้

ในปี 2555 ราชบัณฑิตยสถานหนึ่งต้องการปรับการเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษในพจนานุกรมให้ตรงกับเสียงอ่าน ปรากฏการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดปฏิกิริยาที่หลากหลายในสังคม ทั้งที่ชื่นชมในการเปิดกว้างและการปรับตัวของราชบัณฑิตยสถานให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็มีเสียงสะท้อนออกมาว่า ในแง่ของคำศัพท์ ศัพท์ใหม่ไม่มีความสำคัญมากพอที่จะนำมารวบรวมบรรจุอยู่ในพจนานุกรม และแสดงความคิดเห็นว่าความพยายามที่จะปรับตัวให้ทันกับความทันสมัยไม่ใช่งานที่ราชบัณฑิตยสถานให้ความสำคัญราชบัณฑิตยสถานควรทำหน้าที่ในการส่งเสริมการใช้ภาษาที่ “ถูกต้อง” มากกว่า (มติชน, 2555) ขณะที่การปรับการเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษก็ถูกตั้งข้อสงสัยถึงความสามารถของภาษาไทยในการถ่ายทอดเสียงภาษาต่างประเทศ และหลักเกณฑ์การออกเสียงภาษาอังกฤษที่ราชบัณฑิตยสถานนำมาใช้ในการเขียนเป็นภาษาไทย เพราะทั้งหมดนี้ไม่ได้เป็นการสร้างและเผยแพร่ “สรรพความรู้” ต่อสังคม เพียงแต่เป็นการพยายามในการกำหนดมาตรฐานทางภาษาอีกครั้ง (ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2555) อีกทั้งยังแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางภาษาที่มองว่าภาษาไทยเป็นภาษาที่สามารถเทียบเคียงเสียงได้กับภาษาอื่นได้อย่างตรงไปตรงมา การปรับการเขียนเป็นการสะท้อนเสียงอ่าน ทั้งที่จริงแล้วยังไม่เสียงภาษาต่างประเทศบางเสียงที่ไม่มีปรากฏในภาษาไทย เป็นการพยายามบิดการเขียนให้สะท้อนเสียงอ่านตามเจ้าของภาษาที่ไม่ได้เป็นจริงเช่นนั้นเสมอ

ถึงใช้กันมานานแล้ว แต่ไม่ได้หมายความว่ามันถูกต้องนี่คะ ต้องถามว่าคุณจะเลือก “ความเคยชิน” หรือ “ความถูกต้อง” ถ้าใช้ด้วยความเคยชินแต่มันผิด แล้วทำไมไม่แก้ไขมันถูกละคะ เคยทำมาผิดๆ แล้วจะปล่อยให้ผิดต่อไปอย่างนั้นหรือ หรือว่าเห็นว่าผิดแล้วก็ควรแก้ไขให้ถูกต้อง ตามที่ควรจะเป็น ถ้าเรายังจะใช้แบบผิดๆ กันต่อไปแบบนี้ก็ไม่น่ารู้ทันเท่าไร เด็กเล็กที่ต้องเรียนหนังสือก็จะอ่านคำผิดๆ เหล่านั้นไม่ถูกอ่านไม่ออก เราจะปล่อยให้เด็กๆ จดจำสิ่งผิดๆ จากผู้ใหญ่ทำเอาไว้และใช้กันต่อไป

อย่างนั้นหรือคะ สำหรับคนที่คัดค้าน อยากให้ลองถามตัวเองดูสิคะว่า มีเหตุผลดีๆ สักข้อไหมที่จะไม่แก้ไขให้ถูกต้อง (ASTV ผู้จัดการรายวัน, 2555)

ราชบัณฑิตยสถานพิจารณาภาษาในแง่มุมของความเคยชิน และความถูกต้องเท่านั้น อันที่จริงแล้วการใช้ภาษายังมีมิติอื่นที่ควรให้ความสำคัญ เช่น สำเนียง และกาลเทศะ การระบุชี้ว่า ภาษาแบบใดถูก แบบใดผิด และความถูกต้องที่จะแก้ไขให้ถูกต้องเป็นความพยายามที่ชนชั้นปกครอง ต้องการสร้างกฎ ระเบียบทางภาษาเพื่อกำกับความรู้และความคิดของผู้ใช้ภาษา ซึ่งโวลชินอฟวิพากษ์ การปฏิบัติการทางภาษาแบบนามธรรมเช่นนี้ แต่ให้ความสำคัญกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2557 ราชบัณฑิตยสถาน ร่วมกับ บริษัท นานามีบุ๊กส์ จำกัด ซึ่งเป็นสำนักพิมพ์ที่ได้รับคัดเลือกให้จัดพิมพ์พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 พิมพ์ครั้งที่ 2 จัดงานแถลงข่าวเปิดตัวพจนานุกรมฉบับนี้พร้อมด้วยการเสวนาในหัวข้อ “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานหนังสือที่คนทุกอาชีพใช้” โดยมีผู้ร่วมเสวนา คือ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ประธานคณะกรรมการชำระพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน นางพจมาน พงษ์ไพบูลย์ ที่ปรึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ รศ.ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร ประธานกรรมการประจำภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การเสวนานี้เน้นย้ำให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของพจนานุกรมว่า

เป็นหนังสือที่ครอบครัวคนไทยควรมีไว้อ่าน ไว้ใช้อ้างอิง เพราะการใช้ภาษาไทย รู้จักใช้คำและเข้าใจความหมายอย่างถ่องแท้เป็นคุณสมบัติที่ดีของคนไทยทุกคน โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ประเทศไทยเรากำลังจะก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี 2558 เป็นโอกาสที่ดีที่เราจะได้ใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง อนุรักษ์และเผยแพร่การใช้ภาษาไทยให้กับเพื่อนชาวต่างชาติ ควบคู่ไปกับการเตรียมความพร้อมในการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อสื่อสารที่หลายคนกำลังให้ความสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้นพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานยังเป็นหนังสือที่สามารถใช้ได้กับทุกสาขาอาชีพ ทุกเพศทุกวัย ทุกอาชีพต่างสมควรใช้พจนานุกรมในการตรวจสอบการใช้ภาษาโดยเฉพาะภาษาไทยให้ถูกต้อง และยังเป็นความร่วมมือกัน อนุรักษ์ภาษาไทย วัฒนธรรมและมรดกประจำชาติของเราอีกด้วย (ThaiPR.net, 2557)

บทสรุปจากการเสวนาแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับภาษาของผู้ทรงคุณวุฒิทางภาษาไทยที่มีข้อสังเกตที่น่าสนใจดังนี้ ประการแรก การบรรจุอุดมการณ์ไว้ในภาษาไทย เช่น การใช้ภาษาไทยที่ถูกต้องเป็นคุณสมบัติที่ดีของคนไทย ก่อให้เกิดสิ่งที่แอนเดอร์สันเรียกว่า “ความสามัคคีเฉพาะ” ที่เชื่อมโยงความคิดและความรู้สึกของผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน ประการต่อมา การพิจารณาว่าภาษาไทยมาตรฐานเป็นวัฒนธรรมและมรดกประจำชาติเป็นทั้งการสะท้อนและบิดเบือนความจริงทางสังคม เนื่องจากการสร้างมาตรฐานนอกจากจะเป็นการดึงภาษาออกจากปฏิบัติการทางสังคมแล้วยังเป็นการครอบงำและกำหนดความคิดของคนในสังคม อันก่อให้เกิดข้อจำกัดในการใช้ภาษา และเป็นเครื่องมือหนึ่งในการใช้อำนาจของชนชั้นปกครองที่นำไปสู่การคัดเลือกภาษารูปแบบหนึ่งเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ประการสุดท้าย ทั้งการกำหนดภาษามาตรฐานและการกำหนดให้ภาษาเป็นภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมเป็นสื่อในการถ่ายทอดอุดมการณ์เป็นกระบวนการสำคัญสำหรับการสร้างสำนึกร่วมกันที่ก่อให้เกิดกระบวนการจินตกรรมชาติขึ้นมา เนื่องจากภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับกระบวนการชาตินิยม (Gellner, 1964) อีกทั้งภาษา-พิมพ์ (print-language) ยังมีความสำคัญในการสร้างสำนึกความเป็นชาติก่อให้เกิดรัฐ-ชาติ (nation-state) โดยข้ามผ่านข้อจำกัดของพื้นที่และเวลา (Anderson, 1983, p. 77)

ราชบัณฑิตยสถานเป็นหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย การอนุรักษ์ภาษาไทยมิให้แปรเปลี่ยนไปในทางที่เสื่อม และการส่งเสริมภาษาไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้ปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้น (พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน, 2558) โดยราชบัณฑิตยสถานนำเสนอภาษามาตรฐานผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่ให้คำอธิบายเกี่ยวกับภาษาทั้งในเรื่องของคำนิยาม การเขียนตัวสะกด การอ่านออกเสียง นอกจากพจนานุกรมแล้วราชบัณฑิตยสถานยังมีการออกประกาศชี้แจงเกี่ยวกับการใช้ภาษาเพื่อให้การใช้ภาษาไทยเป็นไปตามมาตรฐานเดียวกัน “เพราะเป็นหนังสือสำหรับการอ้างอิง คั่นคว้าที่มีความสำคัญและเป็นหลักภาษาของชาติที่หลายหน่วยงานต้องใช้ในการอ้างอิง เช่น ศาล หรือบุคคลทั่วไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ เช่น อ้างอิงคำนิยาม ตัวสะกดการันต์ การใช้ ด้วยเหตุนี้ผู้ชำระพจนานุกรมจึงพยายามชำระและปรับปรุงงานพจนานุกรมให้ครอบคลุมกับการใช้งานมากที่สุด” (อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทยที่มีบทบาทสำคัญในการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, สัมภาษณ์, วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2560) นอกจากการเป็นหลักภาษาของชาติแล้ว ความสำคัญของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานยังอยู่ที่การเป็นบันทึกการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจินตกรรมชาติ (Anderson, 1983) อันเป็นแง่มุมที่คุชชินีพนธ์นี้ให้ความสำคัญ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

เนื่องจากพจนานุกรมเป็นหนังสือที่รวบรวมคำที่มีใช้อยู่ในภาษาอย่างต่อเนื่องและแพร่หลาย ในแง่หนึ่งพจนานุกรมจึงเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของสังคมที่มีประโยชน์และมีการใช้งานอย่างแพร่หลายและช่วยให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำศัพท์ เช่น คำศัพท์กฎหมายที่แม้จะเป็นคำศัพท์ทั่วไปที่มีการใช้ในชีวิตประจำวัน แต่พจนานุกรมช่วยให้ได้ความหมายที่เป็นข้อยุติสำหรับการทำความเข้าใจ

ดุชฎินิพนธ์นี้ต้องการศึกษาพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานในฐานะบันทึกประวัติศาสตร์ทางความหมายของมนทัศน์ “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในสังคมไทย โดยมีชุดคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับมนทัศน์ดังกล่าวเป็นสื่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม การศึกษาครั้งนี้จะศึกษากระบวนการจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน การคัดเลือกคำศัพท์ วิธีการกำหนดความหมายของคำศัพท์ที่อยู่ในพจนานุกรม ควบคู่กับบริบททางสังคม เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างภาษาของราชบัณฑิตยสถานเพื่อถ่ายทอดนิยามความเป็น “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในแต่ละยุคสมัย

นอกจากนี้แล้ว เนื่องจากงานศึกษาในประเทศไทยยังไม่มีการศึกษาพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในฐานะบันทึกการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย งานศึกษาในครั้งนี้ต้องการขยายขอบเขตการศึกษาในแง่มุมดังกล่าวโดยเชื่อมโยงกับมนทัศน์เรื่องจิตรกรรมชาติและอุดมการณ์ภาษา จากการศึกษาสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในเบื้องต้น พบว่ามีการศึกษาในเชิงภาษาศาสตร์เท่านั้น เช่น การเปลี่ยนแปลงสำนวน การวิเคราะห์ความหมายประจำคำศัพท์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน การสำรวจพจนานุกรมภาษาไทยเพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างพจนานุกรมแต่ละเล่ม อย่างไรก็ตาม ยังขาดการศึกษาพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในแง่มุมที่เกี่ยวกับบทบาทในการเป็นบันทึกการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย การศึกษาในครั้งนี้ต้องการที่จะเผยให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานกับกระบวนการสร้างนิยามความหมายของชาติไทยที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในแต่ละยุค

ท้ายที่สุด การศึกษาในครั้งนี้ต้องการขยายพื้นที่การศึกษาศึกษาบทบาทของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในมิติอื่นๆ พจนานุกรมเป็นผลผลิตของการกำหนดมาตรฐานทางภาษาที่เชื่อมโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์ การเมือง และสังคม พร้อมแสดงให้เห็นถึงสนามของพจนานุกรมที่มีการท้าทายความคิดทางภาษาผ่านหนังสือคำศัพท์ที่เผยแพร่ในสังคม

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กับพลวัตความหมาย “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในสังคมไทย กำหนดบริบทในการศึกษาไว้ที่การศึกษานิยามความเป็นชาติที่นำเสนอผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พ.ศ. 2525 พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2554 โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ดังนี้

- 1) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงคำศัพท์และนิยามของคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับ “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, พ.ศ. 2525, พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2554
- 2) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่แสดงให้เห็นผ่านคำศัพท์เกี่ยวกับ “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์”

1.3 ประวัติการศึกษาพจนานุกรม

1.3.1 ภาพรวมของบริบทการจัดทำพจนานุกรมในประเทศไทย

หนังสือประเภทหนังสือคำศัพท์ภาษาไทยมีประวัติศาสตร์ย้อนหลังไปนานถึงสมัยอยุธยา แม้รูปแบบการนำเสนอ และเนื้อหาที่บรรจุอยู่จะแตกต่างจากสิ่งที่เรียกว่า “พจนานุกรม” ในปัจจุบันอย่างสิ้นเชิงก็ตาม แต่บทบาทของพจนานุกรมไม่จำกัดอยู่เพียงแค่การเป็นแหล่ง “อ้างอิง” ทางภาษา หากแต่ยังมีบทบาทที่สำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์ในสังคม การเป็นเครื่องมือในการปกครองของรัฐสมัยใหม่เพื่อรองรับกับการสร้างชาติ

หนังสือคำศัพท์ภาษาไทยมีประวัติศาสตร์ย้อนหลังไปนานถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ในยุครัตนโกสินทร์อยุธยา (พ.ศ. 2199-2231) ที่เรียกว่า “จินตามณี” ที่ทำหน้าที่เป็นหนังสือรวบรวมคำศัพท์ และแบบเรียนภาษาไทย สำหรับการแต่งฉันทลักษณ์และให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติสำหรับการเข้ารับราชการ หลังจากนั้น ก็มีหนังสือคำศัพท์เล่มอื่นๆ ที่จัดทำขึ้นโดยมิชชันนารีที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น พจนานุกรมไทย ของ หลุยส์ ลาโน (พ.ศ. 2207-2239) พจนานุกรมไทย ของ เจ. เทเลอร์ โจนส์ (พ.ศ. 2385) พจนานุกรมไทย ของ เจ. คัสเวล และ เจ. เอช. แชนด์เลอร์ (พ.ศ. 2389) พจนานุกรมละติน-ไทย ของ ปาเลกัว (พ.ศ. 2393) หนังสือ สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท ของปาเลกัว (พ.ศ. 2397) พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ของหมอยอร์ซ แมกฟาแลนด์ (พ.ศ. 2408) อักษราภิธานศรับท์ ของหมอบรัดเล (พ.ศ. 2416) ลิปิกรมายน ภาษาไทย-อังกฤษ ของ อี.พี. มิเชล (พ.ศ. 2434) และศรีพจนภาษาไทย ของบาทหลวงของ-หลุยส์ เวย์ เป็นฉบับ

ปรับปรุงแก้ไข และเพิ่มเติมเนื้อหาจากหนังสือสัพพะ พะจะนะ พาสา ไท (พ.ศ. 2439) (กระลำภักษ์ แพรกทอง, 2547)

พจนานุกรมภาษาไทยในยุคแรกเป็นผลงานของชาวต่างชาติเป็นส่วนใหญ่นอกจากภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการสื่อสาร การออกคำสั่ง การควบคุม หรือแม้แต่การทำ ความเข้าใจและการเข้าถึงความรู้และโลกทัศน์ของผู้คนในดินแดนแปลกใหม่ (Cohn, 1928, p. 5) พจนานุกรมในยุคนี้จึงมีบทบาทเหมือนกับแบบเรียนทางภาษาเพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้เป็นหลัก

สำหรับพจนานุกรมภาษาไทยที่จัดทำโดยราชการไทยเผยแพร่ครั้งแรกในพ.ศ. 2434 คือ พจนานุกรม ลำดับแลแปลศัพท์ที่ใช้ในหนังสือไทย ฉบับ ร.ศ.110 ตามพระดำริของสมเด็จพระ ยามาธิบดีราชานุภาพ อธิบดีกรมศึกษาในขณะนั้น โดยรวบรวมคำศัพท์จากหนังสือทั้งที่เป็น วรรณกรรมและวรรณคดีที่มีอยู่ในขณะนั้น มีการแปลคำศัพท์โดยพระเถระ พระบรมวงศานุวงศ์ และ ข้าราชการเป็นผู้รับผิดชอบในการคิดค้นแปลความหมายคำศัพท์ พจนานุกรมนี้มีคำศัพท์ 16,146 คำ เป็นที่นิยมใช้เป็นแบบแผนการเขียนการอ่าน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2541) หลังจากนั้นได้มีการ จัดพิมพ์พจนานุกรมเป็นคำแปลศัพท์ภาษาไทยสำหรับเขียนคำใช้ให้ถูกต้องตัวสะกด ฉบับ ร.ศ.120 เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2444 และพจนานุกรมสำหรับโรงเรียน พ.ศ. 2463 ต่อมา กระทรวงศึกษาธิการได้ จัดทำและตีพิมพ์พจนานุกรมเพื่อใช้อ้างอิงสำหรับการเขียนคำให้ถูกต้อง ในปี พ.ศ. 2470 จึงได้มีการ จัดพิมพ์หนังสือพจนานุกรมออกจำหน่ายและใช้ในราชการ แต่เนื่องจากข้อบกพร่องและความผิดพลาด หลายประการ จึงมีการชำระหนังสือพจนานุกรมโดยคณะกรรมการชำระพจนานุกรม หลังการจัดตั้ง ราชบัณฑิตยสถานขึ้น พ.ศ. 2477 งานชำระพจนานุกรมจึงถูกโอนมาให้ราชบัณฑิตยสถานดำเนินการจน แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2493 และเปลี่ยนชื่อพจนานุกรมเป็น “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493” ถือเป็นพจนานุกรม ฉบับแรกของราชบัณฑิตยสถาน บรรจุคำศัพท์ประมาณ 20,000 คำ

พ.ศ. 2519 รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ที่ออกตีพิมพ์เป็นเวลา 27 ปีแล้วนั้น เนื่องจากยังมีข้อบกพร่องและยัง ไม่สมบูรณ์ ตลอดจนมีคำใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมายใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยเหตุนี้ ราชบัณฑิตยสถานจึง ได้ชำระพจนานุกรมโดยใช้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เป็นพื้นฐานสำหรับ ปรับปรุงเป็น “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525” โดยมีคำศัพท์จำนวนทั้งสิ้น 30,120 คำ (บุญเรือน จันทร์ชูผล, 2528, น. 27)

ตลอดระยะเวลา 17 ปี ของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 มี การตีพิมพ์ใหม่ทั้งสิ้น 6 ครั้ง โดยครั้งที่ 6 จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2539 อย่างไรก็ตาม ในแง่ของคำศัพท์ และนิยามต่างๆ แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุนี้ ราชบัณฑิตยสถานจึงได้ชำระพจนานุกรมใหม่ ในครั้งนี้ได้มีการเพิ่มคำศัพท์ใหม่และเพิ่มคำนิยามใหม่มากขึ้น ซึ่งการชำระพจนานุกรมครั้งนี้ได้แล้ว

เสร็จเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2546 และได้จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ พุทธศักราช 2542 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยใช้ชื่อว่า “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542” มีค่าประมาณ 37,000 คำ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2556 ราชบัณฑิตยสถานได้จัดพิมพ์ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 มีคำศัพท์ประมาณ 39,000 คำ ถือเป็นฉบับล่าสุดที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน พจนานุกรมเล่มนี้ ตีพิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 100,000 เล่ม ด้วยงบประมาณที่รัฐบาลสนับสนุนจัดสรรจากงบประมาณรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ 2554 เพื่อแจกจ่ายแก่สถาบันการศึกษาทุกระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา สถาบันศาสนา หน่วยงานราชการ ตลอดจนคณะรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา เจ้าหน้าที่ของรัฐ และสื่อมวลชน ในการตีพิมพ์ครั้งที่ 2 จำนวน 50,000 เล่ม ราชบัณฑิตยสถานได้ให้เอกชนเข้ามาดำเนินงานทั้งด้านการตีพิมพ์และจัดจำหน่ายแก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งก็คือ บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด พจนานุกรมเล่มนี้มีการเพิ่มเติมบทนิยามของคำศัพท์ทั่วไป ศัพท์เฉพาะสาขา และที่สำคัญคือการเก็บคำศัพท์ที่รัชกาลที่ 9 ทรงใช้ในการพัฒนาเรื่องดิน น้ำ ป่าไม้ เช่นคำว่า กังหันน้ำชัยพัฒนา แกล้งดิน แก้มลิง ทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง โครงการตามพระราชดำริ และอื่นๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. ก-ข)

พจนานุกรมคือหนังสือที่รวบรวมคำที่มีใช้อยู่ในภาษา พจนานุกรมภาษาใดก็ต้องรวบรวมคำที่มีใช้อยู่ในภาษานั้น จัดเรียงตามลำดับของคำตามตัวอักษร ตลอดจนให้ความรู้ในเรื่องของอักษรวิธี (คือ การเขียนและสะกดการันต์) บอกเสียงอ่าน ความหมายของคำแต่เพียงสั้นๆ และบอกประวัติที่มาของคำ ความหมายของพจนานุกรมข้างต้นเป็นความหมายหลักของคำ dictionary เพราะความหมายรองของ dictionary ยังหมายถึงหนังสือที่รวบรวมคำเฉพาะที่ใช้ในวิชานั้นๆ จัดเรียงตามลำดับอักษร โดยมีคำอธิบายสั้นๆ เช่น พจนานุกรมภูมิศาสตร์ พจนานุกรมวิทยาศาสตร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2533)

นิยามดังกล่าวเน้นหน้าที่ของพจนานุกรมในการให้คำอธิบาย (description) เป็นสำคัญ แต่หากพิจารณาเนื้อหาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจะเห็นว่า ถ้อยคำที่มีใช้อยู่ในสังคมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีคำศัพท์ใหม่เกิดขึ้นหรือหายไปจากภาษาอื่นๆ ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ นอกจากจะเป็นพื้นที่รวบรวมและบรรจุถ้อยคำต่างๆ แล้ว พจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานยังต้องทำหน้าที่บัญญัติ (prescription) คำศัพท์และความหมายใหม่ควบคู่กัน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามลักษณะการนำไปใช้แล้ว พจนานุกรมจัดเป็นหนังสือประเภทอ้างอิง (reference book)¹ เพราะนำไปใช้เพื่อการอ้างอิงนิยาม อักษรวิธีหรือการเขียนและการสะกดการันต์ และเสียงอ่าน อันที่จริงแล้ว นอกจากพจนานุกรมจะทำหน้าที่ในการให้คำอธิบาย (description) และการบัญญัติ (prescription) แล้ว พจนานุกรมยังทำหน้าที่ในการกำหนดว่าผู้อ่านควรรู้อะไร มากเพียงใด เนื่องจากพจนานุกรมแต่ละเล่มมีการเลือกบรรจุคำศัพท์แตกต่างกัน เช่น พจนานุกรมฉบับมติชนให้ความสำคัญกับการคัดเลือกคำศัพท์และการกำหนดนิยามตามที่ใช้จริงในสังคม ซึ่งหมายรวมถึงคำศัพท์ที่ไม่ได้รวมอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (มติชน, 2547, น. 9-10) ขณะที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมุ่งที่จะกำหนดกฎเกณฑ์มาตรฐานของการใช้คำในภาษาไทยเป็นหลัก “เพื่อให้การเขียนหนังสือไทยมีมาตรฐานลงรูปลงรอยเดียวกัน ไม่ลักลั่น อันจะก่อให้เกิดเอกภาพในด้านภาษาซึ่งเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของชาติ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538, น. ๘)

โดยทั่วไปแล้ว เนื้อหาที่บรรจุอยู่ในพจนานุกรมควรมีความเป็นกลาง (neutral) เป็นการให้แนวทางเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจได้อย่างถูกต้อง (Muggleston, 2011, pp. 10-12) แต่อันที่จริงแล้ว เนื้อหาในพจนานุกรมอาจถูกแทรกซึมด้วยอุดมคติบางอย่าง เช่น ชนชั้น เพศ ด้วยเหตุนี้ ภาษาไทยที่เป็น “เอกภาพ” จึงมีความเหลื่อมล้ำในตัวเอง และสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคมไทยที่แฝงไปด้วยความเหลื่อมล้ำหลายระดับชั้น เช่น "ภาษาไทยที่ดี" นั้น นอกจากจะต้องอิงตามหลักไวยากรณ์ ตัวสะกด ความหมายตามพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานแล้ว ยังต้องคำนึงถึงสถานะของผู้รับสารเป็นหลักจึงจะสามารถเลือกระดับภาษามาใช้ได้อย่างเหมาะสม

¹ ราชบัณฑิตยสถานแบ่งประเภทของหนังสืออ้างอิงออกเป็น 5 ประเภท คือ

- พจนานุกรม
- สารานุกรม (encyclopedia) หนังสือรวบรวมความรู้ทุกสาขาวิชา มีคำอธิบายในเรื่องอย่างละเอียดสมบูรณ์ จัดเรียงตามลำดับอักษร
- อักษรานุกรม หรืออักษรานุกรมภูมิศาสตร์ (gazetteer) คือ หนังสืออธิบายลักษณะ สภาพ ที่ตั้ง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของโลกตามลำดับตัวอักษร
- อนุกรมวิธาน (taxonomy) คือหนังสือเกี่ยวกับการจัดจำแนกสิ่งมีชีวิต ตามกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์
- บัญญัติศัพท์ คือหนังสือรวบรวมคำศัพท์ภาษาไทยที่มาจากภาษาต่างประเทศ (จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 2 ฉบับที่ 16, เมษายน 2533)

1.3.2 การศึกษาพจนานุกรมในประเทศไทย

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการศึกษาพจนานุกรมไทยเผยให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่ค่อนข้างจำกัดอยู่กับการศึกษาพจนานุกรมเชิงภาษาศาสตร์ และการสำรวจประวัติการจัดทำพจนานุกรม ขอบเขตของการศึกษาพจนานุกรมในกลุ่มนี้มักมุ่งเน้นไปที่ตัวพจนานุกรม มีการแสดงความเชื่อมโยงระหว่างภาษากับบริบททางสังคมในแง่ของการเปลี่ยนแปลงคำศัพท์ หรือนิยามความหมาย ดังนี้

รายงานการวิจัยเรื่องวิเคราะห์การจัดความหมายประจำคำ (lexical meaning) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ของประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2526) ที่ศึกษาพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 แต่เน้นเฉพาะการให้ความหมายประจำคำ ผลการศึกษาเสนอว่าการจัด ความหมายประจำคำในพจนานุกรมมีจำกัดตายตัวเป็นแบบเดียวเสมอไป คำพ้องเสียง พ้องรูป คำที่มี ความหมายตรงกันข้าม คำบอกจำพวกล้อ คำประสม แต่ละชนิดมีวิธีการจัดความหมายมากกว่าหนึ่งแบบ ไม่มีเกณฑ์ที่เป็นระเบียบแน่นอน นอกจากนั้น การจัดความหมายประจำตัวของคำในพจนานุกรมทำให้เกิด ปัญหา 3 ข้อ คือ (1) คำพ้องเสียงรวมความหมายต่างกันไว้ในรายการเดียวกันทำให้สับสน (2) คำบอก จำพวกล้อ บอกระดับชั้นที่เหนือกว่าเพียงอย่างเดียว (ภาษาปาก ภาษาสุภาพ) ไม่บอกลักษณะหรือ คุณสมบัติเฉพาะยิ่งทำให้การนิยามไม่ชัดเจน และ (3) คำประสมที่รวมในคำตั้งซึ่งมีรากต่างกัน ทำให้เข้าใจ ผิดว่าเป็นคำประสมที่มาจากคำตั้งรากเดียวกัน

บุญเรือน จันทร์ชูผล (2528) วิเคราะห์พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ในด้านการรวบรวมคำ การจัด เรียงลำดับคำ อักษรวิธี การบอกเสียงอ่าน การให้ความหมาย การบอกประวัติที่มาของคำ การเสนอ ตัวอย่างการใช้คำ การเสนอคำพ้องความหมาย และคำความหมายตรงกันข้าม การใช้เครื่องหมายวรรค ตอน การแสดงภาพประกอบ การจัดรูปเล่มและการจัดพิมพ์ เพื่อประเมินคุณค่าตามตำราและระบบการ จัดทำพจนานุกรมเป็นเกณฑ์ สรุปคือ เป็นการศึกษาในเชิงประสิทธิผลของการนำเสนอคำศัพท์ในพจนานุกรม

การเปลี่ยนแปลงสำนวนในพจนานุกรมไทย โดยอริยานุวัตน์ สมารถกุล (2550) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงเฉพาะสำนวนในพจนานุกรมไทย ในด้านการเปลี่ยนแปลงจำนวน การ เปลี่ยนแปลงถ้อยคำในสำนวน และการเปลี่ยนแปลงความหมายของสำนวน รวมทั้งบริบททางสังคมของสำนวนจากอักษรวิธานศรัทธาหมอบรัดเล (2416) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, 2525 และ 2542 การศึกษาครั้งนี้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงของสำนวนที่บรรจุอยู่ในพจนานุกรมแต่ละฉบับทั้งในแง่ของจำนวนการเปลี่ยนแปลงเสียงพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ การเพิ่มคำ การตัดคำ และการลำดับคำใหม่ของสำนวน อันเนื่องมาจากการกลมกลืนเสียง การตัดเสียง และ

การเพิ่มเสียง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงความหมายของสำนวนโดยเทียบกับความหมายเดิมว่ามีการเปลี่ยนแปลงความหมายโดยขยายขอบเขตให้กว้างขึ้นหรือแคบลง

นอกจากนี้ยังมีงานเขียนที่ทำการสำรวจพจนานุกรมไทยที่มีการจัดพิมพ์มาทั้งหมด อีระพันธ์ ล. ทองคำ (2534) ได้รวบรวมประวัติการศึกษาเรื่องพจนานุกรมภาษาไทยไว้ในหนังสือการทำพจนานุกรมไทย-ไทย: อดีต-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2389-2533) เนื้อหาในหนังสือเป็นการรวบรวมบทความเกี่ยวกับพจนานุกรมไทย ศึกษาพจนานุกรมไทย พัฒนาการ วิเคราะห์โครงสร้างและลักษณะเด่นของพจนานุกรมไทย-ไทย เช่น การเรียงลำดับอักษร รูปแบบการนำเสนอศัพท์แต่ละคำ เช่น ศัพท์หลัก ศัพท์รอง และบทนิยามศัพท์ โดยใช้หลักการทำพจนานุกรมสากลเป็นแนวทางสำหรับการวิเคราะห์ ทำบรรณนิทัศน์พจนานุกรมไทย-ไทย โดยแบ่งออกเป็นพจนานุกรมฉบับบุกเบิก พจนานุกรมฉบับหลวง พจนานุกรมศัพท์ทั่วไปฉบับเอกชนและพจนานุกรมศัพท์ ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการศึกษาในครั้งนี้คือผู้ศึกษามีการใช้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการเปรียบเทียบกับพจนานุกรมฉบับอื่น นอกจากนี้ยังมีการแสดงความคิดเห็นว่าวัตถุประสงค์การจัดทำพจนานุกรมไทยฉบับหลวงเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ นอกจากจะใช้เป็นตำราสำหรับการค้นคว้าความหมายของคำ และวิธีสะกดคำแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ที่จะวางมาตรฐานการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องเหมาะสมที่สุด โดยเปลี่ยนจากการบรรยายหรือพรรณนา ตามความเป็นจริง (descriptive) เป็นการวางมาตรฐานการใช้ที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม (prescriptive)

พ.ศ. 2547 ราชบัณฑิตยสถานได้จัดทำเอกสารประกอบนิทรรศการเรื่อง “วิวัฒนาการของพจนานุกรมไทย” เนื่องในโอกาสฉลองวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ 70 ปี เอกสารให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยโดยแบ่งออกเป็นยุคต่างๆ คือ 1) พจนานุกรมไทยยุคแรกเริ่ม เช่น คำอักษฎี ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก และคณะพจนานุกรมไทย ของ หลุยส์ ลาโน พจนานุกรมไทย ของ เจ. เทเลอร์ โจนส์ พจนานุกรมไทย-ไทย ของ เจ. คัสเวล และ เจ.เอช. แชนด์เลอร์ พจนานุกรมไทยของปาเลกัว พจนานุกรมละติน-ไทย สัพพะจะนะ พาสา ไท (พจนานุกรมไทย-ละติน-ฝรั่งเศส-อังกฤษ) ศรีพจน์ภาษาไทย และอักษรวิธานศรีบทของหมอปรีดเล 2) พจนานุกรมไทยที่ทางราชการจัดทำขึ้นในยุคแรก เช่น พจนานุกรม ลำดับแปลศัพท์ที่ใช้ในหนังสือไทย ฉบับ ร.ศ. 110 พจนานุกรม เป็นคำแปลศัพท์ภาษาไทยสำหรับเขียนคำใช้ให้ถูกต้องตามตัวสะกด ฉบับ ร.ศ. 120 ปทานุกรมสำหรับโรงเรียน พ.ศ. 2463 ปทานุกรมกรมตำรา กระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2470 และปทานุกรมสำหรับนักเรียน พ.ศ. 2472 3) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้รายละเอียดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การจัดทำพจนานุกรม เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2542

เอกสารเรื่อง “วิวัฒนาการของพจนานุกรมไทย” แสดงให้เห็นว่าพจนานุกรมไทยในยุคแรกเป็นเพียงแค່รายการคำศัพท์เท่านั้น จนกระทั่ง พ.ศ. 2434 ถือเป็นครั้งแรกที่คนไทยทำพจนานุกรมภาษาประจำชาติ (กระถำภักษ์ แพรกทอง, 2547, น. 37) หลังจากนั้น การทำพจนานุกรมไทยก็มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องในแง่ของการรวบรวมคำศัพท์ การนิยามความหมาย จนกระทั่งบทบาทของพจนานุกรมไทยฉบับทางราชการได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นตำราสำหรับการค้นคว้าความหมายคำศัพท์ และเพิ่มบทบาทในการวางมาตรฐานภาษาไทยให้ถูกต้องเหมาะสมที่สุดต่อมาตามลำดับ

การศึกษาข้างต้นเป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการจัดทำพจนานุกรมในประเทศไทยและการศึกษาพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นการวิเคราะห์ประสิทธิผลของพจนานุกรมในการนำเสนอชุดคำศัพท์และความหมายเพื่อแสดงให้เห็นถึงข้อดีและข้อที่ควรปรับปรุง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการมองภาษาเป็นภาพสะท้อนของสังคมที่ดำเนินควบคู่กันไปอย่างสอดคล้อง กล่าวคือ เมื่อสังคมเปลี่ยน ภาษาก็เปลี่ยน

บทความ “อ่านพจนานุกรมของสอ เสถบุตร ในฐานวรรณกรรมทางการเมือง” ในหนังสือ ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกษัตริย์สยาม (พ.ศ. 2475-2500) โดยณัฐพล ใจจริง (2556) เป็นการขยายกรอบการศึกษาพจนานุกรมไปสู่การวิเคราะห์ควบคู่กับบริบททางการเมืองและสังคม บทความนี้แสดงให้เห็นถึงการวิเคราะห์เนื้อหาพจนานุกรมที่สะท้อนถึงความคิดทางการเมืองและปฏิกริยาต่อต้านการปฏิวัติ 2475 แบบปัญญาชน “รอยัลลิสต์” ในช่วงเวลาดังกล่าว พจนานุกรมหรือหนังสือคำศัพท์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของสอ เสถบุตร

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการศึกษาพจนานุกรมไทยเผยให้เห็นถึงทิศทางการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับพจนานุกรมที่ค่อนข้างจำกัดอยู่กับการศึกษาเชิงภาษาศาสตร์ (บุญเรือน จันทรชูล, 2528; ประสิทธิ์ กาศย์กลอน, 2526; อริยานุวัตร์ สมารยกุล, 2550) และการสำรวจประวัติการจัดทำพจนานุกรม (ธีระพันธ์ ล. ทองคำ, 2534; ราชบัณฑิตยสถาน, 2547) งานอ่านพจนานุกรมของสอ เสถบุตร โดยณัฐพล ใจจริงเป็นการเชื่อมโยงคำศัพท์กับการถ่ายทอดอุดมการณ์ในระดับผู้เขียนรายบุคคล ซึ่งเป็นประเด็นที่วิทยานิพนธ์นี้ให้ความสนใจ หากแต่เป็นการขยายการศึกษาไปสู่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งเป็นพจนานุกรมที่จัดทำโดยหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจในหน้าที่ในการกำหนดมาตรฐานทางภาษา จึงสามารถเชื่อมโยงบทบาทของพจนานุกรมเข้ากับบริบทอื่น เช่น การเมืองและจิตรกรรมชาติได้

1.3.3 การศึกษาพจนานุกรมในงานเขียนต่างประเทศ

นอกเหนือจากการอ้างอิงไวยากรณ์ทางภาษา พจนานุกรมยังบทบาทอื่นที่สำคัญที่น่าสนใจและควรที่จะทำการศึกษาอีก เช่น พจนานุกรมในฐานะกลไกการปกครองของรัฐ และพจนานุกรมในฐานะเครื่องมือสำหรับการสร้างชาติ พจนานุกรมในฐานะเครื่องสะท้อนลักษณะประจำชาติ และพจนานุกรมกับลัทธิอาณานิคม ดังต่อไปนี้

การศึกษาเรื่อง มายาคติจากพจนานุกรม: การเขียนพจนานุกรมภาษาสลาฟในศตวรรษที่ 19 (Lexicographical doxa: The writing of Slavic dictionaries in the nineteenth century) ของ คริสติน ลีจ วิทาลิช (Kristin Leigh Vitalich, 2005) ศึกษาพจนานุกรมภาษาสลาฟเชิงเปรียบเทียบโดยใช้ข้อมูลจากพจนานุกรม 3 เล่ม คือ Dictionary of the Polish Language, Serbian Dictionary และ Interpretive Dictionary of the Living Great Russian Language เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้จัดทำพจนานุกรมแต่ละเล่มมีมุมมองว่าภาษาประจำชาติ (national language) ควรจะมีลักษณะอย่างไร โดยใช้แนวคิดของโจฮัน ก็อตฟรีด แฮร์เดอ (Johann Gottfried Herder) ที่มองว่าภาษามีความหมายสอดคล้องกับความคิด และเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ ภาษาไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่การสร้างผลผลิตทางวัฒนธรรม หากแต่เป็นจิตวิญญาณของผู้คน ภาษาแต่ละภาษามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้คนในชุมชนภาษาแต่ละอย่างมี ความคิดต่างกัน (Vitalich, 2005, p. 52) เนื้อหาในเล่มให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ประวัติของผู้เขียนพจนานุกรม บันทึกข้อความที่เกี่ยวข้องกับการเขียนพจนานุกรม และคำนิยาม ควบคู่กับบริบททางสังคม ผู้ศึกษามองว่าพจนานุกรมไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงแค่คำพรรณนาทางภาษา หากแต่ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างฮาบิทัสให้กับผู้อ่านพจนานุกรม โดยหากผู้อ่านมีข้อมูลที่แตกต่างไปจากนิยามที่ให้ไว้ในพจนานุกรม ผู้อ่านจะปรับเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์ให้สอดคล้องกับพจนานุกรม (Vitalich, 2005, pp. 78-79)

โจฮันเนส ฟาเบียน (Johannes Fabian) ผู้เขียนหนังสือ ภาษาและอำนาจของเจ้าอาณานิคม (Language and Colonial Power) ศึกษาพื้นที่แอฟริกาแถบตะวันตกเฉียงใต้ที่ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของยุโรป การศึกษาแสดงให้เห็นถึงบทบาทของภาษาที่มีต่อการสร้างและธำรงรักษาอำนาจของเจ้าอาณานิคม การจัดทำหนังสือรวบรวมคำศัพท์ (polyglot guide) เกิดขึ้นจากการเข้ามาของต่างชาติ เพื่อประโยชน์ในการสื่อสาร ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อแยกประเภทหรือระบุคำนิยาม (1986, p. 24) ฟาเบียนได้ทำการศึกษาวิเคราะห์แบบสอบถามเรื่องการเลือกใช้ภาษาในแอฟริกาทั้งเพื่อการติดต่อราชการ การค้า การศึกษา และการสื่อสารในชีวิตประจำวันเพื่อทำความเข้าใจทัศนคติของคนในพื้นที่ที่มีต่อภาษา ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นนโยบายทางภาษาเพื่อการสร้างมาตรฐานทางภาษาอันเป็นประโยชน์แก่การปกครองของเจ้าอาณานิคม ฟาเบียนยังได้ทำการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ

หนังสือคำศัพท์ที่มีการตีพิมพ์ในช่วงที่แอฟริกาตกอยู่ใต้อาณานิคม เพื่อวิเคราะห์การถอดเสียง ความหมาย การเขียนและวลีสำคัญสำหรับการสื่อสาร

กล่าวโดยสรุป การสำรวจวรรณกรรมต่างประเทศแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างภาษากับบริบททางการเมือง พจนานุกรมถูกนำมาใช้เป็นกลไกของรัฐสมัยใหม่อย่างน้อย 2 ลักษณะ คือ พจนานุกรมในฐานะกลไกการปกครองของรัฐ และพจนานุกรมในฐานะเครื่องมือสำหรับการสร้างจินตกรรมชาติ

1.3.3.1 พจนานุกรมในฐานะกลไกการปกครองของรัฐ

สิ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของราชบัณฑิตยสถานกับกลไกของรัฐได้อย่างชัดเจนก็คือการพิจารณาผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน การที่จะทำให้รัฐมีศูนย์กลางระบบการบริหารประเทศเพียงแห่งเดียวได้นั้นจำเป็นต้องมีรูปแบบการสื่อสารเพียงแห่งเดียวเท่านั้น (Fabian, 1986, p. 34) ด้วยเหตุนี้แล้วพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิตยสถาน และราชบัณฑิตต่างเป็นกลไกสำคัญในการช่วยกำหนด เผยแพร่ และปลูกฝังระบบการปกครองของรัฐ

ราชบัณฑิตยสถานก่อกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับการสร้างชาติสมัยใหม่ โดยทำหน้าที่ในการสร้าง เผยแพร่ และแลกเปลี่ยนความรู้โดยได้รับการรับรองทั้งในแง่ของการจัดตั้งองค์กร บทบาทหน้าที่ และการดำเนินงานต่างๆ ผ่านพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้อง การแต่งตั้งราชบัณฑิตยังต้องได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเมื่อได้รับการตีพิมพ์แล้วจะมีประกาศจากสำนักนายกรัฐมนตรีในการประกาศใช้ตัวสะกดและการออกเสียงตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน นอกจากนี้คณะกรรมการกฤษฎีกาที่เป็นสถาบันที่ปรึกษา กฎหมายของ รัฐ เป็นสถาบันทางวิชาการ และเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งของการปกครองประเทศ โดยกฎหมาย (rule of law) ยังช่วยสร้างความชอบธรรมแก่ราชบัณฑิตโดยระบุให้ราชบัณฑิตยสถานมีหน้าที่สำคัญในการรับรองหลักวิชา วินิจฉัยชี้ขาดรับรองหลักวิชา โดยที่ข้อวินิจฉัยของราชบัณฑิตจะต้องยึดถือกันอย่างเป็นทางการ ราชบัณฑิตจึงได้รับความชอบธรรมจากแหล่งที่มาของอำนาจของรัฐสมัยใหม่ ด้วยเหตุนี้ ราชบัณฑิตยสถานจึงมีความชอบธรรมในการจัดการเรื่องภาษา และพจนานุกรมก็มีความชอบธรรมในการกำหนดภาษามาตรฐานโดยปริยาย

ภาษามาตรฐานของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้มีความสำคัญกับแวดวงการศึกษาหรือวิชาการเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทกับการตัดสินใจทางกฎหมายไทย ธาณินทร์กรัยวิเชียรได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพจนานุกรมในทางกฎหมายไว้ว่า พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีความสำคัญต่อวงการกฎหมายไทยมาก “เพราะศาลยุติธรรมได้ถือเป็นหลักสำคัญในเรื่องคำ ตัวสะกด และอ้างอิงเสมอในเรื่องความหมายของคำสามัญทั่วไป เช่น คำว่า “ทำลาย” “ผ่าน” และ “แขง” เป็นต้น” นอกจากนี้ คำศัพท์ประเภทคำหยาบ เช่น “ดอกทอง” ควร

ได้รับการบรรจุอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เนื่องจากคำประเพณีนี้นี้มีความสำคัญมากในเรื่องของกฎหมาย เพราะถือว่าเป็น “คำสพประมาท” (ธีระพันธ์ ล. ทองคำ, 2534, น. 10-11)

อำนาจไม่ได้แสดงผ่านเวทีการแสดงอำนาจที่เห็นได้ชัดเจน ที่มีผู้แสดงรับบทบาทเป็นผู้ควบคุมและผู้อยู่ใต้การควบคุมเท่านั้น อันที่จริงแล้ว อำนาจได้ถูกแทรกซึมผ่านกระบวนการจัดการต่างๆ ในสังคมอย่างแนบเนียนจนบางครั้งไม่ได้ตระหนักว่าสิ่งเหล่านี้คืออำนาจที่แฝงอยู่ภายใต้รูปแบบของการ “บันทึก” เช่น การแจ้งเกิด และ “การเขียน” เช่น การสร้างมาตรฐานทางภาษา อันถือเป็นการสร้างบรรทัดฐานข้อมูลในลักษณะที่เอื้อต่อการปกครอง (Cohn, 1928, p. 3) ด้วยเหตุนี้ จึงมีพจนานุกรมหลายฉบับ นอกจากเหตุผลที่ว่าภาษามีชีวิต มีการพัฒนาอยู่เสมอตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงแล้ว การชำระพจนานุกรมนั้นยังแฝงนัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การปรับภาษาเพื่อเอื้อต่อการปกครอง เพราะนิยามคำศัพท์ใหม่ ๆ ที่เพิ่มมายุ่อมถือเป็นอีกหนึ่งช่องทางของการถ่ายทอดอุดมการณ์ผู้สังคัม

1.3.3.2 พจนานุกรมในฐานะเครื่องมือสำหรับการสร้างจิตกรรมชาติ

มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาติและภาษา เช่น หลากภาษา หนึ่งเดียวกัน: กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวธาร์ ประเทศเนปาล (Many Tongue, One People: The making of Tharu identity in Nepal) โดยอรชุน กุนรัตเน (Arjun Gunatratne, 2002) งานเขียนเล่มนี้เป็นงานชาติพันธุ์นิพนธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเรื่อง “ชาติ” กับภาษาของชาวธาร์ ชนกลุ่มน้อยในประเทศเนปาล งานศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์การเป็นชาวธาร์ที่ประกอบด้วยชนกลุ่มน้อยที่หลากหลาย และภาษา “ธาร์” ก็ถูกเลือกนำมาใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมเพื่อหลอมรวมชนกลุ่มน้อยที่มีภาษา และวัฒนธรรมที่หลากหลายให้เข้ามาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่เรียกว่าชาว “ธาร์” งานศึกษาของผู้เขียนช่วยสะท้อนบทบาทของภาษาในการช่วยให้เกิดตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างตนเองกับความเป็นอื่นที่มีผลสืบเนื่องไปถึงการเกิดสำนึกของความเป็นชาติ

นอกจากนี้ แอนเดอร์สันยังเน้นย้ำถึงบทบาทของภาษาในการสร้างจิตสำนึกความเป็นชาติผ่านภาษา-พิมพ์ โดยกล่าวไว้ว่าการดำรงอยู่ของชุมชนหรือชาติมักเป็นผลจากการจินตนาการผ่านภาษา (Anderson, 1983, p. 133) ซึ่งเชื่อมโยงกับ “ภาษา-พิมพ์” (print-language) ที่เป็นผลจากทุนนิยมและอุตสาหกรรมการพิมพ์ได้ก่อให้เกิดชุมชนรูปแบบหนึ่งที่มีสมาชิกเชื่อมสัมพันธ์ได้โดยการสร้างมวลชนที่สามารถสื่อสารกันได้ในภาษาเดียวกัน (Anderson, 1983, pp. 76-77) “ภาษา-พิมพ์” ที่แอนเดอร์สันนำเสนอคือสัญญาณเสียงที่ประกอบร่างขึ้นมาจากการผสมผสานและการคัดเลือกภาษาถิ่นที่ช่วยสื่อความไปสู่คนหมู่มาก อีกทั้งยังสามารถผลิตซ้ำได้หลายครั้ง นอกจากนี้ “ภาษา-พิมพ์” ยังก่อให้เกิดมาตรฐานทางภาษาที่มีการกำหนดลักษณะตัวอักษร และการสะกดคำที่

ส่งผลต่อการเขียน และการอ่านออกเสียงของประชากรในกลุ่มผู้ใช้ภาษา อย่างไรก็ตาม แม้ “ภาษา-พิมพ์” จะช่วยให้คนต่างถิ่นสื่อสารกันและเข้าใจในสิ่งเดียวกันได้ แต่กลับก่อให้เกิด “ภาษาของอำนาจ” ขึ้นมา (Anderson, 1983, p. 79) เนื่องจากต้องผ่านกระบวนการคัดเลือก และเชิดชูภาษาใดภาษาหนึ่งขึ้นมา เช่นในกรณีของภาษาไทย คือ ภาษากลางแบบกรุงเทพมหานครที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็น “ภาษา-พิมพ์” หรือภาษาประจำชาติ ด้วยเหตุนี้ สำเนียงท้องถิ่นที่แตกต่างไปจึงถูกลบเลือนด้วยระบบตัวพิมพ์ นอกจากนี้ ภาษายังมีบทบาทสำคัญในการ “จินตกรรม” และสร้างความเป็นชาติ เนื่องจากแบบแผนของภาษามาตรฐานช่วยก่อให้เกิดความสามัคคีเฉพาะ (particular solidarities) ภาษาในพจนานุกรมสามารถก่อให้เกิดสำนึกในอุดมการณ์เดียวกันได้โดยไม่มีข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ (Anderson, 1983)

พจนานุกรมไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่รวบรวมคำศัพท์ บอกอักขรวิธี และนิยามความหมายตามนิยามที่ถูกกำหนดขึ้นไว้เท่านั้น แต่ยังมีบทบาทอื่นที่น่าสนใจ มีความสำคัญ และเกี่ยวข้องโดยตรงกับบริบทของรัฐชาติสมัยใหม่ เช่นในกรณีของประเทศฝรั่งเศส

นับแต่ศตวรรษที่ 16 พระราชบัญญัติวิลเลียมส์ ก็อดเตอเรต์กำหนดให้ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาสำหรับใช้ในที่สาธารณะแทนภาษาละติน เพื่อประโยชน์ในการปกครองและการลดทอนอำนาจแห่งศาสนจักร แต่ในขณะนั้นภาษาฝรั่งเศสยังไม่เป็นที่ใช้งานอย่างแพร่หลาย จนกระทั่งได้รับการสนับสนุนของราชบัณฑิตฝรั่งเศส รวมถึงการจัดทำพจนานุกรม หนังสือพิมพ์ วรรณกรรม สมาคมที่ช่วยส่งเสริมความภาคภูมิใจและก่อให้เกิดเกียรติแห่งการใช้ภาษาฝรั่งเศสเพิ่มสูงขึ้น (ฌ็อง-เบอนัวต์ นาโต, 2552/2554, น. 244)

หลังการปฏิวัติในปี 1789 การมีภาษาท้องถิ่นที่หลากหลายถือเป็นภัยคุกคามทั้งต่อการเมืองและอุดมการณ์ในแง่ของความเป็นเอกภาพ ด้วยเหตุนี้จึงมีการออกสนธิสัญญากำกับให้ประชากรฝรั่งเศสต้องสื่อสารด้วยภาษาฝรั่งเศส และภาษาที่ใช้ในการศึกษาในโรงเรียนจะต้องเป็นภาษาฝรั่งเศสเท่านั้น การสอนภาษาฝรั่งเศสถือเป็นหน้าที่หนึ่งที่สำคัญในการ “ปลูกฝังอารยธรรม” (civilize) ให้กับชาวฝรั่งเศส (Weber, 1976, pp. 67-72) ความพยายามในการสร้างเอกภาพทางภาษาของฝรั่งเศสส่งผลให้ต้องเลือกภาษาหนึ่งและทิ้งภาษาอื่นๆ ผลที่ได้คือ ภาษาฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสถือเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของภาษาที่มีต่อการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ที่ต้องสร้างความเป็นหนึ่งเดียวท่ามกลางความหลากหลาย นอกจากการบังคับใช้ภาษาฝรั่งเศสแล้ว ยังจำเป็นต้องมีการดำเนินการอื่นๆ ทางด้านภาษาเพื่อช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างชาติให้เกิดขึ้นจริงได้ เช่น การก่อตั้งราชบัณฑิต (l'Académie Française) การจัดทำพจนานุกรม

การสอนภาษาฝรั่งเศสในโรงเรียน หรือแม้แต่การสร้างอุดมการณ์ให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในการใช้ภาษาฝรั่งเศส (Weber, 1976, p. 87)

การศึกษาวรรณกรรมต่างประเทศแสดงให้เห็นถึงการศึกษากับบริบททางการเมือง การปกครอง สังคม และความรู้สึก โดยให้ความสำคัญกับภาษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการถ่ายทอดอุดมการณ์ การสร้างอัตลักษณ์ การควบคุม อันนำไปสู่สำนึกร่วมในความเป็นชาติ ขณะที่การศึกษาพจนานุกรมในประเทศไทยยังมีขอบเขตการศึกษาที่ค่อนข้างจำกัดอยู่ที่การสำรวจการเปลี่ยนแปลงภาษาในพจนานุกรม โดยมีการเชื่อมโยงพจนานุกรมเข้ากับบริบททางการเมืองในฐานะที่เป็นสื่อในการถ่ายทอดอุดมการณ์เพียงเล็กน้อย

1.4 ข้อเสนอของการศึกษา

การศึกษา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กับพลวัตความหมาย “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ในสังคมไทย มีข้อเสนอทางวิชาการว่า พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้มีบทบาทเพียงแต่การเป็นแหล่งอ้างอิงทางภาษา แต่ภาษาที่อยู่ในพจนานุกรมฉบับนี้เป็นบันทึกที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมในแต่ละช่วงเวลา

ด้วยข้อจำกัดของประเด็นการศึกษาพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่ผ่านมา ทำการศึกษาเพียงแต่การเปลี่ยนแปลงเชิงภาษาศาสตร์ และการสำรวจลักษณะพจนานุกรมไทย จึงก่อให้เกิดความตั้งใจที่จะเปิดประเด็นการศึกษาพจนานุกรมไปสู่พื้นที่ใหม่ๆ คือ การมองพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในฐานะบันทึกการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยผ่านการสร้างความหมายของคำศัพท์เกี่ยวกับ “ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์” ที่เป็นอุดมการณ์หลักของสังคมไทย

1.5 ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษามานุษยวิทยาภาษาเป็นการศึกษาที่เชื่อมโยงสาขาภาษาเข้ากับสาขามานุษยวิทยา ด้านสังคม-วัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังได้มีการนำการศึกษาภาษาไปบูรณาการกับสาขาวิชาอื่นๆ เช่น ปรัชญาภาษา ทฤษฎีวิวัฒนาการ จิตวิทยาพัฒนาการ สังคมวิทยา และคติชนศึกษา (Black, 2013, p. 274) สตีเฟน พี. แบล็ค (Steven P. Black) ได้ทำการศึกษาภาพรวมของแวดวงการศึกษา มานุษยวิทยาภาษา และจัดกลุ่มการศึกษาออกเป็นสาขาต่างๆ ได้แก่ ภาษาสัมพัทธ์ (linguistic relativity) เป็นการศึกษาที่มองว่าภาษาสัมพันธ์กับความคิด ซึ่งต่อยอดมาจากการศึกษาของนักมานุษยวิทยาภาษารุ่นแรกๆ ที่ใช้ภาษาเป็นหลักเกณฑ์ในการจัดกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การศึกษา

ของฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas, 1964) ที่เสนอว่าภาษามีลักษณะร่วมกับวัฒนธรรม เนื่องจากธรรมชาติของภาษามีลักษณะของความเป็นจิตใต้สำนึกของคนเรา และเอ็ดวาร์ด ซาปีร์ (Edward Sapir, 1964) ที่เชื่อมโยงภาษาเข้ากับวัฒนธรรม โดยมองว่าการพูดภาษาต่างกันย่อมมีวัฒนธรรมที่ต่างกันเพราะภาษาก็คือความคิดจิตใจ (mental thought) การที่บุคคลมีความแตกต่างกันก็เพราะการสื่อสารภาษาที่ต่างกัน

การศึกษาด้านมานุษยวิทยาภาษาอีกกลุ่มหนึ่งคือ การศึกษาภาษากับการขัดเกลาทางสังคม (language socialization) มองว่าความแตกต่างทางด้านภาษาเป็นผลสืบเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรม (Black, 2013, p. 274) ด้วยเหตุนี้ การเรียนรู้ภาษา (language acquisition) จึงเกิดขึ้นควบคู่กับกระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรม (enculturation) (Ochs and Schieffelin, 1984 อ้างถึงใน Black, 2013, p. 274) การศึกษาในสาขานี้ยังครอบคลุมถึงการศึกษาละครและการแสดงในฐานะเครื่องมือสำหรับการกำหนดความหมายของภาษา (Anna Marie Trester, 2012; Kathe Managan, 2012; Graham Jones, 2012; Yoshiko Matsumoto, 2011 อ้างถึงใน Black, 2013, p. 275) เพราะฉะนั้นแล้ว การศึกษาภาษาในกลุ่มนี้จึงจำเป็นต้องทำควบคู่ไปกับการศึกษาสังคม

กลุ่มที่สาม ได้แก่การศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างภาษาและสังคมและอุดมการณ์ภาษา (language ideologies) (Black, 2013, p. 273) ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับอำนาจการเมือง และชีวิตทางสังคม การศึกษาในกลุ่มนี้จะศึกษาความแตกต่างของการพูดผ่านสำเนียงภาษาถิ่นควบคู่ไปกับคุณค่าของภาษาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และโครงสร้างทางภาษา

นอกจากนี้ยังมีแนวทางใหม่ที่พัฒนาขึ้นสำหรับการศึกษาภาษา คือการพิจารณาภาษาเป็นวัตถุการศึกษา (objectification) สื่อ (materiality) และพื้นที่บรรจุค่านิยม (embodiment) เช่น การศึกษาภาษาที่ใช้ในสื่อออนไลน์ เช่น ยูทูปและการแสดงความคิดเห็นบนอินเทอร์เน็ต (Chun and Walters, 2011; Walton and Jaffe, 2011 อ้างถึงใน Black, 2013, p. 276) ซึ่งเผยให้เห็นถึงตัวตน ลักษณะชุมชนผู้ใช้ภาษาและแง่มุมทางด้านเศรษฐกิจการเมือง อีกทั้งยังมีการศึกษาภาษาที่นอกเหนือไปจากภาษาที่เป็นคำพูด เช่น เสียง การสัมผัส หรือแม้แต่ภาษาของคนหูหนวกและคนตาบอด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงมิติใหม่ของภาษาที่นอกเหนือไปจากภาษาที่เป็นคำพูด (nonlanguage)

การศึกษามานุษยวิทยาภาษาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงบทบาทของภาษาที่นอกเหนือจากการเป็นเครื่องมือสำหรับการสื่อสาร อีกทั้งยังมีความเชื่อมโยงกับความคิดจิตใจ สังคม วัฒนธรรม อำนาจ และการเมือง ด้วยเหตุนี้ การศึกษาภาษาในแบบมานุษยวิทยาภาษาจึงไม่สามารถ

แยกภาษาออกจากบริบทที่แวดล้อม อันจะช่วยเผยให้เห็นถึงลักษณะที่แท้จริงของภาษา ที่มาของภาษา และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากตัวภาษา

การศึกษาภาษาของนักภาษาศาสตร์เป็นการศึกษาที่มองภาษาเป็นวัตถุสำหรับการศึกษา กล่าวคือเป็นการศึกษาที่ตัวภาษาเชิงอุดมคติ ถูกต้องตามกฎไวยากรณ์ และถูกแยกออกจากบริบททางสังคมโดยสิ้นเชิง แม้ต่อมาจะมีการศึกษาภาษาโดยเชื่อมโยงภาษาเข้ากับบริบททางสังคมมากยิ่งขึ้น เช่น เจ. แอล. ออสติน (1962) และจอห์น เซิร์ล (1995) แต่ก็ยังเป็นการศึกษาภาษาในระดับสังคม หรือแม้แต่การศึกษาภาษาของโวโลชินอฟ (1986) ที่พิจารณาว่าภาษาคือสัญญาณที่บรรจุอุดมการณ์ก็ยังคงจำกัดอยู่ที่ระดับปัจเจก และภาษาที่เกิดขึ้นในสังคม การศึกษาของนักคิดเหล่านี้ยังขาดการพิจารณาถึงภาพใหญ่ของสนามของภาษา เช่น สถาบันต่างๆ

สำหรับทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือการศึกษาที่เชื่อมโยงกับบริบททางการเมือง โดยมีทฤษฎีที่ใช้เป็นแนวทางสำหรับการศึกษา 3 กลุ่ม คือ ภาษาศาสตร์มาร์กซิสม์ ภาษามาตรฐานของบูร์ดิเยอ และอุดมการณ์ทางภาษา

1.5.1 ภาษาศาสตร์มาร์กซิสม์ : ภาษาในฐานะสื่อของอุดมการณ์

เพื่อให้เข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างอุดมการณ์ทางภาษา ผู้สังคมและปัจเจกบุคคล มาร์กซิสนำเสนอโมโนทัศน์เรื่องจิตวิทยาเชิงวัตถุวิสัย (objective psychology) หรือภาวะจิตที่มีพื้นฐานอิงกับเหตุการณ์และระเบียบวิธีการทางสังคมวิทยา ที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับภาวะทางกายภาพ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ จิตภาวะของบุคคลเป็นผลที่เกิดขึ้นจากอุดมการณ์ทางสังคม ด้วยเหตุนี้แล้ว การจะทำความเข้าใจภาวะจิตของบุคคล (subjective psyche) ได้นั้นจะต้องทำความเข้าใจอุดมการณ์ และการตีความอุดมการณ์ทางสังคม กระบวนการจะทำให้บุคคลเกิด “ประสบการณ์ภายใน” (inner experience) ได้นั้นจำเป็นต้องมีจุดเชื่อมโยงระหว่างบุคคลและโลกภายนอกและสิ่งที่เป็นตัวประสานพรมแดนของทั้งสองฝ่ายก็คือความหมาย “ถ้อยคำจะเป็นถ้อยคำได้ด้วยความหมาย ประสบการณ์จะเป็นประสบการณ์ได้ก็ด้วยความหมายเช่นเดียวกัน” ประสบการณ์ถือเป็นสื่อหนึ่งของเครื่องหมาย (material of signs) ซึ่งสามารถแสดงออกได้ผ่านคำพูด สีหน้า ท่าทาง เป็นต้น (Vološinov, 1973, pp. 25-31) การศึกษาความหมายของคำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจะช่วยให้เข้าใจถึงอุดมการณ์ทางสังคมที่ก่อรูปขึ้นและส่งผลกระทบต่อประสบการณ์ภายในของบุคคล

อย่างไรก็ตาม ภาวะจิต และ อุดมการณ์ ไม่ได้แยกส่วนกันอย่างสิ้นเชิงภายใต้โมโนทัศน์ของ “ปัจเจกบุคคล” และ “สังคม” เนื่องจากปัจเจกในฐานะที่เป็นบุคคลมีความคิด ความรู้สึก และการกระทำของตนเองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีจิตสำนึกที่ได้รับอิทธิพลในเรื่องของ

สิทธิและหน้าที่ตามกรอบของสังคม กล่าวได้ว่าปัจเจกคือสังคม และอุดมการณ์ก็คือปัจเจกและสังคม การทำความเข้าใจอุดมการณ์ผ่านเครื่องหมายนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาผ่านสถานการณ์ที่เครื่องหมายไปปรากฏ เนื่องจากสถานการณ์ทางสังคมมีส่วนในการประกอบสร้างความหมายของเครื่องหมายที่ถูกนำมาใช้ (Vološinov, 1973, pp. 34-38) เพื่อให้เข้าใจถึงอุดมการณ์ทางภาษาในภาพใหญ่ของสังคม จึงจำเป็นต้องศึกษาผ่านสถานการณ์ทางสังคมระดับชาติที่เครื่องหมายไปปรากฏ ซึ่งก็คือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

การศึกษาภาษาสมัยใหม่ดำเนินไปในสองทิศทาง คือ (1) การศึกษาภาษาเชิงอัตวิสัย (individualistic subjectivism) และ (2) การศึกษาภาษาเชิงนามธรรม (abstract objectivism)

การศึกษาภาษาตามแนวทางอัตวิสัยพิจารณาว่าภาษาเป็นงานสร้างสรรค์ของแต่ละบุคคล เป็นกระบวนการของการใช้ความคิดสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องตามความสามารถของแต่ละบุคคล ด้วยเหตุนี้แล้ว ภาษาจึงเป็นศิลปะ มีสุนทรียศาสตร์ โดยมีวิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลด์ (Wilhelm von Humboldt) นักภาษาศาสตร์ที่สนับสนุนแนวทางการศึกษานี้ นอกจากนี้แนวทางการศึกษาภาษานี้ยังแตกออกมาเป็นกลุ่มปฏิฐานนิยม (positivism) หรือที่เรียกว่าวอสส์เลอร์ สคูล (Vossler school) ที่มองว่าภาษาไม่ควรเป็นภาษาตามระบบสำเร็จรูป แต่ควรจะเป็นการพูดที่สร้างสรรค์ขึ้นตามแต่ละบุคคล การศึกษาภาษาตามแนวทางอัตวิสัยมีหลักการ ดังนี้

1. ภาษาเป็นกิจกรรม เป็นการสร้างสรรค์ที่ไม่หยุดนิ่งผ่านวัจนกรรม (speech act)
2. กฎของความคิดสร้างสรรค์ทางภาษาคือกฎของภาวะจิตของปัจเจกบุคคล
3. ความคิดสร้างสรรค์ทางภาษาคือการใช้ความคิดสร้างสรรค์อย่างมีความหมาย เปรียบเหมือนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ
4. ภาษาในฐานะเครื่องมือที่พร้อมใช้งาน ระบบที่มั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง (เช่น คลังศัพท์ ไวยากรณ์ ระบบสัทศาสตร์) เป็นปัจจัยที่ทำลายความคิดสร้างสรรค์ทางภาษา

ภาษาตามแนวทางการศึกษาแบบอัตวิสัยคือภาษาของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างไปตามความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละคน ภาษาจะไม่หยุดนิ่งและตายตัว

แนวทางที่สองของการศึกษา คือการศึกษาภาษาเชิงนามธรรม คือศึกษาระบบภาษาศาสตร์ เช่น ระบบสัทศาสตร์ ไวยากรณ์ และคลังศัพท์ของภาษา ภาษาในแนวทางนี้มีกรอบที่ควบคุมภาษาและกำหนดลักษณะของภาษาไว้ ภาษาที่ใช้จะแตกต่างไปตามแต่ละบุคคล และอยู่เหนือจิตสำนึก (consciousness) ของบุคคล แต่จะมีองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกับภาษาของผู้อื่นที่อยู่ในสังคมเดียวกัน หมายความว่าภาษาเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล สามารถสร้างสรรค์ได้ตามความสามารถ

ของแต่ละบุคคล แต่มีกรอบบรรทัดฐานที่ทุกคนจะต้องใช้ร่วมกันเช่นระบบสัทศาสตร์ ไวยากรณ์ และ คลังศัพท์ ภาษาตามแนวทางนี้มีกฎเกณฑ์ มีระบบที่ชัดเจนซึ่งทุกคนจะต้องยอมรับ การเปลี่ยนแปลง ภาษาเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือความสามารถของปัจเจกบุคคล การศึกษาแนวทางนี้มีพื้นฐานมาจาก มโนทัศน์เรื่องไวยากรณ์สากล (universal grammar) ของกอทท์ฟรีด วิลเฮล์ม ฟอน ไลบ์นิซ (Gottfried Wilhelm von Leibniz) กล่าวคือทุกคนมีไวยากรณ์พื้นฐานที่คล้ายคลึงกันมาแต่ กำเนิดเพื่อใช้สื่อสารความต้องการ และความรู้สึก และมีนักภาษาศาสตร์ที่สำคัญคือแฟร์ดีนันด เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ที่แยกองค์ประกอบของภาษาออกเป็น 3 ส่วน คือ ภาษา (langage) ระบบภาษา (langue) และถ้อยคำ (parole)¹ และองตวน มิลเยต์ (Antoine Meillet) ที่พิจารณาว่าภาษาคือปรากฏการณ์ทางสังคม ในแง่ของระบบบรรทัดฐานทางภาษาที่คงที่ และมิลเยต์ ยังสนับสนุนแนวคิดที่มองว่าภาษาคือสิ่งที่อยู่ภายนอกจิตสำนึกของบุคคล สำหรับแนวทางที่สองของ การศึกษาภาษามีหลักการดังนี้

1. ภาษาคือระบบของภาษาที่เป็นบรรทัดฐานที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลง และไม่สามารถโต้แย้งได้
2. กฎของภาษาคือกฎของความเชื่อมโยงระหว่างเครื่องหมายทางภาษาภายใต้ ระบบทางภาษาที่กำหนดไว้ โดยจะต้องเป็นกฎที่เป็นกลางสำหรับทุกคน
3. ภาษาไม่เชื่อมโยงกับกับค่านิยม (เชิงศิลปะ เชิงความคิด)

¹ โซซูร์แยกความแตกต่างระหว่าง ภาษา (langage) ระบบภาษา (langue) และ ถ้อยคำหรือการใช้ภาษา (parole) ดังนี้

ภาษา (langage) คือการใช้ภาษาที่ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ระบบภาษาตาม เงื่อนไขทางกายภาพ สรีรวิทยา และจิตวิทยา และยังเกี่ยวข้องกับมิติทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และ สังคม

ระบบภาษา (langue) ก็คือหลักการจัดประเภทของภาษาที่เปิดเสรีสมบูรณ์ใน ตัวเอง ซึ่งไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้พูด หากแต่เป็นผลที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเลือกใช้ระดับภาษา (register) ของผู้พูด

ถ้อยคำ (parole) คือการใช้ภาษาของผู้พูดตามความต้องการและสติปัญญาของ แต่ละบุคคล กล่าวคือผู้พูดสามารถเลือกใช้ลักษณะและรูปแบบภาษาได้ตามความต้องการ

เนื่องจากถ้อยคำมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคล โซซูร์จึงให้ ความสำคัญกับการศึกษาระบบภาษามากกว่า (Saussure, 1951, pp. 13-15)

4. การพูด การสื่อสารของแต่ละบุคคลเป็นการบิดเบือนบรรทัดฐานทางภาษา
(Vološinov, 1973, pp. 48-57)

กฎทางภาษาหมายถึงระบบทางภาษาที่ไม่เปิดพื้นที่ให้ความความคิดสร้างสรรค์ของปัจเจกบุคคล และทุกคนจะต้องยอมรับและปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบโดยสิ้นเชิง ซึ่งจะช่วยให้ไม่เกิดภาวะเหลื่อมล้ำทางอุดมการณ์ หมายความว่าไม่มีเกณฑ์ทางภาษาเพียงเกณฑ์เดียวที่ถูกต้องและภาษาที่นอกเหนือจากนี้จะถูกพิจารณาว่าไม่ถูกต้องโดยทันที การใช้ภาษาถูกต้องหมายถึงการใช้ภาษาตามรูปแบบและบรรทัดฐานที่กำหนดไว้ในระบบของภาษา ด้วยเหตุนี้แล้ว เมื่อภาษาไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละบุคคล ภาษาถูกแยกออกจากบุคคล จึงหมายความว่าภาษาเป็นผลผลิตของสังคม โดยมีปัจเจกเป็นผู้นำไปใช้ปฏิบัติตาม (Vološinov, 1973, p. 54) สอดคล้องกับสิ่งที่หลุยส์ ปิแอร์ อัลทุแซร์ (Louis Pierre Althusser) เสนอไว้ว่าเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยให้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมดำเนินต่อไปได้อย่างต่อเนื่องคือ นอกจากการสรรหาวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตสินค้าแล้ว จะต้องมีการผลิตซ้ำปัจจัยสำคัญสำหรับการผลิตซึ่งก็คือแรงงาน การจะได้มาซึ่งแรงงานที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการผลิตนั้น จะต้องมีการคัดเลือกอย่างที่ทำให้แรงงานสามารถทำการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการที่จะทำให้แรงงานมีค่านิยมตามที่ต้องการได้นั้น ผู้ปกครองจะต้องใช้กลไกบางอย่างที่ช่วยบ่มเพาะค่านิยม และอุดมการณ์บางชุดให้แก่แรงงาน ภาษาถือเป็นเครื่องมือสำคัญของอุดมการณ์ที่ชนชั้นปกครองถ่ายทอดสู่ชนชั้นแรงงานเพื่อให้ระบบดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

อัลทุแซร์ได้เสนอกลไกที่รัฐนำมาใช้ในการปกครองพลเมืองไว้ 2 ประเภท คือ กลไกปราบปรามของรัฐ (Ideological Repressive Apparatuses - IRAs) ได้แก่ ทหาร ตำรวจ ศาล และคุก ซึ่งเป็นกลไกที่ใช้ความรุนแรงมากกว่า และอยู่ภายใต้อำนาจผูกขาดของรัฐ กลไกที่สองคือ กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ (Ideological State Apparatuses – ISAs) ได้แก่ องค์กรศาสนา สถาบันการศึกษา ครอบครัว พรรคการเมือง สหภาพแรงงาน สื่อสารมวลชน (สื่อมวลชน วิทยุ และโทรทัศน์ ฯลฯ) และวัฒนธรรม ซึ่งหมายรวมถึง วรรณกรรม ศิลปะ และกีฬา กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐนี้เปิดพื้นที่ให้เอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐ

ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีภาษาศาสตร์มาร์กซิสจึงให้ความสำคัญคือการมองภาษาในฐานะสื่อของอุดมการณ์ที่สามารถสะท้อนและบิดเบือนความจริงในสังคม (Vološinov, 1986) และอุดมการณ์เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ระบบทุนนิยมดำเนินไปได้ในสังคมอย่างต่อเนื่อง โดยรัฐเป็นผู้ใช้อุดมการณ์หรือโครงสร้างส่วนบนกำหนดและควบคุมโครงสร้างและพลเมืองในสังคมแบบทุนนิยม (Althusser, 1970)

กล่าวโดยสรุป การศึกษาภาษาเชิงอัตวิสัยและการศึกษาภาษาเชิงนามธรรมเผยให้เห็นถึงการพิจารณาภาษาในสองมิติที่แตกต่างกัน คือมิติที่ให้ความสำคัญกับผู้ใช้อย่างหนึ่งและมิติที่ให้ความสำคัญกับภาษา อีกทั้งยังช่วยให้ตระหนักถึงภาษาในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่แทรกซึมเข้าไปสู่การปฏิบัติการหรือการสื่อสารในชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคล ดุษฎีนิพนธ์นี้จะพิจารณาถึงมิติทางภาษาเป็นหลักซึ่งมีพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นพื้นที่บรรจุระบบและกฎทางภาษา

1.5.2 ภาษามาตรฐาน

ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) เป็นนักคิดที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมาก การศึกษาของบูร์ดิเยอครอบคลุมหลายสาขาวิชา เช่น ศิลปะและกีฬา (Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste, 1984) ชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นในสังคม (Outline of a Theory of Practice, 1972) อย่างไรก็ตาม การศึกษาภาษาของบูร์ดิเยอมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นการศึกษาภาษาที่ให้ความสำคัญทั้งระดับปฏิบัติการในสังคม และภาษาระดับชาติที่ช่วยให้เราเห็นการเมืองของภาษาได้อย่างชัดเจน

1.5.2.1 ภาษากับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

การศึกษาภาษาของบูร์ดิเยอแตกต่างจากการศึกษาของนักภาษาศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับภาษาในฐานะวัตถุการศึกษาที่มีลักษณะของการพูด อ่าน เขียนอย่างตายตัว และความสามารถของผู้ใช้ภาษาให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ สำหรับบูร์ดิเยอแล้ว ไวยากรณ์เป็นตัวกำหนดความหมายของภาษาเพียงแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้ตายตัวอย่างที่ระบุไว้ในหนังสือไวยากรณ์หรือพจนานุกรม แต่ความหมายของภาษาไหลลื่นไปตามบริบทของสังคม ด้วยเหตุนี้ คำแต่ละคำจึงมีนัยที่แตกต่างไปสำหรับผู้ใช้ภาษาแต่ละคนอันขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และวิธีแสดงออก (form) ของแต่ละคน (Bourdieu, 1983, pp. 38-39) เพราะฉะนั้นแล้วภาษากลางที่กำหนดความหมายไว้ตายตัวจึงเป็นสิ่งที่แทบจะเป็นไปไม่ได้เลย

นอกจากนี้ ภาษาเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคม กล่าวคือสามารถทราบชั้นของผู้ใช้ภาษาผ่านตัวภาษาได้ มนุษย์ไม่ได้ใช้ภาษาแบบเดียวกันทุกคน ความแตกต่างของระดับภาษาขึ้นอยู่กับสถานะของผู้ฟัง และบริบททางสังคม (Bourdieu, 1983, p. 52) เช่น การใช้คำราชาศัพท์กับกษัตริย์เท่านั้น การใช้ภาษาพระกับพระสงฆ์ การพูดแบบสุภาพกับผู้ที่มีอาวุโสกว่า และการพูดแบบเป็นกันเองกับเพื่อน

1.5.2.2 ภาษากับการสร้างชาติ

แม้ซอมสกีและโซซูร์เสนอไว้ว่าสังคมมีชุมชนผู้ใช้ภาษาที่พูดภาษาแบบเดียวกัน แต่ข้อเสนอของซอมสกีและโซซูร์มองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่าภาษาเป็นผลพวงมาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และเงื่อนไขทางสังคม (Bourdieu, 1983, p. 44) ดังเห็นได้จากกรณีของการสร้าง

ภาษามาตรฐานที่เป็นผลมาจากกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งบางครั้งจะเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ดังในกรณีของการล่าอาณานิคม (colonialism) เพราะมีการสถาปนาภาษาแบบใดแบบหนึ่งให้เหนือกว่าภาษาอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคม

บูร์ดิเยอยกตัวอย่างของประเทศฝรั่งเศส โดยแสดงให้เห็นว่านโยบายการสร้างเอกภาพทางภาษา (linguistic unification) มีบทบาทสำคัญต่อการปฏิวัติฝรั่งเศส การรวมฝรั่งเศสให้เป็นชาติเดียวได้นั้น ประชากรของประเทศจะต้องพูดภาษาเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ประเทศฝรั่งเศสจึงจำเป็นต้องสร้างเอกภาพทางภาษาด้วยการกำหนดนโยบายด้านภาษา ผู้ที่พูดภาษาฝรั่งเศสถือเป็นประชากรหลัก (dominant) ผู้ที่พูดภาษาถิ่นกลายเป็นคนกลุ่มน้อย (dominated) นอกจากนี้แล้ว การพัฒนาระบบการศึกษายังมีบทบาทสำคัญในการสร้างและสถาปนาความเป็นเอกภาพทางภาษา อีกทั้งยังมีการเผยแพร่และสนับสนุนให้มีการใช้ภาษาฝรั่งเศสผ่านสถาบันและกลไกต่างๆ เช่น พจนานุกรม (Bourdieu, 1983, pp. 45-49)

1.5.2.1 ภาษา ทุน และสนาม

บูร์ดิเยอได้พัฒนาแนวคิดทุนทางสังคมตั้งแต่ทศวรรษ 1970 และ 1980 โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องชนชั้น โดยแบ่งทุนออกเป็น 3 ประเภท คือ ทุนเศรษฐกิจ ได้แก่ เงิน ทรัพย์สิน ทุนวัฒนธรรม เช่น สินค้าทางวัฒนธรรม รวมถึงความรู้ทางศิลปะ และประกาศนียบัตร การศึกษา และทุนทางสังคม เช่น เครือข่ายทางสังคม

ภาษาถือเป็นทุนทางสัญลักษณ์ สามารถสะสมและเป็นตัวกำหนดรูปแบบและการใช้ทุนประเภทต่างๆ ให้ได้รับการยอมรับ การที่ทุนทางสัญลักษณ์จะได้รับการสถาปนาว่าถูกต้องและสามารถนำไปต่อยอดเป็นทุนเศรษฐกิจและทุนทางสังคมได้จะต้องเป็นทุนที่ได้รับการยอมรับว่าถูกต้องและมีคุณค่า

คุณค่าของ “ทุน” สามารถเกิดขึ้นได้จากการรับรองของสถาบันต่างๆ ที่บรรจุอยู่ใน “สนาม” (field) สถาบันในสนามแต่ละแห่งจะแข่งขันกันเพื่อให้ได้ความชอบธรรมในการครองกฎหรือการออกกฎควบคุมการแข่งขัน และขยายพื้นที่ของการแข่งขันออกไป เช่น ในสนามของภาษาไทย สำนักพิมพ์ และสถาบันต่างๆ ได้ผลิตพจนานุกรมขึ้นมาเพื่อประลองอุดมการณ์ภาษาและความชอบธรรมในการกำหนดมาตรฐานของภาษาไทย การที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นสถาบันที่ได้รับการรองรับจากกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ภาษาตามแบบราชบัณฑิตยสถานจึงเป็นภาษาที่ถูกให้คุณค่าและมองว่าเป็นภาษาที่ดี (Bourdieu, 1983, pp. 67-71)

ทุนทางวัฒนธรรมที่กลุ่มต่างๆ ครอบครองแตกต่างกันนั้นแฝงด้วยอุดมการณ์หรือความรู้สึกของความเหนือกว่าหรือด้อยกว่าเชิงคุณค่าติดมาด้วย โดยมีสถาบันของครอบครัวและระบบ/สถาบันการศึกษา ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นแหล่งสร้างความ

แตกต่างกัน (distinction) ทางวัฒนธรรม ระหว่างกลุ่มต่างๆ อันมีส่วนก่อให้เกิดความรุนแรงทางสัญลักษณ์ กล่าวคือ เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมสามารถแปรรูปเข้าไปในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ด้วยการเข้าถึงระบบการศึกษาหมายถึงโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงาน เมื่อกลุ่มคนในสังคมมีทุนทางวัฒนธรรมแตกต่างกันอันเนื่องมาจากความแตกต่างในการหล่อหลอมปลูกฝังจากโรงเรียนหรือครอบครัว ความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นการกีดกันผู้ที่แตกต่างและสงวนอำนาจหรือผลประโยชน์ไว้ในกลุ่มตน เกิดเป็นวงจรที่เรียกว่าการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) เพื่อรักษาสถานภาพและบทบาทของตนให้เหนือกว่ากลุ่มอื่นๆ ผ่านค่านิยม เกียรติยศ และสัญลักษณ์ต่างๆ นอกจากนี้แล้ว ภาษาเป็นรูปแบบหนึ่งของอำนาจ ซึ่งอาจก่อให้เกิดอุปสรรคทางวัฒนธรรมต่อการศึกษาศึกษา เช่น ภาษาท้องถิ่นกับการเรียนรู้ในโรงเรียน

ไม่เพียงแต่ราชบัณฑิตยสถานเท่านั้นที่เป็นสถาบันหลักสำหรับการสถาปนาภาษามาตรฐานเท่านั้น แต่ยังมีสถาบันอื่นๆ ในสนามที่ช่วยปลูกฝังความคิดเรื่องภาษามาตรฐานให้กับกลุ่มผู้ใช้ภาษา เช่น ระบบการศึกษา ตลาดแรงงาน และวรรณกรรม สถาบันเหล่านี้มีส่วนร่วมในการสถาปนาภาษามาตรฐานแบบใดแบบหนึ่งด้วยการบังคับใช้ภาษามาตรฐาน ห้ามใช้ภาษาอื่นๆ เช่น ภาษาท้องถิ่น สร้างและผลิตซ้ำภาษามาตรฐานผ่านวรรณกรรม แบบเรียน และการสอน (Bourdieu, 1983, pp. 57-59) จนกระทั่งภาษามาตรฐานเช่นนี้ได้สั่งสมอยู่ในปัจเจกชนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของความคิดการปฏิบัติ (disposition) จนนำไปสู่ภาวะที่บูร์ดิเยอเรียกว่า “ฮาบิทัส” (Bourdieu, 1983, pp. 81-82)

โดยสรุปแล้ว การศึกษาภาษาของบูร์ดิเยอช่วยให้เราพิจารณาภาษาทั้งในระดับสังคม และระดับปัจเจก ทฤษฎีของบูร์ดิเยอเสนอให้เราให้ความสนใจกับการปฏิบัติที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในสังคม กล่าวคือ สังคมมีการกำหนดกฎเกณฑ์หรือแบบแผนทางภาษาไว้ ซึ่งปัจเจกได้รับการเรียนรู้ปลูกฝังภาษามาตรฐานผ่านโรงเรียน และครอบครัวเพื่อสร้างความแตกต่างกับผู้อื่น แต่ในการสนทนาที่เกิดขึ้นจริง ปัจเจกอาจไม่ได้อ้างอิงหรือไม่ได้ใช้ภาษาแบบที่ระบุไว้ แต่อาจใช้ภาษาตามฮาบิทัสหรือภาษาที่พิจารณาว่าเป็นภาษาที่มีความหมายต่อตนเอง นอกจากนี้การศึกษาภาษาของบูร์ดิเยอยังให้ความสำคัญกับสถาบันระดับชาติที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้กำหนด บังคับใช้ ผลิตซ้ำ และปลูกฝังอุดมการณ์ทางภาษา

1.5.3 อุดมการณ์ทางภาษา

แนวคิดที่สำคัญต่อการศึกษาคำเมืองของภาษาที่เชื่อมโยงกับการศึกษาทางมานุษยวิทยาได้ตีอีกประการหนึ่งได้แก่แนวคิดอุดมการณ์ภาษา คำว่า “อุดมการณ์” เริ่มใช้ครั้งแรกโดยนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส เดสตู เดอ ทราซี (Destutt de Tracy) ถือเป็นศาสตร์แห่งความคิด (science of ideas) คำว่าอุดมการณ์มีความหมายหลายอย่าง แคทริน วูดลาร์ด (Katherine

Woolard, 1998) ได้นำเสนอความหมายของอุดมการณ์ไว้ว่าเป็น (1) ความคิด สามัญสำนึก ภาพสะท้อน ความเชื่อพื้นฐานที่สมาชิกในสังคมมีร่วมกัน (2) ประสบการณ์หรือผลประโยชน์ของกลุ่มในสังคม ความหมายนี้จะแตกต่างจากความหมายแรกเนื่องจากอุดมการณ์จะต้องสอดคล้องกับสื่อและการปฏิบัติการในชีวิตจริง (3) อำนาจ วาทกรรม หรือการปฏิบัติการเพื่อให้ได้มาหรือรักษาอำนาจ อุดมการณ์มักถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือการปฏิบัติการของกลุ่มชั้นนำในสังคมเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ และ (4) การบิดเบือน ภาพลวงตา ความผิดเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์และอำนาจ อุดมการณ์ในความหมายเชิงบิดเบือนหมายถึงการตั้งข้อจำกัดในการรับรู้และความคิดของคน แรกเริ่มความหมายของอุดมการณ์ถูกผูกโยงเข้ากับความคิด ความเชื่อ สามัญสำนึก ซึ่งต่อมาได้ขยายขอบเขตครอบคลุมถึงพฤติกรรม การปฏิบัติที่ถูกปลูกฝังให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต (lived relations) สำหรับ วูดลาร์ด อุดมการณ์ทางภาษาเป็นกรอบมโนทัศน์ที่เชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างทางสังคมกับโครงสร้างภาษา กล่าวคือระบบความเชื่อทางสังคมส่งผลต่อโครงสร้างภาษา เช่น ในการสนทนาผู้ฟังมีแนวโน้มที่จะตีความสารไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งเนื่องจากมีความคิดเกี่ยวกับภาษาตามที่สังคมกำหนดเข้ามา กำกับการตีความของผู้ฟังอยู่ก่อนแล้ว ด้วยเหตุนี้แล้ว มโนทัศน์เรื่องอุดมการณ์ทางภาษาจึงให้ความสำคัญกับภาษาทั้งในระดับโครงสร้างและการสื่อสารในชีวิตประจำวัน

อุดมการณ์ทางภาษา คือความคิดที่มีต่อภาษาซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล กล่าวคือแต่ละคนมองภาษาไม่เหมือนกัน บางคนอาจมองว่าภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ขณะที่บางคนมองภาษาว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ความคิดต่อภาษาที่แตกต่างกันนี้ก็ผ่านกระบวนการตัดสินใจให้คุณค่า (value-judgment) ของแต่ละบุคคล (Milroy, 2001) ด้วยเหตุนี้ลักษณะภาษาที่สื่อสารจึงแตกต่างกันไปตามอุดมการณ์ทางภาษาของแต่ละบุคคล สิ่งที่เป็นมาตรฐานมักได้รับการยกย่องว่าเป็นสิ่งที่มีเกียรติ (prestige) เกียรติของภาษาจะเกิดขึ้นก็เมื่อผู้ใช้ภาษามีสถานะทางสังคมสูงและขึ้นอยู่กับคุณค่าที่สังคมให้กับภาษา กล่าวคือผู้พูดที่เป็นชนชั้นนำในสังคมจะทำให้ภาษามีเกียรติและคุณค่า เพราะฉะนั้นภาษาจึงเป็นภาพสะท้อน (indexical) หรือสัญลักษณ์แทน (icon) และเกี่ยวข้องกับชีวิตทางสังคมของผู้พูด (Irvine and Gal, 2000; Milroy, 2001) การที่ภาษาถูกมองว่าเป็นภาพตัวแทนของผู้พูดหรือกลุ่มทางสังคมเป็นผลมาจากกระบวนการสร้างสัญลักษณ์แทน (iconization) กระบวนการนี้ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ การผลิตซ้ำ (fractal recursivity) หรือการถ่ายทอดอุดมการณ์หลักไปสู่กิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ครอบคลุมการปฏิบัติการทุกระดับในสังคม และอีกหนึ่งองค์ประกอบคือ การลบเลือน (erasure) สิ่งที่ไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางภาษา (Irvine and Gal, 2000) การถ่ายทอดอุดมการณ์ภาษาผ่านภาษาของแต่ละท้องถิ่นจะต้องแทรกเข้าสู่มิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสำเนียง กริยาและวิธีการดำเนินชีวิต ยกตัวอย่างเช่น สำเนียงภาษาเหนือที่พูด

ซ้ำเสียงค่อยเป็นคนอ่อนโยนสุภาพ ส่งผลให้คนเหนือต้องมีการเรียบร้อย เดินช้า พูดช้า ดำเนินชีวิตเรียบง่าย สำเนียงได้ใช้น้ำเสียงดัง ห้วน ทำให้คนใต้เป็นคนดุดและเด็ดเดี่ยว

ภาษาที่มีใช้อยู่ในสังคมจะถูกตีคุณค่าในระดับต่างๆ ตามระดับทางสังคม-เศรษฐกิจของผู้พูด การแบ่งระดับคุณค่าของภาษาโดยคร่าวๆ สามารถแบ่งได้เป็น “มาตรฐาน” และ “ไม่เป็นมาตรฐาน” ภาษามาตรฐานก่อให้เกิดสำนึกในกลุ่มผู้ใช้ภาษาว่าภาษาแบบใดเป็นภาษาที่ “ถูกต้อง” เช่น เมื่อมีสำเนียงหรือการเขียนคำเดียวกันแต่ใช้ตัวสะกดต่างกันกลุ่มผู้ใช้ภาษาเชื่อว่ามีการใช้ภาษาแบบที่ถูกต้องเพียงรูปแบบเดียวเท่านั้นความถูกต้องนี้ส่งผลต่อมุมมองของผู้ใช้ภาษาในแง่ที่ว่าผู้ใช้ภาษาถูกต้องเป็นคนน่าเชื่อถือมีความรับผิดชอบ มุมมองดังกล่าวถูกบรรจุไว้ด้วยอุดมการณ์ภาษา (Milroy, 2001)

แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ภาษาไม่ได้แยกศึกษาภาษาเพียงองค์ประกอบเดียว แต่ทำการศึกษาภาษาโดยเชื่อมโยงกับมิติอื่นๆ ที่หลากหลาย ด้วยเหตุนี้ การศึกษาอุดมการณ์ภาษาจึงให้ความสำคัญกับโครงสร้างภาษาควบคู่กับการใช้ภาษา สถานะของผู้ใช้ภาษา สังคม เพศภาพ (Goebel, 2010; Irvine, 1998; Kulick, 1998; Smith-Hefner, 2009) ชาติ สถาบันทางสังคม กระบวนการศึกษาในโรงเรียน และกฎหมาย (Blommaert, 1998; Errington, 1998; Mertz, 1998)

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีภาษาศาสตร์มาร์กซิสเป็นกรอบการศึกษาที่สำคัญสำหรับการศึกษาภาษาในฐานะสื่อของอุดมการณ์ ขณะที่มโนทัศน์เรื่องภาษามาตรฐานของบูร์ดิเยอเป็นพื้นฐานที่ช่วยในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอำนาจและการเมือง เนื่องด้วยอุดมการณ์เกี่ยวกับภาษามีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางสังคม เช่น อัตลักษณ์ทางสังคมและลัทธิชาตินิยม การศึกษาอุดมการณ์ทางภาษาจึงจำเป็นต้องศึกษากระบวนการทางสังคม-ประวัติศาสตร์ที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างความคิดที่อยู่เบื้องหลังการสร้างภาษามาตรฐานในระดับโครงสร้างที่ก่อให้เกิดสำนึกความเป็นชาติในระดับสังคม

1.6 วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการทำวิจัยเชิงเอกสาร โดยเน้นที่การอ่านเก็บความ ดีความ เปรียบเทียบ และวิเคราะห์ ประกอบกับข้อมูลจากภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ เป็นการศึกษาความคิดของกลุ่มชนชั้นนำ (study up) ซึ่งแตกต่างจากระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยาที่ทำงานวิจัยในสนาม (anthropological field work) เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของชุมชน การศึกษากลุ่มชนชั้นนำช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการ และความคิดที่อยู่เบื้องหลังการกำหนดภาษามาตรฐานอันส่งผลต่อการกำหนดความคิดเกี่ยวกับภาษาในสังคม

การศึกษากลุ่มชนชั้นนำที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความคิดและความรู้ของคนในสังคมเป็นวิธีที่ช่วยให้เห็นถึงร่องรอยและความเชื่อมโยงระหว่างการทำนาคามาตรฐานที่นำไปสู่ความคิดเรื่อง การสร้างชาติ

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้อาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทแรก ได้แก่ เอกสาร และงานวิจัยภาคสนามที่อธิบายถึงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภาษากับการสร้างชาติ อาทิ เช่น หลากภาษา หนึ่งเดียวกัน: กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวฮารู ประเทศเนปาล (2002) โดย อรชุน กุณรัตน์ งานชาติพันธุ์นิพนธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเรื่อง “ชาติ” กับ ภาษาของชาวฮารูที่ถูกเลือกนำมาใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมเพื่อหลอมรวมชน กลุ่มน้อยต่างๆ ชุมชนจินตกรรม: บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม (1983) โดยเบน แอนเดอร์สัน ย้ำถึงบทบาทของภาษาในการสร้างจิตสำนึกความเป็นชาติผ่าน “ภาษา-พิมพ์” (print-language) หนังสือชาติและชาตินิยม โดยอิริก ฮีอบสบอว์ม (1990) แสดงนิยามความหมาย ของชาติที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย เริ่มต้นจากการนิยามชาติคือสายตระกูลมาสู่ความหมาย ของชาติในการเป็นรัฐ โจฮันเนส ฟาเบียน ผู้เขียนหนังสือภาษาและอำนาจของเจ้าอาณานิคม (1986) ศึกษาแอฟริกาแถบตะวันตกเฉียงใต้ที่ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของยุโรป การศึกษาแสดงให้เห็นถึง บทบาทของภาษาที่มีต่อการสร้างและธำรงรักษาอำนาจของเจ้าอาณานิคม

เอกสารประเภทที่สอง คือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (พิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2503) ฉบับ พ.ศ. 2525 (พิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2538) ฉบับ พ.ศ. 2542 (พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2546) และ ฉบับ พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2556) นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่ผลิตขึ้นจากราชบัณฑิตยสถาน และราชบัณฑิต เช่น บันทึกการประชุม รายงานผลประจำปีราชบัณฑิตยสถาน จดหมายข่าวราชบัณฑิต โดยสามารถหาได้จากห้องสมุดราชบัณฑิตยสถาน องค์กรใด ก็เนื่องด้วยข้อจำกัดในการเข้าถึงบันทึกการประชุมที่ผู้วิจัยไม่ได้รับอนุญาตให้อ่านได้อย่างเพียงพอจึงจำเป็นต้องใช้เพียงเอกสารชั้นสองที่พิมพ์เผยแพร่โดยราชบัณฑิตยสถานเป็นหลัก

เนื่องจากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติราชบัณฑิตยสถานมีผู้ที่เข้าใจอย่างถ่องแท้อยู่อย่างจำกัด ดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้อ้างอิงเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับราชบัณฑิตยสถานจากหนังสือของ ศาสตราจารย์พิเศษจางงัก ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต นายเจริญ อินทรเกษตร อดีตเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน และหนังสือของราชบัณฑิตยสถานที่จัดทำเนื่องในโอกาสครบรอบการก่อตั้ง นอกจากเอกสาร และงานวิจัยข้างต้นแล้ว การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ราชบัณฑิต และเจ้าหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานก็มีความสำคัญที่จะช่วยให้ได้รับข้อมูลทั้งในแง่ของการปฏิบัติงาน และกระบวนการต่างๆ ในการชำระพจนานุกรม

เพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษา การทำความเข้าใจพลวัตความหมายของชาติใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแต่ละฉบับจำเป็นต้องศึกษาทั้งบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับ พจนานุกรมแต่ละเล่มและบริบทของคณะกรรมการชำระพจนานุกรมซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะ ผู้ประสานอุดมการณ์ชาติสู่เนื้อหาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานซึ่งเป็นช่องทางสำหรับการ เผยแพร่ภาพความเป็นชาติสู่ผู้อ่าน

1.7 เนื้อหาของดัชนี

ดัชนีฉบับนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 7 บท โดยมีสาระสำคัญในแต่ละบท ดังนี้

บทนำ กล่าวถึงปรากฏการณ์เกี่ยวกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ภาพรวม ของพจนานุกรม รวมทั้งความสนใจ ขอบเขตการศึกษา วิธีการศึกษา และจุดมุ่งหมายของการศึกษาใน ครั้งนี้

บทที่ 1 บอกเล่าประวัติการก่อตั้งราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิต พระราชบัญญัติ ราชบัณฑิตยสถานเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการและแนวทางปฏิบัติของราชบัณฑิตยสถานในด้าน ต่างๆ รวมถึงกิจการของราชบัณฑิตยสถานซึ่งเป็นข้อมูลที่จะช่วยให้เข้าใจถึงที่มาของอำนาจและสถานะ ของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอันเป็นผลงานหลักของราชบัณฑิตยสถานที่มีความสำคัญต่อ ภาษาไทยมาตรฐาน

บทที่ 2 ศึกษาพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน นำเสนอการทำงานของ ราชบัณฑิตในการกำหนดมาตรฐานทางภาษาโดยศึกษาวิธีการกำหนดนิยาม การเขียนตัวสะกด การออกเสียง ประวัติศาสตร์การต่อสู้ในการบัญญัติศัพท์และความพยายามของราชบัณฑิตที่จะเปลี่ยน ระบบการเขียนคำยืมจากต่างประเทศ เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับภาษาของราชบัณฑิตและ ความเป็นการเมืองของภาษา

บทที่ 3 พลวัตความหมายของ “ชาติ” และ “ศาสนา” ในพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ฉบับ พ.ศ. 2525 ฉบับ พ.ศ. 2542 และ ฉบับ พ.ศ. 2554 เพื่อแสดง ความหมายของชาติและศาสนาที่พจนานุกรมแต่ละเล่มนำเสนอในแต่ละช่วงเวลา

บทที่ 4 พลวัตความหมายของ “กษัตริย์” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ฉบับ พ.ศ. 2525 ฉบับ พ.ศ. 2542 และ ฉบับ พ.ศ. 2554 เพื่อแสดงความหมายของ กษัตริย์เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม

บทที่ 5 นำเสนอสนามและสถานะของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในสังคม
ในปัจจุบันเพื่อแสดงบทบาทของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในฐานะกลไกของรัฐที่กำลังถูก
ท้าทายในสังคม

บทสรุป สรุปผลการศึกษา ข้อเสนอ ปรัชญาการทางภาษาเพื่อเชื่อมโยงระหว่าง
ความคิดทางภาษาและประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

บทที่ 1

กำเนิดและพัฒนาราชบัณฑิตยสถาน

เนื้อหาในบทนี้นำเสนอประวัติ บริบทและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการก่อตั้งและการดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถาน รวมถึงพระราชบัญญัติ การดำเนินงาน และผลงานของราชบัณฑิตยสถานเพื่อแสดงให้เห็นถึงเหตุผลในการก่อตั้งและลักษณะเฉพาะขององค์กรในแต่ละช่วงเวลาที่จะช่วยให้เข้าใจสถานะ วิธีการดำเนินงานและพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน การนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของราชบัณฑิตยสถานจะแบ่งการศึกษาเป็น 3 ช่วงเวลาพิจารณาตามบริบททางประวัติศาสตร์ พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรมแต่ละฉบับ ดังนี้ (1) ยุคกรมราชบัณฑิตภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2454-พ.ศ. 2475) (2) ราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2476-พ.ศ. 2543) และ (3) ราชบัณฑิตยสถานสู่ ราชบัณฑิตยสภา: ยุคแห่งความเป็นเอกเทศ (พ.ศ. 2544-พ.ศ. 2558) ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าสถานะของราชบัณฑิตยสถานมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและมีความสอดคล้องกับบริบททางการเมืองและสังคม

1.1 ยุคกรมราชบัณฑิตภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2454 - พ.ศ. 2475)

หากสืบค้นประวัติของคำว่า “ราชบัณฑิตยสภา” “ราชบัณฑิตยสถาน” “กรมราชบัณฑิต” และ “ราชบัณฑิต” จะพบว่าคำว่า “ราชบัณฑิต” เริ่มมีใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยหมายถึง “ผู้ที่เข้าไปบอกหนังสือพระเณรที่หอมฉุยธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม” ซึ่งมีสถานะเทียบเท่ากับโรงเรียน ส่วนคำว่า “กรมราชบัณฑิต” นั้นแม้หน้าที่จะใกล้เคียงกับกรมธรรมการสังฆการีแต่แยกขาดออกเป็นอีกกรมหนึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกัน กรมราชบัณฑิตมีหน้าที่ในการบอกหนังสือพระสงฆ์ ขณะที่กรมธรรมการสังฆการีมีหน้าที่ว่าความพระสงฆ์เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม ทั้งสองกรมต้องปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันเฉพาะในเวลาที่ต้องกำกับตรวจตราพระสงฆ์แปลพระปริยัติธรรม กล่าวโดยสรุป กรมสังฆการีก็คือกรมธรรมการหรือกรมศาสนา ส่วนกรมราชบัณฑิตก็คือกรมศึกษาธิการ ในอดีตการสอนวิชาหนังสือไทยมักมีธรรมเนียมเรียนในวัด ต่อมาจึงได้เกิดบอกหนังสือโรงเรียนขึ้น “แต่การที่บอกหนังสือโรงเรียนนั้นเป็นแต่ส่วนพระราชกุศลซึ่งจะให้พร้อมบริบูรณ์ในทานเฉพาะพระราชกุศลอย่างเดียว ไม่ได้เป็นการมุ่งหมายที่จะสั่งสอนคนทั้งปวงทั่วไป” ต่อมาในช่วงแรกได้มีการตั้งโรงเรียนคือโรงเรียนในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในกรม

ทหาร และตั้งโรงเรียนนันทอุทยานแยกออกมาโดยมีการตั้งกอมมิตตีจัดการ หลังจากนั้นจึงจัดตั้งโรงเรียนสวนกุหลาบแล้วยกโรงเรียนทหารไปสมทบ มีการจัดตั้งโรงเรียนตามพระอาราม และตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นใหม่อีกกรมตั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชาธิบายว่า “การของกรมศึกษาธิการมีมากขึ้น และยังจะต้องมีมากต่อไปภายหน้า เพราะความคิดที่จะฝึกหัดวิชาคนทั้งปวงทั่วไป กรมนี้ก็จำจะต้องเป็นกรมใหญ่อีกกรมหนึ่ง มีการคล้ายคลึงหรือเจือถึงกันกับกรมราชบัณฑิต ถ้าจัดการรวบรวมกันให้ตลอดได้ ก็จะเป็นการมีประโยชน์มากขึ้น” (จางงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 2-4)

“สยามเก่า” ในช่วง พ.ศ. 2447 แสดงให้เห็นถึงอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ไม่ได้เบ็ดเสร็จและเด็ดขาดในตัว กล่าวคือมีการแบ่งสรรอำนาจการปกครองระหว่างกษัตริย์ที่มีอำนาจเฉพาะเมืองหลวงและปริมณฑลรอบ ๆ ขณะที่ขุนนางก็มีอำนาจปกครองในท้องถิ่นของตนเอง ยิ่งไกลออกไปจากเมืองหลวงเท่าไร อำนาจของกษัตริย์ก็จะลดน้อยลงเท่านั้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2560, น. 11) ต่อมาเมื่อมีการขยายการศึกษาในช่วงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการพัฒนาและปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเพื่อเปลี่ยนจาก “สยามเก่า” สู่ “สยามใหม่” มีการดำเนินการต่างๆ เพื่อสร้างความศิวิไลซ์แก่ประเทศ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการดึงอำนาจสู่ศูนย์กลางอันเป็นฐานในการสถาปนาอำนาจเบ็ดเสร็จของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังเห็นได้จากการจัดระเบียบงานราชการใหม่ใน พ.ศ. 2454¹ กรมราชบัณฑิตที่อยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวง

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงกำหนดคณะเสนาบดี จัดเป็นกระทรวง มีทั้งหมด 10 กระทรวง คือ

1. กระทรวงมหาดไทยบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนืออีสานและประเทศลาว
2. กระทรวงกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ และประเทศราชมาลาญ
3. กระทรวงการต่างประเทศ ดูแลการติดต่อกับต่างประเทศ
4. กระทรวงนครบาล (กระทรวงเมือง) ดูแลกิจการตำรวจ และดำเนินงานเกี่ยวกับการตรวจคนเข้าเมือง
5. กระทรวงวัง ดูแลพระราชวังและกิจการเกี่ยวกับพระเจ้าอยู่หัว
6. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติดูแลรายรับรายจ่ายของแผ่นดินการเก็บภาษี
7. กระทรวงธรรมการ ดูแลกิจการพระสงฆ์ โรงเรียน และโรงพยาบาล
8. กระทรวงเกษตราธิการ ดูแลเกี่ยวกับเรือกสวนไร่นา การป่าไม้ เหมืองแร่ เพาะปลูก และการค้าขาย
9. กระทรวงโยธาธิการ ดูแลการทำถนน ขุดคลอง สร้างสะพาน งานช่าง

ธรรมการ “มีหน้าที่รวบรวมและรักษาสรรพแบบอย่างสำหรับศึกษาเล่าเรียนทั่วไป” ด้วย “การสร้าง” แต่งตำราวิชาใหม่ ตรวจสอบตำราที่มีอยู่ว่าสามารถนำไปใช้เป็นแบบเรียนได้หรือไม่ และเผยแพร่ส่งเสริมให้มีการหาซื้อตำราเหล่านั้นได้อย่างสะดวกแก่การเล่าเรียน นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ด้าน “การรวบรวม” หนังสือต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ เช่นเดียวกับห้องสมุดในปัจจุบัน และทำหน้าที่รวบรวมสรรพวัสดุที่สามารถนำไปใช้เป็นตัวอย่างสำหรับการเรียนรู้ เช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 6-7) เห็นได้ว่าภาระงานของกรมราชบัณฑิตได้มีการเปลี่ยนแปลงจากหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์มาสู่หน้าที่ในด้านการศึกษาโดยเฉพาะการแต่งตำรารวบรวมหนังสือและสื่อการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อจัดตั้งเป็นบรรณาคารหรือหอสมุด ซึ่งภายหลังเรียกว่า พิพิธภัณฑ์สถาน กล่าวได้ว่าในช่วงก่อนรัชกาลที่ 5 ราชบัณฑิตได้ปรากฏตัวขึ้นมาในสังคมสยามแต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ในการสร้างความรู้จนกระทั่งหลังการเปลี่ยนรูปแบบบริหารแผ่นดินในรัชกาลที่ 5 เนื่องจากการปรากฏตัวของลัทธิอาณานิคม การจัดตั้งกระทรวงต่างๆ แสดงให้เห็นถึงการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางอย่างเบ็ดเสร็จและครอบคลุมทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ อีกทั้งยังส่งผลให้กรุงเทพมหานครกลายเป็นศูนย์กลางของประเทศและอำนาจของท้องถิ่นหรือเมืองต่างๆ ได้สูญสลายหมดไป

พ.ศ. 2459 กระทรวงธรรมการมีการปรับตำแหน่งหน้าที่ในราชการใหม่โดยแยกออกเป็น 3 กรม คือ กองบัญชาการ กรมธรรมการ และกรมศึกษาธิการ ในช่วงเวลานี้ กรมราชบัณฑิตเป็นส่วนหนึ่งของกรมศึกษาธิการและแบ่งแยกหน่วยงานออกเป็น 9 แผนก ดังนี้

1. กองกลาง
 2. แผนกแบบเรียน
 3. แผนกการพิมพ์ มีหน้าที่พิมพ์รายงานและแบบเรียนต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและแบบเรียนทั่วไป
 4. แผนกรวบรวมปทานุกรม ที่ยังต้องอาศัยข้าราชการแผนกอื่นมาช่วยจัดทำปทานุกรมสำหรับโรงเรียน
 5. แผนกการจำหน่ายแบบเรียน
 6. แผนกห้องสมุด มีหน้าที่จัดและดูแลห้องสมุดของกระทรวงธรรมการ สามีคคยาจารย์สมาคม และห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
 7. แผนกหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์
 8. แผนกปริยัติธรรมและพระราชพิธี
-
10. กระทรวงยุติธรรม ดูแลการศาล (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 6-7)

9. แผนการเงิน แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายเงินรายได้ของกรมราชบัณฑิตที่ได้จากการเก็บค่าอนุญาตให้โรงพิมพ์พิมพ์แบบเรียนที่กรมราชบัณฑิตถือกรรมสิทธิ์จำหน่ายร้อยละ 5 จากราคาปก และฝ่ายเงินของมกุฎราชวิทยาลัยที่ชำระค่าพิมพ์หนังสือการพระศาสนา และรายได้จากการจัดจำหน่ายหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 7-8)

กรมราชบัณฑิตในยุคนี้มีหน้าที่รายละเอียดเกี่ยวกับตำราเพิ่มเติมไม่ว่าจะเป็นการพิมพ์และการจำหน่าย นอกจากนี้ยังมีการแยกงานปทานุกรมออกเป็นอีกหนึ่งแผนก และถือเป็นหน่วยงานที่มีรายได้เป็นของตนเองจากการถือลิขสิทธิ์แบบเรียนและการพิมพ์หนังสือ จากการแบ่งแยกหน่วยงานข้างต้น กรมราชบัณฑิตภายใต้กำกับของกระทรวงธรรมการจึงเป็นหน่วยงานที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีหน้าที่ในการสร้างและเผยแพร่ความรู้จากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น ตามมาตรฐานเดียวกัน ซึ่งรวมถึงการสร้างมาตรฐานทางภาษา ความรู้ และพิธีกรรมทางศาสนา

ปี พ.ศ. 2462 ได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ตามประกาศเรื่องย้ายกรมธรรมการไปรวมอยู่ในพระราชสำนัก ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6) ทรงพระราชปรารภว่า แต่ก่อนมา กรมสังฆการีอันมีหน้าที่เป็นเจ้าทะเบียนสงฆ์ และกรมธรรมการอันมีหน้าที่เป็นเจ้าทะเบียนสงฆ์ และกรมธรรมการอันมีหน้าที่พิจารณาคดีเกี่ยวกับพระภิกษุรวมเรียกว่า กรมสังฆการีกรมธรรมการขึ้นตรงในพระองค์สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน หัวหน้าของกรมนี้เป็นออกญาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ในเวลาที่ไม่ได้ทรงตั้งออกญาพระเสด็จ โปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศ์บางพระองค์ที่มักมีหน้าที่ราชการในกรมวังเป็นผู้บัญชาการกรมนี้มีข้าราชการเป็นผู้ว่าการรองลงไป มีตำแหน่งเป็นจางวาง ธรรมเนียมนี้มีสืบมาจนถึงคราวจัดกระทรวงราชการต่างแผนกในรัชกาลที่ 5 จึงได้ยกไปสมทบกับกรมศึกษาธิการ เรียกว่า กระทรวงธรรมการ และเรียกกรมนี้ต่อมาว่า กรมธรรมการ ส่วนหน้าที่พิจารณาคดีของกรมธรรมการเดิมยกไปสมทบกระทรวงยุติธรรม การจัดอย่างนี้ได้ผลสมมุ่งหมายในครั้งนั้น คือ จัดตั้งโรงเรียนหนังสือไทยขึ้นตามวัดสำเร็จ แต่ก็ได้พบว่ามีความไม่สะดวกด้วยเหมือนกัน ด้วยว่าราชการของสองกรมนี้ต่างชนิดกันทีเดียว ยากที่จะเลือกหาเจ้ากระทรวงผู้สามารถบัญชาได้ดีทั้ง 2 กรม คงได้ทางหนึ่งเสียทางหนึ่ง มีพระบรมราชประสงค์จะให้ราชการเป็นไปสะดวก ทั้งจะให้สมแก่ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภกโดยตรง จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือ

เกล้าฯ ให้ย้ายกรมธรรมการมารวมอยู่ในราชสำนักตามประเพณีเดิม ส่วน
กระทรวงธรรมการนั้นโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่จัด
การศึกษา เสนาบดีถือตราบุษบกตามประทีปเป็นตราประจำตำแหน่ง” [ตัวหนา
ตามต้นฉบับ] (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 8)

กล่าวโดยสรุปคือ กรมธรรมการในสมัยนั้นขึ้นตรงกับพระราชสำนักมีหน้าที่เกี่ยวกับ
กิจการสงฆ์และแยกขาดออกจากกระทรวงศึกษาธิการที่แต่เดิมเรียกว่ากระทรวงธรรมการ
กระทรวงศึกษาธิการในระยะนี้มีหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาเป็นหลัก มีหน่วยงาน 3 หน่วยคือ
กองบัญชาการ กรมศึกษาธิการ และกรมมหาวิทยาลัย ในส่วนของกรมราชบัณฑิตรวมถึงงานฝ่าย
ปริยัติธรรมนั้นถูกย้ายไปรวมอยู่ในพระราชสำนักตามพระบรมราชโองการให้ย้ายกรมธรรมการไปอยู่
ในพระราชสำนัก “แต่ด้วยเหตุที่กรมธรรมการยังอาศัยสถานที่ของกระทรวงศึกษาธิการอยู่ ราชการใน
แผนกปริยัติธรรมจึงยังรวมอยู่ในกรมราชบัณฑิตตามเดิม จนถึงสิ้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2463 จึงได้
แยกออกไป

ใน พ.ศ. 2463 กรมราชบัณฑิตได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมตำรา มีหน้าที่ตรวจและแต่ง
แบบเรียน จัดตั้งห้องสมุดสำหรับประชาชน และจัดให้มีที่จำหน่ายแบบเรียนให้แพร่หลาย กรมตำราได้
แบ่งส่วนราชการออกเป็น 6 แผนก คือ แผนกปทานุกรม แผนกการตรวจแบบเรียน แผนกการพิมพ์
แบบเรียน แผนกจัดแบบเรียนให้แพร่หลาย แผนกห้องสมุด และแผนกปริยัติธรรม (จำนงค์
ทองประเสริฐ, 2537, น. 9) กล่าวโดยสรุป พ.ศ. 2463 ถือเป็นปีสิ้นสุดของ “กรมราชบัณฑิต”
เนื่องจากถูกเปลี่ยนชื่อเป็นกรมตำราก่อนที่จะมีการฟื้นฟูกิจการของกรมราชบัณฑิตอีกครั้งในภายหลัง

พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ได้มีประกาศรวม
กรมศิลปากรที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเข้าไว้
กับราชบัณฑิตยสถานและเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “ศิลปากรสถาน” ต่อมาทรงมีพระราชโองการดำรัสเหนือ
เกล้าฯ ให้ประกาศว่า

แต่เดิมกรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร มีหน้าที่จัดการหอพระสมุด ฯ
อย่างเดียว ครั้นการหอพระสมุดสำหรับพระนครเจริญรุ่งเรืองขึ้น พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวในรัชกาลก่อน คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรง
เพิ่มเติมการต่างๆ ให้เป็นหน้าที่ของกรมการหอพระสมุดฯ มากขึ้นโดยลำดับมา
คือ หน้าที่อำนวยความสะดวกสโมสร และหน้าที่ตรวจรักษาของโบราณใน
พระราชอาณาเขต เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 1)

ต่อมา รัชกาลที่ 7 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ เพิ่มหน้าที่การจัดการพิพิธภัณฑสถานและบำรุงวิชาช่างของกรมศิลปากรเพื่อสร้างวิชาความรู้ ด้วยเหตุนี้เมื่อพิจารณาหน้าที่ที่ขยายขอบเขตเพิ่มเติมแล้ว “กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร” จึงเป็นชื่อที่ไม่สมควร ประกอบกับความพยายามฟื้นฟูกิจการของกรมราชบัณฑิต ซึ่ง “มีมาแต่โบราณ และเป็นตำแหน่งสำหรับทรงตั้งผู้มีความรู้ศาสตราคมไว้รับราชการ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 1)

ด้วยเหตุนี้ “ราชบัณฑิตยสภา” จึงได้รับการจัดตั้งขึ้น โดยโอนกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครเป็น “ราชบัณฑิตยสภา” หน้าที่ของกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร คือ หน้าที่ในการจัดการหอพระสมุดฯ การอำนวยการวรรณคดีสโมสร การรักษาโบราณวัตถุ การจัดการพิพิธภัณฑสถานและรับผิดชอบดูแลงานวิชาช่างถูกรวมเข้ากับหน้าที่ของกรมราชบัณฑิต คือ งานเกี่ยวกับตำราแบบเรียนและงานปทานุกรม ช่วงเวลานี้ ราชบัณฑิตยสภาปฏิบัติหน้าที่ทั้งในด้านวิชาการและปฏิบัติการก่อให้เกิดอุปสรรคในการดำเนินงานหลายประการ รัฐบาลจึงยกเลิกราชบัณฑิตยสภาเพื่อจัดตั้งสถาบันขึ้นใหม่ 2 สถาบัน คือ ราชบัณฑิตยสถาน รับผิดชอบงานด้านวิชาการเพียงอย่างเดียว และกรมศิลปากร มีหน้าที่ในทางปฏิบัติการ พร้อมโอนกิจการและทรัพย์สินผู้บริหารในราชบัณฑิตยสภาทั้งหมดไปอยู่ในกรมศิลปากร ด้วยเหตุนี้ ราชบัณฑิตยสภาจึงต้องเริ่มต้นดำเนินการทุกอย่างขึ้นใหม่อีกครั้ง (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 12-14; ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 1-2)

แม้จะมีการจัดตั้งราชบัณฑิตยสภาเพื่อรับผิดชอบงานด้านวิชาการอย่างเป็นทางการ แต่งานปทานุกรมยังอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมตำราจนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2473 ได้มีการประกาศตั้ง “กรมวิชาธิการ” ขึ้น กรมตำราได้ถูกรวมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานและแบ่งส่วนราชการออกเป็น 5 กอง คือ กองกลาง กองสถิติและรายงาน กองสอบไล่ กองแบบเรียน และกองโรงพิมพ์ ต่อมา พ.ศ. 2474 มีการเปลี่ยนแปลงในกรมศึกษาธิการ มีประกาศจัดตั้งกระทรวงธรรมการ ยุบกรมสามัญศึกษาและกรมวิสามัญศึกษา พร้อมจัดรูปกรมศึกษาธิการใหม่ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2475 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้กฎหมาย¹

¹ เนื่องจากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ฐานะทางการเงินภายในประเทศตกต่ำอันเป็นผลมาจากเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก รัชกาลที่ 7 จึงทรงแก้ปัญหาหนี้โดยใช้นโยบายดุลยภาพ คือ การตัดทอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็น จัดงานและคนให้สมดุลกันและยุบตำแหน่งราชการที่ซ้ำซ้อนกัน ในการบริหารราชการส่วนกลาง เดิมสมัยรัชกาลที่ 6 มีกระทรวง 12 กระทรวง (โดยเพิ่ม 2 กระทรวง จาก 10 กระทรวงในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ กระทรวงทหารเรือ และ

กระทรวงธรรมการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น 3 ชุด (จำนงค์ ท่องประเสริฐ, 2537, น. 11) คือ กรรมการชำระหลักสูตร คณะกรรมการพิจารณาการบรรจุโยกย้ายเปลี่ยนหน้าที่ข้าราชการครูและอาจารย์ในกรมศึกษาธิการ และคณะกรรมการชำระปทานุกรม มีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงค์ประพันธ์เมื่อยังดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณที่สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีเกียรตินิยมและปริญญาโทจากคณะบูรพคดีศึกษา (Oriental Studies) สาขาภาษาบาลีและสันสกฤตจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด เป็นประธานกรรมการร่วมกับกรรมการอื่นๆ รวม 11 คน คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ชำระคำในปทานุกรมทำเป็นพจนานุกรม 2 เล่ม คือ เล่มใหญ่เก็บคำที่มีใช้ทั่วไปในวรรณคดีหรือหนังสือที่เป็นหลักฐาน เช่น หนังสือราชการ พร้อมอธิบายแสดงประวัติคำ ส่วนเล่มเล็กคือคำที่คัดออกมาจากเล่มใหญ่ โดยเลือกเฉพาะคำที่ใช้ในปัจจุบันที่ต้องอธิบายความหมาย และคณะกรรมการชำระปทานุกรมนี้ก็ได้โอนมาอยู่ที่ราชบัณฑิตยสถานในเวลาต่อมา (จำนงค์ ท่องประเสริฐ, 2537, น. 11) กล่าวโดยสรุป งานปทานุกรมในช่วงนี้ยังอยู่ภายใต้ราชการของกระทรวงธรรมการ มีการจัดตั้งคณะกรรมการชำระปทานุกรมอย่างเป็นทางการ

ประวัติศาสตร์ช่วงต้นของราชบัณฑิตยสถานแสดงให้เห็นถึงการเป็นหน่วยงานที่ถูกสร้างขึ้นมาสอดรับกับการรวมอำนาจเบ็ดเสร็จของกษัตริย์ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยทำหน้าที่ในการสร้าง เผยแพร่ และอนุรักษ์ดูแลวัตถุและองค์ความรู้ของชาติ เปรียบเสมือนเป็นสื่อกลางที่ทำหน้าที่ประสานระหว่างความรู้ของชาติกับมวลชนในสังคมที่จะมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น หลังการก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานอย่างเป็นทางการ

1.2 ราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2476 - พ.ศ. 2543)

รัฐบาลก็ดี สมาชิกผู้แทนราษฎรก็ดี ได้พิจารณาเห็นคุณค่าของราชบัณฑิตยสถานโดยชัดแจ้ง จึงได้ออกกฎหมายตั้งขึ้น ทุกประเทศที่เจริญแล้ว ย่อมมีราชบัณฑิตยสถาน ส่วนผู้ที่เริ่มตั้งราชบัณฑิตยสถานนั้นแล้ว ก็ถือกันว่าเป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่

กระทรวงพาณิชย์) คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงทหารเรือ กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงวัง กระทรวงเมือง (นครบาล) กระทรวงเกษตรธิการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงพาณิชย์ รัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้มีการแก้ไขปรับปรุงโดยยุบกระทรวงทหารเรือไปรวมกับกระทรวงกลาโหม และรวมกระทรวงโยธาธิการกับกระทรวงพาณิชย์เข้าด้วยกัน จึงเหลือเพียง 10 กระทรวง (จำนงค์ ท่องประเสริฐ, 2537, น. 11)

ราชบัณฑิตยสถานในนานาประเทศมักจะตั้งขึ้นโดยบุคคลสำคัญของประเทศ เช่น ริเชอร์เออ (ฝรั่งเศส) พระเจ้าเฟรเดริกที่ 1 (ปรัสเซีย) ปีเตอร์มหาราชและพระนางคัทรีน (รัสเซีย) ดยุคเอสคาโลนา (สเปน) นามของท่านผู้ตั้งเหล่านี้จะอยู่คู่ขนานไปกับราชบัณฑิตยสถานของเขา แต่ส่วนของเราแปลกกว่าที่อื่น กล่าวคือราชบัณฑิตยสถานของเรา ไม่ใช่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้ตั้ง แต่ สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ตั้งหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ระบอบรัฐธรรมนูญเป็นผู้ตั้งราชบัณฑิตยสถานของเราไม่ใช่เครื่องมือหรือเครื่องบำรุงความสูงศักดิ์ของบุคคลผู้หนึ่งผู้ใด แต่เป็นเครื่องชูเกียรติของชาติและระบอบรัฐธรรมนูญ ถ้าหากจะมีนามอันหนึ่งอยู่คู่ขนานกันไปกับราชบัณฑิตยสถาน นามอันนั้นจะไม่ใช่นามของบุคคล แต่จะเป็นนามของสภาผู้แทนราษฎร นามของรัฐธรรมนูญ ถ้าหากจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่คนชั้นหลังจะต้องระลึกคู่กันไปกับราชบัณฑิตยสถาน สิ่งนั้นก็คือ รัฐธรรมนูญ [ตัวหนาตามต้นฉบับ]

ฯพณฯ พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี

(สุนทรพจน์เปิดประชุมภาคีสมาชิกครั้งแรก 16 มิถุนายน พ.ศ. 2477

ณ ศาลาสหทัยสมาคม พระบรมมหาราชวัง)

ข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณของรัฐธรรมนูญสมัยใหม่ของประเทศไทยในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองนับแต่ พ.ศ. 2575 อย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือเป็นการเน้นย้ำว่ารัฐธรรมนูญมีบทบาทสูงสุดในการปกครองประเทศและเป็นฐานอำนาจสำคัญสำหรับการก่อตั้งหน่วยงานเพื่อช่วยรณรงค์ในการสร้างจิตสำนึกความเป็นไทย

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นมูลเหตุที่ผลักดันให้เกิดความคิดเรื่องความเสมอภาค เสรีภาพ และประชาธิปไตยที่เน้นมติมหาชน อุดมการณ์ของระบอบใหม่ ความพยายามที่จะสร้างความเสมอภาคมากขึ้นนี้ได้สอดแทรกอยู่ในทั้งนโยบายระดับชาติ สังคม หรือแม้แต่ในระดับชีวิตประจำวัน เช่น การปรับเปลี่ยนสรรพนามในภาษาไทยและการทำให้ตัวสะกดง่ายขึ้นเพื่อให้คนอ่านออกเขียนได้และเข้าถึงความรู้ต่างๆ ได้อย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น การจะทำนุบำรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบอารยประเทศได้ ประเทศไทยจะต้องมีผู้ทรงความรู้ทัดเทียมกับประเทศที่มีความเจริญทางวิชาการ และจะต้องมีสถาบันที่เป็นแหล่งรวมนักวิชาการสาขาต่างๆ เพื่อติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์การปราชญ์ของนานาประเทศแล้วทำการค้นคว้า วิจัย จัดทำเป็นตำราออกเผยแพร่สู่ประชาชนและนักศึกษา ราชบัณฑิตยสถานจึงเกิดขึ้นตามมติของสภาผู้แทนราษฎร เพื่อ “เป็นเครื่องชูเกียรติของชาติและระบอบรัฐธรรมนูญ” (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 32)

ราชบัณฑิตยสถานก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 31 มีนาคม พุทธศักราช 2476 ตรงกับวันประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2476 ตีพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 51 ตอนที่ 6 ลงวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2476 (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 25)

นอกจากการเป็นเครื่องชูเกียรติรัฐธรรมนูญแล้ว อีกหนึ่งมูลเหตุสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้ก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานก็คือการพยายามจำกัดอิทธิพลของสถาบัน สื่อมวลชนและชาวต่างชาติ เพื่อสถาปนาอำนาจของราชบัณฑิตยสถานในฐานะหน่วยงานรัฐที่ก่อตั้งขึ้นโดยมีรัฐธรรมนูญรองรับ ราชบัณฑิตยสถานก่อตั้งขึ้นมาเพื่อลดทอนอำนาจในการกำกับทางด้านภาษาและวัฒนธรรมจากราชวงศ์ไทยที่ครั้งหนึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของสถาบันพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ 4 ทรงเป็นผู้ริเริ่มในการปฏิรูปภาษาไทยให้มีมาตรฐาน เนื่องจากการใช้ “ภาษาไทยต่ำ” ของชาวมิชชันนารี (Diller, 1991, pp. 101-105) และในขณะนั้นมีการนำวาทกรรม “หนังสือดี” มาใช้เพื่อควบคุมภาษาของมวลชนที่มักเป็นงานเขียนเพื่อความขำขันหรือยั่วล้อบุคคลหรือเหตุการณ์ต่างๆ อีกทั้งยังมีการพาดพิงถึงสถาบันกษัตริย์และชนชั้นนำทางสังคม (Thanapol Limapichart, 2008) ด้วยเหตุนี้แล้ว เพื่อเป็นการลดทอนอำนาจของสถาบันกษัตริย์และเน้นย้ำจิตวิญญาณของรัฐชาติสมัยใหม่ ราชบัณฑิตยสถานจึงได้รับการก่อตั้งขึ้นมา

หากพิจารณาจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งราชบัณฑิตยสถานตามมุมมองของคนนอกในข้างต้นแล้ว กลุ่มนักปราชญ์ที่ทำงานร่วมกันเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการให้แก่ประเทศชาติและมวลชนควรมีชื่อเรียกว่า “รัฐบัณฑิต” หรือ “นักปราชญ์ของบ้านเมือง” ในทางกลับกัน หากศึกษาประวัติศาสตร์ของสถาบันความรู้ก็จะเข้าใจได้ว่าเหตุใดประเทศไทยจึงมี “ราชบัณฑิต” หรือ “นักปราชญ์ของพระราชอา” ประวัติการก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานที่รวบรวมและเขียนขึ้นโดยราชบัณฑิตและราชบัณฑิตยสถานซึ่งเป็นมุมมองของคนในแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างราชบัณฑิตยสถานและบริบททางการเมืองและสถาบันกษัตริย์

พ.ศ. 2476 สภาผู้แทนราษฎรนำโดยหลวงประดิษฐมนูธรรมบุคคลสำคัญในคณะราษฎรเป็นผู้ริเริ่มที่จะให้มีราชบัณฑิตยสถานขึ้น สภาผู้แทนราษฎรได้ถวายคำปรึกษาแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดตั้ง “ราชบัณฑิตยสถาน” ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ค้นคว้าหาความรู้ และเผยแพร่แก่ประชาชน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2476 โดยแยกงานปฏิบัติการออกจากงานด้านวิชาการอย่างชัดเจน และก่อตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่เพื่อทำหน้าที่ในทางปฏิบัติการ ส่วนราชบัณฑิตยสถานจะทำหน้าที่ด้านวิชาการเพียงอย่างเดียว (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 12-13; ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 1-2) สาเหตุของการเปลี่ยนชื่อจาก “ราชบัณฑิตยสภา” มาเป็น “ราชบัณฑิตยสถาน” เนื่องจากการพิจารณาว่าคำว่า “สภา” ควรสงวน

ไว้ใช้เฉพาะกับสภาพสูงสุดของประเทศ ซึ่งก็คือรัฐสภาเท่านั้น (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 33) และคำว่า “สถาน” ยังตรงกับคำว่า “Institute” ซึ่งสอดคล้องกับชื่อภาษาอังกฤษของ ราชบัณฑิตยสถานว่า “Royal Institute” (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 33) การก่อตั้ง ราชบัณฑิตยสถานโดยมีพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2476 รองรับเป็นการสะท้อน ให้เห็นถึงจิตวิญญาณของระบอบการปกครองประเทศภายใต้การกำกับของรัฐธรรมนูญที่มีกฎหมาย เป็นสาระสำคัญในการกำกับการทำงานของหน่วยงานของรัฐ

นอกจากการเป็น “เครื่องชูเกียรติของชาติและระบอบรัฐธรรมนูญ” (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 14) ยังมีมูลเหตุอื่นที่จำเป็นต้องก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานตามคำอธิบายของ หลวงวิจิตรวาทการ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานคนแรก ดังนี้

มีนักศึกษาของเราหลายคนที่พอใจในการค้นคว้า แต่การค้นคว้าที่เราทำกันมาแล้ว นั้น เราทำกันเป็นส่วนบุคคล ซึ่งได้ผลน้อยและได้ประโยชน์น้อย ที่ว่าได้ผลน้อยนั้น คือ การค้นคว้าหาวิชานั้น ถ้าไม่ทำกันในทางสมาคมแล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะทำให้ ได้รวดเร็วหรือถูกทาง ที่ว่าได้ประโยชน์น้อยนั้น คือว่า วิชาที่ค้นคว้าได้เป็นส่วนตัวนั้น ถ้าไม่ได้รับรองกันในที่ประชุมนักศึกษาด้วยกัน เวลาเผยแพร่แก่ประชาชน ความรู้ที่ ค้นคว้าได้ก็เกือบจะไม่มีประโยชน์อะไร อีกประการหนึ่งเล่า การค้นคว้านั้น ถ้าผู้ ค้นคว้าต้องทำโดยรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของตน ก็จะทำอยู่เสมอ ส่วนประชาชนก็มีที่หวัง ที่ฟังว่า ถ้าต้องการความรู้ในทางใดทางหนึ่งแล้ว จะไปถามใครหรือจะขอให้ใครค้น ให้ ประโยชน์ที่จะได้อย่างสำคัญจากราชบัณฑิตยสถานอยู่ที่ตรงนี้ (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 27)

จากคำกล่าวข้างต้น ราชบัณฑิตยสถานทำหน้าที่เป็นสถาบันรับรองวิชาความรู้ที่ ได้รับการค้นคว้ามาก่อนเผยแพร่สู่ประชาชน อีกทั้งเป็นสมาคมของผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ด้านต่างๆ ที่ จะช่วยผลักดันให้เกิดการค้นคว้าและเผยแพร่ความรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับ สถาบันอุดมศึกษาในปัจจุบัน

ช่วงแรกของการก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานยังคงมีความไม่ราบรื่นในการดำเนินงาน เนื่องจากการดำเนินงานยังคงอ้างอิงอยู่กับพระราชบัณฑิตยสภา ฉบับลงวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2469 ดังนี้

ราชบัณฑิตยสภาของเราได้ตั้งมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2469 แต่ไม่ได้วางรูปโครงให้ตรงกับที่ควรวางไว้คือแทนที่จะให้ราชบัณฑิตยสภาเป็นที่ค้นคว้าวิชาการดังรูปร่างของราชบัณฑิตยสถานในเวลานี้ กลับเอางานธุรการไปบรรจุทุกเข้าให้กรรมการราชบัณฑิตยสภาต้องเสียเวลาทำงานฝ่ายธุรการไปเป็นส่วนมาก เหลือเวลาที่จะค้นคว้าทางวิชาการแต่น้อยและก็ไม่มีความหมายหรือข้อบังคับอื่นใดที่บัญญัติให้กรรมการราชบัณฑิตยสภาต้องทำการค้นคว้าในทางวิชา กรรมการบางท่านมีใจสมัครที่จะทำการค้นคว้า แต่เวลาของท่านได้เสียไปในการงานฝ่ายธุรการ หาเวลาทำการค้นคว้าได้ยาก อีกประการหนึ่งถ้ามีใครต้องการความรู้บางอย่าง จะไปถามท่านกรรมการราชบัณฑิตยสภา ถ้าท่านจะกรุณาบอกให้ก็เป็นลาภของผู้ถาม ถ้าท่านไม่บอกให้หรือไม่ค้นให้ จะดีท่านไม่ได้เพราะไม่ใช่หน้าที่ของท่าน แต่ถ้าวางรูปแบบการตามแบบราชบัณฑิตยสถานที่แท้จริงแล้ว ผู้ที่ได้รับเลือกเข้าครองตำแหน่งในราชบัณฑิตยสถาน ย่อมมีหน้าที่ต้องทำการค้นคว้าในทางวิชา ความรู้ของเราจะงอกงามขึ้นโดยรวดเร็ว ถึงแม้ว่าในเวลานี้เรายังไม่มีผู้ทรงความรู้เทียบทันอากาศเดมิเซียของนานาประเทศ ก็แปลว่าเราได้ตั้งต้นปลูกและรดน้ำไว้ ต่อไปภายหน้าเราจะมีคนที่สามารถในเชิงสรรพวิชาพอที่จะทำการแลกเปลี่ยนความรู้กับราชบัณฑิตหรืออากาศเดมิเซียของต่างประเทศ จะเป็นที่ยึดชูเกียรติของไทย จะให้ความสะดวกแก่การค้นคว้าวิชาการ จะช่วยลดความจำเป็นในการจ้างชาวต่างประเทศ ทั้งนี้มีได้หมายความว่าเราจะเกลียดชังหรือกีดกันชาวต่างประเทศ แต่ไม่ว่าชาติใดๆ ย่อมทำความพยายามให้ชนชาติของตนสามารถทำงานของตนเอง เพราะเกี่ยวกับการรักษาศักดิ์และความเป็นเอกราชของชาติ เมื่อตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นแล้ว เราก็จะมีคนไทยที่สามารถทำการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้กับสมาคมของปราชญ์นานาประเทศได้สมกับที่สยามเป็นประเทศเอกราช เมื่อรัฐบาลต้องการเรื่องใดที่เกี่ยวข้องกับวิชาการ ก็จะได้ราชบัณฑิตยสถานเป็นเครื่องมือค้นคว้าให้ พฤติการณ์เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นชัดว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการตั้งราชบัณฑิตยสถานตามรูปการที่วางไว้ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 27-28)

คำอธิบายของเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานสะท้อนให้เห็นถึงเอกสิทธิ์ของกรรมการราชบัณฑิตยสภาในการตอบคำถามที่สามารถเลือกตอบหรือไม่ตอบคำถามได้ตามความสมัครใจ เนื่องจากยังไม่มีระเบียบกำหนดวิธีการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน นอกจากนี้แล้ว คำอธิบายยังแสดงถึง

อุดมการณ์ชาตินิยมผ่านการสร้าง เผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ของราชบัณฑิตกับนานาชาติ
พร้อมกับเป็นกลไกช่วยรัฐบาลในการบริหารประเทศ

ด้วยความจำเป็นข้างต้นผนวกกับการแยกราชบัณฑิตยสถานออกจากศิลปากรสถาน
หลวงประดิษฐมนูธรรมได้เป็นผู้ดำริที่จะให้มีราชบัณฑิตยสถาน โดยมอบให้หลวงวิจิตรวาทการเป็น
ผู้ร่างพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานโดยอาศัยหลักและระเบียบการของฝรั่งเศส¹ก่อนนำเสนอให้
หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ กับ หลวงประดิษฐมนูธรรมช่วยปรับปรุงแก้ไข แล้วจึงยกเป็นตัว
ร่างขึ้นเสนอสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาเป็นลำดับต่อไป (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 28)

ภายหลังจากที่สภาผู้แทนราษฎรรับหลักการจึงได้แต่งตั้งกรรมาธิการวิสามัญพิจารณา
5 คน ประกอบด้วย หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ หลวงประดิษฐมนูธรรม เจ้าพระยา
ศรีธรรมาสีเบศ พระสารสาสน์ประพันธ์ และ พระเจียมวิรัชชพากย์

1.2.1 กิจการและสถานะของราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลง

ราชบัณฑิตยสถานได้รับการสถาปนาขึ้นพร้อมกับพระราชบัญญัติว่าด้วย
ราชบัณฑิตยสถานที่ประกาศใช้เป็นกฎหมายในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2476 ตามมติเห็นชอบของ

¹ สถาบันแห่งฝรั่งเศส (Institut de France) ก่อกำเนิดขึ้นจากการสมาคมของกลุ่มคน
ชั้นนำในฝรั่งเศส (salons of Hotel de Rambouillet) ที่รวมตัวกันเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความ
คิดเห็นเกี่ยวกับวรรณกรรมและภาษาในช่วงปลายคริสต์ศักราช 1620 ภายใต้การปกครองของกษัตริย์
หลุยส์ที่ 13 หรือ คาร์ดินัล ริเชอลิเยอ ผู้นำประเทศฝรั่งเศส โดยมีการจารึกวัตถุประสงค์ของการก่อตั้ง
สำนักภาษาฝรั่งเศสที่รัฐสภาในกรุงปารีสว่า “เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ทางภาษาเพื่อประโยชน์ต่อศาสตร์
และศิลป์ด้วยความมุ่งมั่น เอาใจใส่ และอุทิศอย่างเต็มที่” และพันธกิจนี้ก็ยังคงดำเนินอยู่จน
ปัจจุบัน (Bisewski, 2011, p. 2) สถาบันแห่งฝรั่งเศสประกอบด้วย 5 สำนัก คือ

1 สำนักภาษาฝรั่งเศส (Académie française) มีหน้าที่ทำพจนานุกรมและปรับปรุง
ความเรียบร้อยงดงามของภาษาฝรั่งเศส เป็นสำนักที่สำคัญที่สุด “ผู้ที่ได้เข้าอยู่ในสำนักนี้ย่อมถือเป็น
เกียรติสูงสุดที่นักปราชญ์ฝรั่งเศสจะพึงได้”

2 สำนักวิทยาศาสตร์ เป็นแบบเดียวกับไทย

3 สำนักโบราณคดี ของไทยเอาไปรวมไว้ในสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

4 สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง แบบเดียวกับไทยแต่มีสาขาวิชาน้อยกว่า

5 สำนักศิลปกรรม เหมือนกับประเทศไทย (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 33)

สภาผู้แทนราษฎร ในช่วงแรก ราชบัณฑิตยสถานมีฐานะเป็นนิติบุคคล ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล และมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้รักษาการ การบัญญัติให้ราชบัณฑิตยสถานมีฐานะเป็นนิติบุคคลนั้น “ก็ด้วยประสงค์ที่จะให้สามารถมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและมีอำนาจฟ้องร้องคดีได้ด้วย” (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 35) ต่อมาในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2485 กำหนดให้ราชบัณฑิตยสถานมีฐานะเป็นทบวงการเมืองภายใต้การบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรีที่เลือกราชบัณฑิตก่อนนำความกราบบังคมทูลเพื่อโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งราชบัณฑิต สำหรับพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2487 ราชบัณฑิตยสถานมีฐานะเป็นหน่วยงานอิสระที่ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี และมีการแก้ไขปรับปรุงจากฉบับก่อนในบางมาตรา โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการเลือกภาคีสมาชิก พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้ที่ประชุมราชบัณฑิตเป็นผู้เลือกภาคีสมาชิก แล้วจึงค่อยนำเสนอ นายกรัฐมนตรีนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2527, น. 1-17) สถานะของราชบัณฑิตยสถานนับแต่ปี พ.ศ. 2485 ถึงพระราชบัญญัติปี พ.ศ. 2487 เป็นองค์กรที่อยู่ภายใต้การกำกับของนายกรัฐมนตรีซึ่งตรงกับวาระของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487) ในสมัยนั้นมีการกำหนดนโยบายการปรับปรุงบ้านเมืองเพื่อพัฒนาประเทศไทยไปสู่การเป็นมหาอำนาจ ประชาชนจะต้องอยู่ในระเบียบวินัยให้ความเลื่อมใสเชื่อถือรัฐบาล มีการออกนโยบายเพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่แก่คนไทย เช่น ให้คนไทยเลิกนุ่งผ้าโจงกระเบน ใส่กระโปรงแทนผ้าถุง เลิกกินหมากพุด สร้างวัฒนธรรมการสวมหมวก มีการปรับการเขียนภาษาไทยด้วยการตัดพยัญชนะตัวสระที่มีเสียงซ้ำกันออก (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559) การกำหนดให้ราชบัณฑิตยสถานอยู่ภายใต้กำกับของนายกรัฐมนตรีโดยตรงในช่วงนี้จึงน่าจะเป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้นำประเทศสามารถถ่ายทอดนโยบายต่างๆ ผ่านหน่วยงานที่เป็นองค์กรของรัฐได้โดยตรง

ต่อมา ในพ.ศ. 2496 ราชบัณฑิตยสถานเป็นหน่วยงานสังกัดภายใต้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ต่อมา พ.ศ. 2501 ราชบัณฑิตยสถานก็ได้ถูกโอนมาอยู่ใต้บังคับบัญชาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจนกระทั่งสมัยพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2522

การแบ่งกิจการในช่วงเริ่มต้นของราชบัณฑิตยสถานในพ.ศ. 2476 ยึดหลักการของฝรั่งเศสแต่มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม โดยแบ่งกิจการออกเป็น 3 สำนัก ดังนี้

1. สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง มี 8 สาขาวิชา คือ การทูต นิติศาสตร์ โบราณคดี ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ ปรัชญา รัฐศาสตร์ ศาสนา เศรษฐศาสตร์
2. สำนักวิทยาศาสตร์ มี 10 สาขาวิชา คือ คณิตศาสตร์ เคมี ชีววิทยา ดาราศาสตร์ พฤกษศาสตร์ แพทยศาสตร์ ฟิสิกส์ ภูมิวิทยา วิศวกรรมศาสตร์ สัตววิทยา

3. สำนักศิลปกรรม มี 7 สาขาวิชา คือ การช่างปั้น จิตรกรรม ดุริยางคศาสตร์ นาฏศาสตร์ ศิลปการสุนทรพจน์ สถาปัตยกรรม อักษรศาสตร์ โดยมีงานพจนานุกรมเป็นส่วนหนึ่งของสำนักศิลปกรรม นอกจากการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับพจนานุกรม และการบัญญัติศัพท์วิชาการในสาขาต่างๆ ราชบัณฑิตยสถานยังมีหน้าที่ในการสร้าง เผยแพร่ และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับนานาประเทศ (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 33-35)

ในช่วงก่อตั้ง พระราชบัญญัติฉบับ พ.ศ. 2476 กำหนดหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถาน “(1) เพื่อกระทำการค้นคว้าในสรรพวิชา แล้วนำออกเผยแพร่ให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง และประชาชน (2) เพื่อทำการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้กับสมาคมปราชญ์ในนานาประเทศ และ (3) เพื่อให้ความเห็นและคำปรึกษา หรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่รัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวกับวิชาการ ซึ่งรัฐบาลได้ร้องขอ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2527) พระราชบัญญัติฉบับถัดมา พ.ศ. 2485 ปรับหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานเป็น “(1) ค้นคว้าและบำรุงสรรพวิชาให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติ และประชาชน (2) ติดต่อและแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรปราชญ์อื่นๆ และ (3) ให้ความเป็นคำปรึกษาและปฏิบัติการเกี่ยวกับวิชาและความประสงค์ของรัฐบาล” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2527) พระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับมีความแตกต่างกันในแง่ของภาษาแต่สาระสำคัญยังคงเป็นเช่นเดิม คือ ปฏิบัติหน้าที่เป็นฝ่ายวิชาการของรัฐบาลและประเทศ การคัดเลือกสมาชิกของราชบัณฑิตยสถานจึงต้องมีหลักเกณฑ์ที่เคร่งครัดเนื่องจากต้องทำงานควบคู่กับรัฐบาลในการสร้างและเผยแพร่ความรู้ตามความประสงค์ของรัฐบาลดังจะกล่าวในลำดับถัดไป

พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานเป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดหลักการ แนวทางและหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถาน อีกทั้งยังช่วยสถาปนาความชอบธรรมและอำนาจของราชบัณฑิตยสถานในการดำเนินงานต่างๆ เช่น ในปี พ.ศ. 2485 ได้มีการถกเถียงกันเรื่องมาตรา 20 ของพระราชบัญญัติว่าด้วย ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2476 เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของราชบัณฑิตยสถาน¹ การถกเถียงนี้ยุติได้ด้วยการอธิบายวัตถุประสงค์ของราชบัณฑิตยสถานที่ชี้ขาดโดยคณะกรรมการกฤษฎีกาที่ระบุให้ราชบัณฑิตยสถานมีหน้าที่สำคัญในการรับรองหลักวิชา วินิจฉัยชี้ขาดรับรองหลักวิชา โดยให้ถือข้อ

¹ ที่บัญญัติว่า “มาตรา 20 เมื่อทรงแต่งตั้งราชบัณฑิตแล้ว

ก. ให้ราชบัณฑิตในสำนักหนึ่ง ๆ เลือกประธานและเลขานุการประจำทุกสำนัก

ข. ให้ราชบัณฑิตทุกสำนักรวมประชุมกันเลือก นายก อุปนายก และเลขาธิการสำหรับราชบัณฑิตยสถาน เพื่อตั้งเป็นสำนักงานกลางปฏิบัติงานทั่วไปของราชบัณฑิตยสถาน” ทั้งนี้เพื่อให้สำนักต่างๆ มีอิสระในการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม ภายใต้อาณัติของมาตราที่ 20 ของพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2485 ได้ถูกแก้ไขเป็น “เพื่อปฏิบัติงานทั่วไป ตามระเบียบการของราชบัณฑิตยสถาน”

วินิจฉัยของราชบัณฑิตเป็นหลักที่ควรยึดถือกันอย่างเป็นทางการ เนื่องจากที่ประชุมราชบัณฑิตประกอบด้วยผู้ทรงความรู้ทุกด้าน จึงถือเป็นคำวินิจฉัยที่ถูกต้อง เป็นทางการที่ยึดถือเป็นหลักวิชาที่ใช้ได้จนกว่าจะมีการวินิจฉัยเปลี่ยนแปลง (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 42) คำอธิบายของกรรมการกฤษฎีกาข้างต้นยิ่งช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมให้ราชบัณฑิตยสถานในการเป็นผู้นิยามกำหนดความรู้ในสังคม

วัตถุประสงค์อันสำคัญของราชบัณฑิตยสถาน มีอยู่อีกประการหนึ่งคือรับรองหลักวิชา การวินิจฉัยชี้ขาดรับรองหลักวิชานั้นเป็นการจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะแต่ไหนแต่ไรมา เรายังไม่เคยมีสถาบันเกี่ยวกับเรื่องนี้ แม้จนกระทั่งบัดนี้ เมื่อมีข้อขัดข้องโต้เถียงกันหลายอย่างหลายประการ ไม่รู้จะให้ใครวินิจฉัย เมื่อปัญหาขัดข้องนั้นขึ้นมาสู่ราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิตยสถานจะเป็นผู้วินิจฉัยให้ คำวินิจฉัยรับรองไม่จำเป็นต้องถูกเสมอไป เพราะราชบัณฑิตก็เป็นมนุษย์ มนุษย์จะทำอะไรถูกไปทุกอย่างไม่ได้ แต่ข้อวินิจฉัยของราชบัณฑิตเป็นหลักที่ต้องยึดถือกันเป็นทางการ เพราะในที่ประชุมราชบัณฑิตประกอบด้วยผู้ทรงความรู้ทุกด้านและได้พิจารณากันแล้วทุกมุม ผู้ใดจะทำให้ละเอียดลออยิ่งกว่าราชบัณฑิตยสถานนั้นเป็นการยาก ถ้าหากที่ประชุมราชบัณฑิตได้วินิจฉัยลงไปเินทางใด ก็เพราะราชบัณฑิตยสถานได้พิจารณาโดยละเอียดตามหลักฐานและความจริงที่จะหาได้ในเวลานั้น ถ้าหากต่อไปภายหน้ามีหลักฐานและความจริงเกิดขึ้นมาใหม่ ข้อวินิจฉัยของราชบัณฑิตยสถานก็ต้องเปลี่ยนไป แต่ตอนใดที่ยังไม่ได้เปลี่ยน ตอนนั้นทางการต้องถือว่าคำวินิจฉัยของราชบัณฑิตยสถานเป็นคำวินิจฉัยที่ถูกต้อง และทางการต้องยึดถือเป็นหลักวิชาที่ใช้ได้ ข้อวินิจฉัยรับรองของราชบัณฑิตยสถานเปรียบได้ด้วยคำวินิจฉัยของศาลซึ่งทางการต้องถือว่าถูกต้องจนกว่าจะมีการวินิจฉัยเปลี่ยนแปลง” (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 42-43)

กล่าวโดยสรุป สถานะของราชบัณฑิตยสถานในยุคก่อตั้งองค์กรมีลักษณะเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญของรัฐบาลหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครองประเทศ ราชบัณฑิตยสถานได้รับการยกย่องให้เป็นเกียรติประวัติแห่งประเทศ เป็นแหล่งรวมนักปราชญ์ที่มีอำนาจตามกฎหมายตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติพระราชบัณฑิตยสถานที่จะตัดสินและชี้ขาดหลักวิชาต่างๆ ค้นคว้าวิชาการเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่มวลชน รวมถึงทำหน้าที่ออกประกาศหลักเกณฑ์เกี่ยวกับภาษา

1.2.2 สมาชิกราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลง

หลังประกาศใช้พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2476 ขณะนั้นราชบัณฑิตยสถานยังไม่มีราชบัณฑิต มีเพียงแต่ภาคีสมาชิกเนื่องจากรัฐบาลมองว่าควรต้องให้ภาคีสมาชิกปฏิบัติงานทางวิชาการให้ได้ผลดีและเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองเสียก่อนแล้วจึงค่อยแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 5) ผู้ที่เป็นราชบัณฑิต “จะต้องเป็นผู้ที่มีสติปัญญาปราดเปรื่อง” อันถือเป็น “ทรัพยากรที่สำคัญยิ่ง” เนื่องจากหลังการสถาปนาราชบัณฑิตยสถานขึ้นมาใหม่จากการยกเลิกราชบัณฑิตยสภาและโอนกิจการ ทรัพย์สิน และบุคลากรทั้งหมดไปให้กับกรมศิลปากร ก็เท่ากับว่าราชบัณฑิตยสถานต้องเริ่มต้นใหม่ทั้งหมด (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 17)

ในการคัดเลือกราชบัณฑิต หลังจากสภาผู้แทนราษฎรลงมติผ่านพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2476 ได้มีการกำหนดให้นายกรัฐมนตรีคัดเลือกผู้ทรงคุณวิชาจำนวน 30 คนเพื่อเข้าเป็นภาคีสมาชิกเริ่มแรกของราชบัณฑิตยสถาน และต้องเพิ่มจำนวนภาคีสมาชิกให้ได้ 90 คนภายใน 4-5 ปีก่อนจึงค่อยเลือกราชบัณฑิตเพื่อให้แน่ใจในคุณสมบัติ และเพื่อความยุติธรรม (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 29-30) ด้วยเหตุนี้ พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2476 จึงกำหนดให้ “ราชบัณฑิตยสถานประกอบด้วยบุคคล 3 ประเภท คือ สมทบสมาชิก ภาคีสมาชิก และราชบัณฑิต” สมทบสมาชิกหมายถึง ผู้ที่ทรงคุณวิชาในทางใดทางหนึ่งสามารถยื่นความจำนงลงทะเบียนเป็นสมทบสมาชิกได้แต่จะต้องมีภาคีสมาชิกอย่างน้อย 2 คนรับรอง การจะเลื่อนสถานะเป็นภาคีสมาชิกจะต้องเป็นสมทบสมาชิกมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี มีการเผยแพร่ความรู้ที่ค้นคว้ามาสู่ประชาชน และได้รับการลงมติรับรองจากที่ประชุมภาคีสมาชิกจึงจะสามารถเปลี่ยนสถานะได้ ส่วนการเลือกราชบัณฑิตนั้นจะต้องได้รับความเห็นชอบจากนายกรัฐมนตรีก่อนจึงจะสามารถดำเนินการเลือกได้ ผู้สมัครจะต้องเป็นภาคีสมาชิกมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี ปฏิบัติหน้าที่จนได้รียกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในวิชาที่สมัคร และจะต้องไม่มีความประพฤติเสื่อมเสียเป็นที่น่ารังเกียจในทางสมาคม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2527) จนกระทั่งฉบับ พ.ศ. 2485 ประเภทสมาชิกมีการเปลี่ยนแปลงเป็น “ภาคีสมาชิก ราชบัณฑิต และราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์” โดยมีสาระสำคัญที่เปลี่ยนแปลงไป คือ นายกรัฐมนตรีเป็นผู้เลือกและนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต และราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ถือเป็น “ผู้ทรงเกียรติคุณ” ในวิชาที่นายกรัฐมนตรีจะนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงแต่งตั้งเป็นพิเศษตามคำแนะนำของราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2527) เนื่องจากพระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้ราชบัณฑิตยสถานเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ทางวิชาการแก่รัฐบาลและมีสถานะเป็นองค์กรที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี การกระทำการคัดเลือกราชบัณฑิตจึงต้องได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากนายกรัฐมนตรีก่อนจึงจะ

กระทำการได้ ราชบัณฑิตยสถานและราชบัณฑิตในยุคแรกจึงมีความเกี่ยวข้องและสอดคล้องกับผู้นำรัฐบาล เมื่อพิจารณาให้ดีแล้ว หากเปรียบราชบัณฑิตยสถานเป็นสังคมหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าสังคมนี้เป็นสังคมแบบปิด ไม่ใช่ใครก็ตามที่มีความสามารถจะได้รับการคัดเลือกให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนี้ แต่บุคคลนั้นจะต้องได้รับการแนะนำจากสภาราชบัณฑิตเสียก่อน แล้วจึงส่งต่อให้นายกรัฐมนตรีพิจารณาเลือกเพื่อนำเสนอแต่งตั้งโดยสถาบันกษัตริย์ ด้วยเหตุนี้แล้วสมาชิกราชบัณฑิตในยุคนี้จึงมีความคิดที่สอดคล้องกับผู้นำของประเทศเนื่องจากต้องผ่านการคัดกรองและเห็นชอบจากนายกรัฐมนตรีก่อน

กล่าวได้ว่าการคัดเลือกราชบัณฑิตไทยนั้นได้รับแรงบันดาลใจและแบบอย่างมาจากการคัดเลือกราชบัณฑิตของสำนักภาษาฝรั่งเศส แต่มีข้อแตกต่างกันที่จำนวน สัญชาติของราชบัณฑิต สำนักภาษาฝรั่งเศสประกอบด้วยราชบัณฑิต 40 ท่านที่ได้รับการคัดเลือกเข้ามา ราชบัณฑิตของฝรั่งเศสเรียกว่า les immortels (ผู้เป็นอมตะ) เนื่องจากว่าเมื่อได้รับการคัดเลือกให้เป็นราชบัณฑิตตำแหน่งนี้จะคงอยู่ต่อไปอย่างถาวรจนกระทั่งราชบัณฑิตเสียชีวิตหรือขอลาออกจากหน้าที่ ปัจจุบันสำนักภาษาฝรั่งเศสมีราชบัณฑิตทั้งสิ้นจำนวน 719 ท่าน และหลายท่านไม่ได้มีสัญชาติฝรั่งเศส ส่วนใหญ่จะมีพื้นหลังเป็นนักเขียน และที่เหลือก็คือนักประวัติศาสตร์ นักบวช นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย และนักการเมือง ในกรณีที่ตำแหน่ง (fauteuil) วางลง จะมีการคัดเลือกราชบัณฑิตใหม่ขึ้นมา โดยการดึงผู้ที่มีสายสัมพันธ์กับราชบัณฑิตที่สละตำแหน่งให้เข้ามาแทนที่ (Bisewski, 2011, p. 2) กระบวนการคัดเลือกราชบัณฑิตของสำนักภาษาฝรั่งเศสถือเป็นจุดอ่อนที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างมากเนื่องจากการเป็นการดึงพวกพ้องให้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่สำคัญในการกำหนดทิศทางของภาษาฝรั่งเศส โดยที่ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกอาจไม่สามารถสะท้อนภาษาที่ใช้อยู่จริงในสังคม แต่เป็นการทวนกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ทำให้ภาษาฝรั่งเศสไม่ได้เปิดรับการเปลี่ยนแปลงและปฏิบัติการทางภาษาที่เป็นจริงในสังคม

ภาคีสมาชิกราชบัณฑิตทุกสำนักประชุมร่วมกันครั้งแรกวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ณ ศาลาสหทัยสมาคม โดยมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นผู้เปิดประชุมและกล่าวสุนทรพจน์ ที่ประชุมนี้ได้เลือกหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ (ต่อมาได้รับสถาปนาอิสริยยศเป็นกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์) เป็นนายกรัฐมนตรียสถานเป็นพระองค์แรก นาวาเอก พระเรียมวิรัชพากย์ เป็นอุปนายก และหลวงวิจิตรวาทการ เป็นเลขาธิการ หลังจากนั้นทุกสำนักได้คัดเลือกประธานและเลขานุการสำนัก ดังนี้

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง หลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นประธาน และ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ทรงเป็นเลขานุการสำนัก

สำนักวิทยาศาสตร์ พลตรี พระยาคลังวานนิเทศ (ต่อมาเลื่อนยศเป็นพลโท) ดำรงตำแหน่งเป็นประธาน และนายนาวาทรี หลวงชลธารพฤตมิไกร (ต่อมาเลื่อนยศเป็นพลเรือเอก) เป็นเลขานุการสำนัก

สำนักศิลปกรรม นาวาเอก พระเรียมวิรัชพากย์ เป็นประธาน หลวงมัศยจิตรการ เป็นเลขานุการสำนัก (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 17; ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 6)

ภาควิชาได้มีการประชุมร่วมกันอีกหลายครั้งจนพ.ศ. 2479 ราชบัณฑิตยสถาน มีการเผยแพร่ผลงาน คือ จดหมายเหตุราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1 ตอน 1 และ เล่ม 2 ตอน 1 เพื่อนำเสนอบทความของภาควิชาสำนักต่างๆ มีบทความตีพิมพ์ทั้งสิ้นจำนวน 26 เรื่อง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 6)

ราชบัณฑิตยสถานมีการแต่งตั้งราชบัณฑิตขึ้นเป็นครั้งแรกหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2485 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งราชบัณฑิตรวม 51 คนจากทุกสำนัก และจัดการประชุมราชบัณฑิตครั้งแรกเมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2485 สำหรับการประชุมในวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2485 ที่ประชุมได้เลือกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน พระยาอนุমানราชธน เป็นอุปนายก และหลวงประพันธ์ไพรัชพากย์ เป็นเลขาธิการ สำหรับการประชุมครั้งนี้ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี จอมพล แปลก พิบูลสงคราม ได้มากล่าวเปิดประชุม ความว่า

ท่านราชบัณฑิตทั้งหลาย

ในฐานะที่ฉันเป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน ฉันใคร่จะขอชี้แจงข้อความบางประการ คือใคร่ขอให้ตั้งใจทำงานให้เป็นล่ำเป็นสัน อย่าปล่อยให้เฉื่อยชาไปตามยถากรรม แล้วก็เงิบหายไปโดยไม่มีงานอะไรเกิดขึ้นเลย เวลานี้ชาติบ้านเมืองตกอยู่ในสถานะที่ยากลำบาก เราต้องช่วยกันทำงานชาติจึงผ่านพ้นอันตรายไปได้ มิฉะนั้นชาติจะไม่ผ่านพ้นอันตรายไปได้เลย กิจการงานที่ทำกันต้องมีคนที่เป็นหัวคิดและเป็นลูกมือ ซึ่งเปรียบเหมือนโรงงาน ก็มีผู้อำนวยการและคนงาน ตามีตามาเป็นกำลัง พวกท่านราชบัณฑิตก็เป็นสมองสกุลไทยจะรุ่งเรืองได้ก็ต้องอาศัยพวกท่านประกอบกิจให้เป็นประโยชน์ การประดิษฐ์ต้องพึ่งตำรา จากตำราจึงเปิดความชำนาญ ในทางตำราจะมีใครชำนาญกว่าพวกท่านราชบัณฑิต ซึ่งนับว่ามีความชำนาญมาก หวังว่าชาติจะได้รับความรู้ทางวิชาจากพวกท่าน และหวังว่าพวกท่านจะใช้ความชำนาญและความคิดเห็นให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนและราชการ

ทางรัฐบาลรู้สึกเป็นห่วงอนาคตของชาติเป็นอย่างมาก เพราะเวลานี้เราอยู่ในสถานะสงครามและสงครามก็ได้แผ่ไปทั่วโลก คนทุกคนต้องทำการรบ รบกันทั้งทางอาวุธและทางจิตใจ ต้องต่อสู้อุปสรรคตั้งร้อยแปดประการ เราจะหวังให้สงครามสงบในเวลาเร็วคงหวังไม่ได้ เพราะสงครามคงยืดเยื้อไปอีกนาน การแพ้นะกันก็คงจะเป็นเพราะชาติวัตถุดิบ ยุทโธปกรณ์ และอาหารการกิน ประเทศเราแต่ก่อนนี้ต้องพึ่งต่างประเทศอยู่มาก เราเพิ่งจะมาเริ่มทำกันอย่างจริงจังเมื่อเร็ว ๆ นี้ ถ้าเราไม่ทำให้ทันสมัย ชาติของเราก็จะต้องอืดอาดคลอน ความจริงเป็นเช่นนี้ ของกินของใช้ในต่างประเทศ ถึงจะมีก็ลำเลียงมาไม่ได้สะดวก ความจำเป็นมีดังนี้ จึงขอแจ้งต่อท่านราชบัณฑิตแต่เพียงย่อ ๆ หวังใจว่าเป็นเรื่องเตือนใจท่านทั้งหลาย เพื่อนำไปประกอบกิจให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ตำราที่ท่านได้เล่าเรียนมาจากต่างประเทศนั้น เมื่อนำมาใช้ในประเทศ เราอาจติดขัดไม่สมประสงค์ เพราะในต่างประเทศเขามีคนที่มีความชำนาญ และมีเครื่องมือมากกว่าเรา ฉะนั้นจึงอยากให้พวกท่านได้ค้นคว้าศึกษาตามตำราที่ได้เล่าเรียนมาจากต่างประเทศ เพียงเพื่อเป็นแนวทางความคิดแล้วนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมแก่เมืองเรา สิ่งใดที่ท่านได้ค้นคว้าและศึกษาจนสามารถถอดมาเป็นประโยชน์ได้แล้ว ขอท่านได้กรุณาทำสิ่งนั้นทันที เพื่อช่วยชาติ ในที่สุดนี้ ฉันขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงบันดาลให้ราชบัณฑิตยสถานตั้งมั่นอยู่เป็นแหล่งที่จะประสิทธิ์ประสาทความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติต่อไป และขอให้ท่านราชบัณฑิตจงประกอบกิจการงานในหน้าที่อันมีเกียรติ สมกับความตั้งใจของฉัน ของชาติ และของรัฐบาล ขอให้ท่านจงประสบแต่ความสุขสำราญทุกทีพาราตรี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 6-7)

ข้อความข้างต้นสะท้อนถึงสถานะของราชบัณฑิตและราชบัณฑิตยสถานและสังคมไทยโดยเฉพาะการแบ่งชนชั้นทางสังคม ราชบัณฑิตได้รับการยกย่องเป็นสมONGที่คิด ประดิษฐ์ สร้างความรู้ป้อนสู่สายพาน และมีเอกสิทธิ์ในการดำเนินการใดๆ ที่เป็นประโยชน์ได้ทันทีเพื่อช่วยเหลือชาติได้พ้นจากช่วงเวลาที่ยากลำบาก ขณะที่ประชาชนเปรียบตั้งแรงงานและผู้บริโภคความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมา ด้วยเหตุที่ราชบัณฑิตเป็นสมONGของประเทศ ผลงานส่วนใหญ่ของราชบัณฑิตยสถานในตอนเริ่มแรกจึงเน้นไปทางทฤษฎี มีการเขียนบทความทางวิชาการ แสดงปาฐกถากระจายเสียงทางวิทยุเป็นประจำทุกเดือน โดยต่อมาได้รวบรวมบทความประมาณ 80 เรื่องจัดพิมพ์ในสมุดที่ระลึกวัน

ราชบัณฑิตยสถาน ฉบับวันที่ 31 มีนาคม 2486 และ 31 มีนาคม 2487 นอกจากนี้ ราชบัณฑิตยสถาน ได้ออกหนังสือ “ราชบัณฑิตสาร” จำนวน 3 เล่ม จากสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง สำนักวิทยาศาสตร์ และสำนักศิลปกรรม ในปี พ.ศ. 2475 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 8)

การทำงานของราชบัณฑิตยสถานต้องหยุดชะงักลงเป็นระยะเวลาหนึ่งเนื่องจากภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 งบประมาณ และกำลังคน ส่งผลให้ต้องยุติการประชุมราชบัณฑิตยสถาน

เอกสารรวมสรุปรายงานการประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรมปรากฏข้อมูลรายงานการประชุมระหว่างปี พ.ศ. 2520 – 2543 ทั้งนี้อาจมีสรุปรายงานประชุมราชบัณฑิตครั้งก่อนหน้าปี พ.ศ. 2520 เนื่องจากวาระการรับรองรายงานการประชุมของการประชุมครั้งที่ 1/2520 ปรากฏการรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ 5/2519 และมีการกล่าวถึงมติการประชุมครั้งที่ 3/2519 แต่ผู้ศึกษาไม่อาจเข้าถึงได้เนื่องจากไม่ปรากฏในห้องสมุดราชบัณฑิต เช่นเดียวกับสรุปรายงานการประชุมที่จัดขึ้นหลัง พ.ศ. 2543

ใน พ.ศ. 2520 จัดการประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรมเดือนละ 1 ครั้ง การประชุมครั้งที่ 1/2520 จัดขึ้น ณ ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน วันพฤหัสบดีที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2520 เริ่มประชุมเวลา 14:00 น. มีจำนวนผู้มีรายชื่อเข้าร่วมการประชุมทั้งหมด 9 ท่าน หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปฏิบัติหน้าที่ประธานสำนัก ระเบียบวาระการประชุมแต่ละครั้งประกอบด้วย 3 วาระ คือ เรื่องที่ประธานจะแจ้งให้ที่ประชุมทราบ เรื่องรับรองรายงานการประชุม และเรื่องอื่นๆ

สำหรับการประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม พ.ศ. 2543 มีการจัดประชุมเดือนละ 2 ครั้ง มีวาระทั้งหมด 7 วาระ คือ เรื่องแจ้งให้ที่ประชุมทราบ เรื่องที่เสนอเพื่อพิจารณา เรื่องรับรองรายงานการประชุม เรื่องสืบเนื่องจากการประชุมครั้งก่อน เรื่องอื่นๆ การบรรยายเสนอผลงานทางวิชาการโดยราชบัณฑิต ครั้งละ 2 เรื่อง และหัวข้อที่เสนอเพื่อการสนทนา อันเป็นไปตามแนวทางที่ราชบัณฑิตยสถานวางไว้ นับแต่ช่วงปี พ.ศ. 2485 ดังที่พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร นายราชบัณฑิตยสถานสมัยนั้น ได้ทรงเขียนคำนำไว้ใน สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตสถาน 31 มีนาคม 2486 ตอนหนึ่งดังปรากฏว่า

เหตุที่การทำงานของราชบัณฑิตสถานยังมิได้ผลิตผลตามสมควร ก็เพราะได้ตั้งเข็มทิศไปในทางทริสตีมากเกินไป คือ ถือเคร่งใน การค้นคว้า จะต้องค้นพบ หรือเป็นต้นคิดประดิษฐ์ของใหม่ขึ้นจึงจะถือว่าเป็นการวิจัยหรือค้นคว้าได้ แต่อันที่จริง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกอยู่ในสัมพัทธภาพหรือความเทียบเคียงกัน ข้อสำคัญอยู่ที่ การนำวิชาความรู้ออกมาเผยแพร่ ให้เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติที่รักของเรา

อาศัยแนวทางซึ่งท่านนายกรัฐมนตรีได้กรูณาไว้นี้ ราชบัณฑิตสถานได้วางแผนปฏิบัติไว้ โดยมุ่งจะให้บังเกิดผลโดยเร็วภายในกรอบที่พอจะทำได้ กล่าวคือ

1. จัดให้ราชบัณฑิตสแดงวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับข้อความทั่วๆ ไป ในวิชาของตน
2. จัดให้มีการแสดงปาถกถาเป็นครั้งคราว
3. จัดให้มีการแต่งตำราในวิชาต่างๆ และ
4. จัดให้มีการอ่านกะตาดประพันธ์ หรือคำบรรยายในข้อวิชาที่ค้นมาได้

อะไรใหม่อะไรไม่ใหม่นั้น เห็นควนถือภูมิความรู้ในวิชาหนึ่งๆ ซึ่งมีอยู่ในประเทศไทยขณะนี้ไปเกินที่ เช่นความก้าวหน้าของวิชาจดหมาย ซึ่งได้กะทำกันมาแล้ว ในประเทศไทยนั้นเห็นว่าเป็นตัวอย่างที่ดี คือ ในชั้นต้นก็ตั้งระดับวิชาไว้พอเป็นมาตรฐานก่อน แล้วก็ค่อยเขยิบมาตรฐานนั้นให้สูงขึ้นไปโดยลำดับ ฉะนั้น วิชาใดซึ่งยังไม่มีตำราเป็นภาษาไทย ก็ควนจัดแต่งตำราขึ้นในระดับที่ง่ายก่อน แล้วก็ค่อยเขยิบความยากและความพิสดารขึ้นโดยลำดับ และในการแต่งตำรานั้นๆ ก็ต้องคำนึงถึงความต้องการของประเทศไทยในสมัยนี้เป็นสำคัญ ดังที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้ให้โอวาทไว้ ราชบัณฑิตสถานได้กำหนดให้ราชบัณฑิตทุกคนเสนอเรื่องต่อสำนักของตน หย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และให้แต่ละสำนักประชุมพิจารณาเรื่องที่เสนอนั้น หย่างน้อยเดือนละครั้ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น.7-8)

แม้ในช่วงภาวะสงครามโลกจะส่งผลให้ราชบัณฑิตยสถานไม่สามารถจัดการประชุมราชบัณฑิตได้ แต่งานของสำนักฝ่ายวิชาการที่มีข้าราชการประจำปฏิบัติงานยังคงดำเนินไปตามปกติ โดยได้จัดพิมพ์เผยแพร่ตำราตามงบประมาณและความสามารถที่มีอยู่ หนึ่งในผลงานที่สำคัญในช่วงเวลานี้ คือ งานชำระปทานุกรม ที่ได้รับโอนจากกระทรวงธรรมการ โดยรัฐบาลได้แต่งตั้ง “คณะกรรมการชำระปทานุกรม” มีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นประธาน คณะกรรมการชุดนี้แก้ไขข้อบกพร่องในหนังสือปทานุกรมที่กระทรวงธรรมการตีพิมพ์สำหรับใช้ในราชการและจัดจำหน่ายเมื่อ พ.ศ. 2470 โดยใช้เวลาในการปรับปรุงแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2493 และเปลี่ยนชื่อเป็น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 8-13) อันเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก พจนานุกรมเล่มนี้มีความสำคัญต่อภาษาไทย เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลได้ออก

ประกาศให้ราชการใช้ตัวสะกดตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ทำให้การเขียนตัวสะกดเป็นไปตามมาตรฐานเดียวกัน

นอกจากงานพจนานุกรมที่มุ่งอธิบายความหมายของคำและบอกการอ่านแล้ว ราชบัณฑิตยสถานยังมีหน้าที่อื่นในความรับผิดชอบ คือ งานจัดทำสารานุกรม (Encyclopedia) เพื่ออธิบายเรื่องสำคัญอย่างย่อโดยเข้าใจง่าย โดยจัดเรียงเนื้อหาตามลำดับตัวอักษรหรือวิธีอื่นที่ช่วยให้ผู้อ่านค้นหาได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว งานจัดทำอักษานุกรมภูมิศาสตร์ (Gazetteer) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง งานบัญญัติศัพท์ภาษาไทย (Word Coining) เพื่อบัญญัติศัพท์ให้เพียงพอแก่การแต่งตั้งตำรา และจัดทำหลักเกณฑ์การทับศัพท์ และการคิดคำขึ้นใหม่ และงานจัดทำตำราและแปล ตำราของราชบัณฑิตยสถานนั้นเป็นตำราที่เรียบเรียงขึ้นใหม่หรือที่แปลจากตำราภาษาต่างประเทศที่ราชบัณฑิตยสถานพิจารณาว่าเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาทั่วไปไม่เกี่ยวข้องกับตำราที่ใช้ในหลักสูตรการเรียนรู้อันในสถาบันการศึกษา (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 20-31; ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น.14-16)

ผลงานของราชบัณฑิตยสถานในช่วงก่อตั้งองค์กรเป็นการสร้างความรู้ เขียนตำราเพื่อเป็นการกำหนดแบบแผนความรู้ มีการกำหนดขอบเขตความรู้สำหรับการเผยแพร่ในหนังสืออย่างเป็นระเบียบตามแบบอย่างของนานาประเทศดังคำปรารภที่ จอมพล แปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีสมัยนั้นเขียนในหนังสือสารานุกรมไทย เล่ม 1 ดังนี้

ประเทศที่เจริญแล้วจึงเอาใส่ในการสร้างตำรับตำราให้มากขึ้น เพื่อปลูกฝังพลเมืองของเขาให้เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาการ การทะนุบำรุงประเทศจะมุ่งหน้าทะนุบำรุงแต่ทางวัตถุด้านเดียวโดยไม่แลเหลียวถึงด้านวิชาการและจิตใจย่อมไม่ได้ จำเป็นต้องทำให้ชนานควบคู่กันไปจึงจะสมดุลกัน ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงได้เสนอให้ราชบัณฑิตยสถานจัดทำสารานุกรมขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะเนื่องจากปัจจุบันนี้มีความรู้มากอย่างที่ควรจะรู้ ถ้าไม่มีตำรับตำราสำหรับย่นเวลาในการศึกษาเล่าเรียนแล้ว กว่าจะรู้อะไรสักอย่าง ต้องเสียเวลาค้นมาก ถ้าเรามีหนังสือสารานุกรมอยู่จะเปิดดูได้ที่เดียว ไม่ต้องเสียเวลาค้นหาในหนังสือต่างๆ ด้วยเหตุนี้ นานาอารยประเทศจึงได้ทำหนังสือ สารานุกรม ซึ่งบรรจุความรู้แทบทุกสาขาวิชาไว้ เพื่อให้พลเมืองของเขาศึกษาค้นคว้าได้ง่ายไม่เสียเวลา (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 25)

เห็นได้ว่าราชบัณฑิตยสถานในช่วงนี้ให้ความสำคัญกับการกำหนดความรู้ และสร้างการระบียบแบบแผนทางด้านวิชาการ อันเป็นกลไกสำคัญของรัฐบาลในการช่วยกำหนดโลกทัศน์ของพลเมือง การสร้างความรู้ที่เป็นแบบแผนและเผยแพร่สู่สังคม

นอกจากสารานุกรมแล้ว ผลงานของราชบัณฑิตยสถานในยุคนี้ยังมีผลงานอื่นๆ ที่เผยแพร่ออกมาทั้งที่เป็นหนังสือที่เขียนและแปลโดยราชบัณฑิต ได้แก่ หนังสือ Floral of Thailand, Fishes of Thailand และกล้วยไม้เมืองไทย รวบรวมโดยศาสตราจารย์โชติ สุวตถิ หนังสือป็นใหญ่ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 โดยนายสำราญ วังศพำห์ ตีพิมพ์ พ.ศ. 2526 สำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน หนังสือ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, นิรุกติศาสตร์ ภาค 1 และ ภาค 2, การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์, ศาสนาเปรียบเทียบ, การศึกษาเรื่องประเพณีไทย โดยเสฐียรโกเศศ (ศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน) หนังสือ ศิลปสงเคราะห์ (พจนานุกรมศัพท์ศิลปะของชาวตะวันตก) โดยศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี คณบดี คณะประติมากรรม มหาวิทยาลัยศิลปากรเรียบเรียงคำอธิบายภาษาอังกฤษ และ ศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน ราชบัณฑิต ประเภทวรรณศิลป์ สาขาวิชาวรรณกรรมและภาษาศาสตร์เป็นผู้แปลเป็นภาษาไทย หนังสือบ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค 1-5 หนังสือเซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น เล่ม 1-2 หนังสือ บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1-3 และหนังสือบ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น เล่ม 1-4 แปลโดยจำนงค์ ทองประเสริฐ

นอกจากนี้ยังมีผลงานที่จัดทำในนามของราชบัณฑิตยสถาน ดังนี้ พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย, ศัพท์บัญญัติ อังกฤษ-ไทย, พจนานุกรมศัพท์แพทย์ อังกฤษ-ไทย, พจนานุกรมศัพท์คณิตศาสตร์, ศัพท์ปรัชญาและตรรกศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน โดยสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

1.3 ราชบัณฑิตยสถานสู่ราชบัณฑิตยสภา: ยุคแห่งความเป็นเอกเทศ (พ.ศ.2544-พ.ศ.2558)

ราชบัณฑิตยสถานดำเนินงานมาว่าครึ่งศตวรรษจึงได้มีการประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2487 และกำหนดใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2544 เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2544 โดยมีรายละเอียดสำคัญดังนี้

1.3.1 กิจการและสถานะของราชบัณฑิตยสถานในยุคแห่งความเป็นเอกเทศ

นับแต่ปี พ.ศ. 2544 พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานกำหนดให้ราชบัณฑิตยสถานมีเป็นส่วนราชการที่มีฐานะเป็นกรมและไม่สังกัดนายกรัฐมนตรี กระทรวง หรือ

ทบวง อันเป็นผลมาจากนโยบายการปฏิรูประบบราชการ ส่งผลให้ราชบัณฑิตยสถานมีความอิสระในการบริหารจัดการมากขึ้นและมีลักษณะคล้ายองค์กรอิสระเพื่อให้เกิดความคล่องตัวผ่านการบังคับบัญชาของเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานและรองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานซึ่งเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 19)

พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2544 ได้ขยายขอบเขตหน้าที่ของราชบัณฑิตเนื่องจากหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานได้ขยายตัวออกไปมากทั้งในด้านการค้นคว้า วิจัย และการให้บริการทางวิชาการแก่รัฐบาล หน่วยงานของรัฐและประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานปรับปรุงและตรวจชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้สมบูรณ์และทันสมัยเพื่อใช้เป็นมาตรฐานในการเขียน การอ่าน และการพูดภาษาไทยให้ถูกต้องเป็นระเบียบเดียวกัน งานจัดทำสารานุกรม อักษรานุกรม อนุกรมวิธาน ทางวิชาการสาขาต่างๆ งานจัดทำพจนานุกรมและบัญญัติศัพท์วิชาการสาขาที่สำคัญๆ งานบัญญัติศัพท์วิชาการภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยเพื่อให้ประชาชนใช้ในการศึกษา ค้นคว้าหนังสือตำราภาษาต่างประเทศ และส่งเสริมให้มีการใช้ศัพท์วิชาการภาษาไทยแทนศัพท์ภาษาต่างประเทศให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน รวมทั้งการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางวิชาการในการอนุรักษ์ภาษาไทย เพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์แห่งภาษาไทย สอดคล้องกับการมีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง ระเบียบการใช้ตัวสะกด ณ วันที่ 11 กรกฎาคม 2545¹ ตามที่นำเสนอในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 เพื่อให้ใช้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นมาตรฐานสำหรับการเขียนหนังสือราชการและใช้ในโรงเรียนให้เป็นระเบียบเดียวกัน

พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2558 ฉบับล่าสุดมีประเด็นที่น่าสนใจ คือการเปลี่ยนชื่อ “ราชบัณฑิตยสถาน” เป็น “ราชบัณฑิตยสภา” อันเป็นชื่อเดิมที่ใช้เรียกสืบมานับตั้งแต่ที่ได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2469 โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุผลในการเปลี่ยนชื่อ คือ เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศในโอกาส 120 ปี พระบรมราชสมภพ และเพื่อความคล่องตัวในการบริหารจัดการรายได้และการเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชนทั่วไป แม้ครั้งหนึ่งจะได้มีการเปลี่ยนชื่อจาก “ราชบัณฑิตยสภา” มาเป็น “ราชบัณฑิตยสถาน” เนื่องจากคำว่า “สภา” ควรสงวนไว้ใช้เฉพาะกับสภาสูงสุดของประเทศ ซึ่งก็คือรัฐสภาเท่านั้น และคำว่า “สถาน” ยังตรงกับคำ

¹ อันที่จริงแล้วมีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง ระเบียบการใช้ตัวสะกดก่อนหน้า นี้แล้ว เพราะประกาศในพจนานุกรมดังกล่าวมีการแจ้งยกเลิกประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง ระเบียบการใช้ตัวสะกด ลงวันที่ 22 เมษายน 2526 แต่ไม่ได้มีการนำประกาศมาแจ้งไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ดังเช่นในพจนานุกรมฉบับอื่นๆ

ว่า “Institute” ซึ่งสอดคล้องกับชื่อภาษาอังกฤษของราชบัณฑิตยสถานว่า “Royal Institute” (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 33) เหตุผลการเปลี่ยนชื่อในคราวนี้ทำให้ราชบัณฑิตยสถานมีลักษณะเหมือนองค์กรอิสระที่ต้องดำเนินการหารายได้สำหรับการบริหารจัดการค่าใช้จ่ายของตนเองส่วนหนึ่งซึ่งเป็นหน้าที่ที่เพิ่มเติมเข้ามาตามมาตรา 6 ข้อ 4 “จัดการศึกษาอบรมและพัฒนาทางวิชาการเกี่ยวกับภาษาไทย ภาษาไทยถิ่น และสาขาวิชาตามมาตรา 10 และให้ประกาศนียบัตรชั้นสูง ประกาศนียบัตรสัมฤทธิ์บัตร และวุฒิปัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาอบรมและพัฒนาทางวิชาการ ทั้งนี้ ตามข้อบังคับราชบัณฑิตยสภา” และข้อ 9 “จัดสวัสดิการ การสงเคราะห์และสิทธิประโยชน์อื่นแก่สมาชิกราชบัณฑิตยสภา ทั้งนี้ ตามระเบียบราชบัณฑิตยสภา” (พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสภา, 2558) สำหรับชื่อภาษาอังกฤษนั้นที่เปลี่ยนแปลงเป็น “Office of the Royal Society” เมื่อแปลออกมาแล้วควรจะเป็น “สมาคม” มากกว่า “สภา”

ราชบัณฑิตยสภาแบ่งการบริหารงานออกเป็น 2 ส่วน คือสำนักงานราชบัณฑิตยสภา มีหน้าที่ปฏิบัติงานตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2558 คือ ค้นคว้า วิจัย บำรุงสรรพวิชา แล้วนำผลงานที่ได้สร้างสรรค์ออกเผยแพร่ให้เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศและประชาชนการดำเนินงานเกี่ยวกับการทำพจนานุกรม สารานุกรม อักษรานุกรม อนุกรมวิธาน บัญญัติศัพท์วิชาการสาขาต่างๆ จัดทำพจนานุกรมศัพท์วิชาการภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย กำหนดหลักเกณฑ์ต่างๆ เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย การอนุรักษ์ภาษาไทย มิให้แปรเปลี่ยนไปในทางที่เสื่อม การส่งเสริมภาษาไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้ปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้น ขณะที่ราชบัณฑิตยสภา มีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบายการดำเนินงานด้านวิชาการ พิจารณาให้ความเห็นชอบการออก ระเบียบและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของราชบัณฑิตยสภา ปฏิบัติหน้าที่ในการคัดเลือก เลื่อนนายราชบัณฑิตยสภา อุปนายราชบัณฑิตยสภา รวมทั้งการให้ความเห็นชอบในการเสนอ แต่งตั้งราชบัณฑิตและราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปัจจุบันมีผู้บริหารสำนักงานราชบัณฑิตยสภา ดังนี้ นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ ดำรงตำแหน่งเลขาธิการราชบัณฑิตยสภา นางนัยนา วราอัศวปติ รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสภา นางสาวสุปัญญา ชมจินดา เลขาธิการกรม นางสาวแสงจันทร์ แสนสุภา ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม นางสาวชลธิชา สุดมสุข ผู้อำนวยการกองวิทยาศาสตร์ และนางสาว บุญธรรม กรานทอง ผู้อำนวยการกองธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้บริหารราชบัณฑิตยสภาในยุคนี้เป็นข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ในการบริหารงานของหน่วยงาน ซึ่งแตกต่างจากในยุคก่อตั้งที่ผู้บริหารและราชบัณฑิตเป็นคนเดียวกัน แม้ราชบัณฑิตจะเป็นตำแหน่งที่ “มีเกียรติอย่างสูง เป็นที่ยกย่องในวงการศึกษาทั้งหลายทั่วโลก” (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2552, น. 55) แต่ก็ต้องปฏิบัติงานภายใต้กรอบที่ราชบัณฑิตยสภากำหนดไว้ ซึ่งในบางครั้งก็พบว่าความคิดเห็นที่ราชบัณฑิตเสนอในที่ประชุมไม่ได้รับการตอบสนอง เนื่องจากข้าราชการในราชบัณฑิตยสถาน “มีทัศนคติที่จะต้องทำตาม

กฎ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องหรือผิด” (กาญจนา นาคสกุล, สัมภาษณ์, วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2560) ราชบัณฑิตในยุคปัจจุบันจึงเปรียบเหมือน “เครื่องประดับ” ที่มีไว้เพื่อชูเกียรติของหน่วยงานมากกว่าที่จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้ให้กับประชาชน ขณะที่สำนักงานราชบัณฑิตยสถานก็มีความเป็นเอกเทศทั้งจากการกำกับของนายกรัฐมนตรีอย่างที่เคยเป็นมา และจากราชบัณฑิตในฐานะนักปราชญ์ของประเทศ

หน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานและราชบัณฑิตยสภาในปัจจุบันให้ความสำคัญกับทั้งการสร้างและการอนุรักษ์ความรู้ที่สร้างขึ้นมิให้แปรเปลี่ยนไปเพื่อเป็นการอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชาติด้วยการขยายขอบเขตหน้าที่ในการให้บริการวิชาการและการจัดฝึกอบรมแก่หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชนและผู้สนใจทั่วไป ด้วยเหตุนี้แล้ว จึงมีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานหลายชุด เช่น คณะกรรมการส่งเสริมกิจการราชบัณฑิตยสถาน ทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะแก่ราชบัณฑิตยสถาน และประสานงานตลอดจนสนับสนุนการดำเนินงานต่างๆ คณะกรรมการสหวิทยาการเพื่อการวิจัยและพัฒนา และยังมีคณะกรรมการดำเนินงานพิเศษอื่นๆ เช่น คณะราชบัณฑิตที่ปรึกษา โดยเลือกจากราชบัณฑิตทั้ง 3 สำนักเพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและความเห็นเกี่ยวกับงานวิชาการแก่นายกราชบัณฑิตยสถาน คณะกรรมการกลางพิจารณาศัพท์บัญญัติที่บัญญัติต่างกันเพื่อหาข้อยุติสำหรับศัพท์บัญญัติที่มีความหมายเดียวกันในสาขาวิชาต่างๆ ให้เหลือเพียงคำศัพท์เดียวสำหรับการประกาศใช้ คณะกรรมการประสานงานแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับองค์กรปราชญ์ต่างประเทศ คณะกรรมการคัดเลือกผู้ใช้ภาษาไทยดีเด่น เพื่อส่งเสริมให้คนไทยใช้ภาษาไทยถูกต้องและตระหนักถึงความสำคัญของภาษาไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และคณะกรรมการดำเนินงานเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของราชบัณฑิตและภาคีสมาชิก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 19-21)

การดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถานในยุคปัจจุบันมีลักษณะของการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานและโครงการต่างๆ ภายใต้กรอบหน้าที่ที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติ นอกจากคณะกรรมการที่กล่าวไว้ข้างต้น ใน พ.ศ. 2553 มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดทำศัพท์บัญญัติ พจนานุกรม สารานุกรม อักษรานุกรม อนุกรมวิธาน และการกำหนดมาตรฐานและหลักเกณฑ์ทางภาษารวมกันแล้วมากถึง 80 คณะ และคณะกรรมการงานพจนานุกรมเป็นจำนวนมากที่สุดถึง 49 คณะ ซึ่งครอบคลุมถึงพจนานุกรมศัพท์เฉพาะสาขา ศัพท์วรรณคดี วรรณกรรมท้องถิ่น ภาษาไทยปัจจุบัน คำอธิบายถ้อยคำภาษาไทย และพจนานุกรมศัพท์ปัจจุบัน ภาษาไทย-ภาษาจีน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 21-23)

นอกจากนี้แล้ว ราชบัณฑิตยสถานมีการจัดโครงการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ในการใช้ภาษาไทยเพื่อให้สอดคล้องกับหน้าที่ในการอนุรักษ์ภาษาไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติด้วยการ

จัดโครงการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ขึ้นในปี พ.ศ. 2553 โดยเป็นกิจกรรมที่จัดต่อเนื่องจากโครงการ รณรงค์ “ปี 2550 เป็นปีภาษาไทย เฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550” โครงการนี้เป็นโครงการที่ราชบัณฑิตยสถานจัดขึ้นเป็นบริการวิชาการแก่สังคม โดยการจัดกิจกรรมผ่านสื่อวิทยุ เช่น รายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” และ “พูดจาภาษาไทย” สถานีโทรทัศน์ เช่น รายการ “คนเก่งภาษาไทย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 24-26) ปัจจุบันรายการเหล่านี้ได้ยุติการออกอากาศลง เหลือเพียงแค่สื่อบันทึกรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ที่ยังคงเปิดตามสถานีวิทยุ และเว็บไซต์ราชบัณฑิตยสถาน

สื่อสิ่งพิมพ์ที่จัดทำโดยราชบัณฑิตยสถานในยุคนี้ส่วนใหญ่จัดทำขึ้นภายใต้ชื่อของหน่วยงานประกอบด้วยพจนานุกรมที่มีครอบคลุมหลายสาขาวิชา เช่น พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ร่วมสมัย ชุดการประเมินและวิจัย, พจนานุกรมศัพท์คณิตศาสตร์, พจนานุกรมศัพท์บริหารธุรกิจ อักษรานุกรม เช่น อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย สารานุกรม เช่น สารานุกรมจิตวิทยา, สารานุกรมสถาปัตยกรรมและการก่อสร้าง หมวดประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ตำราวิชาการเฉพาะสาขา เช่น ศัพท์ต่างประเทศที่ใช้คำไทยแทนได้, ภาษาและวัฒนธรรมอาเซียน, ปรัชญาอินเดีย, คู่มือระบบเขียนภาษาอักษรไทย, คู่มือระบบเขียนภาษาเลอเวีอะ และหนังสือประเภทหลักเกณฑ์ เช่น หลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาเกาหลี, หลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาเวียดนาม

1.3.2 สมาชิกราชบัณฑิตยสถานในยุคแห่งความเป็นเอกเทศ

ราชบัณฑิตยสถานยังคงแบ่งงานวิชาการออกเป็น 3 สำนัก คือ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง สำนักวิทยาศาสตร์ และสำนักศิลปกรรม โดยแต่ละสำนักจะเลือกราชบัณฑิตในสำนักเป็นประธานและเลขานุการ ราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกมีหน้าที่เข้าประชุมสำนัก และนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับวิชาการที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าแก่สำนัก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 17-18)

ประเภทของราชบัณฑิตยังคงเป็นเช่นเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากพระราชบัญญัติฉบับ พ.ศ. 2485 คือประกอบด้วย ภาคีสมาชิก ราชบัณฑิต และราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ พระราชบัญญัติเปิดโอกาสให้ผู้สนใจที่มีคุณสมบัติตามกำหนดสามารถสมัครเข้าเป็นภาคีสมาชิกซึ่งส่งผลให้ส่วนใหญ่เป็นผู้สมัครที่เป็นอาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษาเพราะต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง โดยได้รับปริญญา ประกาศนียบัตร หรือตำแหน่งทางวิชาการไม่ต่ำกว่าที่กำหนดไว้ในข้อบังคับสภาราชบัณฑิตและได้ใช้คุณวุฒิแสดงความสามารถอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

(1) ได้แสดงความสามารถในการปฏิบัติงานจนมีชื่อเสียงเกียรติคุณเป็นที่ประจักษ์ในวิชาการ ศิลปะ หรือวิชาชีพ

(2) ได้คิดขึ้นใหม่หรือคิดแก้ไขให้ดีขึ้นซึ่งสิ่งประดิษฐ์ กรรมวิธี หรือหลักวิชาการซึ่งราชบัณฑิตยสถานเห็นว่าเป็นประโยชน์เป็นที่ประจักษ์

(3) ได้แต่งหรือแปลหนังสือซึ่งราชบัณฑิตยสถานเห็นว่าดีถึงขนาดและหนังสือนั้นได้พิมพ์เผยแพร่แล้ว

สำหรับช่องทางของการเข้ารับการคัดเลือก การเลื่อนสถานะสมาชิกยังคงไม่มีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือต้องได้รับการรับรองจากราชบัณฑิตจึงจะสามารถเข้าเป็นภาคีสมาชิก และจะต้องผ่านการเห็นชอบจากนายกรัฐมนตรีตามคำแนะนำจากสภาราชบัณฑิตก่อนที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตโดยสถาบันกษัตริย์

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติฉบับปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา มีการกำหนดสิทธิและประโยชน์ของสมาชิกราชบัณฑิตอย่างชัดเจน เช่น ภาคีสมาชิกจะได้รับเงินอุปการะ ประดับเข็มเครื่องหมายตามระเบียบสภาราชบัณฑิต และเข้าร่วมการประชุมและอภิปรายความคิดเห็นในการประชุมสำนักหรือการประชุมราชบัณฑิต ในส่วนของราชบัณฑิตได้รับสิทธิเพิ่มเติม คือ ได้รับการยกย่องในงานพิธีของทางราชการ สำหรับราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์จะได้รับการประดับเข็ม การยกย่องในงานพิธีของราชการ และเข้าร่วมประชุมในฐานะที่ปรึกษา แต่ไม่ได้รับเงินอุปการะหรือการสงเคราะห์แต่อย่างใด

แม้ราชบัณฑิตยสถานของไทยจะได้รับแรงบันดาลใจจากสถาบันแห่งฝรั่งเศส ทั้งในแง่ของโครงสร้างองค์กร และการคัดเลือกราชบัณฑิตในช่วงเริ่มก่อตั้งราชบัณฑิตยสถาน แต่ความแตกต่างของราชบัณฑิตยสถานทั้งสองแห่งอยู่ที่ “องค์ความรู้” ที่ถูกสร้างขึ้นมา “องค์ความรู้” ของสถาบันฝรั่งเศสครอบคลุมความรู้ในสาขาวิทยาศาสตร์ โบราณคดี ธรรมศาสตร์และการเมือง และศิลปกรรม ซึ่งในปัจจุบันหน่วยงานเหล่านี้ยังคงสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้ในสาขาของตนเอง เช่น สำนักธรรมศาสตร์และการเมืองของฝรั่งเศสยังมีการจัดประชุมสัมมนาในเดือนธันวาคมของทุกปี ขณะที่ “องค์ความรู้” ของราชบัณฑิตยสถานไทยกลับถูกลดทอนเหลือแค่ภาษาเป็นหลัก แม้ในยุคจอมพล แปลก พิบูลสงครามจะมีการมอบเงินทุนให้กับราชบัณฑิตยสถานเพื่อเป็น “เงินทุนพิมพ์ตำรา” ซึ่งส่งผลให้ในช่วงปี 2485 มีตำราสาขาวิชาต่างๆ ที่เป็นผลงานของราชบัณฑิตได้รับการตีพิมพ์ออกมาเป็นจำนวนมาก¹ แต่ต่อมา “องค์ความรู้” ในสาขาวิชาต่างๆ กลับถูกจำกัดขอบข่ายลดลงจนกระทั่งในปัจจุบัน ความรู้ที่ราชบัณฑิตยสถานสร้างและเผยแพร่ให้แก่สังคมให้ความสำคัญไปที่

¹ เช่น Flora of Thailand, Fish of Thailand, ปืนใหญ่ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1, กล้วยไม้เมืองไทย รวบรวมโดยศาสตราจารย์โชติ สุวตถิ, ศาสนาเปรียบเทียบ ของ เสฐียรโกเศศ (จันงค์ ทองประเสริฐ, 2537)

ภาษาไทยเป็นหลัก แต่ละสำนักจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนการค้นคว้า และผลิตงานทางวิชาการในลักษณะของการแต่ง แปล และเรียบเรียงเอกสารหรือตำรา การบัญญัติศัพท์ การจัดทำหนังสืออ้างอิง ประเภทพจนานุกรม สารานุกรม อักษรานุกรมตามขอบเขตของประเภทวิชาสาขาของสำนัก¹ ในแง่หนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการที่ราชบัณฑิตยสถานให้ความสำคัญกับเรื่องภาษาเป็นหลักเพราะภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการสร้างองค์ความรู้ที่นำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างชาติ การเผยแพร่ความรู้จะต้องถ่ายทอดผ่านภาษา ดังเช่นที่ริเชอริเออมองว่าภาษาฝรั่งเศสเป็นเครื่องมือนำเสนอความรู้ในด้านต่างๆ (d'Encausse, 2011) อีกทั้งภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไทยได้อย่างชัดเจน เพราะฉะนั้นการสร้างชาติไทยจึงหมายถึงการสร้างมาตรฐานภาษาไทยในแบบที่ราชบัณฑิตยสถานมองว่าควรเป็น เพราะภาษาไทยในหนังสือพจนานุกรม “เป็นเครื่องสื่อให้เห็นว่าชาติผู้เป็นเจ้าของพจนานุกรมนั้นมีวัฒนธรรมอยู่ในระดับไหน สูงต่ำเพียงไร” อีกทั้งการเขียนหนังสือไทยให้มีมาตรฐานเดียวกัน “จะก่อให้เกิดเอกภาพในด้านภาษาอันเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง” ของไทย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, น. ข)

1.4 สรุป

ประวัติของราชบัณฑิตยสถานแบ่งการศึกษาเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ยุคกรมราชบัณฑิตภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2454 – พ.ศ. 2475) ราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2476 – พ.ศ. 2543) และราชบัณฑิตยสถานสู่ราชบัณฑิตยสภา: ยุคแห่งความเป็นเอกเทศ (พ.ศ. 2544 – พ.ศ. 2558) ทั้ง 3 ช่วงเวลามีปัจจัยทางสังคมและการเมืองเป็นมูลเหตุสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงองค์กร จากการศึกษาพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานในแต่ละช่วงเวลา มีข้อสังเกตที่น่าสนใจ ดังนี้

1. สถานะของราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิตยสถานมีพื้นฐานจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยมีบทบาทในด้านการศึกษาเป็นหลัก สถานะของราชบัณฑิตยสถานและกรมราชบัณฑิตถูกเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดและยังไม่มีตัวตนหรือสถานะที่ชัดเจน จนกระทั่งมีการก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นโดยคณะราษฎรที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศที่อยู่ภายใต้บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ

¹ ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการของราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2536 และกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2545

ราชบัณฑิตยสถานได้รับการก่อตั้งขึ้นเพื่อสะท้อนเกียรติที่ทัดเทียมกับนานาประเทศ มีการออกพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานเพื่อกำกับการดำเนินงานขององค์กร ราชบัณฑิตยสถานเป็นหน่วยงานที่อยู่ภายใต้กำกับของรัฐมนตรีโดยตรงตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2485 พ.ศ. 2487 และ พ.ศ. 2522 ที่ส่วนใหญ่เป็นรัฐบาลทหาร จนกระทั่งเป็นองค์กรที่มีความเป็นเอกเทศตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2544 ตรงกับรัฐบาลของทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544-พ.ศ. 2549) และกลับสู่องค์กรภายใต้รัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (พ.ศ. 2557-ปัจจุบัน พ.ศ. 2560) ตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2558 อย่างไรก็ตาม แม้ราชบัณฑิตยสถานจะเกิดขึ้นจากระบอบรัฐธรรมนูญ แต่ในพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2558 มีการเขียนประวัติศาสตร์ใหม่ให้แก่องค์กร โดยการเปลี่ยนชื่อจาก “ราชบัณฑิตยสถาน” เป็น “ราชบัณฑิตยสภา” ก็เพื่อระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสถาปนาหน่วยงานขึ้น การพลิกประวัติศาสตร์ของราชบัณฑิตยสถานโดยเลือกอ้างอิงถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาขึ้นใน พ.ศ. 2469 แทนการกล่าวถึงคณะราษฎรที่ก่อตั้งและวางรากฐานในการสร้างราชบัณฑิตยสถานถือเป็นอีกหนึ่งการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงการนำภาพลักษณ์ของกษัตริย์ไปใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมและความหมายให้แก่ตนเอง ควบคู่กับการจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ที่มีการเพิ่มคำศัพท์เกี่ยวกับโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9

สถานะของราชบัณฑิตยสถานถูกเชื่อมโยงเข้ากับจิตวิญญาณของชาติ ดังแสดงให้เห็นผ่านพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน ว่าด้วยฐานะและกิจการของหน่วยงานที่เป็นโครงสร้างส่วนบนทำหน้าที่ในการผลิตสื่อที่ใช้สำหรับการถ่ายทอดอุดมการณ์สู่สังคม (Althusser, 1970) ซึ่งอุดมการณ์ของชาติจะถูกผสมผสานและถ่ายทอดผ่านอุดมการณ์ของภาษาผ่านพจนานุกรม (Vološinov, 1973) ดังจะแสดงให้เห็นในบทต่อไป

2. หน้าที่ นับแต่การก่อตั้ง หน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานคือบริบทหนึ่งที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย กล่าวคือการค้นคว้าวิชา แลกเปลี่ยนความรู้ และให้ความเห็น คำแนะนำแก่รัฐบาลถือเป็นหน้าที่พื้นฐานที่ดำเนินมานับแต่ก่อตั้งองค์กรจนถึงปัจจุบัน จนกระทั่งพระราชบัญญัติฉบับ พ.ศ. 2544 จึงได้มีการเพิ่มหน้าที่ในการให้บริการวิชาการ การจัดทำพจนานุกรม สารานุกรม การบัญญัติศัพท์ การกำหนดหลักเกณฑ์ภาษาไทย ซึ่งเป็นงานที่ราชบัณฑิตยสถานดำเนินการมาอยู่ก่อนแล้ว โดยหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานจะสอดคล้องกับสถานะขององค์กร โดยในช่วงก่อตั้งองค์กร ราชบัณฑิตยสถานทำหน้าที่ในการสร้างความรู้เป็นหลัก และในยุคปัจจุบันก็ได้เพิ่มหน้าที่ในการอนุรักษ์องค์ความรู้ที่ได้สร้างขึ้นไว้ไม่ให้เกิดการแปรเปลี่ยนเนื่องจากถือเป็นเอกลักษณ์ของชาติ นอกจากนี้แล้ว ในช่วงแรกหลังการก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานอย่างเป็นทางการ สำนักต่างๆ ต้องบริหาร

จัดการตนเองโดยทำหน้าที่ทั้งด้านบริหารและด้านวิชาการ ต่อมาพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ พ.ศ. 2522 กำหนดให้แยกงานบริหาร (สำนักงานเลขานุการ) ออกจากงานวิชาการ (กองธรรมศาสตร์ และการเมือง กองวิทยาศาสตร์ และกองศิลปกรรม) จนกระทั่งพระราชบัญญัติฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2558 กำหนดให้มีราชบัณฑิตยสถานมีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบายเพื่อให้สำนักงานราชบัณฑิตยสภา ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายและพระราชบัญญัติที่กำหนดไว้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของราชบัณฑิตยสภา ที่มีอำนาจในการกำกับดูแลการดำเนินงานของหน่วยงานได้ด้วยตนเอง

3. สมาชิกราชบัณฑิตยสถาน รายชื่อของสมาชิกของราชบัณฑิตยสถานในยุคแรก เป็นกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องกับคณะราษฎรเพื่อรับนโยบายการดำเนินงานตามนายกรัฐมนตรีในฐานะผู้บังคับบัญชาโดยตรง หลังจากที่ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการรับสมัครและคัดเลือกภาควิชาราชบัณฑิตจึงมีสัดส่วนของสมาชิกที่เป็นบุคลากรจากสถาบันอุดมศึกษามากขึ้นและมีความหลากหลายทางความคิดตามความเชี่ยวชาญและการศึกษาของตนเองซึ่งถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นเอกเทศขององค์กร สำหรับการได้รับคัดเลือกเป็นสมาชิกราชบัณฑิตยสถานถือเป็นเกียรติแก่บุคคลเนื่องจากมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกและต้องได้รับการรับรองจากราชบัณฑิตก่อนสมัครเข้ารับการคัดเลือก สำหรับตำแหน่งราชบัณฑิตยังเป็นตำแหน่งที่สำคัญเนื่องจากจะต้องผ่านความเห็นชอบของนายกรัฐมนตรีตามคำแนะนำของสภาราชบัณฑิตก่อนได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์อันถือเป็นที่มาของอำนาจและความชอบธรรมในการเป็นหัวสมองของประเทศ นอกจากนี้แล้ว การได้รับอนุญาตประดับเข็มเครื่องหมายตามระเบียบราชบัณฑิตยสถาน ได้รับความยกย่องในงานพระราชพิธีต่างๆ ยังก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่สร้างความแตกต่างให้กับราชบัณฑิตและก่อให้เกิดการผลิตซ้ำทางสังคม (Bourdieu, 1983) เพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ของชาติผ่านอุดมการณ์ของภาษาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าสถานะของราชบัณฑิตยสถานมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาส่งผลให้หน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานต้องเปลี่ยนแปลงตาม อย่างไรก็ตาม ด้วยสถานะขององค์กร การมีพระราชบัญญัติรองรับอำนาจในหน้าที่ และการยกย่องประดับเข็มเครื่องหมาย ราชบัณฑิตยสถานยิ่งเสริมสร้างภาพลักษณ์และสถานะของทั้งราชบัณฑิตยสถาน และราชบัณฑิตให้เป็นองค์กรแห่งนักปราชญ์ของแผ่นดินอันเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่ออุดมการณ์ของราชบัณฑิตยสถานในการกำหนดภาษาเป็นสื่อสำหรับถ่ายทอดอุดมการณ์ (Vološinov, 1986) เพื่อสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชาติ (Irvine and Gal, 2000; Woodlard, 1998)

บทที่ 2

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและการสร้างภาษามาตรฐาน

การศึกษากระบวนการจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อุดมการณ์ภาษาของราชบัณฑิตสามารถศึกษาผ่านคำนิยาม การสะกด และการออกเสียงเนื่องจากสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของราชบัณฑิตที่มีต่อภาษาไทยอย่างเป็นรูปธรรมผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน บทนี้ต้องการนำเสนอประวัติการจัดทำพจนานุกรมภาษาต่างประเทศเพื่อให้เห็นถึงวิธีคิดเกี่ยวกับภาษาที่ส่งผลต่อการทำพจนานุกรมโดยเปรียบเทียบกับประวัติการจัดทำพจนานุกรมในประเทศไทย และอธิบายการทำงานของราชบัณฑิตในการกำหนดมาตรฐานทางภาษาโดยศึกษาวิธีการกำหนดคำนิยาม การเขียนและการออกเสียง เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีคิดเกี่ยวกับภาษาของราชบัณฑิตยสถานที่มีผลต่อเนื้อหาในพจนานุกรม นอกจากนี้แล้ว ประวัติศาสตร์การต่อสู้ในการบัญญัติศัพท์และความพยายามของราชบัณฑิตที่จะเปลี่ยนระบบการเขียนคำยืมจากต่างประเทศก็เป็นพื้นที่การศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงภาวะการเมืองของภาษาที่แม้จะมีการต่อสู้ทางความคิดระหว่างคนในกับคนนอก แต่ท้ายที่สุดราชบัณฑิตยสถานก็ยังคงยืนหยัดกับหลักเกณฑ์ของตนเองเพื่ออนุรักษ์ภาษาไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

2.1 ประวัติการจัดทำพจนานุกรมภาษาต่างประเทศ

ยุคแรกของพจนานุกรมเริ่มต้นเมื่อหลายพันปีที่ผ่านมา โดยมีการบันทึกคำศัพท์และความหมายลงศิลาจารึกในช่วง 2000 ปีก่อนคริสตกาล ตามหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ประมาณ 30,000 ชิ้นในสุเมเรีย (ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศอิรัก) การบันทึกคำศัพท์โดยจัดเรียงตามหัวข้อพร้อมให้คำอธิบายคำศัพท์ที่ยากแก่การทำความเข้าใจในภาษาจีนในศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล ในส่วนของภาษากรีกในยุคแรกก็มีนักปราชญ์รวบรวมคำศัพท์และอธิบายความหมาย เช่น โฮมเมอร์ และต่อมา อริสโตฟานส์ ออฟ ไบแซนเทียม ผู้อำนวยการห้องสมุดที่อเล็กซานเดรีย รวบรวมจัดทำพจนานุกรม Lexis นอกจากนี้ยังมีพจนานุกรมภาษาละติน De Significatu Verborum ('On the Meaning of Words') ที่รวบรวมโดยมาร์คัส เวิร์เรียส ฟลาคคัส (Marcus Verrius Flaccus) นักไวยากรณ์ชาวโรมันในช่วงศตวรรษที่ 20 ก่อนคริสตกาล (Muggleston, 2011, p. 20)

ยุคกลางของพจนานุกรมเกิดขึ้นพร้อมกับวัฒนธรรมการเขียน ก่อนที่จะมีการพิมพ์ การเขียนเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์ เช่น *Etymologicae* โดยอีซิดอร์ ออฟ เซอวิลล์

(Isidore of Seville) (c. 560-636) ที่มีเนื้อหามากถึง 20 เล่ม ประกอบด้วย 448 บท การสำเนาพจนานุกรมภาษาละตินช่วงยุคกลางจะจัดทำขึ้นด้วยการเขียน โดยยังมีต้นฉบับหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ Derivationes โดยฮุกติโอ ออฟ ปิซา (Hugotio of Pisa) ที่เขียนขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 12 และ Catholicum โดยจอห์น ออฟ จีโน (John of Genoa) ในปี 1286 และเป็นหนังสือเล่มแรกที่ได้รับการตีพิมพ์ในปี 1460 (Mugglestone, 2011, p. 21)

นอกจากพจนานุกรมแล้ว ความสนใจในคำศัพท์ยังแสดงให้เห็นผ่านการเขียนอธิบายคำศัพท์ในหน้าหนังสือ ทั้งที่เป็นการแทรกคำอธิบายระหว่างบรรทัด (intralinear glosses) หรือการอธิบายท้ายหน้า (marginal glosses) และในยุคนี้ได้มีการอธิบายที่มาคำศัพท์ภาษาอังกฤษโดยเทียบเคียงกับภาษาละติน นั่นหมายความว่าในยุคนี้ได้เริ่มมีการจัดทำพจนานุกรมสองภาษาขึ้น เช่น Glossary โดยแอลฟริก (Aelfric) ที่พัฒนาขึ้นจาก Etymologicae โดยอิซิดอร์ ออฟ เซอวิลล์ จัดทำขึ้นเพื่อใช้สอนภาษาละตินแก่นักบวชนิกายเบเนดิกต์ พจนานุกรมเล่มนี้รวบรวมคำศัพท์ 1,300 คำ โดยคำต้นเป็นภาษาละตินที่เทียบเคียงกับภาษาอังกฤษ ให้คำอธิบาย และจัดเรียงตามหัวข้อเช่น สัตว์ป่า อวัยวะในร่างกาย ต่อมา ในช่วงต้นศตวรรษที่ 13 จอห์น การ์แลนด์ (John Garland) ได้จัดทำหนังสือสอนภาษาละติน Dictionarius (หมายความว่า ‘a collection of dictions’ or sayings – หนังสือรวบรวมคำศัพท์และคำพังเพย) หนังสือเล่มนี้ประมวลคำศัพท์ภาษาละตินเป็นภาษาฝรั่งเศสและภาษาอังกฤษ และยังมีพจนานุกรมเล่มอื่นๆ ที่สำคัญและเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการจัดทำพจนานุกรมสมัยใหม่ เช่น พจนานุกรมภาษาอิตาเลียนสำหรับการเรียนภาษาละติน Elementarium โดย ปาปิอุส (Papius) ในศตวรรษที่ 11 นำเสนอคำศัพท์ตามลำดับตัวอักษร พจนานุกรมภาษาละติน-ฝรั่งเศส โดย เฟร์แมง เลอ แวร์ (Firmin le Ver) ที่รวบรวมคำศัพท์กว่า 45,000 คำในปี 1440 และพจนานุกรม Universel Vocabulario en latin y en romance โดย อัลฟองโซ เดอ ปาเลนเซีย (Alfonso de Palencia) ในปี 1490 พจนานุกรมภาษาอังกฤษ-ละตินเล่มแรก Promptorium Parvolorum sive Clericum (the ‘storehouse for children and clerics’ - คลังคำศัพท์สำหรับเยาวชนและนักบวช) รวบรวมคำศัพท์กว่า 10,000 คำจัดเรียงตามลำดับอักษรโดยการฟรีดส์แกรมมาติคัส (Galfridus Grammaticus) ฤาษีชาวโดมินิกันในปี 1440 (Mugglestone, 2011, pp. 21-23)

หลังจากนั้นเป็นเวลากว่าศตวรรษ พจนานุกรมมีบทบาทต่อการศึกษาเป็นหลัก Latin-English Dictionary ได้รับการตีพิมพ์ในปี 1538 โดยเซอร์โทมัส อีเลียต (Sir Thomas Elyot) ที่ให้คำอธิบายโดยละเอียดและแม่นยำจากการค้นคว้าในห้องสมุด Royal Library of Henry VIII และ Shorte Dictionarie for Young Beginners โดยจอห์น วิธาลส์ (John Withals) ที่ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1556 ในปี 1574 จอห์น แบเรต (John Baret) ตีพิมพ์ Alvearie พจนานุกรมสามภาษา

คือ ภาษาละติน ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศสเป็นครั้งแรก และ 6 ปีต่อมาได้เพิ่มเติมภาษากรีกอีกหนึ่งภาษา ต่อมาในปี 1589 จอห์น ไรเดอร์ (John Rider) ได้ตีพิมพ์ *Bibliotheca Scholastica* พจนานุกรมภาษาอังกฤษ/ละติน และละติน/อังกฤษ ซึ่งมีกลุ่มผู้ใช้หลักเป็นพ่อค้า เสมียน นักปราชญ์ และช่างฝีมือ (Mugglestone, 2011, pp. 23-25)

พจนานุกรมในศตวรรษที่ 18 เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น เช่นการใช้ภาษาทางการรวบรวมคำศัพท์ที่สำคัญในรูปแบบที่เหมาะสม และใช้งานบ่อย เช่นในพจนานุกรม *New English Dictionary* ของจอห์น เคอร์ซี (John Kersey) ปี 1702 อย่างไรก็ตาม พจนานุกรมในยุคนี้ไม่เพียงแต่ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคำศัพท์ แต่ยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่น เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับเมือง ตลาด เช่นในพจนานุกรมภาษาฝรั่งเศส คำและสิ่งของ ข้อคิดเห็นใหม่เกี่ยวกับภาษาฝรั่งเศส สำนวน ภาษาภาพพจน์และภาพล้อ การออกเสียงคำศัพท์ยาก ประเภทของคำนาม ลักษณะคำกริยา คำศัพท์ที่ใช้อย่างน้อยทางศาสตร์และศิลป์ และการใช้งานภาษาฝรั่งเศสอื่นๆ (*Dictionnaire françois, contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue française, ses expressions propres, figurées et burlesques, la prononciation des mots les plus difficiles, le genre des noms, le régime des verbes, avec les termes les plus communs des arts et des sciences: le tout tiré de l'usage et des bons auteurs de la langue française*) โดยเซซาร์-ปีแยร์ ริเชเลต์ (César-Pierre Richelet) ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1680 อย่างไรก็ตาม มีข้อถกเถียงถึงข้อมูลที่ควรบรรจุในพจนานุกรมว่าไม่ควรบรรจุชื่อเฉพาะหรือข้อมูลทางภูมิศาสตร์ แต่ควรมุ่งเน้นไปที่คำศัพท์เพียงอย่างเดียว หรือแม้แต่การวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่ควรใส่คำศัพท์ง่าย ๆ ที่ทุกคนทราบดีอยู่แล้ว และในช่วงศตวรรษนี้เองที่มีการเริ่มปรากฏตัวของสถาบันที่มีอำนาจในการบัญญัติคำศัพท์ และมีการตีพิมพ์พจนานุกรมที่เป็นผลงานของสถาบันเหล่านี้ เช่น พจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานฝรั่งเศส (ก่อตั้งเมื่อปี 1635) ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1694 ครั้งที่สองปี 1718 และครั้งที่สามในปี 1740 พจนานุกรมในกลุ่มนี้มักได้รับข้อวิพากษ์ในเรื่องของการบัญญัติภาษาออกเป็นกฎซึ่งเป็นการมองข้ามภาษาที่ใช้ในบริบทจริง (Mugglestone, 2011, pp. 31-33)

พจนานุกรมในศตวรรษที่ 19 เผยให้เห็นทิศทางใหม่ของการจัดทำพจนานุกรมที่ตรงข้ามกับการพยายามแทรกแซงภาษาในช่วงศตวรรษก่อน ยุคนี้ได้มีการค้นคว้าการใช้คำศัพท์ และเปลี่ยนแปลงจากการบัญญัติเป็นการอธิบายภาษาตามการใช้งาน เช่น *Deutsches Wörterbuch* ตีพิมพ์ในปี 1960 โดยเจค็อบและวิลเฮ็ล์ม กริมม์ (Jacob and Wilhelm Grimm) ที่รวบรวมคำศัพท์กว่า 350,000 คำ จากการขอให้อาสาสมัครจากทั่วประเทศอ่านหนังสือและส่งข้อความที่ไม่เข้าใจกลับมาสำหรับการอธิบายความหมายและบรรจุลงในพจนานุกรม พจนานุกรม *OED (Oxford English Dictionary)* เป็นผลงานที่เกิดจากความร่วมมือของชุมชนผู้ใช้ภาษาอังกฤษ โดยใช้เวลา

รวบรวมและค้นคว้าคำศัพท์จากข้อความที่ส่งมาจากอาสาสมัครนานถึง 25 ปีสำหรับการตีพิมพ์เนื้อหาครั้งแรกของพจนานุกรมในปี 1884 และอีก 44 ปีสำหรับการตีพิมพ์เนื้อหาส่วนสุดท้าย ในยุคนี้ได้มีการจัดพิมพ์พจนานุกรมที่จัดทำขึ้นโดยนักปราชญ์หลายเล่ม เช่น American Dictionary of the English Language ของโนอาห์ เว็บสเตอร์ (Noah Webster) ถือเป็นเล่มที่สำคัญเพราะสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการในการจัดทำพจนานุกรมภาษาอังกฤษแบบอเมริกัน และมีการรวบรวมคำศัพท์ที่เผยแพร่ให้เห็นถึงจิตวิญญาณของประเทศสหรัฐอเมริกา เช่นคำว่า “congress, senate, assembly” เนื่องจากเป็นการอธิบายถึงแนวคิดที่มีเฉพาะในประเทศนี้เท่านั้น และถือเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดทำพจนานุกรมในฐานะ “อนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์” ถ้ายทอดประวัติศาสตร์ของชาติผ่านพจนานุกรม (Mugglestone, 2011, pp. 34-38)

ประวัติศาสตร์การเขียนพจนานุกรมภาษาต่างประเทศแสดงให้เห็นลักษณะอย่างหนึ่งของการเขียนพจนานุกรมภาษาต่างประเทศ ในช่วงแรกพบว่างานพจนานุกรมส่วนใหญ่เป็นงานที่ทำโดยบุคคล ยังไม่มีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่ในงานกำหนดมาตรฐานภาษาโดยตรง และบทบาทสำคัญของพจนานุกรมก็เป็นการให้คำอธิบายเกี่ยวกับคำศัพท์เพื่อใช้ในการเรียน การติดต่อสื่อสารเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ในกรณีของฝรั่งเศสนั้นเนื่องจากว่าในปลายคริสต์ศตวรรษ 1620 ได้มีการก่อตั้งสำนักภาษาฝรั่งเศสเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ทางภาษาให้เป็นระเบียบแบบแผนจึงส่งผลต่อการวิจาร์ณพจนานุกรมของริเชลต์ที่บรรจุคำศัพท์ที่มีการใช้งานทั่วไปในชีวิตประจำวัน

เนื้อหาในลำดับต่อไปจะเป็นการยกตัวอย่างพจนานุกรมภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสเพื่อแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของพจนานุกรมภาษาต่างประเทศในโลกสากล

2.1.1 พจนานุกรมภาษาอังกฤษในฐานะสำมะโนครัวทางภาษา

จอห์น ซิมป์สัน อดีตบรรณาธิการพจนานุกรมภาษาอังกฤษออกซ์ฟอร์ด (Oxford English Dictionary-OED) สำเร็จการศึกษาด้านวรรณคดีอังกฤษจากมหาวิทยาลัยยอร์กบอกล่าถึงประสบการณ์ทำงานและความรู้สึกในการทำงานด้านพจนานุกรมที่มีชื่อเสียงมากที่สุดเล่มหนึ่งครั้งหนึ่ง แซมวเอล จอห์นสัน นักเขียนพจนานุกรมภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ในปี 1755 นิยามความหมายของคำว่า “นักทำพจนานุกรม” (lexicographer) หมายถึง “คนเขียนพจนานุกรม ผู้ที่ไร้พิษภัย ทรากตรำทำงานที่หนัก ไร้เกียรติ และน่าเบื่อ ่วนอยู่กับการสืบหาที่มาและพรรณานิยามความหมายของคำศัพท์” ภาพลักษณ์ของนักเขียนพจนานุกรมในโลกแห่งความเป็นจริงนั้นไม่แตกต่างไปจากคานิยามที่ให้ไว้ข้างต้น งานพจนานุกรมเป็นงานที่วนเวียนอยู่กับคำศัพท์เริ่มตั้งแต่ตัวแรกจนถึงตัวสุดท้าย และวนเวียนอยู่เช่นนั้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเนื่องจากคำศัพท์เกิดขึ้นใหม่ตลอดเวลาและนิยามความหมายก็เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม เช่นเดียวกับซิมป์สัน

ชิมป์สันทำงานกับ OED ในตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการในปี 1976 – 2013 รวมระยะเวลาการทำงานด้านพจนานุกรม 37 ปี ในช่วงเวลา 20 ปีก่อนเกษียณ ชิมป์สันดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองบรรณาธิการ

นับแต่วันแรกของการทำงาน ผมรู้สึกหลงใหลกับการจัดทำพจนานุกรม สิ่งที่ทำให้ผมรักในงานนี้คือภาษาอังกฤษและประวัติศาสตร์ของภาษา ไม่ว่าจะเป็พัฒนาการที่เริ่มต้นด้วยความสับสนเมื่อ 1,500 ปีที่ผ่านมา และการที่ภาษาเข้ามามีบทบาทในการจำแนกชนชาติของผู้คน...OED เป็นพจนานุกรมเชิงพรรณนา (descriptive) ทำหน้าที่ในการสำรวจตรวจสอบภาษา และบอกให้ทราบถึงวิธีใช้ภาษาจากหลักฐานทั้งในเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในการใช้งานจริงและจากสารคดี พจนานุกรม OED ไม่ได้พยายามที่จะบอกวิธีใช้ภาษาในเชิงบัญญัติ (prescriptively) ในกรณีที่ไม่ต้องการใช้ *hopefully* เป็นกริยาวิเศษณ์ขยายประโยค (“Hopefully, I’ll see you tomorrow” – หวังว่าฉันจะได้พบคุณในวันพรุ่งนี้) พจนานุกรม OED จะบอกว่ามีนักเขียนหลายคนที่เกี่ยวข้องกับการใช้งานเช่นนี้ และปล่อยให้ผู้อ่านตัดสินใจเองว่าจะเลือกใช้คำนี้ได้อย่างไร พจนานุกรมจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับที่มาว่าคำนี้เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาในช่วงปี 1930 ตามหลักฐานที่พบ และถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง นับแต่นั้นเป็นต้นมา นอกจากนี้ยังจะบอกให้ทราบถึงความหมายเก่า (“in a hopeful manner; with a feeling of hope” – ด้วยท่าทีที่มีความหวังด้วยความรู้สึกที่มีความหวัง) ย้อนกลับไปในศตวรรษที่ 17 หากผู้ใช้ภาษา พบหลักฐานที่ดีกว่านี้ก็สามารถส่งข้อมูลมาให้คณะบรรณาธิการพิจารณาได้ ผมชอบวิธีการพรรณนาของพจนานุกรม OED โดยที่ปราศจากการบังคับ (John Simpson, 2016)

หากเปรียบเทียบหน้าที่ของพจนานุกรมในการเป็นแหล่งอ้างอิงทางภาษาแล้วพบว่าพจนานุกรมภาษาอังกฤษ ฉบับ Oxford English Dictionary (OED)¹ มีลักษณะของความเป็น

¹ พจนานุกรม Oxford English Dictionary เริ่มจัดทำขึ้นในปี 1857 โดย James A. H. Murray เป็นบรรณาธิการ และตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1884 ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ใช้ชื่อว่า A New English Dictionary on Historical Principles ส่วนชื่อ Oxford English Dictionary เริ่มมีการนำมาใช้ครั้งแรกในปี 1895

“สำมะโนครัว” ทางภาษาอังกฤษมากกว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต เพราะพจนานุกรม OED ฉบับปี ค.ศ. 1970-1980 พยายามที่จะเปิดประตูสู่โลกกว้างโดยคณะผู้จัดทำได้มีการรวบรวมคำศัพท์ที่หยิบยืมมาจากวัฒนธรรมอื่น และที่มีใช้ในชุมชนภาษาอังกฤษมาบรรจุไว้ในพจนานุกรม “ถ้าคำศัพท์มีการนำมาใช้ในบริบทของอังกฤษ ก็ถือได้ว่ามีคุณสมบัติเป็นคำศัพท์ภาษาอังกฤษ” สถานะของพจนานุกรมฉบับ OED นั้นคือพจนานุกรม “ภาษาอังกฤษ” ไม่ใช่พจนานุกรมที่เขียนขึ้นโดยและสำหรับคนอังกฤษเท่านั้น ซาราห์ โอกลิวี นักภาษาศาสตร์ ผู้จัดทำพจนานุกรม และอดีตรรณการพจนานุกรม ฉบับ OED ได้กล่าวไว้ การศึกษาของ โอกลิวีแสดงให้เห็นว่าพจนานุกรม OED นับแต่ยุคเริ่มต้นที่ได้มีการจัดทำก็มีการรวบรวมคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่มีการใช้งานจากทั่วโลกมาบรรจุอยู่ในพจนานุกรม เช่น คำว่า “alouatte” หมายถึงลิงที่พบในอเมริกาใต้ และ “abaca” ฝ้ายของฟิลิปปินส์ พจนานุกรม ฉบับ OED แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะรวบรวมคำศัพท์ที่มีการใช้ในชุมชนภาษาอังกฤษสำหรับเป็นแหล่งอ้างอิงทางภาษา

ล่าสุด พจนานุกรมภาษาอังกฤษ ฉบับออกซ์ฟอร์ดได้รวบรวมวลีและคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่ใช้สื่อสารในประเทศสิงคโปร์และฮ่องกงลงในพจนานุกรม โดยมีคำศัพท์ภาษาอังกฤษแบบสิงคโปร์หรือที่เรียกว่า “Singlish” 19 คำ และแบบฮ่องกง 13 คำ เช่น “Wah” (วาร์) ซึ่งเป็นคำอุทานที่แสดงถึงความพึงพอใจหรือประหลาดใจ ส่วนคำว่า “shioh” (ชือฮ็อก) แปลว่า เจ๋ง และคำว่า “yum cha” (หย่า ฉ่า) แปลว่า อาหารมื้อเช้าควมมือเที่ยง คำว่า “blur” (เบลอร์) แปลว่า สับสน งุนงงหรือโง่เขลา และคำว่า “sabo” (ซาโบ) แปลว่า ทำร้ายหรือแกล้ง

นอกจากนี้ยังมีวลีหรือกลุ่มคำภาษาอังกฤษแบบที่นิยมใช้ในสิงคโปร์และฮ่องกง เช่น “compensated dating” หมายถึง การคบหาหรือมีความสัมพันธ์ทางเพศเพื่อแลกกับเงินทองหรือของขวัญ และ “Chinese helicopter” มีความหมายในเชิงดูถูก หมายถึง คนสิงคโปร์ที่เรียนจบจากสถานศึกษาที่ใช้ภาษาจีนกลางและมีความรู้ภาษาอังกฤษอย่างจำกัด

คำภาษาอังกฤษแบบฮ่องกง เช่น Char siu คือ หมูแดงสไตล์จีน Dai pai dong คือ ร้านอาหารกลางแจ้ง Kai fong คือ สมาคมที่ให้ความช่วยเหลือหรือบริการคนในชุมชน Wet market คือ ตลาดสด ส่วนคำภาษาอังกฤษแบบสิงคโปร์ เช่น Ang moh หมายถึง ชาวตะวันตกผิวขาว Hawker centre คือ ศูนย์อาหาร และ Chilli crab คือ ปูผัดพริกแบบสิงคโปร์ เป็นต้น ทั้งนี้ ชาวสิงคโปร์หลายคนแสดงความคิดเห็นว่าไม่เคยได้ยินคำศัพท์บางคำมาก่อน โดยเฉพาะคำว่า Chinese helicopter ซึ่งต้องมีการอธิบายความกันแม้แต่ในหมู่ชาวสิงคโปร์จำนวนหนึ่ง (ปีซีไทย, 2559)

ทั้งนี้ OED ได้บัญญัติความหมายและพัฒนาการของภาษาอังกฤษ ซึ่งคำศัพท์ที่จะถูกบรรจุลงในพจนานุกรมฉบับนี้จะต้องเป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายมาเป็นเวลานานพอสมควร

(ปีซีไทย, 2559) คำศัพท์ภาษาอังกฤษที่เพิ่มขึ้นในพจนานุกรมออกซ์ฟอร์ดเป็นคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต อาหารการกิน การแสดงความรู้สึก และยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมจีน

นักทำพจนานุกรมไม่ควรศึกษาภาษาโดยตรงไปตรงมา ต้องหยุดเชื่อทุกอย่างที่เคยรับรู้เกี่ยวกับภาษาและบริบทของภาษาเพื่อสร้างมุมมองการรับรู้ใหม่เกี่ยวกับภาษา นอกจากนี้แล้วโลกของนักทำพจนานุกรมมักแยกส่วนออกจากสังคม ผู้ใช้ภาษาไม่ได้รับการเชิญให้เข้าไปมีส่วนร่วมกับการร่วมสร้างสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของทุกคนโดยตรง อันถือเป็นมายาคติที่มีมาอย่างยาวนาน (Simpson, 2016) พจนานุกรมภาษาอังกฤษออกซ์ฟอร์ดเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเปิดรับวัฒนธรรมของผู้ใช้ภาษาที่ไม่ได้มีภาษาอังกฤษเป็นภาษาแม่

กระบวนการทำพจนานุกรมภาษาอังกฤษเปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานมีส่วนร่วมในการเสนอคำศัพท์และคำนิยามตามที่ใช้จริงในชีวิตประจำวัน การรวบรวมคำศัพท์ภาษาอังกฤษจากประเทศอื่นๆ เป็นไปเพื่อการรวบรวมศัพท์ภาษาอังกฤษที่มีการใช้งานในประเทศต่างๆ เพื่อให้พจนานุกรมมีคำศัพท์ครอบคลุมในทุกวัฒนธรรมที่มีการใช้ภาษาอังกฤษ

2.1.2 พจนานุกรมภาษาฝรั่งเศสกับการสร้างอาณานิคมทางภาษา

ชาวฝรั่งเศสมีความภาคภูมิใจในภาษาของตนเองเป็นอย่างสูงเนื่องจากเป็นภาษาที่มีผู้พูดมากที่สุดเป็นอันดับที่ 5 ของโลก เป็นภาษาที่มีผู้ใช้มากที่สุดเป็นอันดับ 3 ในเฟซบุ๊กและวิกิพีเดีย เป็นภาษาต่างประเทศที่มีผู้เลือกเรียนมากที่สุดเป็นอันดับ 2 รองจากภาษาอังกฤษ เป็นภาษาทางการของกว่า 51 ประเทศ และเป็นภาษาที่ใช้ในองค์กรความร่วมมือระดับนานาชาติ เช่น องค์กรสหประชาชาติ สหภาพยุโรป ยูเนสโก คณะกรรมการโอลิมปิกสากล (สมาคมฝรั่งเศสกรุงเทพ, 2560) “ความบริสุทธิ์” และสถานะอันสูงส่งของภาษาฝรั่งเศสที่มีไวยากรณ์ที่ชัดเจน “สำเร็จรูป” ตามที่กำหนดไว้โดยราชบัณฑิตยสถานฝรั่งเศส และการส่งออกความคิดที่ยกย่องให้ทักษะทางภาษาเป็นเครื่องสะท้อนความก้าวหน้าทางสังคมโดยห้องซาลง¹ในศตวรรษที่ 16 ตลอดจนพัฒนาการ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ 18 งานเขียนจากนักคิด นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสทำให้ภาษาฝรั่งเศสกลายเป็นภาษาที่มีรูปแบบที่ส่งออกและเข้าถึงง่าย ก่อให้เกิด “จิตวิญญาณแห่งการสื่อสาร” หรือภาษาที่ใช้สื่อสารร่วมกัน (Nadeau, 2554, pp. 156-162)

¹ สถานที่ที่นักเขียน ศิลปิน นักคิดเข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดและฝึกทักษะการสนทนา แสดงความสามารถ เช่น การร้องเพลง เล่นละคร โต้วาที โดยจะให้ความสำคัญกับทักษะทางภาษาที่หลักแหลมมากกว่าชนชั้น และเพศ วัฒนธรรมห้องซาลงช่วยเสริมให้ภาษาฝรั่งเศสมีความเกี่ยวข้องกับการเข้าสังคมชั้นสูง

เช่นเดียวกับภาษาไทย ภาษาฝรั่งเศสมีการเปลี่ยนแปลงเสมอทั้งในเรื่องการออกเสียง ไวยากรณ์ และคำใหม่ ภาษาฝรั่งเศสมีการยืมคำจากภาษาอังกฤษที่กลายเป็นแหล่งคำศัพท์ใหม่ใน ภาษาฝรั่งเศสนับแต่ทศวรรษ 1920 เป็นต้นมา นอกจากพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานฝรั่งเศส ยังมีพจนานุกรมเชิงพาณิชย์เล่มอื่นที่มีความสำคัญและเป็นที่รู้จักของผู้ใช้ภาษาฝรั่งเศส คือ เลอ โรแบร์ท (Le Robert) และพจนานุกรมลารูส (Larousse) พจนานุกรมเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงคำ จำกัดความ เปลี่ยนคำศัพท์ ตัดคำล้าสมัยได้อย่างคล่องตัวมากกว่าเนื่องจากต้องพิจารณาถึงข้อจำกัด เรื่องจำนวนหน้าและตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ภาษา (Nadeau, 2554, pp. 479-484) พจนานุกรมเลอ เปติ โรแบร์ท (Le Petit Robert) ปี 2017 ซึ่งเป็นฉบับล่าสุดมีการเพิ่มเติมคำศัพท์ ใหม่ประมาณ 150 คำ โดยมีคำศัพท์จากสื่อ เช่น youtubeur(urse) หมายถึงผู้เผยแพร่วิดีโอส่วนตัว ลงบนเว็บไซต์ยูทูบ (YouTube) ส่วนคำว่า twittosphère หมายถึงการสื่อสารข่าวสารด้วยการโพสต์ ทวิตเพื่อให้ผู้อื่นเข้ามาอ่าน geeker คือผู้ใช้เวลาว่างไปกับการใช้คอมพิวเตอร์ émoji คือรูปภาพ ขนาดเล็กใช้แสดงความรู้สึก บุคลิกลักษณะ การกระทำในการสื่อสารด้วยการส่งข้อความ อิเล็กทรอนิกส์ nomophobie คือภาวะเสพยาวิตโทรศัพท์มือถือ ubériser คือผู้ที่เรียกใช้บริการขนส่งผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ pad thai อาหารพื้นเมืองของประเทศไทยที่มาจากกัวยเตี้ยว ไช่ กุ้ง หรือเนื้อสัตว์อื่นๆ และถั่ว piquillo พริกสเปน alfalfa พืชตระกูลถั่วมีฝัก viandard หมายถึงผู้ที่ชอบ ทานเนื้อสัตว์ หรือผู้ที่ทานเก่ง s'enjailler เป็นภาษาวัยรุ่นที่แปลว่าการเล่นสนุก matinalier หมายถึง ผู้ที่ชอบเวลาในช่วงเช้า fixie จักรยานฟิกเกียร์ และ aquabike คือจักรยานสำหรับปั่นออกกำลังกาย ในน้ำ (Le Parisien, 2016)

คำศัพท์ที่เพิ่มมาในพจนานุกรมเลอ เปติ โรแบร์ทแสดงให้เห็นถึงการเปิดรับ วัฒนธรรมต่างชาติที่รวมถึงวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้มีข้อสังเกตที่แตกต่างจากภาษาอังกฤษเนื่องจากว่า สำหรับภาษาอังกฤษนั้น คำศัพท์ที่เพิ่มเข้ามาเป็นคำศัพท์ที่เป็นที่นิยมใช้ของผู้ใช้ภาษา ภาษาอังกฤษใน ประเทศสิงคโปร์และฮ่องกงซึ่งเป็นประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษ ปัจจุบันก็ยังถือเป็นประเทศที่มีการใช้ภาษาอังกฤษและมีชาวอังกฤษอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก การรวบรวมคำศัพท์จึง น่าจะเป็นการพยายามสำรวจการสร้างคำศัพท์ใหม่เพื่อนำมารวบรวมไว้ในพจนานุกรมและให้ข้อมูล เกี่ยวกับคำศัพท์สำหรับชาวต่างชาติที่ต้องติดต่อหรือใช้ชีวิตในประเทศดังกล่าว แต่สำหรับศัพท์ใหม่ที่ เพิ่มเข้ามาในภาษาฝรั่งเศสนั้นเป็นคำศัพท์ที่มาจากประสบการณ์ที่ชาวฝรั่งเศสได้รับและนำมาเพิ่มเข้า ในคลังคำศัพท์โดยปรับการเขียนตัวสะกดและการออกเสียงให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ภาษาฝรั่งเศส

คำศัพท์ภาษาอังกฤษที่เพิ่มเข้ามาไม่เป็นอุปสรรคต่อภาษาฝรั่งเศส ดังเห็นได้จาก จำนวนของคำยืมภาษาอังกฤษที่ใช้ในหนังสือพิมพ์เลอมงด์ (Le Monde) มีเพียงคำศัพท์ภาษาอังกฤษ 1 คำต่อภาษาฝรั่งเศส 166 คำ ซึ่งถือว่าต่ำกว่าร้อยละ 1 นอกจากนี้แล้ว คำศัพท์ยืมจากภาษาอังกฤษ

มักมีการเลิกใช้ในภายหลังหรือไม่ก็ถูกบูรณาการให้กลายเป็นภาษาฝรั่งเศสด้วยการปรับลักษณะคำเขียนหรือคำอ่านให้เป็นตามหลักภาษาฝรั่งเศส เช่น scan – scanneur information – informatique หรือการปรับเสียงอ่าน competition – compétition อ่านว่า คงเปติสียง (Nadeau, 2554, pp. 484-486) การเปลี่ยนแปลงของภาษาฝรั่งเศสแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับภาษาของชาวฝรั่งเศส ด้วยความภาคภูมิใจในภาษาฝรั่งเศส การเปิดรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภาษาที่ปรากฏให้เห็นผ่านการเพิ่มคำศัพท์ในพจนานุกรมเลอ เปอติ โรแบร์ทแสดงให้เห็นถึงการคัดเลือกภาษาเฉพาะที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของชาวฝรั่งเศสเป็นหลัก

พจนานุกรมของสำนักภาษาฝรั่งเศส Academie Française เป็นการรักษามาตรฐานภาษาฝรั่งเศส (d'Encausse, 2011) ราชบัณฑิตฝรั่งเศสจะทำหน้าที่ในการปกป้องรักษาฝรั่งเศสที่เป็น “ฝรั่งเศส” อย่างแท้จริง กล่าวคือไม่รวมศัพท์จากภาษาที่ใช้เฉพาะกลุ่ม (verlan หรือ argot) เข้าไว้ในพจนานุกรมภาษาฝรั่งเศส ฉบับราชบัณฑิต เช่น คำว่า “kiffer” ที่มาจากคำว่า “kif” ภาษาอารบิก หมายความว่า ชื่นชม หรือรู้สึกพึงพอใจ (to appreciate, or to be pleased วลี “ça me kiffe” หมายความว่า “สิ่งนั้น” ทำให้ผู้พูดรู้สึกพึงพอใจ) เป็นคำที่มีกันใช้อย่างแพร่หลายในภาษาฝรั่งเศส แต่ไม่ได้รับการบรรจุอยู่ในพจนานุกรมภาษาฝรั่งเศส ฉบับราชบัณฑิตยสถานตามเหตุผลที่กล่าวไว้ข้างต้น (Bisewski, 2011)

จากการปรับตัวของพจนานุกรมภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสข้างต้นสะท้อนให้เห็นการเปิดรับความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม แม้จะมีจุดยืนที่แตกต่างกัน กล่าวคือพจนานุกรมภาษาอังกฤษออกซ์ฟอร์ดรับคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่สร้างขึ้นจากชาวสิงคโปร์และชาวฮ่องกงตามที่ใช้จริงในสังคม ขณะที่พจนานุกรมภาษาฝรั่งเศสเลอ เปอติ โรแบร์ทรับคำยืมภาษาต่างๆ เข้ามาแต่ปรับการเขียนและการออกเสียงให้สอดคล้องกับภาษาฝรั่งเศสเพื่อคงความบริสุทธิ์ของภาษาพจนานุกรมทั้งสองเล่มแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดและกระบวนการคัดเลือก การเขียนคำศัพท์ใหม่ของพจนานุกรมภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสซึ่งเมื่อศึกษาประวัติการจัดทำพจนานุกรมในประเทศไทย จะช่วยให้สามารถเข้าใจพัฒนาการของงานพจนานุกรมภาษาไทยและความแตกต่างของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานกับพจนานุกรมเล่มอื่นๆ และที่สำคัญที่สุดคือลักษณะเฉพาะของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่มีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดวิถีคิดเกี่ยวกับภาษาที่สามารถสะท้อนความเป็นชาติในแต่ละช่วงเวลา

2.2 ประวัติการจัดทำพจนานุกรมในประเทศไทย

ก่อนที่จะมีพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีชัชนารีที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ได้มีการจัดทำหนังสือประเภทคำศัพท์ไว้แล้ว เช่น ฉบับของหมอบรัดเล (พ.ศ. 2388) ใช้ทับศัพท์ว่า “ดิกชันนารี” ฉบับของหมอบรัดเล เรียกว่า “อักขรภิธานศรับท์” (พ.ศ. 2416) ฉบับของสังฆราชปาเลกัว เรียกว่า “สัพพะพจนะภาษาไทย” ฉบับของบาทหลวงเวย์ (แก้ไขจากฉบับของสังฆราชปาเลกัว) ใช้ชื่อว่า “ศิรพจนะภาษาไทย” (พ.ศ. 2439)

เป็นที่น่าสนใจว่าพจนานุกรมภาษาไทยในยุคแรกเริ่มนั้นจัดทำขึ้นโดยชาวต่างชาติ อาจกล่าวได้ว่าคนไทยรับความคิดในการจัดทำพจนานุกรมจากชาวต่างชาติ โดยมีบันทึกของหมอบรัดเล ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2381 กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดทำอักขรภิธานศรับท์ว่า “เพื่อเป็นประโยชน์ต่อมิชชันนารีที่ต้องเรียนรู้ภาษาไทย” และ “เพื่อวางมาตรฐานการใช้ภาษาไทยให้แก่คนไทย” (นิตยา กาญจนวรรณ, 2551) การจัดทำพจนานุกรมโดยชาวต่างชาตินั้นเกิดขึ้นในหลายประเทศ โดยเริ่มจากการมีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น การค้า การเมือง และศาสนา การถอดรหัสภาษาด้วยอักษรเขียนของผู้มาเยือน การพรรณนาภูมิวิทยากรณ์ การรวบรวมคำศัพท์เป็นงานเร่งด่วนที่ต้องลงมือทำเนื่องจากช่วยให้เข้าใจ สามารถสื่อสาร อีกทั้งยังจำเป็นสำหรับการรักษาศักดิ์ศรีกับชาวพื้นเมือง ทั้งนี้คำว่า “ศักดิ์ศรี” ไม่ได้มีความหมายแค่นั้นเชิงจิตวิทยาหรือการเมืองเท่านั้น แต่มีความหมายรวมถึงความสามารถในการสื่อสารได้เป็นอย่างดี และมีเจตนาที่จะมีอำนาจเหนือในการควบคุมด้วย (Fabian, 1986, pp. 13-14) ด้วยเหตุนี้แล้ว การสร้างศักดิ์ศรีของผู้มาเยือนจึงไม่ได้หมายถึงการควบคุมการสื่อสารเฉพาะหน้าในชีวิตประจำวัน แต่ต้องการสร้างนโยบายเพื่อควบคุมภาษาทั้งในเชิงระบบและคน

ในส่วนของทางราชการไทยมีการจัดทำพจนานุกรม โดยกระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำและตีพิมพ์พจนานุกรมเพื่อใช้อ้างอิงสำหรับการเขียนคำให้ถูกต้อง โดยใช้อักขรภิธานศรับท์ฉบับหมอบรัดเลเป็นแบบอย่างควบคู่กับพจนานุกรมฉบับบุกเบิกอื่นๆ เช่น “สัพพะพจนะภาษาไทย” ของสังฆราชปาเลกัว และตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2470 เพื่อออกจำหน่ายและใช้ในราชการ แต่เนื่องจากข้อบกพร่องและความผิดพลาดหลายประการ จึงมีการชำระหนังสือพจนานุกรมโดยคณะกรรมการชำระพจนานุกรม

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นมูลเหตุที่ผลักดันให้เกิดความคิดเรื่องความเสมอภาค เสรีภาพ และประชาธิปไตยที่เน้นมติมหาชน อุดมการณ์ของระบอบใหม่ ความพยายามที่จะสร้างความเสมอภาคมากขึ้นนี้ได้สอดแทรกอยู่ในทั้งนโยบายระดับชาติ สังคม หรือแม้แต่ในระดับชีวิตประจำวัน เช่น การปรับเปลี่ยนสรรพนามในภาษาไทยและการทำให้ตัวสะกด

ง่ายขึ้นเพื่อให้คนอ่านออกเขียนได้และเข้าถึงความรู้ต่างๆ ได้อย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น การจะ
ทำนุบำรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบอารยประเทศได้ ประเทศไทยจะต้องมีผู้ทรงความรู้
ทัดเทียมกับประเทศที่มีความเจริญทางวิชาการ และจะต้องมีสถาบันที่เป็นแหล่งรวมนักวิชาการสาขา
ต่างๆ เพื่อจะได้ติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์การปราชญ์ของนานาประเทศแล้วทำการค้นคว้า วิจัย
จัดทำเป็นตำราออกเผยแพร่สู่ประชาชนและนักศึกษา ราชบัณฑิตยสถานจึงเกิดขึ้นตามมติของสภา
ผู้แทนราษฎร เพื่อ “เป็นเครื่องชูเกียรติของชาติและระบอบรัฐธรรมนูญ” (เจริญ อินทรเกษตร, 2527,
น. 32)

รัฐชาติใหม่ต้องมีภาษาของตนเองที่เทียบเท่ากับภาษาอื่นในระดับสากล
และพจนานุกรมสมัยใหม่คือรูปธรรมของภาษาในเวทีโลก (Hakala, 2010, p.16) ยุคปฏิรูปประเทศ
สู่ความเป็นสมัยใหม่ครอบคลุมระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านองค์ความรู้ด้านต่างๆ อันเป็น
ผลมาจากการกำหนดทิศทาง คุณค่าการรับรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ และศรัทธาที่ผู้นำและภาครัฐเป็น
ผู้กำหนดผ่านกระบวนการคัดสรร รวบรวม เรียบเรียงชำระ และ “จัดระบบ” เพื่อประโยชน์ราชการ
เป็นหลักและตอบสนองต่อภารกิจอันสำคัญ คือ “การสถาปนารัฐชาติ (nation state)” นอกจากนี้
การคุกคามทางการเมืองจากประเทศมหาอำนาจในสมัยนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพยายามสร้างสำนึกแห่งเอกภาพ (sense of unity) ขึ้นและเริ่มมีการเน้น
แนวความคิดเกี่ยวกับ “สยามประเทศ” ในยุคนี้มีการสร้างความรู้ด้วยการคัดสรร รวบรวม แปล
เรียบเรียงชำระ แต่งเพิ่ม และตัด “ความเก่า” ผสม “ความใหม่” ผ่านงานเขียนประเภท
“พงศาวดาร” หรือ “พระราชพงศาวดาร” และ “ลัทธิธรรมนิยม” เพื่อที่จะสร้าง “จิตสำนึก” ในการ
“กำหนดทั้งทัศนคติทิศทางการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ ตลอดจนรวมถึงการปรับประยุกต์
ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะนำไปใช้และการตีความจนก่อให้เกิดเป็นชุดความรู้ความเข้าใจ
ที่มีทั้งองค์ความรู้ มาตรฐานความดีงาม ถูกต้อง รวมถึงการให้ค่าของตนเองและชุมชนบ้านเมืองรอบ
ด้านระคนกันไป” หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการสร้าง “ชีวประวัติของชาติ” ได้แก่ พงศาวดารทั้งฝ่าย
เขมร ล้านช้าง และญวน นอกจากนี้แล้ว นอกจากนี้แล้ว การสร้างหอสมุดวชิรญาณ ในปี พ.ศ. 2427
การออกหนังสือพิมพ์วชิรญาณ และหนังสือพิมพ์วชิรญาณพิเศษที่ออกเผยแพร่ทุกๆ 7 วัน ถือเป็นอีก
หนึ่งหลักฐานที่แสดงให้เห็นการเล่าเรื่องเก่า และการสร้างเรื่องใหม่โดยที่ “กรรมการประชุมกันกะ
เรื่องว่าจะต้องการเรื่องอะไร ๆ บ้าง แล้วเชิญสมาชิกผู้ชำนาญ แล้วแต่ผู้ใดจะรับแต่งเรื่องใดตามถนัด
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงรับทรงพระนิพนธ์ คือ เรื่องพระราชพิธี 12 เดือน
อันเป็นเรื่องแต่งยากและยาวกว่าเรื่องอื่นๆ เปนเยี่ยงอย่างแก่สมาชิก ในปีนั้นสมาชิกรับแต่งหนังสือ

กันมาก หนังสือวชิรญาณปิณฑิต ปีฉลุ มีแต่เรื่องใหม่ ซึ่งประชุมผู้ชำนาญแต่ทั้งนั้น” (สุนทร ชุตินทรานนท์, 2557, น. 33-69)

ด้วยพัฒนาการทางการพิมพ์และการเพิ่มขึ้นของนักคิด นักเขียนและกลุ่มชนชั้นกลาง ที่มีฐานะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวนหนังสือและการประพันธ์หนังสือ รูปแบบใหม่จึงเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก ในยุคนี้ วรรณกรรมไทยเริ่มเปลี่ยนแนวโน้มจากร้อยกรองเป็นร้อยแก้ว และแนวทางการประพันธ์จากที่เคยอิงพงศาวดารไทยและจีนก็เปลี่ยนมาเป็นเรื่องแปลจาก บันเทิงคดีจากภาษาตะวันตก และเรื่องอ่านเล่นในลักษณะของเรื่องสั้นและนวนิยายเป็นจำนวนมาก สืบเนื่องมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเห็นความสำคัญของภาษาไทย และแสดงความวิตกกังวลถึงการใช้ภาษาไทยที่ไม่ถูกต้องในงานประพันธ์เหล่านั้น¹ “วรรณคดีสโมสร” จึงก่อตั้งขึ้นในวันที่ 23 กรกฎาคม 2457 ประกอบด้วยคณะกรรมการจากราชวงศ์และราชการชั้นสูง (ซึ่งสืบเนื่องมาจาก “โบราณคดีสโมสร” ตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เพื่อส่งเสริมการแต่งหนังสือให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทย โดยคัดเลือกหนังสือที่แต่งดี มีสารประโยชน์ เพื่อประกาศยกย่องหนังสือนั้น และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประทับตรา พระราชลัญจกรรูปพระคเณศเพื่อประกาศเกียรติคุณ ในครั้งนั้น คณะกรรมการวรรณคดีสโมสร ประกอบด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งสภานายก สภานายก กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณเป็นอุปนายก กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณเป็นสมาชิกโดยตำแหน่ง ทุกคน และสมาชิกอื่นที่ทรงแต่งตั้งตามพระราชอัธยาศัย (เบญจมาศ แพทอง, ม.ป.ป.)

¹ ดังความปรากฏในพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งวรรณคดีสโมสร ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ว่า “ทุกวันนี้ผู้แต่งหนังสือแลผู้อ่านหนังสือก็มากขึ้นกว่าแต่ก่อนทั้ง 2 จำพวก แต่ฝ่ายข้างผู้แต่งยังไม่ใครจะเอาใจใส่ในทางภาษา ฤาพยายามแต่งเรื่องอันประกอบด้วยคุณวิชาวสารประโยชน์ มักแต่แต่งเอาอย่างผู้อื่นตามๆ กันไป ที่แปลจากภาษาต่างประเทศก็มักแปลแต่หนังสือซึ่งแปลเรื่องอย่างเหลวในภาษานั้นๆ แลมักชอบหันเหียนเปลี่ยนวิธีเรียบเรียงภาษาไทยตามประโยคภาษาต่างประเทศ ด้วยความโง่เขลาแลสำคัญว่าไวยากรณ์นั้นเป็นของเหมาะเจาะสมควรแก่สมัยใหม่ มิได้รู้ว่าการที่ทำอย่างนั้นเป็นการทำลายภาษาของตนเองให้เสียไป ส่วนผู้ที่อยากจะอ่านหนังสือที่กล่าวมานี้มากขึ้นทุกที บางคนจนถึงไปหลงนิยมน่า ภาษาแลวิธีแต่งหนังสือเช่นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างดีที่เกิดขึ้นในวิชาหนังสือสมัยใหม่ เมื่อการเป็นอยู่ดังนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมควรที่จะจัดการอย่างใดอย่าง 1 อุดหนุนวิชาแต่งหนังสือภาษาไทยให้ดีขึ้น แลพ้นจากความเข้าใจผิดทั้งผู้แต่งแลผู้อ่านดังกล่าวมาแล้ว ทำนองดังที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงทำนุบำรุงการศึกษาโบราณคดีมาแต่ก่อน” (เบญจมาศ แพทอง, ม.ป.ป.)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหนังสือที่ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นยอดของวรรณคดี จำนวน 10 เรื่องซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ประพันธ์โดยราชวงศ์ดังนี้ “ลิลิตพระลอ” เป็นยอดแห่งวรรณคดีประเภทลิลิต “สมุทรโฆษคำฉันท์” เป็นยอดแห่งวรรณคดีประเภทฉันท์ “มหาชาติกลอนเทศน์” ยอดแห่งวรรณคดีประเภทกาพย์ (ร่ายยาว) “สามก๊ก” ยอดแห่งวรรณคดีประเภทความเรียงนิทาน “เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” ยอดแห่งวรรณคดีประเภทกลอนสุภาพ “บทละครเรื่องอิเหนา” ยอดแห่งวรรณคดีประเภทกลอนบทละคร “พระราชพิธีสิบสองเดือน” เป็นยอดแห่งความเรียงอธิบาย “หัวใจนักรบ” เป็นเลิศประเภทบทละครพูด “พระนลคำหลวง” เป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดีอีกเรื่องหนึ่งในกวีนิพนธ์ประเภทคำหลวง “มัทนะพาธา” เป็นยอดของละครพูดคำฉันท์ ซึ่งไม่น่าแปลกใจเลยว่าวรรณคดีทั้งหมดนี้อยู่ในรายชื่อหนังสือที่อ้างในวงเล็บท้ายบทนิยามคำศัพท์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (เบญจมาศ แพทอง, ม.ป.ป.)

หลังจากที่วรรณคดีสโมสรยุติการดำเนินงานลงหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการจัดตั้งราชบัณฑิตยสภา โดยที่ราชบัณฑิตยสภาก็มีการคัดเลือกวรรณคดีที่ดีและมีการมอบรางวัลเช่นเดียวกัน¹ ราชบัณฑิตยสภาเป็นหน่วยงานที่ทำงานทั้งทางวิชาการและปฏิบัติการในด้านหนังสือตำราวรรณคดี โบราณคดีและประณีตศิลป์ จนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จึงมีการสถาปนาราชบัณฑิตยสถานอย่างเป็นทางการโดยมีพจนานุกรมเป็นหนึ่งในงานที่มีความสำคัญขององค์กร นอกจากการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับพจนานุกรม และการบัญญัติศัพท์วิชาการในสาขาต่างๆ หนึ่งในพันธกิจหลักของราชบัณฑิตยสถานคือการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย การอนุรักษ์ภาษาไทยมิให้เปลี่ยนไปในทางที่เสื่อม และการส่งเสริมภาษาไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้ปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้น ผลสืบเนื่องจากการก่อตั้งราชบัณฑิตยสถาน คือ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (เจริญ อินทรเกษตร, 2527; จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537)

หลังการจัดตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น พ.ศ. 2477 งานชำระพจนานุกรมจึงถูกโอนมาให้ราชบัณฑิตยสถานดำเนินการจนแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2493 และเปลี่ยนชื่อพจนานุกรมเป็น “พจนานุกรม

¹ นอกจากนี้ยังมีรางวัลสำหรับงานเขียนอื่นๆ เช่น Southeast Asia Treaty Organization Literary Award และ S.E.A. Write Award วรรณคดีที่ได้รับรางวัลดังกล่าวมักได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาในหลักสูตรการศึกษา และยังได้รับการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้งจากสำนักพิมพ์เอกชน

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493”¹ ซึ่งถือเป็นพจนานุกรม ฉบับแรกของราชบัณฑิตยสถาน และได้มีการดำเนินการชำระพจนานุกรมออกเป็น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2540 และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นฉบับล่าสุดของราชบัณฑิตยสถาน

2.2.1 พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ซึ่งถือเป็นฉบับล่าสุด ได้มีการปรับคำนิยาม เพิ่มเติมคำศัพท์ ทั้งในส่วนที่เป็นคำใหม่ ศัพท์เฉพาะสาขาวิชา และคำศัพท์เกี่ยวกับโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเป็นกษัตริย์นักพัฒนา อีกทั้งยังตรงกับปีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 84 พรรษา และเป็นการเผยแพร่พระเกียรติคุณและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงห่วงใยการใช้ภาษาไทยของคนไทย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. ข)

การชำระพจนานุกรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นหนังสืออ้างอิงที่มีความสำคัญ เพราะได้ประมวลคำทั้งหมดที่ใช้อยู่ในภาษาไทย ให้คำอ่าน ความหมาย ตลอดจนที่มาของคำ และเป็นพจนานุกรมที่มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่อง ระเบียบการใช้ตัวสะกด กำหนดให้บรรดาหนังสือราชการ และการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนให้ใช้ตัวสะกดตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ทั้งนี้ เพื่อให้การเขียนหนังสือไทยมี

¹ พ.ศ. 2475 กระทรวงธรรมการได้ตั้งคณะกรรมการชำระพจนานุกรม เพื่อแก้ไขข้อบกพร่อง คณะกรรมการฯ ได้พิจารณาถึงชื่อหนังสือที่เรียกว่า “พจนานุกรม” แล้ว มีความเห็นควรให้ใช้คำ พจนานุกรม แทน เพราะมีความหมายตรงกับคำ dictionary มากกว่า “พจนานุกรม” ที่ว่าพจนานุกรม ไม่ตรงกับคำ dictionary เพราะคำพจนานุกรม เกิดจากคำ “ปท” (บท) สันธึกับคำ อนุกรม แปลตามตัวว่า “ลำดับบท” คำ “ปท” ในภาษาบาลี-สันสกฤต หมายถึงคำที่แต่งรูปโดยมีการประกอบวิภัติปัจจัยแล้ว เช่น คำ มนุสฺสฺ (= มนุษย์คนเดียว ใช้เป็นประธานของประโยค), มนุสฺสฺ (= มนุษย์คนเดียว ใช้เป็นกรรมของประโยค) นับเป็น “ปท” เพราะประกอบวิภัติแล้ว โดยมาจากคำ (พจน) มนุสฺส พจนานุกรมจะไม่เก็บคำที่เป็น “ปท” คือ มนุสฺสฺ ฯลฯ แต่จะเก็บ “คำ” คือ มนุสฺส หรือที่เขียนในรูปที่นิยมใช้ในภาษาไทย คือ มนุษย์ เท่านั้น เหตุนี้จึงได้ใช้คำ “พจนานุกรม” แทน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553)

มาตรฐานลงรูปลงรอยเดียวกันไม่ลึกล้ำ ซึ่งจะทำให้เกิดเอกภาพในด้านภาษาอันเป็นวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติส่วนหนึ่ง

(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, คำนำ)

เนื่องจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีความสำคัญในแง่ของการเป็นหลักอ้างอิงการเขียนตัวสะกดให้กับหน่วยงานราชการควบคู่กับการกำหนดหลักเกณฑ์การเขียนภาษามาตรฐาน ราชบัณฑิตยสถานจึงมีหลักเกณฑ์สำหรับการเลือกเก็บคำและการดำเนินการชำระพจนานุกรมอย่างเป็นระเบียบแบบแผน ในแง่ของการคัดเลือกคำศัพท์ คณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจะพิจารณาคัดเลือกจากหนังสือต่างๆ นับแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน โดยดึงคำศัพท์มาจากวรรณคดี ภาษาถิ่น แบบเรียน ศัพท์ที่ใช้ในวงการกฎหมาย วิทยาศาสตร์ สำนวน ภาษาปาก และศัพท์บัญญัติที่ได้มีการประกาศใช้โดยราชบัณฑิตยสถาน ในส่วนของศัพท์ใหม่จะเลือกเฉพาะศัพท์ที่ใช้จนแพร่หลาย บอกลีลาที่ใช้อยู่ที่เป็นความหมายเด่น อาจบอกประวัติของคำและเสียงอ่านสำหรับคำที่อาจมีปัญหาด้านการออกเสียง (กระลำภักษ์ แพรกทอง, 2547, น. 25)

สำหรับการดำเนินงานในการชำระพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานได้อ้างอิงจากหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการชำระพจนานุกรมชุดเก่าได้วางไว้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. รวบรวมความคิดเห็นจากที่มีผู้สอบถามมาทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและทางโทรศัพท์ รวมทั้งบทความที่เกี่ยวข้องกับการทำพจนานุกรมในหนังสือพิมพ์และนิตยสาร แล้วนำเสนอคณะกรรมการประกอบการพิจารณา
2. ค้นคว้าและรวบรวมศัพท์ที่มีอยู่ในวรรณคดีไทยหรือหนังสือเก่าแต่ยังมีได้เก็บไว้ในพจนานุกรม เพื่อนำมาใช้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
3. รวบรวมคำศัพท์ใหม่ที่ใช้จนติดแล้ว เข้าเก็บไว้ในพจนานุกรมเพื่อให้ทันสมัยอยู่เสมอ
4. ติดต่อประสานงานและขอความร่วมมือกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่นทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและทางโทรศัพท์ เพื่อขอขบถนียมซึ่งเกี่ยวกับหน่วยงานนั้นๆ ให้ถูกต้อง และจัดพิมพ์ขบถนียมนั้นๆ เสนอคณะกรรมการพิจารณา
5. ติดต่อประสานงานร่วมกับกองและฝ่ายอื่นๆ ของราชบัณฑิตยสถานว่าได้บัญญัติศัพท์ในแต่ละสาขาวิชาไว้อย่างไร หากศัพท์นั้นๆ ใช้กันจนเป็นที่นิยมแล้วก็นำมาขบถนียมความหมาย และเก็บไว้ในพจนานุกรม
6. เก็บรวบรวมศัพท์พร้อมทั้งขบถนียมเรียงลำดับตามตัวอักษรเพื่อเสนอที่ประชุมพิจารณา

7. เมื่อคณะกรรมการได้ประชุมพิจารณาเสร็จแล้ว ก็นำรายงานการประชุมมารวบรวมและเรียบเรียงทำต้นฉบับ ต่อจากนั้นจึงนำไปตีพิมพ์อีกครั้งหนึ่งเพื่อที่จะได้ต้นฉบับที่ถูกต้องก่อนส่งโรงพิมพ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524)

กระบวนการทำงานของราชบัณฑิตยสถานข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการฟื้นฟูความเป็น “ไทย” ด้วยการค้นหาคำศัพท์จาก “วรรณคดีไทยหรือหนังสือเก่า” อันแสดงให้เห็นว่านิยามของ “ภาษาไทย” ถูกผูกติดไว้กับประเพณีและชนชั้นที่อาจเหมาะสมกับยุคสมัยหนึ่ง ๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลา กลุ่มผู้ใช้ภาษา และสังคมเปลี่ยนแปลงไป การพยายามฟื้นฟู “ภาษาไทย” จากแหล่งข้อมูลตามที่ระบุไว้ข้างต้นย่อมแสดงให้เห็นถึงนิยามของ “ภาษาไทย” แบบราชบัณฑิตยสถาน นอกจากนี้แล้ว ระเบียบแบบแผนการทำงานข้างต้นอาจส่งผลให้การดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถานขาดความคล่องตัว เช่น การพิจารณาศัพท์ใหม่ซึ่งจะต้องผ่านคณะกรรมการพิจารณาหลายชุด และคำศัพท์ที่จะนำไปจัดพิมพ์ต้นฉบับต้องได้รับการรับรองมติการประชุมจากคณะกรรมการก่อนที่จะได้รับการตีพิมพ์ลงในพจนานุกรม

นอกจากหลักเกณฑ์การดำเนินงานที่ชัดเจนแต่ก่อให้เกิดอุปสรรคในการทำงานแล้ว ราชบัณฑิตยสถานยังประสบกับความยากลำบากอื่นๆ ในการดำเนินงานเกี่ยวกับพจนานุกรม เช่น อุปสรรคด้านเวลาและกระบวนการทำงานภายในองค์กรที่ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากการทำงานพจนานุกรมเป็นงานที่ใหญ่ แต่มีเวลาน้อย แต่เดิมมีการประชุมสองครั้งต่อสัปดาห์ ภายหลังปรับลดเหลือเพียงแค่สัปดาห์ละหนึ่งครั้งซึ่งไม่มีเวลามากพอสำหรับการทำงานพจนานุกรม ด้วยเหตุนี้ การชำระพจนานุกรมแต่ละครั้งจึงไม่ได้เป็นการชำระทั้งเล่มและไม่มีเวลามากพอสำหรับการทบทวนคำศัพท์ที่อยู่ท้ายเล่ม แม้จะมีการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้งแต่สิ่งใดที่คิดว่าไม่ถูกต้องก็ยังไม่ได้รับการแก้ไข นอกจากนี้ยังมีข้อขัดข้องอื่นๆ เช่น ความขัดแย้งในการเขียนตัวสะกดคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ กล่าวคือคณะกรรมการชำระพจนานุกรมคัดค้านไม่ให้เขียนคำทับศัพท์ตามอักขระวิธีไทย ไม่ให้ใช้อักษรสูง กลาง ต่ำ หรือเติมวรรณยุกต์ใด ๆ เป็นการนำกฎการเขียนคำทับศัพท์ภาษาต่างประเทศมาใช้คุมคำศัพท์ที่อยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานซึ่งถือว่าเป็นพจนานุกรมหลักที่ใช้สำหรับการอ้างอิงการเขียนตัวสะกด คำนิยามและการออกเสียง ด้วยเหตุนี้คำทับศัพท์ที่อยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงเขียนไม่ตรงเสียงอ่าน เช่น “เมตร” อ่านออกเสียงตามตัวอักษรว่า “เมต” ควรจะเติมวรรณยุกต์โทเพื่อให้อ่านออกเสียง “เมັด” ซึ่งใกล้เคียงกับเสียงภาษาอังกฤษมากกว่า ด้วยเหตุนี้แล้ว “คำที่เป็นคำยืมจากภาษาใหม่ๆ ถ้าเข้ามาอยู่ในพจนานุกรมแล้ว (ถือว่า) เขียนผิด” ถึงแม้ว่าในที่ประชุมคณะกรรมการชำระพจนานุกรมจะเห็นด้วยว่าควรปรับการเขียน แต่เมื่อถึงเวลาพิมพ์ต้นฉบับกลับไม่เป็นตามที่ตกลงกันในที่ประชุม หากแต่ไปยึดตามหลักเกณฑ์การเขียนคำทับศัพท์ ทั้งนี้อาจเป็นปัญหาจากการทำงานแยกส่วนของราชบัณฑิตยสถาน คณะกรรมการชำระพจนานุกรมซึ่งเป็น

ราชบัณฑิตก็ปฏิบัติหน้าที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงคำนิยาม อักษรการเขียน แต่ข้าราชการในราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้ดูแลจัดการการพิมพ์ “ข้าราชการเหล่านี้มีทัศนคติที่จะต้องทำตามกฎ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องหรือผิด” จึงก่อให้เกิดความขัดข้องในการจัดทำพจนานุกรมอุปสรรคอีกประการหนึ่งคือ ในคณะกรรมการชำระพจนานุกรมมีราชบัณฑิตด้านภาษาไทยเพียง 2 ท่าน จึงถือเป็นเสียงส่วนน้อยที่ไม่สามารถคัดค้านความคิดเห็นของคณะกรรมการเสียงส่วนใหญ่ซึ่งเป็นข้าราชการประจำราชบัณฑิตยสถาน (กาญจนา นาคสกุล, สัมภาษณ์, วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2560) ด้วยเหตุนี้แล้ว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงสะท้อนถึงหลักเกณฑ์ทางภาษาที่ถูกต้องเพื่อให้เป็นแบบแผนในการเขียนภาษาไทยให้เป็นระเบียบเดียวกันโดยไม่ได้คำนึงถึงภาษาที่มีการใช้งานในสังคม

2.2.2 คณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถานจัดทำพจนานุกรมออกมาทั้งหมด 4 เล่มโดยมีราชบัณฑิตและกรรมการชำระพจนานุกรมแต่ละฉบับ ดังนี้

คณะกรรมการชำระพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493

หลังการจัดตั้งราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2477 ราชบัณฑิตยสถานได้รับโอนงานชำระพจนานุกรมจากกระทรวงธรรมการซึ่งได้รับความเห็นชอบต่อคณะรัฐมนตรี “เพราะงานชำระพจนานุกรมเป็นประธานของอักษรศาสตร์และเพื่อเชิดชูเกียรติของกรรมการ ดังอารยประเทศทั้งหลายได้ทำกันอยู่” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2493[2503], น. ข) คณะกรรมการชำระพจนานุกรมประกอบด้วย

1. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร (เมื่อครั้งดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ) นายกราชบัณฑิตยสถานทรงเป็นประธาน พระองค์ท่านสืบเชื้อสายจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ปราชญ์คนสำคัญสมัยรัชกาลที่ 5-6 พระองค์ท่านมีประสบการณ์ทำงานด้านการทูต กฎหมาย และหนังสือพิมพ์ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 พระองค์ท่านได้มีบทบาททางการเมืองในระบอบใหม่ด้วยความกระตือรือร้นและมีสัมพันธภาพที่ดีโดยเฉพาะกับคณะรัฐบาลที่นำโดยพลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) และจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ผู้นำรัฐบาลรุ่นถัดมา และทรงให้คำปรึกษาช่วยเหลือราชการทางการเมืองระหว่างประเทศให้กับคณะรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ยุครัฐบาลเผด็จการทหารของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพล ถนอม กิตติขจร (วารุณี โอสถารมย์, 2556, น.160-161)

2. หลวงเทพดรุณานุกิษฏ์ ผู้เขียน *ธาตุปะทีปิกา* พจนานุกรมบาลี-ไทย

3. พระธรรมนิเทศทวยหาญ หรือรองอำมาตย์ตรี อยู่ อุดมศิลป์ เปรียญธรรม 9 ประโยค ผู้ได้รับพระราชทานตำแหน่ง “ปฐมนุศาสน์อาจารย์กองทัพไทย” ซึ่ง “อนุศาสน์อาจารย์” เป็น

ตำแหน่งพระราชทานทางทหารจากรัชกาลที่ 6 เนื่องจากตามกองทหารไปช่วยราชสัมพันธ์มิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ณ ปารีส ประเทศฝรั่งเศส

4. พระวรวงศ์วิสิษฐ หัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออกคนแรก ของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการต่างๆ เช่น กรรมการวรรณคดีสโมสร กรรมการวรรณคดีสมาคม กรรมการสำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และเป็นผู้นิพนธ์งานวิชาการ เช่น คำอธิบายโคลงนิราศนรินทร์ คำอธิบาย โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ คำอธิบายลิลิตพระลอ ตำราหลักภาษาไทย และตำราวรรณคดีไทย

5. พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) เปรียญ 7 ประโยคเป็นผู้สอนภาษาบาลี ณ วัดเทพศิรินทราวาส หลังสึกออกมารับราชการเป็นอนุศาสนาจารย์ประจำกระทรวงกลาโหมภายใต้ บังคับบัญชาของพระธรรมนิเทศทวยหาญ หลังจากนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยแผนกอภิธานสยามใน กรมตำรา มีโอกาสได้รับราชการใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ขณะที่ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องมัทนะพาธา โดยมีหน้าที่ถวายความเห็นในเรื่องคำศัพท์ นอกจากนี้ยังร่วมงาน กับพระยาอนุমানราชชนในการเขียนหนังสือภายใต้นามปากกา “เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป” และเป็นอาจารย์พิเศษแผนกวิชาภาษาบาลี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6. พระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ) ได้รับพระราชทานนามสกุล “เสฐียรโกเศศ” จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จบการศึกษาชั้น ม.4 จากโรงเรียน อัสสัมชัญ ทำงานเป็นเสมียนและพนักงานทั่วไปที่โรงแรมโอเรียนเต็ล ก่อนจะไปสมัครงานตำแหน่ง เสมียนที่กรมศุลกากร ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนอนุমানราชชนเมื่ออายุ 23 ปี ต่อมา รับพระราชทานบรรดาศักดิ์หลวง และพระยาอนุমানราชชนตามลำดับ หลังการเปลี่ยนแปลง การปกครอง พระยาอนุমানราชชนต้องออกจากราชการใน พ.ศ. 2476 และกลับมารับราชการอีกครั้ง ใน พ.ศ. 2478 ตำแหน่งหัวหน้ากองศิลปวิทยาการ กรมศิลปากร และตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรใน พ.ศ. 2485 จนกระทั่งเกษียณอายุ นอกจากนี้ยังเป็นอาจารย์ให้แก่นักวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ จุฬาลงกรณ์ และเป็นผู้ประพันธ์หนังสือหลายเล่มร่วมกับพระสารประเสริฐ หรือ “นาคะประทีป”

7. พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) เปรียญ 6 ประโยค รับราชการเป็นครู ฝึกสอน ข้าหลวงตรวจการ พนักงานกรมราชบัณฑิต หัวหน้าการพิมพ์แบบเรียน หัวหน้าแผนกอภิธาน สยาม ปลัดกรมตำรา และอาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ

คณะกรรมการชุดนี้ได้ดำเนินงานชำระพจนานุกรมจนกระทั่งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2490 พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากรต้องเสด็จ ณ กรุงวอชิงตัน เพื่อรับตำแหน่ง อัครราชทูตไทย พระยาอนุমানราชชน ขณะนั้นดำรงตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตยสถานจึงรับเป็น ประธานสืบมา

2. นายเจริญ อินทรเกษตร รักษาการเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2516-2519
เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2519-พ.ศ. 2523

3. นายสว่าง แสงสว่าง

4. นายจันทน์ ทองประเสริฐ

5. นายเสฐียร พันธรั้ง อดีตเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาเปรียบเทียบ ซึ่งได้รับการเสนอชื่อเข้าเป็นภาคีสมาชิกราชบัณฑิตยสถาน สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทปรัชญา สาขาศาสนศาสตร์ โดยนายจันทน์ ทองประเสริฐ

6. นายโชติ สุวตถิ ผู้เชี่ยวชาญด้านสัตว์น้ำและพืช อดีตคณบดีคณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2505-พ.ศ. 2509

7. นายอดิศักดิ์ ทองบุญ ราชบัณฑิตสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทวิชา ปรัชญา สาขาวิชาอภิปรัชญาและญาณวิทยา ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา ปรัชญา ภาษาไทย ภาษาบาลี และภูมิปัญญาไทย

8. นางสุจิตรา กลิ่นเกษร

9. นางสาวผ่องพรรณ มีคุณเอี่ยม

10. นายสังคม ศรีราช

11. ผู้แทนราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง (นายรอง ศยามานนท์)

12. ผู้แทนราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ (นายบุญฤกษ์ จาฎามระ)

13. ผู้แทนราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม (นายเกษม บุญศรี)

14. นางสาววัฒนา อินทรเกษตร กรรมการและเลขานุการ

15. นางเพ็ญแข คุณาเจริญ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

16. นางสาวสาวิตรี แสงสว่าง กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

เมื่อพิจารณาคณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับนี้จะเป็นคณะกรรมการที่ไม่ได้เคยปรากฏชื่อในคณะกรรมการชุดก่อนหน้านี้นี้ แต่ยังมีคณะกรรมการบางท่านที่ปฏิบัติหน้าที่ตั้งแต่คณะกรรมการชุดก่อนหน้านี้นี้ เช่น นายเจริญ อินทรเกษตร รักษาการเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2516-2519

สำหรับกระบวนการชำระพจนานุกรม คณะกรรมการเห็นด้วยและนำหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการชุดเก่าได้วางไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 มาใช้ต่อบทนิยามที่คณะกรรมการชุดก่อนได้ชำระไว้ คณะกรรมการชุดนี้ก็ยังคงไว้ มีการปรับเปลี่ยนเพียงแค่เล็กน้อย และมีการเก็บคำใหม่ที่ใช้กันเป็นที่ยุติในภาษาไทยแล้วเท่านั้น โดยเก็บคำในวรรณคดี

คำภาษาถิ่น คำภาษาปาก ศัพท์กฎหมาย ศัพท์ทางวิทยาศาสตร์ จากตำราเรียน หนังสือต่างๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนปัจจุบัน และศัพท์บัญญัติสาขาวิชาตามที่ราชบัณฑิตยสถานได้ประกาศใช้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538, น. ค-ฆ)

คณะกรรมการชำระพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542

คณะกรรมการชำระพจนานุกรมใช้เวลา 17 ปีสำหรับการดำเนินการปรับปรุงเพื่อจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร นายกรัฐมนตรี (เมษายน พ.ศ. 2542 – เมษายน พ.ศ. 2544) และประธานกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับนี้ได้ทำการแก้ไขปรับปรุง และเพิ่มเติมคำศัพท์กฎหมายทั้งหมดให้ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน พร้อมทั้งปรับปรุงชื่อพืชและสัตว์ให้ถูกต้อง โดยยึดหลักในการเก็บชื่อที่คณะกรรมการพิจารณาว่าสำคัญและจำเป็น และจะต้องมีหลักฐานยืนยันความถูกต้องของชื่อ นิยาม ชื่อสกุล วงศ์ และชื่อวิทยาศาสตร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. ข)

คณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานประกอบด้วย

1. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ราชบัณฑิตสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง
ประเภทวิชาประวัติศาสตร์ สาขาวิชาโบราณคดี ประธานชำระพจนานุกรม และดำรงตำแหน่งนายก
ราชบัณฑิตยสถานระหว่าง พ.ศ. 2542 - พ.ศ. 2544

2. นางกาญจนา นาคสกุล ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเภทวิชาวรรณศิลป์
สาขาวิชาภาษาไทย

3. คุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเภทวิชาวรรณศิลป์
สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ

4. นายจ้านงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิตสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภท
วิชาปรัชญา สาขาวิชาตรรกศาสตร์

5. หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเภทวิชาวรรณศิลป์

6. นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเภทวิชาจิตรศิลป์
สาขาวิชาจิตรกรรม

7. นางสาวนวรรณ พันธุ์เมธา ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเภทวิชาวรรณศิลป์
สาขาวิชาภาษาไทย

8. นางสาววัฒนา อินทรเกษตร

9. นายวิสุทธ์ บุษยกุล อาจารย์ผู้สอนวิชาภาษาบาลี สันสกฤต วัฒนธรรมอินเดีย
และวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสาน คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เคยถวายอักษรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทั้งระดับปริญญาบัณฑิตและมหาบัณฑิต

10. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ ออยุธยา ผู้ประพันธ์คำร้องเพลงพระราชนิพนธ์ คำแล้ว, ลมหนาว, เมื่อโสมส่อง และ มหาจุฬาลงกรณ์ และถวายงานรับใช้เบื้องพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

11. นางสุจิตรา กลิ่นเกษร ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณศิลป์

12. นายอุดม วโรตม์สิกขดิตถ์ ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเภทศึกษาวรรณศิลป์ สาขาวิชาภาษาศาสตร์

13. ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม

14. เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน (นางสาวสาวิตรี แสนสว่าง และ นายวิศาล อุ่เจริญ) กรรมการและเลขานุการ

15. เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน (นางสาวชลธิชา สูดมขุ และ นางสาวกระลาภักษ์ แพรกทอง) กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการชุดนี้ หลายท่านเป็นอาจารย์ในระดับอุดมศึกษาซึ่งความคิดในเชิงวิชาการได้สะท้อนให้เห็นผ่านวิธีการทำงานของคณะกรรมการชุดนี้ พจนานุกรมฉบับนี้แก้ไขปรับปรุง คำศัพท์กฎหมายทั้งหมดที่เก็บไว้ให้สอดคล้องกับบัญญัติกฎหมายว่าด้วยเรื่องนั้นๆ ตามที่ใช้ในปัจจุบัน พร้อมปรับและเพิ่มชื่อพืชและสัตว์ที่มีอยู่ในพจนานุกรมให้ถูกต้อง โดยเพิ่มชื่อสกุล ชื่อวิทยาศาสตร์ และวงศ์ตามชื่อที่ได้รับการยอมรับของสถาบันระหว่างประเทศและนักวิชาการส่วนใหญ่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. ข)

คณะกรรมการชำระพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

ปัจจุบัน ราชบัณฑิตยสถานประกอบด้วยคณะกรรมการมากถึง 34 ชุดในกองศิลปกรรมอันถือเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านพจนานุกรม และสารานุกรมเป็นหลัก คณะกรรมการชำระพจนานุกรมชุดล่าสุดสำหรับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ประกอบด้วย

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร อดีตนายกราชบัณฑิตยสถาน และนักวิจัยดีเด่นแห่งชาติปี พ.ศ. 2531 เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้าน คณิตศาสตร์ สถิติ ประวัติศาสตร์ไทย ภูมิทัศน์ไทย ภาษาไทย จารึก ศิลปวรรณคดี และวัฒนธรรม ดำรงตำแหน่งกรรมการที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์จางงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาตรรกศาสตร์ นิสิตมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยรุ่นแรก ก่อนจะได้ทุนจากมูลนิธิเอเชีย ไปศึกษาต่อด้านอุษาคเนย์ศึกษาที่ มหาวิทยาลัยเยล ในสหรัฐอเมริกา และได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ และกรรมการท่านอื่นๆ เช่น

ศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา นาคสกุล ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเภทวรรณศิลป์ สาขาภาษาไทย เป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาและวรรณคดีไทย รวมทั้งภาษาและวรรณคดีเขมรสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโท สาขาอักษรศาสตร์ (ภาษาไทย) และศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (General Linguistics and Phonetics) และปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (Cambodian and Thai Language and Literature) จากวิทยาลัยบูรพศึกษาและอาฟริกาศึกษา มหาวิทยาลัยลอนดอน สหราชอาณาจักร

ศาสตราจารย์ ดร.กุสุมา รัชชมณี เป็นนักภาษาและวรรณคดี ที่มีความเชี่ยวชาญทั้งภาษาและวรรณคดีสันสกฤต และภาษาและวรรณคดีไทย เคยสอนอยู่ที่ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร สำเร็จการศึกษอักษรศาสตรบัณฑิตและอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาโทและปริญญาเอก (Sanskrit and Indian Studies) มหาวิทยาลัยโตรอนโต ประเทศแคนาดา

กรรมการ 16 ท่าน ได้แก่ (1) นายกฤษฏา บุญยสมิต (2) คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ (3) นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (4) นางสาวนวรรธน์ พันธุ์เมธา (5) นางประคอง นิมมานเหมินท์ (6) นางสาววัฒนา อินทรเกษตร (7) นายวิไลศักดิ์ กิ่งคำ (8) นายศานติ ภัคคีคำ (9) พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี (10) นางสุจิตร์ กลิ่นเกษร (11) นายอุดม วัชรธรรมลิขิตต์ (12) เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ (13) ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม นางสาวศิริพร อินทรเชียรศิริ (14) นางสาวกระลาภักษ์ แพรกทอง เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน ปฏิบัติหน้าที่กรรมการและเลขานุการ (15) นายปิยะพงษ์ โพธิ์เย็น เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน ปฏิบัติหน้าที่กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ และ (16) นางสาววรรณทนา ปิติเชตร ปฏิบัติหน้าที่กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการสำหรับการชำระพจนานุกรมจะต้องมีความเชี่ยวชาญด้านภาษาเป็นหลัก เพราะงานสำคัญของคณะกรรมการชุดนี้ คือจะต้องพิจารณาเกี่ยวกับตัวนิยามของคำศัพท์ในพจนานุกรม นอกจากนี้ ยังจะต้องมี “ความรู้บาลี สันสกฤต ซึ่งค่อนข้างสำคัญ เพราะว่าพูดได้ว่าแทบทุกคำในพจนานุกรมประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์จะต้องโยงมาจากบาลี สันสกฤต” (นักวรรณศิลป์ระดับปฏิบัติการ, สัมภาษณ์, วันที่ 22 พฤศจิกายน 2555)

ประธานกรรมการชำระพจนานุกรมถือเป็นบทบาทที่มีความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางของพจนานุกรมแต่ละฉบับ เมื่อคราวที่ประธานกรรมการชำระพจนานุกรมเป็นนักวิทยาศาสตร์ ก็จะพบว่ามีกรเพิ่มเติมนักวิทยาศาสตร์ (กาญจนา นาคสกุล, สัมภาษณ์, วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2560) หรือฉบับล่าสุดพ.ศ. 2554 ศาสตราจารย์จางค์ ทองประเสริฐ ประธานกรรมการก็เป็นผู้เสนอ

ให้มีการเพิ่มคำศัพท์เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 (จันทน์ ทองประเสริฐ, สัมภาษณ์, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2560)

เมื่อพิจารณาจากกระบวนการชำระพจนานุกรมและคณะกรรมการชำระพจนานุกรมจะพบว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทในการกำหนดลักษณะภาษามากกว่า ความพยายามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในการย้อนกลับไปหาความเป็น “ไทยแท้” สะท้อนให้เห็นผ่านการทำงานของคณะกรรมการชำระพจนานุกรมปัจจุบันที่ได้มีการเพิ่มผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาถิ่นเข้ามาอยู่ในคณะกรรมการเพื่อสืบหาคำ “ไทยแท้” ที่ตกหล่นอยู่ในศัพท์ท้องถิ่น เนื่องจาก “ถ้าเราเอาเกณฑ์เรื่องของภาษากรุงเทพฯ มาวัด เราจะได้ข้อมูลที่เป็นจริง เพราะว่าภาษาไทยกรุงเทพฯ ได้อิทธิพลจากต่างประเทศอิทธิพลต่างๆ นี้อยู่ แต่คำที่เป็นภาษาไทยแท้ๆ จริงๆ ถ้าเราจะใช้กับไทยถิ่นเราจะพบจริงๆ นี่แหละคือคำไทย การสืบหารากเหง้าภาษาไทยแท้” (นักวรรณศิลป์ระดับปฏิบัติการสัมภาษณ์, วันที่ 22 พฤศจิกายน 2555) หากพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่าการพยายามดึงภาษาถิ่นเข้ามาอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของภาษา หากแต่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของราชบัณฑิตยสถานในการทำให้ภาษาไทยเป็นภาษาไทย “แท้” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ของภาษาว่าภาษา “ไทย” ที่ดีควรมีลักษณะใด ในขณะที่ภาษาถิ่นกลับถูกลดทอนความสำคัญลง ซึ่งแท้ที่จริงแล้วกระบวนการ “สืบรากเหง้าภาษาไทยแท้” ก็คือการสร้างภาษามาตรฐาน (Bourdieu, 1983) ที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนดขึ้นมาให้เป็นเอกลักษณ์ของชาติเพื่อใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดอุดมการณ์ความเป็นชาติ (Irvine and Gal, 2000; Woodlard, 1998) นอกจากนี้แล้ว กรรมการหลายท่านยังคงเป็นท่านเดียวกับกรรมการที่ชำระพจนานุกรมฉบับก่อนหน้าแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดและขยายอุดมการณ์ภาษามาตรฐานให้ดำรงในสังคมไทยสืบไป

2.2.1.1 การกำหนดมาตรฐานภาษาไทย

ด้วยราชบัณฑิตยสถานมีหน้าที่ในการจัดทำพจนานุกรม สารานุกรม การบัญญัติศัพท์ การกำหนดหลักเกณฑ์ภาษาไทยควบคู่กับการอนุรักษ์องค์ความรู้ที่ได้สร้างขึ้นไว้ไม่ให้เกิดการแปรเปลี่ยนเนื่องจากถือเป็นเอกลักษณ์ของชาติตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติฉบับ พ.ศ. 2544 จึงส่งผลต่อพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่ทำให้มีลักษณะเฉพาะตัวที่ตอบสนองต่อภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย นอกจากการทำความเข้าใจถึงบริบทขององค์กรที่ส่งผลต่อพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแล้ว อีกหนึ่งองค์ประกอบที่ต้องทำการศึกษาเพื่อให้เข้าใจที่มาของนิยามความหมายที่อยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คือ กระบวนการทำงานพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานโดยจะนำเสนอผ่านการกำหนดค่านิยม การเขียน และการออกเสียง

คำนิยาม

องค์ประกอบสำคัญของพจนานุกรมทุกเล่มคือบทนิยาม เหตุที่กล่าวว่ามี ความสำคัญเพราะไม่เพียงแต่จะช่วยให้เข้าใจความหมายของคำศัพท์ แต่ยังส่งผลต่อการนำไปใช้ ขอบเขตความรู้ ความคิดและความรู้สึกของคนในสังคม

การนิยามความหมายยังเป็นการแสดงความรู้สึกนึกคิดที่ประกอบด้วยคำหรือ ศัพท์ต่างๆ มากมาย ซึ่งจะอธิบายถึงสภาวะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือมีอะไรรู้จัก ก็จะ ทำให้เราสามารถชี้ให้เห็นว่า สิ่งหนึ่งแตกต่างกับอีกสิ่งหนึ่งได้เพียงพอทีเดียว ถ้าเราสามารถให้คำจำกัดความของสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ดี นั่นคือ ถ้าเราสามารถ อธิบายให้เห็นว่าสิ่งนั้นคืออะไร อย่างน้อยที่สุดก็พอจะทำให้สิ่งนั้นแตกต่างไป จากสิ่งอื่นๆ แล้วละก็ โดยวิธีนี้เราก็จะทราบหรือรู้จักสิ่งนั้นๆ ได้ดี และทั้งจะ แสดงให้เห็นว่าเรารู้จักสิ่งนั้น ๆ ดีด้วย การอธิบายถึงสิ่งที่พึ้นๆ อย่างนี้แหละที่ จัดว่าเป็น ตรีรกศาสตร์ที่ว่าด้วยการนิยามความหมาย (จันงค์ ทองประเสริฐ, 2538, น. 114)

คำนิยามในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานกำหนดขึ้นโดยมีหลักให้เรียง บทนิยามที่ใช้อธิบายและมีความหมายเด่นไว้ก่อน แต่หากคำใดมีการปรับเปลี่ยนนิยามและต้องการ แสดงให้เห็นประวัติของความหมาย ก็จะเสนอบทนิยามเดิมไว้ก่อนแล้วจึงตามด้วยบทนิยามใหม่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2503, น. ข) ตัวอย่างแรกที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทำงานและวิธีคิดของ ราชบัณฑิตยสถาน คือ คำว่า “วาฬ”

วาฬ น. ชื่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในอันดับ Cetacea อันดับย่อย Odontoceti และ Mysticeti มีหลายชนิดในหลายวงศ์ ขนาดใหญ่มาก หัวมนใหญ่ หาง แบบเพื่อช่วยในการพยุ่น้ำ สามารถพ่นอากาศที่มีไอน้ำออกทางจมูกได้เวลา โผล่ขึ้นมาหายใจ เช่น วาฬสีน้ำเงิน [*Balaenoptera musculus* (Linn.)] ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก เคยพบในน่านน้ำไทย, วาฬแกลบครีบดำ (*B. borealis* Lesson) และวาฬแกลบครีบขาวดำ (*B. acutorostrata* Lacepède) ในวงศ์ Balaenopteridae, วาฬหัวทุย (*Physeteridae*) ปลาวาฬ ก็เรียก. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

ก่อนหน้านี้ ราชบัณฑิตยสถานให้คำอธิบายว่า “ปลาวาฬ” มาจากภาษาดัซด์ สมัยกลาง walvisc (วาล-วิส) คำว่า visc ตรงกับคำว่า fish ในภาษาอังกฤษ แปลว่า ปลา ด้วยเหตุนี้ walvisc ก็คือ ปลาวาฬ มีหลักฐานที่พบการใช้คำนี้จากวรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ในสมัยอยุธยา ตอนปลาย ว่า “ปลาวาฬไล่หลังครวญคราง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553) นอกจากนี้แล้ว “ค่านาม เรียกชื่อสิ่งต่างๆ ในภาษาไทยมักมีการบอกประเภทหรือลักษณะของคำประกอบอยู่ด้วย เช่น ปลาทูนกชุก กูเขี้ยว ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ เป็นการสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ใช้ภาษาว่าจัดประเภทของสิ่งเหล่านี้ตามลักษณะของปลา นก กู” (กาญจนา นาคสกุล, สัมภาษณ์, วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2560) คำอธิบายของราชบัณฑิตแสดงให้เห็นถึงการนำความหมายมาใช้กำหนดคำเรียกสัตว์ต่างๆ ซึ่งเป็นวิธีที่กำหนดและชี้เฉพาะสิ่งต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรม

การกำหนดนิยามของ “วาฬ” ข้างต้นเป็นการอธิบายตามลักษณะเด่นของ วาฬ คือ เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ซึ่งเป็นวิธีการกำหนดนิยามที่ตรงกับหลักเกณฑ์ของ ราชบัณฑิตยสถานแต่อันที่จริงแล้วยังมีหลักเกณฑ์อื่นๆ ที่ใช้จำแนกประเภทของสัตว์ประเภทนี้ เช่น รูปร่างและสถานที่อยู่อาศัย ด้วยเหตุนี้แล้ว หากยึดตามความหมายข้างต้น วาฬจึงไม่ใช่ปลาซึ่งเป็น ข้อมูลที่บัญญัติขึ้นภายหลังและขัดต่อการรับรู้ของสังคมมาโดยตลอด อีกทั้งยังเปลี่ยนโลกทัศน์และ มุมมองการรับรู้ของสังคมที่มีต่อสัตว์ประเภทนี้ แม้การสื่อสารในชีวิตประจำวันจะสามารถเลือกใช้คำ ได้ตามความต้องการ แต่เมื่อเป็นงานวิชาการหรือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับราชการแล้วจึงจำเป็นต้องใช้ คำตามที่กำหนดไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

กล่าวโดยสรุป กรณีของ “วาฬ” ที่ใช้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แสดงให้เห็นถึงหลักในการกำหนดนิยามที่อ้างอิงตามหลักวิชา และส่งผลให้ “วาฬ” ไม่ใช่ “ปลาวาฬ” ซึ่งแตกต่างไปจากการรับรู้ของสังคม “วาฬ” ราชบัณฑิตยสถานกลับเลือกใช้วิธีการหลบเลี่ยงการให้ ความหมายที่ชี้เฉพาะและนำความหมายไปกำหนดคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทนี้ จึงส่งผลให้ต้อง เปลี่ยนแปลงการรับรู้เกี่ยวกับ “วาฬ” ใหม่

นอกจากการอ้างอิงตามหลักวิชาแล้ว ราชบัณฑิตยสถานยังมีตัวอย่างคำนิยาม ของคำศัพท์เกี่ยวกับเพศ คำศัพท์เกี่ยวกับชาติพันธุ์ และคำศัพท์กฎหมายในพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ช่วยให้เห็นวิธีคิดของราชบัณฑิตในการสร้างคำนิยาม ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 มีการเก็บคำศัพท์เกี่ยวกับ เพศ คือ “ชาย” “หญิง” “กะเทย” และ “เพศ” โดยให้ความหมายว่า

ชาย น. มนุษย์เพศผู้ซึ่งโดยกำเนิดมีลึงค์เป็นอวัยวะสืบพันธุ์, ผู้ชาย ก็ว่า.

หญิง น. มนุษย์เพศเมียซึ่งโดยกำเนิดมีโยนีเป็นอวัยวะสืบพันธุ์, ผู้หญิง ก็ว่า.

กะเทย น. คนที่มีอวัยวะเพศทั้งชายและหญิง, คนที่มีจิตใจและกิริยาอาการตรงข้ามกับเพศของตน; ผลไม้ที่เมลิ็ดลิบ เช่น ลำไยกะเทย. (อะหม ว่าเทย).

เพศ น. รูปร่างที่แสดงให้รู้ว่าหญิงหรือชาย; (ไว) ประเภทคำในบาลีและสันสกฤต เป็นต้น, ตรงกับ ลิงค์ หรือ ลิงค์; เครื่องแต่งกาย; การประพฤติปฏิบัติตน เช่น สมณเพศ. (ส. เวช; ป. เวส). (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

การเขียนบทนิยามข้างต้นใช้หลักการเขียนพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานคือ เก็บความหมายที่เป็นความหมายตรงของคำศัพท์ก่อน ด้วยเหตุนี้ การอธิบายคำศัพท์ข้างต้น “จึงอธิบายความหมายของเพศจากเพศโดยกำเนิดเป็นหลัก หากทางการแพทย์และทางกฎหมายยอมรับการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเพศภายหลังกำเนิดว่ามีผลทำให้เพศเปลี่ยนไป สำนักงานราชบัณฑิตยสภา โดยคณะกรรมการชำระพจนานุกรม อาจพิจารณานำความหมายที่ขยายและเป็นที่ยอมรับแล้วนั้นมาอธิบายเพิ่มเติมได้” (ราชบัณฑิตยสภา, 2560) คำอธิบายนี้แสดงให้เห็นว่าราชบัณฑิตยสภาไม่ได้ให้ความสำคัญและเพิกเฉยกับสภาพทางเพศของมนุษย์ที่มีความหลากหลายในสังคม แต่ให้คำนิยามโดยเน้นหลักวิชาที่อ้างอิงจากสภาพทางกายภาพและการรับรองจากทางการแพทย์และทางกฎหมาย ซึ่งวิธีคิดแบบชี้ขาดและแบ่งเพศของมนุษย์ออกเพียงแค่ “ชาย” “หญิง” หรือ “กะเทย” เช่นนี้ส่งผลให้ไม่สามารถเห็นมิติอื่นๆ ของความเป็นมนุษย์ที่นอกจากจะมีองค์ประกอบทางกายภาพแล้วยังมีมิติในด้านความคิด จิตใจ ความรู้สึกและอื่นๆ อีก ในความเป็นจริงแล้วยังมีผู้ที่มีความคิดหรือรสนิยมเรื่องเพศที่หลากหลายมากกว่าที่ราชบัณฑิตยสภาได้กำหนดไว้ การให้คำนิยามโดยยึดหลักวิชาเป็นหลักหรือการใช้หลักวิชาเป็นฐานคิดสำหรับการกำหนดนิยามแทนการใช้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงในบริบททางสังคมเป็นฐานในการคิดคำนิยามจึงส่งผลให้เกิดความสับสนและปัญหากับกลุ่มคนในภายหลังเพราะเกี่ยวข้องกับระบบทะเบียนราษฎรและการแจ้งเกิด การพิจารณาเรื่องเพศโดยการยึดตามนิยามความหมายของราชบัณฑิตยสถานจึงส่งผลต่อการปลุกฝังทัศนคติของคนในสังคม (Bourdieu, 1986) ที่มองว่า “กะเทย” เป็นความผิดปกติเพราะไม่แสดงพฤติกรรมตามเพศของตน และถูกนำไปใช้โดยมีนัยแฝงด้วยการดูถูก

โดยสรุปแล้ว ตัวอย่างคำศัพท์เกี่ยวกับเพศ ราชบัณฑิตยสถานเลือกใช้วิธีการชี้ขาดความหมายของคำว่าเพศ โดยไม่เปิดพื้นที่สำหรับความหลากหลายหรือพิจารณามิติอื่นๆ ที่บ่งชี้ความเป็นเพศของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่สามารถมองเห็นความหลากหลายในมิติของความเป็นมนุษย์

นอกจากคำศัพท์เกี่ยวกับเพศแล้ว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ยังนำเสนอตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างภาพตัวแทนของเพศและสถานะทางสังคม ดังนี้

มายาคติเกี่ยวกับเพศหญิง เช่น

- กัณร้อน ก. นั่งอยู่ที่ใดก็ได้ไม่นาน เช่น *แม่คนนี่กัณร้อน นั่งที่ไหนไม่ได้นานหรอก*
- กัณหนัก ก. นั่งอยู่ที่ใดที่หนึ่งได้นาน ๆ ไม่ลุกหรือขยับเขยื้อนไปไหนง่าย ๆ เช่น *แม่คนนี่กัณหนัก ไปนั่งคุยอยู่บ้านเพื่อนตั้งแต่เช้ายังไม่ยอมกลับ*
- กระตึกระตึ ก. ระริกระริ, ตื่นเต้นแสดงความสนใจเพศตรงข้าม, เช่น *พอเห็นหนุ่มหล่อ ๆ มาร่วมงาน สาว ๆ ก็กระตึกระตึกันเป็นแถว, แสดงท่าทางอย่างเห็นได้ชัดว่าดีใจหรือพอใจมาก เช่น *แค่รู้ว่าผู้ชายจะมาสู่ขอลูกสาว ว่าที่แม่ยายก็กระตึกระตึจนเกือบอาการไม่อยู่**
- ฉาย ก. กรายให้เห็น เช่น *หล่อนฉายไปฉายมาทั้งวัน*
- สวด ก. นินทาว่าร้าย, ดุด่า, ว่ากล่าว เช่น *ถูกแม่สวด*
- สะเต็ดยาด ว. อย่างที่สุด เช่น *ผู้หญิงคนนั้นสวยสะเต็ดยาด*
- เฉี่ยว ว. ล้ายุค, นำสมัย เช่น *ผู้หญิงคนนี่แต่งตัวเฉี่ยว*

มายาคติเกี่ยวกับเพศชาย เช่น

- เก๋า ว. เชี่ยวชาญ, มีประสบการณ์หรือความชำนาญมาก เช่น *คุณปู่เก๋ามากในเรื่องพระเครื่อง*

มายาคติเกี่ยวกับสถานะทางสังคม เช่น

- กระดุก ว. ชี้เหนียวอย่างไม่ยอมให้อะไรแก่ใครง่าย ๆ เช่น *เจ้านายคนนี่กระดุกจริง ๆ ดินสอแท่งเดียวก็ไม่ยอมให้เบิก*
- ก๊วน น. กลุ่มคนที่สนิทสนมและร่วมทำกิจกรรมเดียวกันเป็นประจำ เช่น *เขาสนิทกับรัฐมนตรีคนนี่เพราะเล่นกอล์ฟก๊วนเดียวกัน, กลุ่มคนที่มักก่อความวุ่นวาย เช่น *ก๊วนมอเตอร์ไซค์ซิ่ง ก๊วนกวนเมือง**
- กิ้น น. สติปัญญาที่แหลมคม, นิยมใช้กับคำว่า มี หรือไม่มี เช่น *หัวหน้าคนนี่มีกิน เด็กคนนี่ไม่มีกินเอาเลย*
- หัวอก น. สภาพที่น่าเห็นใจ เช่น *หัวอกแม่ค้า หัวอกคนจน*
- เล้ง ก. ขึ้นเสียงดัง เช่น *เมื่อเข้าถูกเจ้านายเล้ง*

เพื่อหลีกเลี่ยงการนำเสนออคติทางเพศ หรือชนชั้นทางสังคม เนื้อหาของพจนานุกรมควรมีความเป็นกลางเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจได้อย่างถูกต้อง (Mugglestone, 2011, pp. 10-12) พจนานุกรมสามารถเลือกใช้สรรพนามบุรุษที่ 3 เช่น “เขา” ซึ่งเป็นคำสรรพนามที่ไม่บ่งชี้เพศมากเท่ากับการใช้คำว่า “แม่คนนี่” “หนุ่มหล่อๆ” “สาวๆ” หรือ “หล่อน” เช่น “เขาคนนี่กัณร้อน นั่งที่ไหนก็ได้ไม่นานหรอก” เป็นการเปิดกว้างสำหรับการตีความและการนำไปใช้โดยที่ไม่ได้

บิดเบือนนิยามความหมายของคำที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ยังสามารถใช้วิธีละประธานของประโยค เช่น “แต่งตัวเดียว” “คนนี้มีกิน” หรือ “เราเล่นกอล์ฟก็วันเดียวกัน”

อีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงให้เห็นหลักเกณฑ์ในการนิยามคำศัพท์ของราชบัณฑิตยสถาน คือ คำศัพท์เกี่ยวกับชาติพันธุ์ ดังนี้

การนิยามคำศัพท์เกี่ยวกับชาติพันธุ์

คำว่า “ชาติพันธุ์” ปรากฏขึ้นครั้งแรกในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 มีนิยามว่า “กลุ่มที่มีพันธะเกี่ยวข้องกัน และที่แสดงเอกลักษณ์ออกมาโดยการผูกพันลักษณะการของเชื้อชาติและสัญชาติเข้าด้วยกัน. (อ. ethnos).” นิยามนี้ดำรงอยู่เรื่อยมาโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2554 ขณะที่พจนานุกรมฉบับมติชนนิยามว่า “กลุ่มคนที่มีความเกี่ยวเนื่องทางเชื้อชาติ และมีวัฒนธรรมเฉพาะร่วมกัน. (อ. ethnos). นิยามของมติชนสะท้อนให้เห็นถึงมิติทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มากกว่าราชบัณฑิตยสถาน นิยามของราชบัณฑิตยสถานให้ความสำคัญกับเชื้อชาติและสัญชาติเป็นหลักและสะท้อนให้เห็นผ่านการนิยามคำศัพท์เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 การที่ราชบัณฑิตกำหนดความหมายคำว่า “ชาติพันธุ์” ด้วยการผูกขาดคำนิยามเข้ากับเชื้อชาติและสัญชาติก่อให้เกิดข้อจำกัดในการทำความเข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์ที่ดำรงอยู่ในสังคมเนื่องจากลักษณะทางชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ หากแต่เป็นกระบวนการที่ก่อตัวขึ้นจากสิ่งแวดล้อม การปรับตัว การดำเนินชีวิต กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสำนักทางชาติพันธุ์เป็นกระบวนการที่ผันแปรตามปัจจัยด้านวัฒนธรรม เช่น ภาษา การแต่งกาย และขนบธรรมเนียมสิ่งแวดล้อม หรือการจัดระเบียบทางสังคม (Barth, 1969; Leach, 1964)

แม้คำว่า “ชาติพันธุ์” จะปรากฏขึ้นในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 เป็นครั้งแรก แต่คำนี้ก็กลับปรากฏขึ้นเพียงครั้งเดียวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ (พุทธศักราช 2550-2554) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549, น. ก) โดยที่ก่อนหน้านี้ คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการใช้คำว่า “คนไทยต่างวัฒนธรรม” ที่สะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักถึงกลุ่มคนอื่นๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคม อย่างไรก็ตาม คำดังกล่าวก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงการขาดการพิจารณาถึงความละเอียดอ่อนในเรื่องความหลากหลายทางเชื้อชาติ และเป็นการแสดงให้เห็นถึงฐานคิดในการใช้วัฒนธรรมไทยเป็นศูนย์กลาง

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2549) นักภาษาศาสตร์นำเสนอว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทยทั้งหมด 70 กลุ่ม อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์จากชื่อภาษาจะพบว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เลือกนำเสนอชนชาติและกลุ่มชาติพันธุ์

เพียงบางกลุ่ม ไม่ได้ครอบคลุมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่ดำรงอยู่ในประเทศไทย และมีหลักในการให้คำนิยามคำศัพท์กลุ่มนี้โดยพิจารณาตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ วิธีการดำเนินชีวิต ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร และศาสนา โดยจะขอยกตัวอย่างดังนี้

การนิยามโดยใช้เกณฑ์ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ เช่น

- เวียดนาม** น. ชื่อประเทศและชนชาติที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนติดต่อกับเขมร ลาว และจีน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเชื้อชาติเวียด, เรียกเต็มว่า สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม.
- ลื้อ** 1 น. ไทยพวกหนึ่งอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา.
- พวน** 3 น. ชาวไทยพวกหนึ่ง เดิมมีถิ่นฐานอยู่ในประเทศลาว ส่วนหนึ่งได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางภาคกลางของประเทศไทย.
- เม็ง** น. ชื่อชนชาติโบราณอยู่ทางเหนือแหลมอินโดจีน นับว่าเป็นบรรพบุรุษของมอญ.

การนิยามตามลักษณะทางกายภาพ เช่น

- นิกรอยด์** [-กรอย] น. ชนชาติผิวดำ มีลักษณะผมหยิกขดตืดศีรษะ ปากหนา เช่น นิโกร ซาไก. (อ. Negroid).

การนิยามตามวิธีการดำเนินชีวิต เช่น

- โซ่ง** น. ชาวไทพวกหนึ่ง ผู้ชายนุ่งกางเกงสีดำหรือสีครามแก่ ผู้หญิงนุ่งซิ่นสีดำหรือสีครามแก่มีลายขาวเป็นทาง ๆ ลงมา เรียกว่า ลายแดงม, ซ่ง ซงดำ หรือ ไทดำ ก็เรียก.
- ตาด** 4 น. ชื่อมองโกลเผ่าหนึ่งที่ชอบบรธาฆ่าฟันและอพยพเร่ร่อนอยู่เสมอ บางทีก็เรียกว่า ตาดมองโกล, ชื่อภาษาของพวกตาด ใช้พูดกันในดินแดนตั้งแต่ทิวเขาอูรลทางตะวันตกไปจนถึงทิวเขาอัลไตทางตะวันออก.
- ยิปซี** น. ชนเผ่าเร่ร่อน เชื้อสายคอเคซอยด์ ผิวดำ เดิมอาศัยอยู่ในอินเดีย เข้าไปเร่ร่อนในยุโรปประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20 ดำรงชีพด้วยการเล่นดนตรี คำม้า ทำนายโชคชะตา เป็นต้น. (อ. Gypsy, gipsy).

การนิยามตามภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร เช่น

- ข่า** 1 น. คนชาวเขาจำพวกหนึ่ง แบ่งออกเป็น 2 พวก พวกหนึ่งพูดภาษาในตระกูลมอญ-เขมร เช่น ข่าอัตตะปือ ข่าตองเหลือง และอีกพวกหนึ่งพูดภาษาในตระกูลอินโดนีเซียน ได้แก่ ข่าระแด และข่าจะราย.
- ส่วย** 2 น. ชนชาติพูดภาษาตระกูลมอญ-เขมรพวกหนึ่งอยู่ทางภาคอีสาน.

การนิยามตามศาสนา เช่น

ซิก 2, ซิกซ์ น. ชื่อศาสนาหนึ่งในอินเดีย มีปฐมศาสดาชื่อ คุรุนานัก; ชื่อชาวอินเดียพวกหนึ่งที่นับถือศาสนาซิกซ์ส่วนมากอยู่ในแคว้นปัญจาบ ประเทศอินเดีย; สิกซ์ หรือ สิกข์ ก็ว่า.

มุสลิม ผู้นับถือศาสนาอิสลาม.

[มุตสะลิม] น.

วิธีการนิยามและเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ก่อให้เกิดปัญหาต่อไปนี้

ประการแรก เช่นเดียวกับคำศัพท์อื่นๆ คำศัพท์ที่บรรจุอยู่ในพจนานุกรมที่ผ่านกระบวนการสร้างภาษามาตรฐานอันเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างรัฐชาติเป็นการพิจารณาภาษาเป็นเพียงวัตถุที่ถูกดึงออกจากบริบทและไม่ได้สะท้อนชีวิตทางสังคมของตัวบุคคลอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ ราชบัณฑิตยสถานจึงใช้หลักเกณฑ์ในการสร้างคำนิยามอธิบายกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยใช้เกณฑ์ตามลักษณะทางกายภาพ วิถีชีวิต ภาษา และศาสนาซึ่งก่อให้เกิดปัญหาประการที่สอง คือ การใช้อำนาจในการจัดกลุ่มชาติพันธุ์เป็นการแบ่งแยกและยึดยึดความเป็นอื่นให้กับบุคคลเหล่านี้ เพราะอันที่จริงแล้ว ยังมีงานศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความสับสนและปัญหาในการเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์เรียกตนเองว่า “ลัวะ” ขณะที่ราชการเรียกว่า “ถิ่น” หรือกลุ่มชาติพันธุ์เรียกตนเองว่า “ปลั่ง” ทางราชการเรียกว่า “ลัวะ” (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2555, น. 17)

ประการที่สาม พจนานุกรมเล่มนี้แสดงให้เห็นถึงการขาดการพิจารณาถึงการปรับเปลี่ยนสัณเฑาะของสำนึกทางชาติพันธุ์ กล่าวคือกลุ่มชาติพันธุ์เลือกที่จะปรับใช้อัตลักษณ์เพื่อต่อรองให้ได้สิทธิ์ประโยชน์เมื่อมีการย้ายถิ่นฐาน และพร้อมจะแสดงสำนึกความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองเมื่ออยู่ในชุมชนของตนเอง (Barth, 1969; Leach, 1964) แต่พยายามชี้เฉพาะความเป็นชาติพันธุ์ที่เป็นการยึดติดตัวบุคคลกับพื้นที่ ลักษณะทางกายภาพ ภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม

เมื่อเปรียบเทียบกับกรให้คำนิยามคำศัพท์เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ระหว่างพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 กับพจนานุกรมฉบับมติชนแล้วจะพบวิธีการนิยามที่แตกต่างกันดังตัวอย่างต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 นิยามคำว่า “กุลา” ไว้ดังนี้

กุลา น. ชนชาติต้องสู้และไทใหญ่, กุหล่า หรือ คุลา ก็ว่า; (ถิ่น-พายัพ) ใช้เรียกชนต่างประเทศ เช่น เรียกชนชาติฝรั่ง ว่า กุลาขาว, เรียกชนชาติแขก ว่า กุลาดำ

พจนานุกรมฉบับมติชน นิยามคำว่า “กุลา” ไว้ดังนี้

กุลา น. คำเรียกชาวเอเชียกลุ่มหนึ่งไม่อาจจะระบุสัญชาติได้ เข้าใจว่าเป็นแขกหรือกลุ่มคนที่มาจากอินเดีย หากเป็นคนผิวขาวเรียกกุลาว และหากผิวคล้ำหรือดำเรียกกุลาดำ คำนี้ภาษาไทยใหญ่แต่เดิมหมายถึง คนงานหรือกสิกรจ้างบริษัทชาวอังกฤษสมัยอังกฤษปกครองพม่า ได้แก่ กะเหรี่ยง มอญ พม่า ไทยใหญ่ และอินเดีย

คำนิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เป็นการระบุกลุ่มชาติพันธุ์อย่างตรงไปตรงมา ขณะที่คำนิยามของพจนานุกรมฉบับมติชนเป็นการแสดงข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของคำศัพท์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม และแสดงให้เห็นถึงความหมายของการใช้คำ “กุลาดำ” ที่ครอบคลุมหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้แล้ว เมื่อศึกษานิยามของคำศัพท์เกี่ยวกับชาติพันธุ์โดยเปรียบเทียบระหว่างนิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 และพจนานุกรมฉบับมติชน จะพบวิธีการให้คำอธิบายคำศัพท์ ดังนี้

	นิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554	นิยามของพจนานุกรมฉบับมติชน
ลื้อ	ไทยพวกหนึ่งอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา.	กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง พูดภาษาตระกูลไท.
พวน	ชาวไทยพวกหนึ่ง เดิมมีถิ่นฐานอยู่ในประเทศลาว ส่วนหนึ่งได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางภาคกลางของประเทศไทย.	กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง พูดภาษาตระกูลไท มีถิ่นกำเนิดอยู่ที่แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว.
เม็ง	ชื่อชนชาติโบราณอยู่ทางเหนือแหลมอินโดจีน นับว่าเป็นบรรพบุรุษของมอญ.	ชนชาติมอญ.
นิกรอยด์	ชนชาติผิวดำ มีลักษณะผมหยิกขดตืดศีรษะ ปากหนา เช่น นิโกร ซาไก. (อ. Negroid).	นิโกร ชนชาติหนึ่งลักษณะผิวดำ ผมหยิกปากหนา. (อ. Negro).
โซ่ง	ชาวไทยพวกหนึ่ง ผู้ชายนุ่งกางเกงสีดำหรือสีครามแก่ ผู้หญิงนุ่งซิ่นสีดำหรือสีครามแก่ มีลายขาวเป็นทาง ๆ ลงมา เรียกว่า ลายแตงโม, ซ่ง ซงดำ หรือ ไทดำ ก็เรียก.	กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่พูดภาษาตระกูลไท, ซงดำ หรือ ทรงดำ ก็เรียก.
ส่วย	ชนชาติพูดภาษาตระกูลมอญ-เขมรพวกหนึ่งอยู่ทางภาคอีสาน.	ชาวกูย ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร

- ตาต** ชื่อมองโกลเผ่าหนึ่งที่ชอบรบราฆ่าฟันและ ชื่อมองโกลเผ่าหนึ่ง มักอพยพเร่ร่อนไป อพยพเร่ร่อนอยู่เสมอ บางทีก็เรียกว่า ตาต และชอบรบราฆ่าฟัน บางทีเรียกว่า ตาต มองโกล, ชื่อภาษาของพวกตาต ใช้พูดกัน มองโกล, ชื่อภาษาของชนพวกนี้. ในดินแดนตั้งแต่ทิวเขา อูราลทางตะวันตก ไปจนถึงทิวเขาอัลไตทางตะวันออก.
- ข่า** คนชาวเขาจำพวกหนึ่ง แบ่งออกเป็น 2 คำเรียกกลุ่มชาติพันธุ์อย่างรวม ๆ มีทั้ง พวก พวกหนึ่งพูดภาษาในตระกูลมอญ- กลุ่มที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมรและ เขมร เช่น ข่าอัตตะปือ ข่าตองเหลือง และ กลุ่มที่พูดชวา-มลายู; คำเรียกกลุ่มคน อีก พวกหนึ่งพูดภาษาในตระกูล อย่างดูแลนว่าเป็นข่าทาส อินโดนีเซียน ได้แก่ ข่าระแด และ ข่า จะราย.

จากชุดคำศัพท์เดียวกันตามตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการให้คำนิยามที่มี จุดเน้นแตกต่างกันระหว่างพจนานุกรมทั้ง 2 เล่ม กล่าวคือ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 มีการให้คำอธิบายในเชิงพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นหลัก และมีข้อมูลอื่นเสริมเข้ามาในคำนิยาม เช่น เชื้อชาติ ภาษา และการแต่งกาย ขณะที่พจนานุกรมฉบับมติชนใช้เกณฑ์ภาษาในการนิยามกลุ่ม ชาติพันธุ์เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม เมื่อคำศัพท์เหล่านี้ถูกจัดไว้ในหมวดหมู่คำศัพท์กลุ่มชาติพันธุ์แล้วจะ พบว่าวิธีการให้คำอธิบายเป็นไปภายใต้กรอบมโนทัศน์ “เชื้อชาติ วัฒนธรรม และภาษา” เป็นหลักซึ่ง เชื้อชาติมักผูกติดกับพื้นที่หรือถิ่นกำเนิดของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งวิธีการนิยามนี้มีความแตกต่างไปจากการ ให้ความหมายของคำว่า “ชาติ” ซึ่งเป็นมโนทัศน์หลักของชาติไทยดังจะอธิบายในบทที่ 3

การนำเสนอชุดคำศัพท์เกี่ยวกับชาติพันธุ์ของคณะกรรมการชำระพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานแสดงให้เห็นถึงความวิธีการนำเสนอคำนิยามตามที่ตั้ง รูปร่างลักษณะ และวิถี ชีวิต นอกจากนี้การที่คณะกรรมการชำระพจนานุกรมเลือกนำเสนอกลุ่มชาติพันธุ์เพียงแค่จำนวนหนึ่ง ก็แสดงให้เห็นถึงอำนาจในการคัดเลือกที่จะให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถมีพื้นที่ร่วมกับวัฒนธรรมไทยและ ชาติไทย กล่าวโดยสรุป กระบวนการสร้างภาษามาตรฐานในกลุ่มคำศัพท์เกี่ยวกับชาติพันธุ์นอกจากจะ เป็นการมองข้ามความหลากหลายทางสำนึกชาติพันธุ์แล้วยังเป็นการลบล้างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ได้ ปรากฏชื่อในพจนานุกรมฉบับนี้

นอกจากการกำหนดคำนิยามแล้ว การเขียนยังเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ ราชบัณฑิตยสถานมีบทบาทสำคัญในการกำกับมาตรฐานภาษาไทย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเมืองของ ภาษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การเขียน

วัตถุประสงค์หนึ่งของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานคือ “ทางราชการต้องการให้เป็นแบบฉบับของการเขียนหนังสือไทยที่จะใช้ในทางราชการ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. ญ) ในส่วนของอักขระวิธีหรือการเขียนสะกดตัวการ์นต์ ผู้ทำพจนานุกรมควรจะต้องเก็บคำที่เขียนเป็นรูปต่างๆ ที่มีใช้ทั้งหมดในหนังสือ หากเก็บคำเขียนไม่ครบรูป ผู้อ่านไปพบเจอตัวเขียนที่ต่างไปจากระบุไว้ในพจนานุกรม “และอาจคิดว่าพจนานุกรมบกพร่อง ข้อนี้เป็นข้อที่คณะกรรมการหนักใจที่สุด เพราะวิธีเขียนหนังสือไทยได้วิวัฒนาการผันแปรมาโดยลำดับ รูปของคำที่เขียนย่อมมีต่างๆ กันแต่ละยุค แต่ละสมัย การที่จะให้เก็บหมดทุกรูปเท่าที่เขียนกันย่อมเหลือวิสัยที่จะทำได้” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. ป) ด้วยเหตุนี้แล้ว ราชบัณฑิตยสถานจึงต้องหาจุดประสานระหว่างการทำนิตยสารมาตรฐานการเขียนหนังสือไทยกับการเก็บคำที่มีรูปการเขียนแตกต่างกันเป็นข้อมูลสำหรับการอ้างอิงด้วยการ “เขียนตามกฎเกณฑ์โบราณ” คือเก็บคำที่นิยมใช้ เช่น คำว่า “มนุษย์” ภาษาสันสกฤต กับ “มนุษย์” ภาษาบาลี พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้เลือกเก็บเฉพาะ “มนุษย์” ส่วนคำที่มีรูปเขียนที่แตกต่างระหว่างสมัยโบราณและสมัยปัจจุบันก็เลือกเก็บไว้ทั้งสองคำ และเพิ่ม “(โบ)” เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นคำโบราณ เช่น “วงษ์ (โบ)” และ “วงศ์” สำหรับคำจากภาษาบาลีสันสกฤตที่มีใช้ในภาษาไทยเป็นเวลานานจนกลายเป็นคำไทย ให้ใช้อักขระวิธีตามรูปโบราณ เช่น “พราหมณ์” ไม่เปลี่ยนมาเขียน “พราหม” แต่ถ้าไม่เคยใช้เช่นนั้นก็ใช้ตามอักขระวิธีของไทย เช่น “สำลี” ไม่เขียนเป็น “คัมลี” เพื่อเลียนแบบการเขียนสันสกฤต “ศาลมลี” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2503, น. จ-ฉ)

อันที่จริงแล้ว เมื่อพิจารณาตัวสะกดหรือการเขียนจากคำศัพท์ตัวอย่างข้างต้น จะพบว่ารูปเขียนไม่ได้มีความสัมพันธ์กับเสียงอย่างสมบูรณ์ทุกประการ คำว่า “วง” สามารถเขียนได้ทั้ง “วง” “วงส์” “วงศ์” “วงษ์” แต่ราชบัณฑิตยสถานเลือกที่จะให้ความสำคัญกับกฎเกณฑ์และนำมาใช้เป็นคำอธิบายสำหรับการกำหนดมาตรฐานทางภาษา ซึ่งอันที่จริงแล้วในสังคมมีการเลือกใช้ภาษาที่หลากหลายและมีความหมายแก่ตนเองมากกว่าที่จะยึดถือตามหลักเกณฑ์ของราชบัณฑิตยสถาน เช่น การเขียนชื่อเฉพาะที่เลือกใช้ตัวสะกดและวรรณยุกต์ตามการพยากรณ์ดวงชะตา

ครั้งหนึ่ง น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น. กล่าวถึงการปฏิรูปภาษาไทยไว้ในบทความเรื่อง “วิวัฒนาการลักษณะอักษรไทย” โดยในบทความได้กล่าวถึงการเขียนอักษรที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดขึ้นใหม่โดยให้เขียนทั้งพยัญชนะและสระอยู่ในบรรทัดเดียวกัน บทความนี้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาในวงการหนังสือตามที่ปรากฏในจดหมายข่าวภาษาและหนังสือของสมาคมหนังสือ ฉบับประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2525 ในตอนหนึ่งว่า “กระทรวงศึกษาธิการได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และนักอักษรศาสตร์เห็นว่า ควรจะได้มีการปฏิรูป

อักษรไทยเสียใหม่เพราะนักวิทยาศาสตร์มีความเห็นว่า การที่ภาษาไทยมีสระอยู่ข้างบนและข้างล่าง พยัญชนะนั้นเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครื่องมือสื่อสาร โดยเฉพาะด้านคอมพิวเตอร์ หากสามารถทำให้ตัวอักษรอยู่ในบรรทัดเดียวกันได้ทั้งหมดก็จะดี รวมทั้งเรื่องการใช้เครื่องหมายวรรคตอนก็ยังมีปัญหาอยู่มาก” (รายงานการประชุมราชบัณฑิตยสถาน สำนักศิลปกรรม ครั้งที่ 6/2525)

ในที่ประชุมมีผู้อภิปรายแสดงความคิดเห็นทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการปฏิรูปภาษาไทย

นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้กล่าวว่า คนที่จะมาเป็นผู้ปฏิรูปภาษาได้นั้นต้องเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต เป็นกวี เป็นนักเขียนนิยาย เรื่องสั้น จึงจะทำได้ และได้กล่าวพาดพิงถึงราชบัณฑิตยสถานว่าศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถานนั้นเกิดขึ้นได้เพราะผู้คิดศัพท์เป็นผู้ที่มีความสามารถทางภาษา เช่น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระยาอนุমানราชธนะ หากขาดท่านผู้มีอัจฉริยะเหล่านี้ก็ไม่สามารถเอาสถาบันของทางราชการมาชุมนุมประชาชนได้ การใช้เครื่องหมายวรรคตอนก็เช่นเดียวกัน เป็นสิ่งดี ที่ควรใช้ แต่ควรใช้ตามที่โบราณมีอยู่แล้ว เช่น ฝนทอง พองมัน ฯลฯ ไม่ควรใช้ตามอย่างฝรั่ง (รายงานการประชุมราชบัณฑิตยสถาน สำนักศิลปกรรม ครั้งที่ 6/2525)

ข้อคิดเห็นของนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์แสดงให้เห็นว่าภาษาไทยในลักษณะที่เป็นภาษาบริสุทธิ์ที่ถูกกำหนดจากชนชั้นนำทางสังคม ไม่ใช่ภาษาที่สะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาษากับผู้ใช้ หากแต่เป็นภาพของภาษาที่มีอำนาจเหนือผู้ใช้เนื่องจากต้องผ่านการกลั่นกรองมาจากผู้คิดที่มีอัจฉริยะหาที่มีความสำคัญมากกว่าสถาบันหรือราชบัณฑิตยสถาน

อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุดเลขานุการการประชุมได้ตั้งข้อสังเกตว่าหากนักวิทยาศาสตร์สามารถประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์สำหรับการใช้งานได้ ก็ควรที่จะคิดประดิษฐ์ให้สามารถใช้กับอักษรไทยได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงอักษรไทยแต่อย่างใด (รายงานการประชุมราชบัณฑิตยสถาน สำนักศิลปกรรม ครั้งที่ 6/2525) ดังเช่นที่เห็นในปัจจุบัน แป้นพิมพ์ภาษาไทยของคอมพิวเตอร์รวบรวมตัวอักษร สระ วรรณยุกต์และเลขไทยทั้งหมดที่มีใช้ในในปัจจุบันตามที่มีใช้อยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานรวมทั้งสิ้น 46 แป้น โดยกระจายตามความนิยมในการใช้งาน ไม่ได้กระจายตามลำดับตัวอักษร กล่าวคือ ตัวอักษรที่มีการใช้งานบ่อยและเป็นตัวอักษรพื้นฐานจะกระจายอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้กับนิ้วมือทั้ง 8 นิ้ว ขณะที่ตัวอักษรที่ไม่ค่อยมีการใช้งานหรือเป็นตัวอักษรพ้องเสียง เช่น ช ศ จะต้องกดปุ่ม shift หรือกระจายอยู่บริเวณขอบแป้นพิมพ์ นอกจากนี้เครื่อง

คอมพิวเตอร์ยังมีระบบตรวจสอบการสะกดคำในโปรแกรม Microsoft word เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้เพราะสามารถเลือกเปลี่ยนตัวสะกดให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ได้ อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าระบบตรวจสอบคำผิดในภาษาอังกฤษจะดีกว่าภาษาไทย และสามารถตรวจสอบความถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ได้ด้วย เช่น การเติม s ทำยกริยาที่ตามหลังสรรพนามเอกพจน์ในประโยคที่อธิบายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (present simple) แต่สำหรับภาษาไทยนั้นระบบตรวจสอบคำผิดยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจน เช่น “โลกาภิวัตน์” เป็นศัพท์บัญญัติในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แต่โปรแกรมขีดเส้นใต้สีแดงใต้คำ “ภิวัตน์” แม้คอมพิวเตอร์จะช่วยให้การเขียนหนังสือมีความสะดวกง่ายดายมากยิ่งขึ้น แต่ทางที่ดีแล้วผู้ใช้งานควรจะต้องตรวจสอบความถูกต้องของงานพิมพ์ด้วยตนเอง เป็นที่น่าสนใจว่า ภาษาที่มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนอย่างภาษาไทยกลับพบข้อขัดแย้งในระบบตรวจสอบคำผิด แตกต่างจากภาษาอังกฤษที่ไม่มีมาตรฐานทางภาษาแต่สามารถช่วยกำจัดข้อผิดพลาดในการพิมพ์ภาษาได้มากกว่า ซึ่งข้อสังเกตของเลขานุการในที่ประชุมแสดงให้เห็นถึงความเพิกเฉยต่อระบบอื่นๆ ที่ช่วยในการสนับสนุนการเขียนภาษา โดยยังคงยืนยันถึงความสำคัญของหลักเกณฑ์ทางภาษาของราชบัณฑิตยสถานที่ยังต้องปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาให้ตอบสนองกับราชบัณฑิตยสถานเท่านั้น

ด้วยพัฒนาการของคอมพิวเตอร์ การสื่อสารออนไลน์และการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มคนในโลกออนไลน์ “ภาษาสก็อย” จึงได้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สื่อสารภาษาในโลกออนไลน์

"ภาษาสก็อย" : วิบัติหรือสร้างสรรค์

นอกจากการพยายามครอบงำอำนาจทางภาษาแล้ว การที่ “ราชบัณฑิต” ออกมาวิพากษ์วิจารณ์ภาษาสก็อยว่าเป็นการทำลาย “ภาษาไทย” ยังแสดงให้เห็นความขัดแย้งทางความคิดภาษาไทยไม่ได้ถูกผลิตขึ้นโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งและใช้เวลายาวนานผ่านการปฏิรูปหลายครั้งกว่าจะตกผลึกมาเป็น “ภาษาไทย” อย่างที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน และในสมัยจอมพล แปลก พิบูลสงครามก็มีการปฏิรูปภาษาไทยให้มีความง่ายดายมากขึ้น ปรับการเขียนให้เหลือเป็นรูปที่เรียบง่าย ตัดตัวอักษรและปรับการเขียนที่มีความยุ่งยากออกไป

ใน พ.ศ. 2550 เกิดคำศัพท์ใหม่ที่ใช้เรียกกลุ่มวัยรุ่นที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่ม เช่น “เด็กแว้น” คำว่า “แว้น” มาจากเสียงการปรับท่อไอเสียให้มีเสียงดังเมื่อบิดเครื่อง เด็กแว้นมักแต่งกายด้วยกางเกงขาเตี้ย เสื้อสีดำพอดีสวมมีลายสกรีนวงนักร้อง หรือเสื้อลายสก็อตแขนยาวและกางเกงขาสั้น ส่วนใหญ่สวมรองเท้าแตะ และ “สก็อย” หมายถึง วัยรุ่นหญิงที่ซุ่มทำมอเตอร์ไซด์ของเด็กแว้น มักนุ่งกางเกงขาสั้น สวมเสื้อสายเดี่ยว เสื้อกล้าม หรือเกะอก หรือเสื้อยืดขนาดเล็ก รองเท้าแตะแบบหุศิบ แต่งหน้าขาว ทาริมฝีปากสีแดงด้วยน้ำยาอุทัยทิพย์ ใส่คอนแทกเลนส์แฟชั่น

“ปีกอ้าย” เพื่อให้ดวงตากลมโต หลายคนมักมีรอยแผลเป็นบริเวณน่องขาและหน้าแข้งจากการสัมผัสท่อไอเสีย (ชวิตรา ตันติมาลา, 2556)

ภาษาของกลุ่ม “สก็อย” คือภาษาที่นำตัวอักษรที่แทบจะไม่มีการนำมาใช้ในปัจจุบันกลับมาใช้ใหม่ เช่น ฒ ฎ ฌ ฌ ที่มาจากการกดแป้น shift บนคีย์บอร์ดค้างไว้แล้วพิมพ์ ลดรูปสระโดยเฉพาะสระผสม ใช้วรรณยุกต์ช่วยในการอ่าน และเพิ่มตัวอักษรเข้ามาเพื่อสร้างเสียงผสม เช่น

ชมค์ล้มนี่ญตมสก็อย-สมาคมนิยมสก็อย

ญินฎ็ฎ็ฮันรับ-ยินดีต้อนรับ

ชวัชดลิร์-สวัสติ

ภัษเฐญ-ภาษาไทย

อันที่จริงแล้ว ภาษาของกลุ่ม “สก็อย” มีผลต่อรูปการเขียนตัวหนังสือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปเขียนที่มาจากกรพิมพ์เพราะการเขียนเช่นนี้เกิดขึ้นจากการกดแป้น shift ค้างไว้เฉพาะในการสื่อสารออนไลน์เท่านั้นและไม่ทำให้ภาษาวิบัติ (ชวิตรา ตันติมาลา, 2556) จึงไม่มีผลต่อการ “เขียน” หนังสือในโลกแห่งความเป็นจริง ภาษาของกลุ่มสก็อยควรได้รับการยกย่องว่าเป็นการอนุรักษ์ตัวอักษรไทยไม่ให้เลือนหายไปจากสังคม แต่เพราะเหตุใดกลุ่ม “สก็อย” จึงถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นผู้ทำลายภาษาไทย กรณีภาษาของกลุ่ม “สก็อย” สะท้อนถึงการเมืองของภาษา แสดงให้เห็นผู้กุมอำนาจทางภาษา ผู้ที่สามารถกำหนดว่าภาษาใด “ถูก” “ไม่ถูก” ในสังคม

การทำภาษาสำหรับมวลชนภาษาจะต้องง่ายที่สุด เรียบที่สุด เข้าถึงคนมากที่สุด การผดุงไว้ซึ่งความพุ่มเฟือยในตัวอักษร และการพยายามรักษาไวยากรณ์อันซับซ้อน กฎเกณฑ์ของการสร้างตัวสะกด การผันวรรณยุกต์ คือการพยายามรักษาอำนาจของผู้รู้ ผู้มีการศึกษาสูงประเภทหนึ่ง (VOICE TV, 2555)

กระบวนการสร้างภาษามาตรฐานประกอบด้วย 2 กระบวนการ คือ การปรับภาษาให้มีรูปแบบที่เรียบง่าย (simplification) ขณะเดียวกันก็ต้องมีกลไกมารองรับเพื่อตอกย้ำลักษณะของภาษามาตรฐาน เช่น พจนานุกรม และโรงเรียน (Diller, 1991, pp. 108-111)

เห็นได้ว่าความเป็น “มาตรฐาน” ของราชบัณฑิตยสถานและราชบัณฑิตก็สลับไปมาระหว่างกฎเกณฑ์กับความเคยชิน มีความยืดหยุ่นที่แตกต่างกันไปตามแต่ละสถานการณ์ อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับราชบัณฑิตยสถานในฐานะที่เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องภาษาโดยตรงพบว่าการทำงานของราชบัณฑิตยสถานยังไม่เป็นไปในทาง

เชิงรุก กล่าวคือ ปล่อยให้สังคมใช้ภาษาไปก่อนแล้วจึงค่อยออกกฎตามที่หลังอันสร้างความสับสนให้แก่ผู้ใช้ภาษาเป็นอย่างมาก

ด้วยเหตุนี้แล้ว การพยายามที่จะบอกสังคมว่าภาษาแบบใดที่ “ถูก” หรือ “ผิด” จึงเป็นการพยายามที่จะรักษาภาษามาตรฐาน และฐานอำนาจของ “ราชบัณฑิต” อันถูกปกคลุมด้วยอุดมการณ์ภาษาที่ต้องการเพียงแค่ภาษาไทยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเท่านั้น และภาษาของกลุ่มสก็อทยก็เผยให้เห็นถึงความยกย่องของ “ราชบัณฑิต” ที่กล่าวหาผู้ที่อนุรักษ์ตัวอักษรที่กำลังจะเลือนหายไปจากสังคมให้ตกเป็นผู้ต้องหาในชุมชนผู้ใช้ภาษา ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงภาษาประเภทหนึ่งที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย

นอกจากคำนิยามและการเขียน ราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการออกเสียงภาษาไทย ดังนี้

การออกเสียง

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยเพื่อใช้ถ่ายเสียงในภาษาไทย ซึ่งมีมานานตั้งแต่ก่อนที่มีอาณาจักรสุโขทัย อาจจะกล่าวได้ว่ามีภาษาไทยมาพร้อมๆ กับที่มีชนชาติไทย เพราะมนุษย์ไม่ว่าเผ่าพันธุ์ใด ถ้าอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ก็จำเป็นต้องมีภาษาสำหรับใช้สื่อสารกัน ตามประวัตินั้น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยเมื่อมหาศักราช 1250 ตรงกับพุทธศักราช 1826 นั่นคือเป็นเวลากว่า 700 ปีมาแล้ว นับว่าโชคดีที่เรามีอักษรไทยใช้ถ่ายเสียงในภาษาไทยในขณะที่ยังมีคนหลายชนชาติที่มีภาษาแต่ไม่มีอักษร ต้องใช้อักษรของชาติอื่นถ่ายเสียงในภาษาของตน อักษรไทยที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์ขึ้นจัดอยู่ในประเภทอักษรที่ใช้แทนเสียงพยัญชนะและสระ ต่างกับอักษรที่ใช้แทนคำอย่างอักษรจีน และอักษรที่ใช้แทนพยางค์อย่างอักษรญี่ปุ่น ข้อดีของอักษรที่ใช้แทนเสียงพยัญชนะและสระก็คือผู้เขียนอักษรชนิดนี้ไม่ต้องจำอักษรจำนวนมากอย่างอักษรแบบอื่นๆ จำเพียงอักษรไม่มากนัก ก็เขียนคำต่างๆ ในภาษาได้ภาษาไทยนั้นต่างกับภาษาอื่นๆ อีกหลายภาษาตรงที่มีเสียงวรรณยุกต์ ผู้เขียนอักษรไทยจำรูปพยัญชนะเพียง 44 รูป รูปสระเพียง 21 รูป และจำรูปวรรณยุกต์เพิ่มอีกเพียง 4 รูป ก็สามารถถ่ายเสียงออกมาเป็นอักษรที่ใช้บันทึกคำในภาษาไทยได้ทั้งหมด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2558, น. 43-44)

ข้อความข้างต้นคัดมาจากหนังสือหลักภาษาและการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ก่อให้เกิดปัญหาในการทำความเข้าใจภาษา ดังต่อไปนี้ ประการแรก การใช้ตัวอักษรในการถ่ายทอดเสียงในภาษา อันที่จริงแล้วยังมีภาษาของหลายชนชาติที่ไม่มีตัวอักษร แต่สามารถใช้สื่ออื่นๆ สำหรับการถ่ายทอดเสียง เช่น การมัดปมเชือก (Khipus) เพื่อบันทึกประวัติศาสตร์ของชาวเปรู (Salomon, 2004) เสียงหรือการมัดปมเชือกจึงเป็นเพียงสิ่งสมมติที่ใช้สื่อสารความคิดที่มีคุณค่าและความสำคัญเท่ากัน การพิจารณาว่าการมีอักษรในภาษาของตนเองเป็นเรื่องที่ดีและความสามารถของอักษรในการถ่ายทอดเสียงออกมาเป็นคำได้ทั้งหมดจึงแฝงไว้ด้วยทัศนคติแบบชาตินิยม ประการที่สอง ความสามารถของอักษรไทยในการถ่ายทอดเสียง ภาษาไทยมีคำศัพท์ประเภทคำพ้องรูป คำพ้องเสียงที่ยากต่อการระบุความหมายที่จำเป็นต้องตีความจากบริบทที่แวดล้อม คำดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น คำว่า “ตากลม” ที่อาจออกเสียงว่า “ตา-กลม” หรือ “ตาก-ลม” ก็ย่อมได้ ขณะที่ภาษาอังกฤษแม้ไม่มีการใช้รูปวรรณยุกต์ แต่ก็มีการเน้นน้ำหนักเสียงในคำ หรือการเพิ่มเสียงสูงในท้ายประโยคคำถาม ด้วยเหตุนี้แล้ว ข้อความข้างต้นจึงเป็นการกล่าวถึงความสามารถของภาษาในการถ่ายทอดเสียงที่เกินความเป็นจริง เพราะเป็นการพิจารณาในมิติของหลักการเท่านั้น ไม่ได้คำนึงถึงบริบทของการใช้ภาษาที่เกิดขึ้นจริงในสังคม

จะมีบางคำเราอ่านตามหลักตามเกณฑ์หรือเราอ่านตามความนิยม หรือบางที่เราที่รับทั้งสองอย่าง “ประวัติศาสตร์” เราก็อ่าน “ประ-หวัด-ติ-สาด” ตามหลัก แต่ใครจะอ่าน “ประ-หวัด-สาด” เราก็ไม่ว่า หรือ “เพชรบุรี” “ราชบุรี” ก็มีคนถามว่าทำไมต้องอ่าน “เพ็ด-บุ-รี” “รัต-ชะ-บุ-รี” ด้วย นี่คือการอ่านตามหลัก แต่ที่เขาพูดว่า “เพ็ด-ชะ-บุ-รี” “รัต-ชะ-บุ-รี” นั้นเรื่องของเขา เราไม่ถือว่าผิด แต่เราไม่ถือว่าถูก ถ้าไม่ถูกก็ไม่จำเป็นต้องผิดนะครับ ถึงบางคนจะเข้าใจว่ามันไม่ถูกก็ต้องผิด มันไม่แน่ครับ มันเป็นค่านิยมแล้วเราต้องยอมรับภาษาที่เป็นหลัก แต่ในฐานะที่เป็นนิสิต นักศึกษา เป็นครูบาอาจารย์ก็ควรใช้ให้มันถูกต้องเท่านั้นแหละ (จำนงค์ ทองประเสริฐ, สัมภาษณ์, วันที่ 11 มีนาคม 2557)

ด้วยเหตุนี้แล้ว หากภาษาไทยสามารถถอดรูปออกมาเป็นเสียงได้อย่างชัดเจน ก็คงไม่ปรากฏความสับสนในการอ่านออกเสียงคำศัพท์ข้างต้น การเขียนควรช่วยให้สามารถอ่านออกเสียงได้ตามตัวอักษรที่ปรากฏได้อย่างถูกต้อง ราชบัณฑิตยสถานมีการออกข่าวประชาสัมพันธ์เรื่องการออกเสียงภาษาไทยอยู่เป็นระยะ เช่น “การอ่านพระนามตามพระสุพรรณบัฏของพระบาทสมเด็จพระ

ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช” (ราชบัณฑิตยสภา, 2559) โดยราชบัณฑิตยสภาชี้แจงว่าการอ่านออกเสียงพระนามในตอนแรกยึดหลักการออกเสียงตามสำนักพระราชวังโดยอ่านออกเสียงว่า

พระ-บาด-สม-เด็จ-พระ-ปอ-ระ-มิน-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-ดุน-ยะ-เดด มะ-หิต-
ตะ-ลา-ที-เบด-รา-มา-ที-บอ-ดี จัก-กรี-นะ-รี-บอ-ดิน สะ-หยา-มิน-ทรา-ที-ราด
บอ-รม-มะ-นาต-บอ-พิด

ต่อมา ราชบัณฑิตยสภาอ้างอิงหลักการอ่านจากการอ่านพระปรมาภิไธยตามราชสำนักนับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและแบบแผนการอ่านคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตแบบมีการสมาสคำ ทำยที่สุดจึงได้ข้อสรุปการอ่านออกเสียงพระนามตามพระสุพรรณบัฏของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้ 3 แบบ ดังนี้

การอ่านตามจังหวะหนักเบาในภาษาไทย ซึ่งใช้ในราชสำนักมาแต่โบราณ คือ
พระ-บาด-สม-เด็จ-พระ-ปอ-ระ-มิน-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-ดุน-ยะ-เดด มะ-หิต-
ตะ-ลา-ที-เบด-รา-มา-ที-บอ-ดี จัก-กรี-นะ-รี-บอ-ดิน สะ-หยา-มิน-ทรา-ที-ราด
บอ-รม-มะ-นาต-บอ-พิด

และ

พระ-บาด-สม-เด็จ-พระ-ปะ-ระ-มิน-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-ดุน-ยะ-เดด มะ-หิต-
ตะ-ลา-ที-เบด-รา-มา-ที-บอ-ดี จัก-กรี-นะ-รี-บอ-ดิน สะ-หยา-มิน-ทรา-ที-ราด
บอ-รม-มะ-นาต-บอ-พิด

การอ่านพระนามตามการอ่านคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตแบบมีสมาสสนธิ คือ

พระ-บาด-สม-เด็จ-พระ-ปะ-ระ-มิน-ทระ-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-ดุน-ยะ-เดด
มะ-หิต-ตะ-ลา-ที-เบด-รา-มา-ที-บอ-ดี จัก-กรี-นะ-รี-บอ-ดิน สะ-หยา-มิน-
ทรา-ที-ราด บอ-รม-มะ-นาต-บอ-พิด

กรณีข้างต้นแสดงให้เห็นถึงอำนาจของราชบัณฑิตยสภาในการกำหนดและชี้ขาดวิธีการอ่านออกเสียง ทั้งที่ความจริงแล้วราชสำนักควรเป็นหน่วยงานที่มีสิทธิ์ในการชี้แจงการอ่านพระนามเนื่องจากเป็นชื่อเฉพาะ แต่ท้ายที่สุดราชบัณฑิตยสภา也给คำชี้แจงเกี่ยวกับวิธีการอ่าน

ออกเสียงพระนามโดยอ้างอิงจากหลักการอ่านตามกฎภาษา โดยในครั้งนี้นักวิจัยเลือกที่จะให้ประชาชนอ่านพระนามตามกฎทุกข้อที่เกี่ยวข้องกับการอ่านจึงส่งผลให้สามารถอ่านพระนามของรัชกาลที่ 9 ได้ทั้ง 3 แบบ

นอกจากเสียงภาษาไทยแล้ว ราชบัณฑิตยสถานยังมีการดำเนินงานเพื่อกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับคำศัพท์ต่างประเทศที่รับเข้ามาใช้ในภาษาไทย ดังนี้

การออกเสียงคำศัพท์ต่างประเทศ

ระบบการถอดเสียงคำศัพท์ต่างประเทศ

ราชบัณฑิตยสถานได้ประกาศหลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียงเพื่อให้การเขียนที่เกี่ยวข้องกับภาษาต่างประเทศเป็นไปตามหลักเกณฑ์เดียวกัน นับแต่วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2542 การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันด้วยการถ่ายเสียงช่วยให้สามารถอ่านคำภาษาไทยที่เขียนด้วยอักษรโรมันได้ใกล้เคียงกับเสียงภาษาไทย ขาดเพียงแต่เสียงวรรณยุกต์และไม่สามารถถ่ายตัวสะกดการันต์ออกมาเป็นอักษรโรมันได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542)

จากประกาศหลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียงข้างต้น เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2542 หนังสือพิมพ์ Bangkok Post ตีพิมพ์บทความเรื่อง “Beware the Racha Bandits” โดย ม.ร.ว.อายุมงคล โสณกุล บทความเขียนวิพากษ์วิจารณ์ราชบัณฑิตยสถานที่มีระบบการถอดตัวอักษรจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษแตกต่างจากระบบสากล ดังแสดงให้เห็นจากคำว่า “ราชบัณฑิต” หากถอดตัวอักษรตามระบบสากลจะต้องเขียนเป็น “Rajpandit” แต่เมื่ออ้างอิงกับหลักเกณฑ์ของราชบัณฑิตยสถานจะเขียนเป็น “Racha Bandits” คำว่า “bandit” หมายถึง “A robber or outlaw belonging to a gang and typically operating in an isolated or lawless area.” ซึ่งก็คือโจรหรือคนนอกกฎหมาย

ประเด็นข้างต้นถูกบรรจุเข้าอยู่ในวาระการประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรมครั้งที่ 16/2542 วาระที่ 6. เรื่องหัวข้อที่เสนอเพื่อการสนทนา โดยมี ศาสตราจารย์ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ ราชบัณฑิตและเลขานุการสำนักสำเนาบทความเพื่อให้ราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกสนทนา

ตามบันทึกการประชุม ศาสตราจารย์ ดร.อุดม วิโรตม์สิกขดิตต์ ภาคีสมาชิก แสดงความคิดเห็นว่าการถอดคำที่ถูกต้องควรเป็น “Ratcha Bandit” และการถอดคำตามหลักอักษรภาษาบาลีสันสกฤตจะต้องทำทั้งระบบซึ่งหมายถึงรวมถึงคำไทย แต่ในความเป็นจริงแล้วไม่สามารถกระทำได้ ผู้เขียนบทความยังขาดความเข้าใจความแตกต่างระหว่างการถ่ายเสียง (transcription) กับการทับศัพท์แบบถอดตัวอักษร (transliteration) ซึ่งเป็นระบบสากล ISO Standard 11940-1 ที่ใช้ตัวสัญลักษณ์ สามารถถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันและถอดภาษาโรมันกลับมาเป็นภาษาไทยได้เหมือนเดิมทั้งหมด ขณะที่ transcription เป็นการถอดเสียงด้วยการหาคำที่ออกเสียงใกล้เคียงกับ

คำไทย ด้วยเหตุนี้แล้ว เมื่อถอดเป็นอักษรโรมันจึงไม่สามารถถอดกลับมาเป็นรูปคำเดิมในภาษาไทยได้ทั้งหมด อันก่อให้เกิดปัญหาในการถอดชื่อบุคคลเป็นภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะตัวละครในวรรณคดีที่มีชื่อเป็นภาษาสันสกฤต เช่น ท้าวทศรถ แต่เดิมมีการใช้ว่า Dasaratha แต่หากเปลี่ยนวิธีการถอดเป็นอักษรโรมันตามหลักเกณฑ์ของราชบัณฑิตยสถานจะได้เป็น Thotsarot ซึ่งกลายเป็นคนละชื่อ ข้อยุติที่ราชบัณฑิตยสถานได้สรุปไว้คือให้ถอดชื่อตามภาษาเดิมเป็นภาษาอังกฤษทันทีโดยไม่จำเป็นต้องนำชื่อนั้นมาเปลี่ยนเป็นชื่อภาษาไทยแล้วค่อยถอดเป็นอักษรโรมัน เช่น หากชื่อเป็นภาษาสันสกฤตก็ให้ถอดเป็นอักษรโรมันจากภาษาสันสกฤตได้ทันที

ด้วยเหตุนี้แล้ว หลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียงที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนดไว้จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างอักษรไทยกับอักษรโรมันที่ไม่สามารถถอดรูประหว่างกันได้อย่างสมบูรณ์ อีกทั้งยังอาจก่อให้เกิดปัญหาสำหรับการออกเสียงของชาวต่างชาติ เนื่องจากไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่าง โละ โล้ กับ เลาะ ได้เนื่องจากเมื่อถ่ายเป็นอักษรโรมันแล้วจะได้เพียงรูปเดียวคือ lo และ lom กับ ลอม คือ lom หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือกฎเกณฑ์ที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนดขึ้นมาไม่สอดคล้องกับการใช้ภาษาในความเป็นจริง อีกทั้งยังเป็นการกำหนดหลักเกณฑ์โดยพิจารณาว่าตัวอักษรไทยสามารถเทียบเคียงเสียงได้เท่ากับตัวอักษรโรมันทั้งหมด

นอกจากหลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียงแล้ว ราชบัณฑิตยสถานยังประกาศหลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาอังกฤษ โดยมีหลักเกณฑ์คร่าวๆ ในการทับศัพท์ ดังนี้

1. การทับศัพท์ให้ถอดอักษรในภาษาเดิมพอควรแก่การแสดงที่มาของรูปศัพท์ และให้เขียนในรูปที่อ่านได้สะดวกในภาษาไทย
2. การวางหลักเกณฑ์ได้แยกกำหนดหลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาต่างๆ แต่ละภาษา
3. คำทับศัพท์ที่ใช้กันมานานจนถือเป็นภาษาไทย และปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแล้ว ให้ใช้ต่อไปตามเดิม เช่น ช็อกโกแลต, ช็อกโกแลต, เช็ต, ก๊าซ, แก๊ส
4. คำวิสามานยนามที่ใช้กันมานานแล้ว อาจใช้ต่อไปตามเดิม เช่น Victoria – วิกตอเรีย Louis - หลุยส์ Cologne - โคโลญ
5. ศัพท์วิชาการซึ่งใช้เฉพาะกลุ่ม ไม่ใช่ศัพท์ทั่วไป อาจเพิ่มเติมหลักเกณฑ์ขึ้นตามความจำเป็น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2535, น. 1)

เกณฑ์การเทียบเสียงพยัญชนะตามหลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาอังกฤษมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ การกำหนดเสียงพยัญชนะต้นซึ่งส่วนใหญ่เป็นเสียงเดียวกับเสียงตัวสะกดและตัว

การันต์ ยกเว้น kh v และ x ที่ออกเสียง ค ว ซ เมื่อเป็นพยัญชนะต้น และเสียง ก ฟ และ กข เมื่อเป็น ตัวสะกด ซึ่งอันที่จริงแล้ว ตัวอักษรดังกล่าวเป็นเสียงที่ไม่มีในภาษาไทย นอกจากนี้แล้ว ราชบัณฑิตยสถานยังกำหนดให้ไม่ต้องใส่เครื่องหมายวรรณยุกต์สำหรับการเขียนคำทับศัพท์ เว้นแต่คำ ที่มีเสียงซ้ำกับคำไทย ที่อาจก่อให้เกิดความสับสนจึงสามารถใส่เครื่องหมายวรรณยุกต์ได้ เช่น coke โค้ก และ coma โคมา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2535, น. 1) ซึ่งคำในภาษาอังกฤษไม่มีวรรณยุกต์ มีเพียง แค่การเน้นเสียง (stress) คำอธิบายวิธีใส่เครื่องหมายวรรณยุกต์สำหรับการเขียนคำทับศัพท์ของ ราชบัณฑิตยสถานแสดงให้เห็นถึงการแยกคำศัพท์ออกจากบริบท เนื่องจากอันที่จริงแล้ว การจะอ่าน บริบทแวดล้อมคำศัพท์สามารถช่วยให้ผู้อ่านตีความได้ว่า โคม่า หมายถึง อาการวิฤต หรือ วัว (เดิน) มา อีกทั้งเป็นการพยายามกำกับการออกเสียงเป็นไปตามหลักเกณฑ์มากที่สุด

สำหรับการใช้เครื่องหมายทัณฑฆาต ราชบัณฑิตยสถานกำหนดหลักเกณฑ์ให้ ใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตกำกับไว้บนพยัญชนะตัวที่ไม่ออกเสียงในภาษาไทย เช่น horn – ฮอร์น และ Windsor – วินด์เซอร์ ส่วนคำหรือพยางค์ที่ตัวสะกดมีพยัญชนะตามมาหลายตัว ให้ใส่เครื่องหมาย ทัณฑฆาตไว้บนพยัญชนะที่ไม่ออกเสียงตัวสุดท้ายเพียงแห่งเดียว เช่น Okhotsk – โอค็อตสค์ และ Barents – แบเร็นตส์ สำหรับคำหรือพยางค์ที่มีพยัญชนะไม่ออกเสียงอยู่หน้าตัวสะกดที่ยังมีพยัญชนะ ตามหลังมาอีก ให้ตัดพยัญชนะที่อยู่หน้าตัวสะกดออก และใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตไว้บน พยัญชนะตัวสุดท้าย เช่น world – เวิลด์ quartz – ควอตซ์ Johns – จอนส์ และ first – เฟิสต์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2535, น. 1) ถึงแม้ว่าจะไม่มีภาษาใดที่สามารถถ่ายเสียงมาสู่อีกภาษาได้อย่าง สมบูรณ์แบบทุกประการ แต่หลักการใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตแสดงให้เห็นถึงปัญหาในการอ่านออก เสียง กล่าวคือ การคัดเลือกให้ตัวอักษรใดปรากฏและตัดตัวอักษรออกทิ้ง เช่น คำว่า world – เวิลด์ อักษร r ไม่ปรากฏเมื่อเทียบเสียงเสียงภาษาไทย เช่นเดียวกับคำว่า first – เฟิสต์ อักษร r ได้หายไป จากการอ่านออกเสียงอย่างโดยสิ้นเชิง

ราชบัณฑิตยสถานใช้หลักการถอดเสียงการทับศัพท์ภาษาอังกฤษตาม Chambers 20th Century Dictionary โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การเขียนคำทับศัพท์เป็นมาตรฐาน เดียวกัน การถอดอักษรจะสามารถแสดงที่มาของรูปศัพท์ภาษาอังกฤษได้พอสมควรและจะต้องเขียน ให้สอดคล้องกับรูปตัวสะกดภาษาไทย อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์การทับศัพท์ไม่ได้กำหนดการออก เสียงว่าจะให้อ่านออกเสียงตามเสียงภาษาอังกฤษหรือภาษาไทย (บุญธรรม กรานทอง, 2547, น. 15-16) เช่น อักษร l กำหนดเสียงตัวสะกดเป็นเสียง ล ในภาษาไทยเป็นตัวสะกดแม่ กน ออกเสียง น สำหรับการทับศัพท์คำภาษาอังกฤษที่มี l เป็นตัวสะกดจึงใช้ ล เป็นตัวสะกดในรูปภาษาไทย ซึ่งอันที่จริงแล้ว l อาจออกเสียงเป็น ล ว หรือ น ก็ได้ เช่นคำว่า e-mail เขียนทับศัพท์ได้ว่า “อีเมล” สามารถออกเสียงเป็น [อี-เมล] [อี-เมน] หรือ [อี-เมว] นั้นขึ้นอยู่กับออกเสียงของผู้อ่านซึ่งมีปัจจัย

อื่นที่จะต้องพิจารณาควบคู่กับการออกเสียง เช่น สำเนียง ด้วยเหตุนี้แล้ว ราชบัณฑิตยสถานจึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการออกเสียงมากเท่ากับรูปภาษาเขียน และต้องการพยายามกำหนดให้ภาษาเขียนเป็นไปในลักษณะเดียวกันตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ให้มากที่สุดด้วยความเชื่อว่าการมีหลักการเขียนที่ชัดเจนจะช่วยให้สามารถเขียนภาษาได้ถูกต้องไม่ว่าผู้พูดจะพูดด้วยสำเนียงใดหรือออกเสียงไม่ชัดเจน แต่หลักการถอดเสียงจะเป็นสิ่งที่ช่วยให้หลักการในการเขียนได้อย่างถูกต้องตลอดไปตามความคิดเห็นของราชบัณฑิต ดังนี้

ท้ายสุดแล้วภาษาไม่ได้ยู่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงเสมอ หลักภาษาก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามภาษา เพราะยิ่งพยายามกำหนดกรอบภาษาที่ตายตัวมากเท่าไรก็ยิ่งทำให้เกิดความผิดพลาดมากขึ้นเท่านั้น แต่หากเขียนอักษรตามเสียงอ่าน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตาม ก็จะสามารถอ่านออกเสียงได้ตามตัวอักษรที่เขียน แม้ภาษาจะมีกฎเกณฑ์ไวยากรณ์ทางภาษา แต่การสื่อสารภาษาที่แท้จริงในสังคมผันแปรไปตามความต้องการและความเหมาะสมกับสถานการณ์ การที่จะบอกว่าภาษาถูกหรือผิดนั้นนอกจากจะต้องคำนึงถึงหลักไวยากรณ์แล้ว ควรจะต้องพิจารณาด้วยว่าสังคมเข้าใจภาษาตามที่สื่อสารหรือไม่ หากเป็นที่เข้าใจก็ถือว่าถูกต้อง แต่หากไม่เป็นที่เข้าใจหรือเข้าใจคลาดเคลื่อนภาษานั้นก็ไม่ถูกต้อง ด้วยเหตุนี้แล้ว สังคมจึงมีส่วนกำหนดความหมายของภาษา ซึ่งความหมายนี้สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ เวลาและบริบทของการสื่อสาร (กาญจนา นาคสกุล, สัมภาษณ์, วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2560)

แม้จะคำนึงถึงอุปสรรคของการกำหนดหลักเกณฑ์ทางภาษาที่ตายตัว การเปลี่ยนแปลงทางภาษาและบริบทของสังคมที่มีบทบาทต่อการกำหนดความหมายของภาษา แต่ราชบัณฑิตก็ยังคงให้ความสำคัญกับการกำหนดหลักเกณฑ์การเขียนตามเสียงอ่านจะช่วยเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้ทุกคนเขียนหนังสือได้ถูกต้องตลอดเวลา แต่ในความเป็นจริงแล้ว ทุกกลุ่มย่อมมีข้อยกเว้น และภาษาไทยก็มีตัวอักษรพ้องเสียงที่ผู้เขียนต้องระวังและคอยจดจำที่จะเลือกใช้ให้ถูกต้องตามหลักการเขียนภาษาไทย

การปรับการเขียนคำยืมภาษาอังกฤษ

ปี พ.ศ. 2555 ราชบัณฑิตได้เริ่มให้ความสำคัญกับการกำหนดคำอ่านออกเสียง โดยปรับการเขียนคำยืมให้ตรงกับเสียงอ่านภาษาอังกฤษด้วยการใส่วรรณยุกต์ เพื่อให้สามารถ

ออกเสียงได้ใกล้เคียงกับเสียงอ่านภาษาอังกฤษมากที่สุด ในทางกลับกัน ปราภฏการณ์ดังกล่าวก็สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการขยายพื้นที่การควบคุมภาษาของราชบัณฑิตจากการเขียนมาสู่การออกเสียง

กองศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน โดยนางสาวกนกวลี ชูชัยยะ เลขาธิการ ราชบัณฑิตยสถานชี้แจงว่า ราชบัณฑิตยสถานถือหลักการเขียนคำศัพท์ภาษาต่างประเทศตามพระดำริของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ อดีตนายกราชบัณฑิตยสถาน ที่กำหนดว่า “การเขียนคำในภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษออกเสียงไม่แน่นอน จะออกเสียงอย่างไร่อมแล้วแต่ประโยค เสียงจะสูงต่ำก็แล้วแต่ตำแหน่งของคำในประโยค จึงทรงเห็นว่าไม่ควรใช้วรรณยุกต์กำกับตามเหตุผลดังกล่าว” ด้วยเหตุนี้แล้ว การจะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษ โดยใส่เครื่องหมายวรรณยุกต์ หรือใช้อักษรสูง หรือใช้ ห นำในคำที่ไม่สามารถผันวรรณยุกต์ได้จึงต้องจัดทำแบบสำรวจความคิดเห็นเพื่อสอบถามความเห็นการเปลี่ยนแปลงการเขียนคำที่ยืมจากภาษาอังกฤษใหม่ จำนวน 176 คำจากคณะกรรมการราชบัณฑิต ภาควิชาอักษรศาสตร์ และผู้ที่เกี่ยวข้องรวมประมาณ 300 ท่าน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2555)

การดำเนินงานล่าสุดที่ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ และคำถามต่อทิศทางการทำงานของราชบัณฑิตในสังคมไทย ข้าราชการปรับการเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษในพจนานุกรมให้ตรงกับเสียงอ่านและพจนานุกรมศัพท์ใหม่เล่ม 4 ก่อให้เกิดปฏิกิริยาที่หลากหลายในสังคม ทั้งที่ชื่นชมในการเปิดกว้างและการปรับตัวของราชบัณฑิตสถานให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็มีเสียงสะท้อนออกมาว่า ในแง่ของคำศัพท์ ศัพท์ใหม่ไม่มีความสำคัญมากพอที่จะนำมารวบรวมบรรจุอยู่ในพจนานุกรม และแสดงความคิดเห็นว่าความพยายามที่จะปรับตัวให้ทันกับความทันสมัยไม่ใช่งานที่ราชบัณฑิตควรให้ความสำคัญราชบัณฑิตควรทำหน้าที่ในการส่งเสริมการใช้ภาษาที่ “ถูกต้อง” มากกว่า (มติชน, 2555) ขณะที่การปรับการเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษก็ถูกตั้งข้อสงสัยถึงความสามารถของภาษาไทยในการถ่ายทอดเสียงภาษาต่างประเทศ และหลักเกณฑ์การออกเสียงภาษาอังกฤษที่ราชบัณฑิตนำมาใช้ในการเขียนเป็นภาษาไทย เพราะทั้งหมดนี้ไม่ได้เป็นการสร้างและเผยแพร่ “สรรพความรู้” ต่อสังคม เพียงแต่เป็นการพยายามในการกำหนดมาตรฐานทางภาษาอีกครั้งหนึ่ง (ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2555) อีกทั้งยังแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางภาษาที่มองว่าภาษาไทยเป็นภาษาที่สามารถเทียบเคียงเสียงได้กับภาษาอื่นได้อย่างตรงไปตรงมา ทั้งที่จริงแล้วยังมีเสียงภาษาต่างประเทศบางเสียงที่ไม่ปรากฏในภาษาไทย

ภาษาไทยคือภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเป็นหลัก เราสื่อสารกันด้วยเสียงเป็นหลัก เราเข้าใจกันได้ด้วยเสียงต้องออกเสียงให้ถูกต้อง ภาษาไทยคือภาษา

ประจำชาติเป็นหลักของประเทศทั้งประเทศ ตามที่ได้มีการตกลงกันว่า ภาษาไทยเป็นภาษาที่ใช้ในทางราชการ เป็นภาษาในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทั้งประเทศ ด้วยเหตุนี้แล้ว การเขียนหนังสือจึงต้องยึดการเขียนตามเสียงเป็นหลัก ตัวหนังสือก็ต้องเขียนตามเสียง จะเขียนอย่างไรก็ตามต้องอ่านให้ได้ตามเสียงที่ต้องการมิเช่นนั้นก็ไม่ถือว่าเป็นภาษา (กาญจนา นาคสกุล, สัมภาษณ์, วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2560)

การให้ความสำคัญกับการเขียนให้มีรูปตรงตามเสียงของราชบัณฑิตแสดงให้เห็นถึงความพยายามของ “ราชบัณฑิต” ในการควบคุมระบบการถ่ายเสียงภาษาอังกฤษมาสู่รูปเขียนในภาษาไทย เป็นสิ่งที่เรียกว่า “การแช่แข็งเสียงพูด” (to freeze spoken sound) เพราะการเขียนเป็นการกระทำที่ปราศจากเสียง (non-phonetic) และสามารถแสดงความหมายได้โดยที่ไม่จำเป็นต้องอ้างอิงถึงเสียง (Salomon, 2004, p. 27) การเขียนที่ “ถูกต้อง” ไม่ใช่สัญลักษณ์ที่สื่อถึงวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก แต่การเขียนเหล่านั้นเป็นการพยายามอ้างอิงถึงเสียงที่มีอยู่ในภาษาที่สมมติขึ้นมาใช้เรียกวัดถุสิ่งของต่างๆ (Salomon, 2004, p. 25) เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเขียนว่า “เรดาร์” หรือ “เรดาร์” หรือพยายามจะปรับปรุงการเขียนให้ตรงกับเสียงอ่านของเจ้าของภาษามากเพียงไร จึงไม่มีความแตกต่างกันในแง่ของการสื่อความหมายว่าสิ่งนี้คือ ระบบการใช้ไมโครเวฟเพื่อหาตำแหน่งที่อยู่แสดงเอกลักษณ์ หรือนำทิศทางของวัตถุที่เคลื่อนที่ เช่น เรืออากาศยาน ดาวเทียม จรวด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) เพราะฉะนั้นแล้วในโลกเราจึงมีภาษาที่ไม่มีรูปเขียน และคนในสังคมนั้นก็มีการสื่อสารกันได้อย่างถูกต้อง มีการบันทึกประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบโดยที่ไม่จำเป็นต้องใช้ตัวหนังสือ เช่น การมัดปมเชือก (Khipus) เพื่อบันทึกประวัติศาสตร์ของชาวเปรู ชาวเปรูในทูปิโคชา (Tupicocha) ไม่มีภาษาเขียน แต่ใช้วิธีมัดปมเชือกในการบันทึกเหตุการณ์ การจ่ายภาษี และประวัติศาสตร์ของตนเอง (Salomon, 2004) งานศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าสัญลักษณ์ที่ใช้สำหรับการสื่อความหมายไม่ได้มีอยู่ในรูปของตัวอักษรเท่านั้น แต่ยังมีอยู่ในรูปแบบอื่นๆ เช่น การมัดปมเชือกของชาวเปรู แล้วเหตุใด “ราชบัณฑิต” จึงต้องให้ความสำคัญกับรูปเขียนกระทั่งยกย่องว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีความพิเศษกว่าพจนานุกรมฉบับอื่นๆ เพราะเป็นแหล่งอ้างอิงรูปเขียนภาษาไทย อีกทั้งยังมีการเสนอปฏิรูปการเขียนศัพท์ภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยใหม่

ข้อเสนอในการปรับปรุงการเขียนคำภาษาต่างประเทศให้ตรงกับเสียงอ่านสะท้อนให้เห็นถึงความคิดในการกำหนด เลือกลง และปรับภาษาเพื่อให้ได้ภาษาในแบบที่กลุ่มผู้มีอำนาจในการกำหนดลักษณะภาษามองว่าถูกต้อง “มาตรฐาน” จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจให้คุณค่า (value-judgment) ที่ผูกติดไว้ด้วยอุดมการณ์ที่มองว่ามีภาษารูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเหนือกว่าหรือ

ด้อยกว่า (Milroy, 2001) สิ่งที่เป็นมาตรฐานมักได้รับการยกย่องว่าเป็นสิ่งที่มีเกียรติ (prestige) สูงสุด ในแง่ของภาษาเกียรติของภาษาจะเกิดขึ้นก็เมื่อผู้ใช้ภาษามีสถานะทางสังคมสูง และคุณค่าที่สังคมให้กับภาษา กล่าวคือ ผู้พูดที่เป็นชนชั้นนำในสังคมจะทำให้ภาษามีเกียรติและคุณค่า เพราะฉะนั้น ภาษาจึงเป็น ภาพสะท้อน (indexical) และเกี่ยวข้องกับชีวิตทางสังคมของผู้พูด (Bourdieu, 1993; Milroy, 2001) ภาษาที่มีใช้อยู่ในสังคมจะถูกตีคุณค่าในระดับต่างๆ ตามระดับทางสังคม-เศรษฐกิจของผู้พูด และระดับคุณค่าของภาษาก็มักถูกแบ่งออกเป็นภาษาที่เป็น “มาตรฐาน” และ “ไม่เป็นมาตรฐาน” ภาษามาตรฐานก่อให้เกิดสำนึก ในกลุ่มผู้ใช้ภาษาว่าภาษาแบบใดเป็นภาษาที่ “ถูกต้อง” เช่น เมื่อมีสำเนียง หรือการเขียนคำเดียวกันแต่ใช้ตัวสะกดต่างกัน กลุ่มผู้ใช้ภาษาเชื่อว่ามีรูปแบบที่ถูกต้องเพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น ความถูกต้องนี้ส่งผลต่อมุมมองของผู้ใช้ภาษาในแง่ที่ว่า ผู้ที่ใช้ภาษาถูกต้องเป็นคนน่าเชื่อถือ มีความรับผิดชอบ และมุมมองดังกล่าวถูกบรรจุไว้ด้วยอุดมการณ์ภาษา (Milroy, 2001)

แม้ว่าการเขียนที่แตกต่างกันจะไม่ส่งผลกระทบต่อการใช้ความหมายมากนัก แต่นัยยะสำคัญของการเขียนนั้นอยู่ที่ว่า การเขียนสะท้อนถึงอัตลักษณ์ความเป็นชาติ ขณะที่การพูดเป็นลักษณะเฉพาะตัวของบุคคล ระบบการเขียนไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารผ่านภาพหรือรูปสัญลักษณ์ เป็นการพยายามสร้างความเป็นรูปธรรมให้กับระเบียบทางสังคมและธรรมชาติ ซึ่งทำให้ภาพสะท้อนอุดมการณ์และสังคมกลายเป็นสิ่งถาวร ขณะที่ระบบเสียงจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามความคิดของผู้พูดซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว เพราะฉะนั้นแล้ว การเขียนจึงเป็นการแสดงทัศนคติร่วมของคนในชาติ (Goody, 1968, pp. 37-38)

ด้วยเหตุนี้แล้ว การปรับการเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษในแง่หนึ่งเป็นการพยายามกำหนดความคิดของคนในชาติที่มีต่อสิ่งต่างๆ และภาษา เป็นการพยายามสร้างรหัสแทนวัตถุต่างๆ ที่มีความเป็น “สากล” มากขึ้น และเป็นการพยายามสร้าง “ชุมชนทางภาษา” ที่เชื่อมโยงระหว่างผู้ใช้ภาษาไทยและภาษาอังกฤษให้อยู่ในระนาบเดียวกัน หากแต่ในอีกแง่หนึ่ง อาจเป็นการจำกัดขอบเขตของการเข้าถึงภาษาดังเช่นในกรณีของตัวหนังสือจีนที่ส่งผลให้การเผยแพร่ความรู้ถูกจำกัดเฉพาะกลุ่มคนจำนวนหนึ่งเท่านั้น (Goody, 1968, p. 24)

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการพยายามสอบถามความคิดเห็นถึงความเหมาะสมในการเปลี่ยนการเขียนตัวสะกดคำที่มาจากภาษาต่างประเทศให้ตรงกับเสียงการอ่าน แต่ท้ายที่สุดโครงการนี้ก็ล้มเลิกไปเนื่องจากไม่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การถอดเสียงที่ราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดไว้ตั้งแต่ต้น

กล่าวโดยสรุป กระบวนการกำหนดคำนิยาม การเขียนตัวสะกดและการอ่านออกเสียงของราชบัณฑิตยสถานเป็นการสร้างมาตรฐานทางภาษาที่แสดงให้เห็นถึงการมองภาษาเป็น

เพียงวัตถุ (objectified state) (Bourdieu, 1986) ในความเป็นจริงแล้ว สังคมมีการใช้ภาษาในความหมายที่หลากหลายและขึ้นอยู่กับบริบทของการใช้ภาษา แต่ภาษาที่ได้รับการคัดเลือกให้บรรจุอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานกลับถูกดึงออกจากบริบททางสังคมและถูกกำหนดให้มีนิยาม การเขียน และการอ่านออกเสียงที่ตายตัวตามหลักเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การมีภาษามาตรฐานมีข้อดีเพราะช่วยให้สามารถเข้าใจภาษาในทิศทางเดียวกัน แต่ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดภาวะการเมืองของภาษาและส่งผลกระทบต่อความไม่เท่าเทียมในสังคม เนื่องจากการกำหนดภาษาให้มีมาตรฐานเดียวเป็นการคัดเลือกภาษาจากราชบัณฑิตที่ประกอบด้วยจำนวนสมาชิกไม่กี่คนทำหน้าที่เป็นตัวแทนของคนทั้งประเทศ อีกทั้งยังส่งผลให้ภาษาอื่นที่ไม่ได้รับการคัดเลือกกลายเป็นภาษาไม่มาตรฐานโดยปริยาย

นอกจากค่านิยม การเขียน และการออกเสียงยังมีพื้นที่การศึกษาความคิดของราชบัณฑิตยสถานอื่นๆ อีก เช่น คำศัพท์ต่างประเทศและการบัญญัติศัพท์ ดังนี้

2.2.1.2 คำศัพท์ต่างประเทศและการบัญญัติศัพท์

เนื่องจากรัฐบาลพิจารณาว่าศัพท์ภาษาไทยที่ใช้อยู่ในขณะนั้นมีไม่เพียงพอแก่การแต่งตำรา อีกทั้งความรู้วิทยาการสาขาต่างๆ ได้พัฒนาไปมากส่งผลให้เกิดศัพท์เฉพาะวิชาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก “ถ้าหากเราจะต้องแปลถ่ายทอดความรู้ในสาขาวิชาเหล่านั้นออกมาเป็นภาษาไทย ก็มักจะติดขัดเกี่ยวกับศัพท์เทคนิคเหล่านี้ ถ้าจะใช้ทับศัพท์เป็นภาษาอังกฤษลงไปทุกคำ ก็จะทำให้ภาษาไทยกลายเป็นภาษาพันทาง คือ ไม่ทราบว่าคุณภาษาไทยผสมภาษาฝรั่ง หรือพูดภาษาฝรั่งผสมภาษาไทยแน่ ถ้าหากจะต่างคนต่างบัญญัติเอง คำคำเดียวอาจจะมีผู้บัญญัติไปต่างๆ กัน ทำให้ผู้อ่านเกิดความยุ่งยากลำบากใจขึ้น” (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 30) ราชบัณฑิตยสถานจึงรับหน้าที่เกี่ยวกับงานบัญญัติศัพท์ภาษาไทยนับแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2485 เป็นต้นมา คณะรัฐมนตรีมีมติให้ตั้งคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยตามข้อเสนอของสำนักนายกรัฐมนตรี และมอบถวายงานนี้ให้พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ซึ่งขณะนั้นทรงเป็นที่ปรึกษาสำหรับนายกรัฐมนตรี และที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ พระองค์ทรงดำเนินการร่วมกับผู้แทนของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน โดยใช้วิธีการทับศัพท์ หรือคิดคำขึ้นใหม่เพื่อรองรับคำวิชาการที่ไม่สามารถหาคำไทยมาใช้ให้ตรงกับความหมายที่ต้องการ แล้วจึงค่อยบัญญัติศัพท์เพื่อเสนอให้อนุกรรมการของวรรณคดีสมาคมพิจารณาเห็นชอบเสียก่อน ก่อนเสนอให้ประกาศใช้อย่างไรก็ตาม ในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2485 พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ในฐานะประธานคณะกรรมการพิจารณาบัญญัติศัพท์ภาษาไทย ได้มีลายพระหัตถ์ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเพื่อนำความเสนอคณะรัฐมนตรีขอให้ราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้พิจารณาเห็นชอบศัพท์บัญญัติแทนวรรณคดีสมาคมเนื่องจากวรรณคดีสมาคมมิได้เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการในงานดังกล่าว ท้ายสุดคณะรัฐมนตรีได้ลงมติอนุมัติให้ราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้พิจารณาแทนวรรณคดีสมาคม

งานบัญญัติศัพท์ภาษาไทยจึงเป็นงานสำคัญอีกงานหนึ่งที่อยู่ภายใต้การดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถานนับแต่นั้นมา (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 30-31; ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 15)

คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยได้จัดทำหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการบัญญัติศัพท์ไว้ 2 ประการ คือ การทับศัพท์ และการคิดคำขึ้นใหม่ มีประกาศออกใช้จำนวน 4 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 ระเบียบวิธีทับศัพท์คำอักษรโรมัน และกำหนดชื่อทวีป ประเทศ เมืองหลวง มหาสมุทร ทะเลและเกาะ ซึ่งภายหลังได้ออนเป็นงานของคณะกรรมการจัดทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ ฉบับที่ 2 ศัพท์วิทยาศาสตร์ ฉบับที่ 3 ศัพท์แพทย์ และฉบับที่ 4 ศัพท์สถิติ อย่างไรก็ตาม งานบัญญัติศัพท์ภาษาไทยได้หยุดลง จนเมื่อ พ.ศ. 2503 ได้มีการรื้อฟื้นงานบัญญัติศัพท์ขึ้นมาตามมติคณะรัฐมนตรีที่อนุมัติให้ราชบัณฑิตยสถานจัดตั้งคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย เพื่อบัญญัติศัพท์ภาษาไทยขึ้นให้เพียงพอสำหรับการแต่งตำรา และพิจารณารับรองศัพท์ที่หน่วยงานราชการเสนอเพื่อจัดทำเป็นประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีสำหรับประกาศใช้เป็นมาตรฐานเดียวกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 15)

ชนชั้นนำในสังคมไทยหลายท่านมีบทบาทสำคัญในการบัญญัติศัพท์ ได้แก่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พ.ศ. 2434-2519) ทรงมีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ทรงจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนราชวิทยาลัย ในพ.ศ. 2448 ทรงสอบได้ทุนคิงสกูลาชิปเดินทางไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ประเทศอังกฤษ และสำเร็จการศึกษาปริญญาตรีในระดับเกียรตินิยมและปริญญาโท จากคณะบูรพคดีศึกษา (Oriental Studies) สาขาภาษาบาลีและสันสกฤต ที่สถาบันตะวันออก มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด หลังจากนั้นทรงศึกษาต่อปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์และการทูตจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ประเทศอังกฤษ หลังจบการศึกษาทรงรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ พ.ศ. 2467 ทรงเป็นปลัดทูตฉลอง และ พ.ศ. 2469 ทรงเป็นอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอนและทรงลาออกจากราชการในปี พ.ศ. 2472 เพื่อเสด็จกลับประเทศสยาม หลังจากนั้น 1 ปีทรงเป็นศาสตราจารย์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงสอนวิชาภาษาอังกฤษและภาษาไทย เป็นผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีงานพระนิพนธ์จำนวนมากทั้งด้านประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และภาษาศาสตร์ นอกจากนี้ยังทรงดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญหลายวาระ เช่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2495-2501 รองนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2502-2513 อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2506 – 2514 นายกราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2477-2490 และ พ.ศ. 2512-2516 พระองค์ทรงให้ความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของการบัญญัติศัพท์ไว้ว่า “...ภาษาไทยนี้แหละจะเป็นหลักประกันแห่งความมั่นคงของประชาชาติไทยต่อไปเพราะว่า ถ้าเรา

นิยมใช้คำฝรั่งทับศัพท์ในคำที่เกี่ยวกับความคิดเห็นแล้ว เราอาจเดินเร็วเกินไปก็ได้ กล่าวคือเราอาจถ่ายแบบของเขามาโดยตรง แทนที่จะดัดแปลงเสียก่อนให้เข้ารูปเข้าทำนองความคิด...” (หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร, 2475, น. 67) พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทสำคัญในการสร้างพื้นฐานการเมืองการปกครองระบอบใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญผ่านการบัญญัติศัพท์ทางการเมืองและสื่อสารคำศัพท์เหล่านี้ในช่องทางการสื่อสารของระบบราชการ เช่น การแถลงอธิบายในการประชุมรัฐสภา การร่างกฎหมาย และการสื่อสารกับมวลชนด้วยหนังสือพิมพ์ประชาชาติ (วารุณี โอสถารมย์, ม.ป.ป., น. 161)

อันที่จริงแล้วความสำคัญของการบัญญัติศัพท์คือการขยายชุดคำศัพท์ใหม่ที่ได้รับมาจากภาษาอื่นและเป็นคำศัพท์ที่ไม่เคยมีปรากฏในภาษาไทย โดยส่วนใหญ่ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางภาษาซึ่งอาจเป็นผลเนื่องจากการเปิดรับวัฒนธรรมใหม่ (Basso, 2009) ซึ่งแตกต่างจากการบัญญัติศัพท์เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการลอกเลียนแบบความคิดของต่างชาติโดยตรงตามที่หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรทรงแสดงความคิดเห็นไว้ การบัญญัติศัพท์บนฐานคิดดังกล่าวเป็นการควบคุมให้ประชาชนเดินตามเส้นทางที่กำหนดไว้เท่านั้น โดยมีหลักในการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย ดังนี้

หลักในการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้บุกเบิกงานด้านการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยอันถือเป็นงานที่ต้องทำควบคู่กับการชำระปทานุกรม ครั้งหนึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทำบันทึกกำหนดศัพท์ภาษาอังกฤษ “define” ว่า “นิเทศ” และส่งไปขอให้กรรมการชำระปทานุกรมพิจารณา โดยทรงให้เหตุผลว่าคำไทยที่ใช้อยู่ในปัจจุบันยังไม่เหมาะสม เช่น

- “กำหนดความหมาย” ไม่เหมาะสมเนื่องจากอาจหมายถึงกำหนดลักษณะก็ได้ และ “กำหนดความหมายเป็นการถอดความ (paraphrase) มากกว่าแปลความ (translate)”
- “วิเคราะห์ศัพท์” หรือ “บทวิเคราะห์” ไม่เหมาะสมเนื่องจาก “วิเคราะห์” แปลว่า “การแยกส่วน” (analysis) การใช้คำว่า “วิเคราะห์ศัพท์” นั้นตรงกับคำว่า “word analysis” ไม่ใช่ definition อีกทั้งคำนี้ยังมีเพียงความหมายตรง ไม่ได้มีความหมายแฝงที่สามารถนำมาใช้ได้
- คำว่า definition ตามตำราตรรกศาสตร์ของอินเดียใช้คำว่า “ลักษณะ” ซึ่งตรงกับคำว่า “characteristic” (character คือ ลักษณะภาพ) และคำว่า “ลักษณ” ตรงกับคำว่า “feature” หากเลือกใช้คำว่า “ลักษิต” หรือ “ลักษิต” “ก็ไม่คมคาย เพราะเมื่อออกเสียงแล้วจะไม่คลใจคนไทยให้เข้าใจความหมายดังที่ต้องการ”
- “นิยติ” ไม่เหมาะสมเนื่องจากมีผู้คัดค้านเรื่องการออกเสียง

- “นิยม” และ “นิยต” ไม่เหมาะสมเนื่องจากความหมายที่แท้จริงตรงกับคำ “determine” ซึ่งในทางปรัชญาใช้ว่า นิยต – determinate และ อนิยต – indeterminate

- “บริเฉท” ไม่เหมาะสมเนื่องจากความหมายตามคำศัพท์หมายถึง “ตัดโดยรอบ” ตรงกับคำว่า “delimit” มากกว่า (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 37)

ด้วยเหตุนี้แล้ว “นิเทศ” จึงเป็นคำที่เหมาะสมเนื่องจากเมื่อวิเคราะห์ศัพท์แล้ว “นิส” หรือ “นิร” มีความหมายไปในทางป็นออกมา และ “เทศ” แปลว่า “ถิ่น” หรือ “แดน” ซึ่งตรงกับคำว่า define (de + finis) ความหมายนี้ยังสอดคล้องกับความหมายที่อยู่ในพจนานุกรม คือ คำแสดง คำจำแนกออก และไม่มีอุปสรรคเรื่องการออกเสียง อย่างไรก็ตาม การเพิ่มตัว ท อีกตัวหนึ่งเพื่อทำให้แตกต่างจากคำว่า “นิเทศ” ที่แปลว่า บรรยาย หรือ สั่งสอน (instruct) และให้ใช้คำว่า “การนิเทศ” หรือ “บทนิเทศ” สำหรับคำว่า definition (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 38)

คณะกรรมการชำระพจนานุกรมพิจารณาตามความหมายที่นักปรัชญาจอห์น ล็อก (John Locke) ให้ไว้ว่า “definition being nothing but making another understand by words what the term define stand for” ด้วยเหตุนี้ จึงควรบัญญัติคำ define และ definition ว่า “กำหนดความหมาย” เนื่องจากตรงกับความหมายว่า “the word may be define : คำนี้ควรกำหนดความหมายว่า” และ “the definition of this word : กำหนดความหมายแห่งคำนี้” พร้อมให้เหตุผลว่าไม่ควรใช้คำว่า “นิเทศ” เนื่องจากในความหมายเดิมของคำนี้หมายถึงการจำแนกหัวข้อให้พิสดาร ใช้คู่กับคำว่า “อุเทศ” คือ “หัวข้อเป็นอุเทศ และการจำแนกหัวข้อนั้นเป็นนิเทศ” ด้วยเหตุนี้แล้วจึงไม่ควรใช้คำว่า “นิเทศ” กับ “define” เพราะความหมายไม่ตรงกัน (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 38)

ราชบัณฑิตยสถานให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า “หากมีคำไทยที่ใช้ได้ดี คือ กำหนดความหมาย ก็ควรใช้คำนี้ เพราะราษฎรเข้าใจกันได้เป็นการดีกว่าและใช้ได้ทั้งที่เป็นนาม ทั้งเป็นกริยา ไม่ต้องเปลี่ยนรูปคำ เป็นอันเข้ากับหลักภาษาไทยของเราซึ่งไม่มีวิภัติปัจจัย เช่น เคยรังเกียจที่จะพูดว่า กว้าง 1 ฟุต ยาว 2 ฟิต และมีตัวอย่างที่เคยใช้เป็นคำไทยล้วนอยู่แล้ว เช่น ไฟฟ้า และคลังออมสิน ซึ่งฝรั่งเองก็ชมว่าเข้าใจได้ดี” (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 38)

อย่างไรก็ตาม พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงแย้งคำตอบของราชบัณฑิตยสถานเนื่องจากคำว่า define มีนิยามที่มากกว่า “กำหนดความหมาย” เช่น define one’s position เช่น defined condition พร้อมอธิบายว่า

ข้าพเจ้าทราบคืออยู่ว่า “นิเทศ” ในภาษาเดิมหมายถึงแจ้งความ (exposition) แต่ exposition หรือ แจ้งความ นั้น บัดนี้เราใช้ว่า “บรรยาย” แล้ว จึงเห็นว่า

จะนำเอา “นิทเทศ” มาใช้สำหรับ definition ก็ได้ เพราะตามธาตุก็ตรงกัน คือ นิร + เทศ = ปัน + แตนความ ซึ่งตรงกับความคิดในภาษาอังกฤษ เพื่อลวงลู่ อุปสรรคแห่งความหมายนี้ ข้าพเจ้าได้เสนอให้ใช้ “นิทเทศ” แทน และ ความรู้สึกของราชบัณฑิตยสถานชอบจะใช้ “นิทเทศ” มากกว่า

ข้าพเจ้าจึงขอทราบว่าจะจะใช้ นิทเทศ แล้ว กรรมการชำระปทานุกรมจะ อำนวยตามหรือไม่

หรือถ้าจะแนะนำคำอื่นมา ให้กินความได้ทั้งการกำหนดความหมายและการ กำหนดลักษณะด้วยแล้ว ข้าพเจ้าจะขอบคุณเป็นอันมาก (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 38)

คณะกรรมการชำระปทานุกรมจึงได้ประชุมกันอีกครั้งพร้อมมีมติควบบัญญัติว่า “นิยาม” ซึ่งมีความหมายว่า “กำหนดที่แน่นอน” เป็นอันได้ข้อสรุปร่วมกันระหว่างองค์นายกราชบัณฑิตยสถานและประธานกรรมการชำระปทานุกรมเห็นควรให้ใช้คำนี้นับแต่นั้นมา (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 37-39)

ตัวอย่างของการบัญญัติศัพท์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงวิธีคิดของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครานุรักษ์ประพันธ์โดยท่านทรงเลือกที่จะขยายขอบเขตความหมายของชุดคำศัพท์เดิม คือ คำว่า “นิเทศ” แต่เพิ่มตัวอักษร “ท” เพื่อแยกความแตกต่างระหว่างความหมายเดิมกับความหมาย ใหม่ ขณะที่ราชบัณฑิตยสถานเลือกวิธีการสร้างคำใหม่จากการแปลความหมายภาษาอังกฤษของ คำศัพท์ และท้ายที่สุดวิธีคิดของราชบัณฑิตยสถานก็เป็นมติที่ได้รับการอนุมัติเห็นชอบ

นอกจากวิธีการขยายขอบเขตความหมายของชุดคำศัพท์เดิมแล้ว พระเจ้า วรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครานุรักษ์ประพันธ์ทรงมีหลักในการเลือกและคิดศัพท์สำหรับใช้บัญญัติคำศัพท์ จากภาษาต่างประเทศโดยการพิจารณาถึงความหมาย เสียง และการเปรียบเทียบกับภาษาอื่น ดังนี้

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครานุรักษ์ประพันธ์ทรงให้ความสำคัญกับการ พิจารณาถึงความหมายตรง (denotation) และความหมายแฝง (connotation) ในการคิดศัพท์ที่ นำมาใช้ในการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย เช่นเดียวกับ คำ “เสรีภาพ” คำว่า “เสรี” มีความหมายตรงว่า “ตนเป็นใหญ่” และมีความหมายแฝง 2 นัย นัยเชิงบวกหมายความว่า “อิสระ” นัยเชิงลบหมายถึง “เสเพล” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงคิดศัพท์ “เสรีภาพ” ขึ้นโดยทรงเลือก ความหมายในเชิงบวกในการนำมาใช้ (จางงศ์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 31-32)

สำหรับคำ reform ทรงบัญญัติว่า “ปฏิรูป” แปลว่า “การเปลี่ยนแปลงให้ เหมาะสม” อันที่จริงแล้ว “ปฏิรูป” ในภาษาบาลีมีความหมายตรงว่า “ของปลอม” และพิจารณา

ความหมายแฝงจากคำบาลี “ปฏิรูปการ” แล้วจะได้ความหมายว่า “ผู้กระทำให้เหมาะสม” ด้วยเหตุนี้แล้วศัพท์ที่เลือกนำมาบัญญัติจึงขึ้นอยู่กับทางเลือกความหมายที่จะนำมาใช้ (จ้านงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 31-32)

นอกจากความหมายตรงและความหมายแฝงแล้ว หลักการพิจารณาคิดศัพท์อีกประการหนึ่งคือ “ความสำคัญของทำนองเสียง หรือลำน่าจังหวะ rhythm ซึ่งจะต้องเหมาะแก่อัจฉริยลักษณ์ (genius) ของภาษา กาลเวลาเท่านั้นจึงจะบอกได้ว่าคำใดจะติด คำใดจะไม่ติด” เช่น คำว่า culture หากพิจารณาตามความหมายของศัพท์และถอดเป็นรูปคำในภาษาสันสกฤตจะได้คำว่า “พฤทธิธรรม” “แต่ข้าพเจ้าเอง (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์) ก็ไม่พอใจ รู้สึกหนัก ๆ อย่างไม่ทราบ จนกระทั่งวันหนึ่งเขียนบทความอยู่ก็มีคำว่า “วัฒนธรรม” เข้ามาในหัว ข้าพเจ้าก็ตระหนักทีเดียวว่าเป็นคำที่ชอบด้วยทำนองเสียงหรือลำน่าจังหวะในภาษาไทย” สำหรับคำเรียกประเทศ United States of America ที่รัชกาลที่ 6 ได้ทรงคิดขึ้นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ว่า “สหกรณ์รัฐอเมริกา” โดยนำคำ “สหกรณ์” อ่านว่า “สะ หะ กะ ระ นะ” ซึ่งเป็นคำที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงคิดขึ้นมาสำหรับคำ cooperative มารวมกับชื่อประเทศ หากจะอ่านชื่อประเทศตามคำอ่านที่ถูกต้องจะอ่านว่า “สะ หะ กะ ระ นะ รัต อะ เม ริ กา” “ซึ่งมีเสียงอะมากไปสำหรับหูคนไทย” สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงใช้คำว่า “สหการรัฐอเมริกา” เพราะมีเสียงอ่านที่เหมาะสมกว่า ขณะที่รัชกาลที่ 6 ทรงเสนอคำว่า “สหปาลีรัฐอเมริกา” เนื่องจากมีความหมายที่สื่อถึงการปกครองร่วมกัน หลังจากนั้นก็มีผู้นำเสนอให้กำหนดอักษรย่อ 3 ตัวเพื่อให้สอดคล้องกับอักษรย่อของชื่อประเทศ U.S.A. คำนี้จึงได้เปลี่ยนมาเป็น สหรัฐอเมริกา หรือ ส.ร.อ. (จ้านงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 32-33)

อีกวิธีการหนึ่งที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ทรงเลือกนำมาใช้ในการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยคือการหาคู่เทียบทางภาษา เช่น คำว่า “ปฏิกรรม (reparation)

ข้าพเจ้า (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์) ได้ทำการทดลองอย่างหนึ่งคือ เมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่วิทยาลัยเบเลียม มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด อาจารย์ภาษาปัจจุบันเรียกหาผู้อาสาสมัครเรียนภาษาเยอรมันโดยวิธีภาษาเปรียบเทียบ ข้าพเจ้าเป็นผู้อาสาแต่ผู้เดียว

อาจารย์ชี้แจงว่า ภาษาอังกฤษกับภาษาเยอรมันเป็นภาษาเดียวกัน คำรูปธรรมออกเสียงคล้ายกัน ส่วนคำนามธรรมนั้นเสียงต่างกัน แต่ถ้าวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นว่า พวกติวตัน (เยอรมัน) เมื่อตีกรุงโรมได้แล้ว ได้รับเอาวัฒนธรรมโรมัน

มา โดยแปลคำลาตินมาเป็นรูปคำเยอรมัน เช่น inscribe-einschreiben, describe-deschreiben, subscribe-unterschreiben ฯลฯ

ข้าพเจ้าทราบว่า บาลี-สันสกฤต เป็นภาษาตระกูลเดียวกับกรีก-ลาติน จึงได้ทำการทดลอง คือ ตระหนักว่าคงจะมีคำบาลี ตรงกับคำลาตินว่า Reparation ได้ คำอุปสรรค (Prefix) บาลี พบว่า **ปฏฺ** ตรงกับ Re จึงได้พลิกพจนานุกรมซิลเดอรัส Childers ที่ตัว **ปฏฺ** รูดไปไม่กี่คำก็ถึงคำว่า **ปฏิกรรม** ซึ่งมีความหมายตามที่ต้องการ ข้าพเจ้าจึงได้ร่างขึ้นไปถวายสมเด็จพระยาเทววงศาฯ ก็ทรงรับเอาและรับสั่งว่า ในภาษาไทย จะสะกดครึ่งบาลีครึ่งสันสกฤต เช่น **ปฏิกรรม** ได้ (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 32-33)

อย่างไรก็ตาม คู่เทียบของภาษาไม่ได้มีแค่ภาษาบาลี-สันสกฤตเท่านั้น แต่มีการนำคำไทยมาใช้เป็นคู่เทียบกับภาษาต่างประเทศด้วย เช่น ระเบียบ-order ระบบ-system ระบอบ-regime (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 33)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยอื่นๆ อีกหลายคำ บางคำยังคงมีการใช้งานอย่างต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้ เช่น people - ประชาชน หมายถึง ผู้คนโดยรวมในชาติ ใช้แทนคำว่า “ราษฎร” coup d'état - ปฏิวัติ เช่น เหตุการณ์ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ใช้แทนคำว่า “รัฐประหาร ยึดอำนาจ เปลี่ยนแปลงการปกครอง” revolution - ใช้แทนคำว่า “พลิกแผ่นดิน” right - สิทธิ freedom - เสรีภาพ liberty - เสรีธรรม duty - หน้าที่ nation - ประชาชาติ ใช้แทนคำว่า “ชาติ” nationalism - การถือประชาชาติ ใช้แทนคำว่า “ลัทธิ ชูชาติ” รัฐศาสตร์ สัญญาประชาคม มติมหาชน และผลประโยชน์ (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2537, น. 31-33; เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 37-39; วารุณี โอสถารมย์, ม.ป.ป.)

จะเห็นได้ว่าการบัญญัติศัพท์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์แสดงให้เห็นถึงวิธีการเลือกเฟ้นคำศัพท์โดยใช้หลักเกณฑ์ที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละกรณี โดยมีการพิจารณาถึงหลักไวยากรณ์ทั้งในเรื่องความหมายและเสียง บริบทที่แวดล้อมคำศัพท์ แต่ลักษณะเด่นของคำศัพท์ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเลือกสำหรับการบัญญัติศัพท์ไทย คือ คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับความคิดและเหตุการณ์บ้านเมืองโดยให้ความสำคัญสำหรับการบัญญัติศัพท์ที่สอดคล้องกับศัพท์ในรัฐธรรมนูญ และศัพท์ในวิชาอื่นๆ เนื่องจากเป็นคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ของคนไทย ต่อเหตุการณ์ต่างๆ หลังก้าวสู่ระบอบการปกครองใหม่ให้อยู่ภายในกรอบที่กำหนดไว้ และเป็นการกำหนดทิศทางให้ประชาชนก้าวเดินไปตามเส้นทางที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของประเทศ

ในแง่หนึ่งพจนานุกรมถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดความหมายของความเป็นไทย ผู้ที่สามารถช่วงชิงอำนาจในการกำหนดความหมายก็ย่อมนำมาซึ่งอำนาจในการควบคุมมวลชน ด้วยเหตุนี้แล้ว การกำหนดมาตรฐานทางภาษาจึงก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นภาวะความไม่เสมอภาคหรือสองมาตรฐานก็ตาม อันนำไปสู่การแบ่งแยก ความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมในท้ายที่สุด แท้จริงแล้วความเป็นมาตรฐานนั้นเป็นเรื่องส่วนบุคคล เช่นเดียวกับมาตรฐานทางภาษา ราชบัณฑิตแต่ละท่านก็มีมาตรฐานที่แตกต่างกัน ภาษาที่ก่อกำเนิดขึ้นมา นั้นเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะกลุ่มในสังคมที่แตกต่างในช่วงเวลาหนึ่งๆ

ความพยายามของราชบัณฑิตยสถานในการกำหนดหลักเกณฑ์การสะกด การออกเสียงเพื่อควบคุมทั้งการเขียนและการพูดภาษาไทยจึงเป็นเหมือนความพยายามที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อภาษามากนักเนื่องจากการมองว่าอักษรเขียนกับเสียงเป็นดังกระจกที่สามารถสะท้อนกลับไปกลับมาได้อย่างสมบูรณ์แบบ ด้วยกับดักทางความคิดเช่นนี้จึงส่งผลให้เกิดภาวะสับสนในโลกของภาษาที่ผสมปนเปกันระหว่างภาษาตามหลักกับภาษาที่เรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิต

2.3 สรุป

การจัดทำพจนานุกรมภาษาต่างประเทศแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับภาษาที่แตกต่างกัน กล่าวคือพจนานุกรมภาษาอังกฤษออกซ์ฟอร์ดรับคำศัพท์ภาษาอังกฤษตามที่ใช้จริงในสังคม ขณะที่พจนานุกรมภาษาฝรั่งเศสเลอ เปอติ โรแบร์รับคำยืมภาษาต่างๆ เข้ามาแต่ปรับการเขียนและการออกเสียงให้สอดคล้องกับภาษาฝรั่งเศสเพื่อคงความบริสุทธิ์ของภาษา โดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีวิธีการทำที่เหมือนกับพจนานุกรมภาษาฝรั่งเศส และแตกต่างจากพจนานุกรมภาษาอังกฤษ เนื่องจากต้องการกำหนดแบบแผนและมาตรฐานทางภาษามากกว่าที่จะอธิบายภาษาตามลักษณะที่ใช้จริงในสังคม

ในส่วนของคณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เนื่องด้วยราชบัณฑิตยสถานหลังการก่อตั้งอย่างเป็นทางการเป็นหน่วยงานที่ขึ้นตรงกับนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการชำระพจนานุกรมจึงเป็นกลุ่มคนที่มีความเชื่อมโยงกับการเมืองเพื่อรองรับอุดมการณ์ของรัฐ หลังจากที่ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์การคัดเลือกสมาชิกราชบัณฑิตในพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน และสถานะของหน่วยงานที่ขึ้นตรงกับนายกรัฐมนตรี กระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงศึกษาธิการจึงปรากฏคณะกรรมการที่มีคุณวุฒิทางวิชาการและเป็นอาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษามากขึ้น องค์ประกอบของคณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมี

ความสำคัญเนื่องจากส่งผลต่อเนื้อหาในพจนานุกรมเพราะการชำระพจนานุกรมเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากวิธีคิดของกรรมการแต่ละท่านที่มีต่อภาษา โดยที่ประธานกรรมการชำระพจนานุกรมมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดทิศทางของพจนานุกรม

การศึกษากระบวนการกำหนดค่านิยม การเขียน การออกเสียง ศัพท์บัญญัติ และการถอดเสียงคำศัพท์ต่างประเทศแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ทางความคิดระหว่างราชบัณฑิตยสถานในฐานะคนในกับคนนอก และระหว่างคนในด้วยกัน อย่างไรก็ตาม สำหรับราชบัณฑิตยสถานแล้ว ภาษาเป็นวัตถุทั้งในความหมายที่เกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรม (Bourdieu, 1986) ที่คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญเพราะสามารถนำไปต่อยอดเป็นทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมได้ ด้วยเหตุนี้แล้ว การเขียนพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานจึงให้ความสำคัญกับการอ้างอิงตามหลักเกณฑ์ทางภาษาเป็นหลักและเพิกเฉยต่อการใช้งานหรือบริบททางสังคมซึ่งพบว่าก่อให้เกิดปัญหา เช่น การขาดการพิจารณามิติของความหลากหลายของมนุษย์ในกรณีคำศัพท์เกี่ยวกับเพศส่งผลให้ประชากรกลุ่มหนึ่งตกอยู่ในภาวะผิดปกติ และการกำหนดการอ่านออกเสียงเรียกชาว “โรฮีนจา” ตามหลักการทับศัพท์โดยไม่ได้สอบถามการออกเสียงจากกลุ่มชาติพันธุ์โดยตรงสะท้อนการใช้อำนาจในการกำหนดชื่อเรียกของบุคคลอื่นโดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับพวกเขาอย่างจริงจัง

นอกจากนี้แล้ว กระบวนการสร้างภาษามาตรฐานแสดงให้เห็นว่าภาษาคือวัตถุหรือสื่อสำหรับการถ่ายทอดอุดมการณ์ของชาติ (Volosinov, 1973) เมื่อภาษาถูกมองเป็นเพียงวัตถุจึงส่งผลให้ราชบัณฑิตยสถานมองข้ามบริบททางสังคม แต่จำเป็นต้องสร้างและสถาปนาภาษามาตรฐานเพื่อสะท้อนเอกลักษณ์ของชาติ (Irvine and Gal, 2000; Woodlard, 1998) และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่น่าเสนอภาษามาตรฐานก็มีบทบาทสำคัญในการช่วยให้เกิดเอกภาพทางภาษา (Gellner 1983; Weber, 1976) อันเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการสร้างสำนึกความเป็นชาติหรือการ “จินตกรรมชาติ” (Anderson, 1983) ผ่านภาษามาตรฐานที่นอกเหนือไปจากภาษาที่ใช้จริงในชีวิตประจำวัน

บทที่ 3

พลวัตความหมายของ “ชาติ” และ “ศาสนา” ที่สะท้อนผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ฮอบสบอว์มศึกษาพัฒนาการความเป็นชาติโดยยกตัวอย่างคำศัพท์จากพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานสเปน (Dictionary of the royal Spanish Academy) ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของคำศัพท์ในพจนานุกรมที่สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของชาติในยุโรปในศตวรรษที่ 19 (Hobsbawm, 1992, p. 14) เนื่องจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นพจนานุกรมที่มีความสำคัญทั้งด้วยสถานะของตัวพจนานุกรมที่มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง ระเบียบการใช้ตัวสะกด และด้วยเกียรติยศของราชบัณฑิตยสถานและการเป็นนักปราชญ์แห่งแผ่นดินของราชบัณฑิตในฐานะผู้สร้างพจนานุกรม บทนี้เป็นการศึกษานิยามความเป็นชาติที่สะท้อนผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 พ.ศ. 2525 พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2554 เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตของวิถีดคิดเกี่ยวกับนิยามความเป็นชาติในแต่ละสมัยด้วยการศึกษาคำศัพท์ในพจนานุกรมที่สร้างภาพความเป็นชาติให้แก่ผู้อ่านซึ่งต้องการการวิเคราะห์ทั้งในส่วนของบริบทของชาติและสังคม และความหมายเพื่อให้เข้าใจถึงที่มาของภาพความเป็นชาติที่น่าเสนอในพจนานุกรม

ในการศึกษาพจนานุกรมภาษาสเปนของ Hobsbawm กล่าวว่า “nation” หรือ “ชาติ” หมายถึง กำพืดหรือสายตระกูล (Hobsbawm, 1992, p. 15) ความเป็นชาติในความหมายนี้จึงชี้ให้เห็นว่าชาติก็คือ คน ประชาชน ราษฎร หรือประชากร และมีนัยที่สื่อถึงถิ่นกำเนิดหรือบ้านเกิดเกิดจากใคร เกิดที่ไหนก็ถือว่าเป็นคนที่นี่ ด้วยพัฒนาทางสังคม ความหมายของ “ชาติ” ได้เพิ่มเข้ามาโดยหมายถึง รัฐ องค์กรการเมือง หรือรัฐบาล และความหมายที่สองคือ อาณาเขตที่มีประชากรและมีการปกครองของตนเอง (Hobsbawm, 1992, p. 15) ทั้งนี้ “ชาติ” มีความแตกต่างจาก “รัฐ” เพราะชาติเป็นสำนึกร่วมให้มีความสำคัญกับความความรู้สึกที่เป็นพวกเดียวกัน เกี่ยวโยงกันด้วยสิ่งต่างๆ เช่น ภาษา ประสพการณ์ ประวัติศาสตร์ (Anderson, 1991) ขณะที่ รัฐ หรือรัฐสมัยใหม่ต้องประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ ประชากร ดินแดนที่แน่นอน รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2545) แม้จะมีความแตกต่างกัน แต่ทั้ง “ชาติ” และ “รัฐ” ก็มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น ก่อให้เกิดเป็นความคิดเรื่องรัฐ-ชาติ กล่าวคือ การที่รัฐจะเข้มแข็งและมั่นคงได้นั้นต้องมีพื้นฐานมาจากการที่ประชาชนเกิดสำนึกความเป็นชาติร่วมกัน (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2545, น. 42-43)

พจนานุกรมภาษาสเปนเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการสร้างนิยามของความเป็นชาติ ฉบับที่ 1 ค.ศ.1726 พจนานุกรมนำเสนอคำว่า “patria” ซึ่งตรงกับคำว่า “tierra” หมายถึงภูมิลำเนาหรือถิ่นกำเนิด หลังจากนั้นได้มีการเพิ่มคำนิยามในปี 1884 ให้ครอบคลุมถึง “รัฐ”

และในปี 1925 คำ “patria” มีนัยที่สื่อถึงความรู้สึกรักชาติ และปรับนิยามให้มีความหมายถึง “ชาติ” ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม อดีต ปัจจุบัน อนาคต ความรัก ความจงรักภักดีต่อชาติ (Hobsbawm, 1992, p. 15-16) จากความหมายของคำว่าชาติตามที่กล่าวมา ความเป็นชาติสามารถอธิบายได้ 2 ประเด็น คือ กำพืด พื้นที่ หรือถิ่นกำเนิดที่กำหนดให้บุคคลมีสถานะเป็นคนของชาตินั้นๆ และประวัติศาสตร์และทุกสิ่งทุกอย่างที่ก่อให้เกิดสำนึกในความรักชาติอันมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชาติ

สำหรับภาษาไทย “nation” เดิมหมายถึงบ้านเมือง กรุง หรือพระนคร การติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติที่เริ่มมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 สืบเนื่องมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 มีการรับแนวคิดเรื่องพรหมแดนรัฐ (territorial state) ส่งผลให้เริ่มมีการใช้คำว่า “nation” ในความหมายว่า “ชาติ” และแนวคิดนี้ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นในรัชกาลที่ 6 เนื่องจากเกิดแนวคิดแบบชาตินิยมในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ดังเห็นได้จากการมีพระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) และพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456 (พิมพ์สารณ บัญประเสริฐ, 2555, น. 29)

การศึกษาเรื่องความหมายของชาติจากทฤษฎีและแนวคิดเรื่องชาติ มีนักวิชาการที่จัดกลุ่มความคิดเกี่ยวกับนิยามของ “ชาติ” ไว้ 3 กลุ่ม (ศิริมิตร ประพันธ์ธุรกิจ, 2551, น. 44-55) คือ

1. กลุ่ม primordialism ที่มองว่าชาติเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติมีรากฐานมาจากการสืบสายเลือด เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ถิ่นฐาน และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

2. กลุ่ม modernism วิเคราะห์ความเป็นชาติในฐานะประดิษฐกรรมที่สร้างขึ้นมาด้วยการคัดเลือกวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในอดีตเพื่อตีความและสื่อสารใหม่สำหรับการสร้างสำนึกร่วมกันของคนในชาติ (Hobsbawm and Ranger, 1983) เป็นปรากฏการณ์ในโลกสมัยใหม่ที่เป็นผลจากการสร้างและเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมผ่านการศึกษาแบบมวลชน และการเผยแพร่ความรู้จากทางการ (Gellner, 1983) หรือแม้แต่การเชื่อมโยงประสบการณ์ของคนแต่ละท้องถิ่นผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์เพื่อให้เกิดการ “จินตกรรมชาติ” ร่วมกัน (Anderson, 1991) ความคิดเรื่องชาติของนักคิดกลุ่มนี้มองว่าความเป็นชาติเกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ไม่ได้มีความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกับอดีตแต่อย่างใด โดยพิจารณาชาติในฐานะสิ่งประดิษฐ์ที่ก่อให้เกิดสำนึกร่วมกันระหว่างบุคคลและให้ความสำคัญกับการสร้างสำนึกหรืออุดมการณ์ความเป็นชาติผ่านผลผลิตที่เป็นมาตรฐานระดับมวลชน เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ตำราเรียน

3. กลุ่ม post-modernism เป็นการจินตนาการความเป็นชาติแบบใหม่ที่ไร้พรหมแดนด้วยพัฒนาการทางเทคโนโลยี เช่น ชุมชนเสมือนในอินเทอร์เน็ต กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นโลกที่

เกิดจากความรู้สึกเป็น “พวกเดียวกัน” ที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา มีความซับซ้อนและสามารถขยายตัวออกไปได้อย่างไม่หยุดนิ่ง (hybrid) (ศิริมิตร ประพันธ์ธุรกิจ, 2551, น. 50-55)

ความหมายของ “ชาติ” จากกลุ่มความคิดข้างต้นมีองค์ประกอบร่วมที่เป็นบ่อเกิดของความเป็นชาติคือการสร้างสำนึกร่วมโดยผ่านวาทกรรมเรื่องเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ถิ่นฐาน ประเพณีในกลุ่ม primordialism การประดิษฐ์สร้างสื่อและวิถีปฏิบัติเพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ความเป็นชาติของกลุ่ม modernism โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่ม post-modernism “ชาติ” ไม่ได้มีตัวตนและองค์ประกอบที่ชัดเจนแต่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกเป็นหลัก ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนส่งผลให้เกิดการแยกแยะระหว่างความเป็นเรากับความเป็นอื่น นอกจากนี้แล้ว “ชาติ” ในลักษณะนี้จึงสามารถเกิดขึ้นได้อย่างไม่จำกัดและเป็นชาติที่มีความหลากหลาย สามารถแปรเปลี่ยนไปได้อย่างไร้หยุดนิ่ง

สำหรับประเทศไทยได้มีกลุ่มชนชั้นนำในสังคมที่พยายามสร้าง “ความเป็นไทย” และนิยามของ “ชาติ” และ “ชาติไทย” ผู้ที่มีบทบาทหลักในการกำหนดนิยามความหมาย คือราชบัณฑิตยสถานที่ใช้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นช่องทางในการถ่ายทอดมโนทัศน์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่เริ่มมาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557, น. 87) และยังคงดำรงอยู่ในสังคมอย่างต่อเนื่องในฐานะ “เสาหลัก” หรือสถาบันหลักของชาติ (เกษม วัฒนชัย, 2557, น. 23) ด้วยเหตุนี้ การนำเสนอในลำดับต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์นิยามของ “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, พ.ศ. 2525, พ.ศ. 2547 และ พ.ศ. 2554 โดยจะนำเสนอผ่านการศึกษาความหมายของ “ชาติ” เพื่อวิเคราะห์พลวัตความหมายและการเปลี่ยนแปลงในสังคม การนิยามความเป็น “ชาติ” กับความเป็นอื่นผ่านคำศัพท์เกี่ยวกับเชื้อชาติอื่นๆ ที่อยู่ในพจนานุกรมแต่ละเล่ม ประดิษฐ์กรรมสมัยใหม่ที่สร้างขึ้นมาสำหรับการเผยแพร่อุดมการณ์ความเป็นชาติ เช่น วัฒนธรรม ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และบทบาทของศาสนาในการเสริมสร้างมโนทัศน์ความเป็นชาติ

3.1 การเปลี่ยนแปลงของสังคมจากพลวัตความหมายของ "ชาติ"

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2396-2453) มีการกำหนดนิยามความหมายของคำว่า “ชาติ” และ “ความเป็นไทย” อย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศสู่การปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557, น.87) ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น มีการสร้างวาทกรรม “การสร้างความเป็นไทย” ผ่านมโนทัศน์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” มานับแต่รัชกาลที่ 6 (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557, น. 87) แต่มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมความหมายและจุดเน้นของอุดมการณ์เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง

ทางบริบทของสังคม เช่น สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นยุคสมัยที่การปกครองรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางโดยพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเหนือทุกส่วนของประเทศ ด้วยเหตุนี้ อุดมการณ์ของชาติจึงต้องดำเนินไปเพื่อเอื้อต่อการเสริมสร้างพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในการนี้จึงได้มีการสร้างประวัติศาสตร์ของชาติ พงศาวดารถูกดัดแปลงและนำมาใช้เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวที่พระมหากษัตริย์ทรงกอบกู้ สร้างชาติ และพัฒนาประเทศให้มีเอกราช (สุเนตร ชุตินธรานนท์, 2557, น. 21-22) “ชาติ” ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงหมายถึงการมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางที่ทรงมีอำนาจเด็ดขาดสูงสุดเหนือประเทศ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะจากกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาแบบใหม่ที่มองเห็นว่าตนเองสามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของชาติ (ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, 2546, น. 79-81) อีกทั้งยังมีความขัดแย้งกับข้าราชการ ชาวจีน และเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2455) แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ระหว่างความหมายของชาติ สำหรับกลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 แล้ว “ชาติ” หมายถึงราษฎร เพราะทหารต้องทำหน้าที่ปกป้องชาติไทย เพื่อไม่ให้ราษฎรผู้จ่ายภาษีเป็นเงินเดือนของทหารได้รับความเดือดร้อน ด้วยเหตุนี้แล้ว “ราษฎรจึงเป็นนายข้าราชการ มิใช่กษัตริย์” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ อ้างถึงในสายชล สัตยานุรักษ์, 2551) หรือแม้กระทั่งกลุ่มชาวจีนในสยามที่ก็นำเสนอแนวคิดเรื่องชาติที่ให้ความสำคัญกับราษฎรในหนังสือพิมพ์จีนโนสยามวารศัพท์ ไว้ว่า ควรมองราษฎรเป็น “เพื่อนร่วมชาติ” และชาติจะเจริญได้ “เพราะราษฎรชาวเมืองมีวิชาความรู้ ประกอบกับสามัคคีธรรมที่มีต่อกันระหว่างรัฐบาลกับชาวเมือง” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ อ้างถึงในสายชล สัตยานุรักษ์, 2551) จะเห็นได้ว่านิยามความหมายของชาติของกลุ่มปัญญาชนในยุคนี้สวนทางกับนิยามของ “ชาติ” ที่รัฐหรือชนชั้นปกครองพยายามรักษาไว้ผ่านการเน้นย้ำโน้มน้าว “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์”

หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อุดมการณ์ชาติที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางมีพลังน้อยลงในช่วงแรก ระบอบการปกครองใหม่จำเป็นต้องลดบทบาทและความสำคัญของพระมหากษัตริย์ เพื่อเสริมสร้างให้ผู้นำในระบอบการปกครองใหม่อยู่ในสถานะที่สำคัญอย่างมั่นคง แต่ก็ยังเผชิญกับปัญหาในเรื่องของการยอมรับผู้นำใหม่และความพร้อมของประชาชนในการปรับตัวสู่ระบอบการปกครองใหม่ นอกจากนี้ยังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับสถานการณ์ของชาวจีนที่เข้ามาในสยามนับแต่ปลายรัชกาลที่ 5 และต้นรัชกาลที่ 6 มีจำนวน “ลูกจีน” เพิ่มขึ้นจากการแต่งงานระหว่างชาวไทยและชาวจีนและใช้เวลาเพียง 2 หรือ 3 ชั่วโมงคนก็สามารถกลายเป็น “ไทย” แต่ยังสามารถรักษาความเป็นจีนได้อย่างสมบูรณ์ พร้อมทั้งยังตรงกับช่วงที่ลัทธิชาตินิยมในประเทศจีนมีความเข้มแข็งและเผยแพร่สู่ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาอาศัยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงประเทศไทย ด้วยเหตุนี้รัชกาลที่ 6 จึงได้สร้างลัทธิชาตินิยมที่เรียกร้องให้คนเชื้อสายจีนจงรักภักดีต่อ

พระมหากษัตริย์ ปรับตัวและผสมผสานความเป็นไทย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2560, น. 74-75) ความคิดเรื่องเชื้อชาติก็ได้ถูกนำเสนอเป็นนิยามของคำว่า “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ดังจะนำเสนอในลำดับต่อไป

หลังการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง คณะราษฎรพยายามที่จะปลูกฝังลัทธิรัฐธรรมนูญที่มีระบบรัฐสภาและการเลือกตั้งให้สมาชิกผู้แทนราษฎรจากทั่วประเทศมีบทบาทและส่วนร่วมในการตรวจสอบและคานอำนาจของรัฐบาล (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2560, น. 134-136)

หลังรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2476) และรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (พ.ศ. 2476-พ.ศ. 2481) ประเทศไทยเป็นชื่อที่รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม (นายกรัฐมนตรีระหว่าง พ.ศ. 2481-2487 และ พ.ศ. 2491-พ.ศ. 2500) กำหนดเปลี่ยนในรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 1 วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 เพื่อตอบรับกับนโยบายสร้างชาติ เพราะชื่อ “สยาม” สะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายที่ดำรงอยู่ในประเทศและการใช้ชื่อเรียกประเทศต้องให้ใช้ชื่อตามชื่อเชื้อชาติของประชาชน (Reynolds, 1991, pp. 4-5) ขณะที่คำว่า “ไทย” มีความหมายสอดคล้องกับนิยามที่ระบุไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 คือ “สาขาแห่งประเทศที่เป็นอิสระ คือ ไทยแห่งประเทศไทย; ความมีอิสระในตัว, ความไม่เป็นทาส” การเปลี่ยนชื่อประเทศเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการดำเนินนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงครามในระหว่าง พ.ศ. 2481-พ.ศ. 2487 อันมีวัตถุประสงค์เพื่อหลอมรวมคนในชาติให้เป็นหนึ่งเดียวกัน (Reynolds, 1991, p. 5) ในช่วงนี้ได้มีการดำเนินการเพื่อสร้างและปลูกความคิดเรื่องชาตินิยมเพื่อตอบสนองต่อนโยบายการสร้างและหลอมรวมคนในชาติ ตลอดจนพัฒนาชาติไทยให้กลายเป็นประเทศมหาอำนาจในแหลมทอง ในกรณีนี้ ราชบัณฑิตยสถานถือเป็นฟันเฟืองหนึ่งที่ได้รับ การสถาปนาขึ้นมาเพื่อให้มีการสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้ให้ทัดเทียมกับนานาประเทศ (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 32) ราชบัณฑิตยสถานมีสถานะเป็นหน่วยงานภายใต้บังคับบัญชาของ นายกรัฐมนตรีโดยตรงตามพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2485 และ พ.ศ. 2487 ภายหลังในปี พ.ศ. 2496 ได้ถูกโอนย้ายมาเป็นหน่วยงานในสังกัดรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ทุกช่วงเวลาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าราชบัณฑิตยสถานเป็นหน่วยงานที่อยู่ใต้การกำกับของจอมพลแปลก พิบูลสงครามมาโดยตลอด พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่ตอบรับกับนโยบายชาติและนำมาเผยแพร่สู่มวลชน พจนานุกรมเป็นช่องทางที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความคิดเกี่ยวกับชาติและการเมือง ดังนี้

ตารางที่ 3.1

เปรียบเทียบความหมาย “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
ชาติ น.	<p>การเกิด, การเป็นขึ้นมา, การเอากำเนิดใหม่; พวก, ตระกูล, ครั้ว, เหล่า, กำเนิด, ชนิด, จำพวก, ชั้น หมู่, ประเทศ. (ป.; ส.).</p>	<p>(1) การเกิด เช่น ชาตินี้ ชาติหน้า; กำเนิด เช่น มีชาติมิสกุล; เหล่ากอ, เทือกเขา, เผ่าพันธุ์, เช่น ชาติเสือ ชาติข้า; ชนิด, จำพวก, ชั้น, หมู่. (ป., ส.).</p> <p>(2) ประเทศ; ประชาชนที่เป็นพลเมืองของประเทศ, กลุ่มชนที่มีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน หรืออยู่ในปกครองรัฐบาลเดียวกัน, ประชาชาติ ก็ว่า.</p>		<p>(1) การเกิด, กำเนิด, มักใช้ว่า ชาติเกิด หรือ ชาติกำเนิด เช่น ถ้าทำไม่ดีก็เสียชาติเกิด, ความมีชีวิตอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น สบายทั้งชาติ (ป., ส.); น. เหล่ากอ, เทือกเขา, เผ่าพันธุ์, เช่น ชาตินักรบ ชาติไพร่. (ป., ส.).</p> <p>(2) ประเทศ เช่น รัฐคุณชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์; ประชาชนที่เป็นพลเมืองของประเทศ; ประชาชาติ ก็ว่า.; กลุ่มชนที่มีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน หรืออยู่ในปกครองรัฐบาลเดียวกัน.</p>

ความคิดเกี่ยวกับชาติตามความหมายของพจนานุกรมฉบับสมัยนี้เป็นการนิยามที่ให้ความสำคัญกับจุดกำเนิด เชื้อสายตระกูล โดยมีความคิดเกี่ยวกับการจัดกลุ่ม จำแนกบุคคล อีกทั้งยังครอบคลุมความหมายเกี่ยวกับพื้นที่และอาณาบริเวณที่เฉพาะเจาะจง คำนิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ให้ความสำคัญกับประชากรเป็นสำคัญดังเห็นได้จากคำนิยามของ “ชาติ” และที่มาของคำว่า “รัฐ” ที่มีความหมายว่าราษฎรในภาษาสันสกฤต นอกจากนี้แล้ว แม้การนิยามจะมีนัยที่แสดงให้เห็นถึงการแบ่งจำแนกกลุ่ม แต่โดยหลักแล้วเป็นการจำแนกตามเชื้อสายตามตระกูล ครอบครัวและสถานที่กำเนิดเป็นหลัก พจนานุกรมฉบับนี้ นิยาม “เผ่าพันธุ์” หมายถึง “เชื้อสาย” และ “ตระกูล” หมายถึง “วงศ์, เชื้อสาย, เผ่าพันธุ์” เมื่อพิจารณา “ชาติ” ตามความหมายและวงศ์คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 จึงสอดคล้องกับความหมายของกลุ่ม primordialism หมายถึง ผู้คนที่มีกำเนิด สืบสายตระกูลจากบรรพบุรุษ และมีพื้นที่อาศัยอยู่ในประเทศเดียวกัน โดยไม่จำเป็นต้องพูดภาษาเดียวกัน มีวัฒนธรรม ความเชื่อแบบเดียวกัน

การให้ความสำคัญกับเชื้อสายที่เป็นการสืบทอดสายเลือดจากบรรพบุรุษนั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์สืบเนื่องต่อมาในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ดังเห็นได้จากเพลงชาติสยาม (พ.ศ. 2475 – 2477) ประพันธ์โดยขุนวิจิตรมาตรา “สืบชาติไทย ดึกดำบรรพ์บุราณลงมา...สยามคือว่าเนื้อของเชื้อไทย น้ำรินไหลคือว่าเลือดของเชื้อข้า เอกราชฎ์คือกระดูกที่เราบูชา” เนื้อร้องสะท้อนให้เห็นถึงการสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษที่ได้อุทิศตนแก่แผ่นดินประเทศไทย นอกจากนี้แล้ว เพื่อรับมือกับชาวจีนที่เข้ามามีบทบาทเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศไทย การหยิบยกเรื่องเชื้อชาติในแง่ของการสืบสายตระกูลจึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยป้องกันไม่ให้ชาวจีนเข้ามามีผลประโยชน์ทางการเมืองซึ่งสงวนให้แก่คนไทยเท่านั้น

ระหว่างพ.ศ. 2493-พ.ศ. 2525 ประเทศไทยได้เผชิญเหตุการณ์ความผันผวนทางการเมืองหลายครั้ง เช่น การรัฐประหารรัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงครามวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ วันมหาวิปโยค เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 สงครามเย็น และลัทธิคอมมิวนิสต์ช่วง พ.ศ. 2520 กล่าวได้ว่าประเทศไทยในช่วงนี้ต้องเผชิญกับทั้งระบอบเผด็จการทหาร อุดมการณ์สังคมนิยมของกลุ่มนักศึกษา และลัทธิคลั่งชาติของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีที่ได้รับการแต่งตั้งหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาที่มาพร้อมกับการอุดมการณ์ “กษัตริย์ ชาติ ศาสน์” ของกลุ่ม “นวพล” หรือ “พลังเก่า” ซึ่งหมายถึงรัชกาลที่ 9 บริบททางสังคมที่มีการแตกแยกเรียกร้องให้ต้องมีการสร้างอุดมการณ์ความเป็นชาติที่จำเป็นต่อการแทรกแซงและครอบงำอุดมการณ์ที่ดำรงอยู่อย่างหลากหลายในช่วงเวลานี้

สำหรับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 แสดงให้เห็นถึงความหมายของ “ชาติ” ที่เพิ่มขึ้นมาจากต้นกำเนิดหรือสายสกุล “ชาติ” ในความหมายที่สองแสดงให้เห็นถึงชาติที่เกิดขึ้นจากการ “จินตกรรม” ขึ้น (Anderson, 1991) มีความรู้สึกเชื่อมโยงกับผู้อื่นโดยมีพื้นฐานจากการมีความเชื่อ ภาษา อุดมคติ และประสบการณ์ร่วมกันที่นำไปสู่สำนึกของความเป็นพลเมืองของประเทศ อีกทั้งยังหมายรวมถึงผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลเดียวกัน นอกจากนี้แล้วยังถือเป็นครั้งแรกที่มีการนำความคิดเรื่องชาตินิยม ชาติพันธุ์ และสัญชาติมาบรรจุไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างอุดมการณ์ความเป็นชาติใหม่ที่ขยายจากอุดมการณ์ความเป็นชาติตามนโยบายของรัฐบาลของจอมพลแปลก พิบูลสงครามในช่วงก่อนหน้านี การกำหนดสถานะทางกฎหมายของบุคคลซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับนิยามของคำว่า “ชาติพันธุ์” ที่มีการใช้เชื้อชาติและสัญชาติเป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่ม พจนานุกรมฉบับนี้ยังมีการกำหนดนิยามใหม่ของ “สยาม” ที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากประเทศที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มาสู่ประเทศที่แห่งประชากรเชื้อชาติไทย

นิยาม “ชาติ” ข้างต้นได้ถูกนำเสนออย่างต่อเนื่องโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ซึ่งช่วงเวลาที่เป็นรอยต่อระหว่างพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 และฉบับ พ.ศ. 2542 เป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจไทยเป็นมิติที่มีความโดดเด่น กล่าวคือ เศรษฐกิจไทยมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วระหว่าง พ.ศ.2529-2531 เนื่องจากการพัฒนาของภาคอุตสาหกรรมจนทำให้ประเทศไทยคาดหมายที่จะก้าวสู่ความเป็นนิคส์ (New Industrialized Countries) จนกระทั่งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจเอเชีย และวิกฤตต้มยำกุ้งในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2540 ในการนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ไม่ได้ปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของ “ชาติ” หากแต่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบอื่น เช่น วัฒนธรรมและภาษา ที่มีบทบาทและช่วยเสริมสร้างความเป็นชาติในมิติเศรษฐกิจและสังคมได้มากกว่า

“ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 มีความหมายใกล้เคียงกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 นิยามแรกมีการเพิ่มความหมายและปรับเปลี่ยนตัวอย่าง ขณะที่นิยามที่สองมีการเพิ่มตัวอย่างที่สะท้อนถึงอุดมการณ์หลักของชาติ คือ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” พจนานุกรมฉบับนี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สังคมไทยเผชิญกับวิกฤตการเมือง พ.ศ. 2548-2553 การตื่นตัวต่อกระแสประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (Asean Economic Community-AEC) ที่ส่งผลต่อทั้งภาคสังคม ธุรกิจ และการศึกษา เหตุการณ์มหาอุทกภัยใน พ.ศ. 2554 ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากรธรรมชาติ หรือแม้กระทั่งประเด็นเรื่องศาสนาจากวัดพระธรรมกายที่ก่อให้เกิดความเคลือบแคลงใจในความเชื่อมั่นต่อศาสนาในฐานะที่พึ่งทางจิตใจ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมโดยเฉพาะปัญหาการเมืองที่มีการนำสถาบันกษัตริย์ไปใช้กล่าวอ้าง

ความชอบธรรมแก่ตนเอง อีกทั้งการบังคับใช้กฎหมายอาญามาตรา 112 แสดงให้เห็นถึงภาวะคลอนแคลนของพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ (decline of royal hegemony) (Kasian Tejapira, 2016) ซึ่งจะต้องมีการนำเสนอวาทกรรมหรือภาพของสถาบันกษัตริย์ที่เน้นย้ำให้ประชาชนตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณของกษัตริย์อันเป็นกลไกที่ช่วยในการสถาปนาพระราชอำนาจนำของพระมหากษัตริย์ ดังเช่นที่ชัยอนันต์ สมุทรวณิช (2554) ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง และอดีตนายกราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2548 กล่าวว่า

สถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีอยู่นั้น เป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้สังคมไทยสามารถรักษา ส่วนดีของวัฒนธรรมและประเพณีไทยไว้ได้ เพราะถ้าปราศจากสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว ประชาชนชาวไทยก็จะไม่มีศูนย์รวมของความจงรักภักดีและคงมีจิตใจที่ระส่ำระสายมากทีเดียว (ด้วยเหตุนี้แล้ว) ประชาชนจะต้องมีความภักดีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ความภักดีต่อชาติ ต่อศาสนา และต่อพระมหากษัตริย์ ประชาชนจึงจะมีความอยู่ดีมีสุขและมีกำลังใจที่เข้มแข็งในการที่จะเผชิญกับวิกฤติทางเศรษฐกิจได้ (ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, 2554, น. 7)

คณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับนี้ได้มีการแทรกมโนทัศน์สำคัญเข้าไปในนิยามของ “ชาติ” คือ “รู้คุณชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งเดียวกันและถือเป็นนิยามที่กำหนดขึ้นมาในบริบทสังคมไทยที่เอื้อต่อ “การจินตกรรมความเป็นชาติ” (Anderson, 1991) และสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน

3.2 นิยาม "ชาติ" กับความเป็นอื่น

ในปี พ.ศ. 2482 ของจอมพล แปลก พิบูลสงครามดำเนินการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” โดยให้เหตุผลว่า

...นามประเทศของเราที่ใช้เรียกกันอยู่ทุกวันนี้ ก็ได้ด้วยความเคยชิน หรือได้จดจำเรียกกันต่อๆ มา และได้พยายามให้เจ้าหน้าที่ค้นในทางประวัติศาสตร์ก็ไม่ปรากฏว่าใครเป็นคนที่ได้ตั้งขึ้นคราวแรก และตั้งแต่ครั้งใดก็ไม่ทราบ เป็นแต่เราได้เรียกมาเรื่อยๆ เรียกว่าประเทศสยาม และคำว่า ประเทศสยามนั้น ก็มักจะใช้แต่ในวงราชการ และนอกจากนั้นก็ในวงของชาวต่างประเทศเป็นส่วนมาก ส่วนประชาชนคน

ไทยของเราโดยทั่วไป เฉพาะอย่างยิ่งตามชนบทด้วยแล้ว เราจะไม่ค่อยใช้คำว่า ประเทศสยาม เราใช้คำว่าไทย...

...การที่เราได้เปลี่ยนให้ชื่อนานาว่า ประเทศไทยนั้น ก็เพราะเหตุว่าได้พิจารณาดู เป็นส่วนมากแล้วนามประเทศนั้น เขามักเรียกกันตามเชื้อชาติของชาติที่อยู่ใน ประเทศนั้น เพราะฉะนั้นของเราก็เห็นว่าเป็นการขัดกันอยู่ เรามีเชื้อชาติเป็นชาติไทย แต่ชื่อประเทศของเราเป็นประเทศสยาม จึงมีนามเป็นสองอย่าง ดังนี้ ส่วนมากใน นานาประเทศเขาไม่ใช้กัน... (พล อภิภูธราภรณ์, 2559)

สำหรับการเขียนชื่อประเทศ สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติลงคะแนนเสียงเลือกการเขียน “ไทย” ด้วยคะแนน 64 ต่อ 57 เสียง (พล อภิภูธราภรณ์, 2559) นิยามของ “ไท” และ “ไทย” ที่ พจนานุกรมฉบับนี้ให้ไว้คือ “ผู้เป็นใหญ่” สำหรับคำแรก และ “ความมีอิสระในตัว ความไม่เป็นทาส” ซึ่งความหมายของ “ไทย” อาจตีความได้ทั้งการเป็นอิสระจากการครอบงำของต่างชาติในช่วงสมัย รัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงคราม และการเป็นเอกเทศจากสถาบันกษัตริย์ที่เคยมีอำนาจสูงสุดก่อน การเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 อันถือเป็นอุดมการณ์สำคัญในยุคการสร้างชาติหลังการเปลี่ยนแปลงสู่ การปกครองระบอบใหม่

ตารางที่ 3.2

เปรียบเทียบความหมาย “ไทย” และ “สยาม” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
ไทย น.	ชนชาติใหญ่ชาติหนึ่ง อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของทวีป อาเซีย มีมากสาขาด้วยกัน สาขาแห่งประเทศที่เป็นอิสระคือ ไทยแห่งประเทศไทย; ความมีอิสระในตัว, ความไม่เป็นทาส; คน เช่น ไทยบ้านนอก	ชื่อเรียกประเทศและชนชาติที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนติดต่อกับลาว เขมร มาเลเซีย และพม่า; ชนเชื้อชาติไทยมีหลายสาขายด้วยกัน เช่น ไทยใหญ่ ไทยดำ ไทยขาว; ความมีอิสระในตัว, ความไม่เป็นทาส; คน เช่น ไทยบ้านนอก ว่าคนบ้านนอก ไทยใจแตกว่า คนใจยักษ์. (ม. คำหลวงทานกัณฑ์).		ชื่อเรียกประเทศและชนชาติที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนติดต่อกับลาว เขมร มาเลเซีย และพม่า; คน เช่น ไทยบ้านนอก ว่า คนบ้านนอก ไทยใจแตกว่า คนใจยักษ์. (ม. คำหลวงทานกัณฑ์); ว. ที่เกี่ยวกับ

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมาย “ไทย” และ “สยาม” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
	ว่าคนบ้านนอก, ไทยใจแตกต๋ย ว่าคนใจยักซ์ (ม. คำหลวงทานกัณฑ์).			<i>ประเทศไทย เช่น ผัดไทย อาหารไทย.</i>
สยาม	ประเทศไทย; ของประเทศไทย.	ชื่อเรียกประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482; ของประเทศไทย.		

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 และฉบับ พ.ศ. 2542 ไม่ได้มีความหมายที่แตกต่างไปจากฉบับ พ.ศ. 2493 ขณะที่คำว่า “ไทย” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้มีการเพิ่มนิยามความหมายสำหรับการนำไปใช้เป็นคำวิเศษณ์ แต่ประเด็นที่น่าสนใจของคำนี้ คือ การที่คณะกรรมการเลือกนำเสนอตัวอย่าง “ผัดไทย” ในแง่หนึ่งผัดไทยและอาหารไทยเป็นภาพตัวแทนของอัตลักษณ์ไทยเช่นเดียวกับต้มยำกุ้ง อย่างไรก็ตาม ที่มาของผัดไทยแสดงให้เห็นว่าผัดไทยเป็นเครื่องมือที่รัฐนำมาใช้ในการเสริมสร้างความเป็นไทยในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม โดยถอดความเป็นเงินออกจากอาหารจีนเพื่อสถาปนาความเป็นไทยใส่ลงไปแทน (พูนผล โควิบูลย์ชัย, 2556) การเพิ่มตัวอย่าง “ผัดไทย” เข้าไปจึงมีความเชื่อมโยงกับความคิดเรื่องชาตินิยมและการสร้างความเป็นไทย นอกจากนี้แล้ว ในเชิงภาษาศาสตร์ คำวิเศษณ์มีหน้าที่ขยายคำนาม สรรพนาม กริยา และคำวิเศษณ์ให้มีความชี้เฉพาะมากขึ้น ซึ่งมีนัยที่แสดงให้เห็นว่าคำใดก็ตามสามารถปรับเปลี่ยนให้มีความเป็นไทยหรือเกี่ยวข้องกับความเป็นไทยได้โดยการเขียนคำว่า “ไทย” เต็มเข้าไป

นอกจาก “ไทย” และ “สยาม” แล้ว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานยังนำเสนอคำศัพท์เกี่ยวกับชนชาติอื่นที่แสดงให้เห็นถึงความคิดที่มีต่อชนชาติต่างๆ ต่อไปนี้

ตารางที่ 3.3

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์เกี่ยวกับชนชาติในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
เจ๊ก น.	เป็นคำเรียกชนชาติจีน.	(ปาก) คำเรียกคนจีน. เจ๊กตี๋นไฟ (ปาก) ว. ตื่นตกใจและเอะอะโวยวายเกินกว่าเหตุ.		
จีน น.	ชนชาติหนึ่งอยู่ในประเทศจีน.	ชื่อชนชาติหนึ่งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทย.	ชื่อประเทศและชนชาติที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีพรมแดนติดต่อกับมองโกเลีย รัสเซีย เวียดนาม ลาว พม่า ภูฏาน เนปาล อินเดีย คีร์กีซ และคาซัคสถาน มีภาษาพูดและอักษรของตนเองใช้	
จีนเต็ง น.	หัวหน้าคนงานที่เป็นชาวจีน, ใช้เฉพาะในสถานที่ทำการร่วมกันมาก ๆ เช่นบ่อนหรือโรงสุรாயาฝิ่น (จ.).			
จีนฮ่อ น.	-	-	จีนพวกหนึ่งที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน มีมณฑลยูนนานเป็นต้น, ฮ่อ ก็เรียก.	
แขก น.	คำเรียกชาวต่างประเทศซึ่งไม่ใช่ฝรั่ง จีน ญี่ปุ่น และชนชาวที่เป็นเพื่อนบ้านในแหลมอินโดจีน ยกเว้นแหลมมลายู.	คำเรียกชาวอินเดีย ศรีลังกา ปากีสถาน บังกลาเทศ อัฟกานิสถาน เนปาล มลายู ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออกไกล ยกเว้นยิว ชาวแอฟริกาเหนือ และนิโกร.		
ฝรั่ง น.	ชนชาติผิวขาว.			
ญวน น.	คนชาติหนึ่งอยู่ใกล้กับจีน.	ชื่อประเทศและชนชาติหนึ่งอยู่ทางทิศใต้ของประเทศจีน และทางทิศตะวันออกของประเทศลาวและเขมร, ปัจจุบันเรียกว่าประเทศเวียดนาม.		

ตารางที่ 3.3 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์เกี่ยวกับชนชาติในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
ลาว น.	ชนชาวเขาพวกหนึ่งอยู่ทางเหนือของประเทศไทย นัยว่าเพี้ยนมาจากคำว่าลัวะ; ชนชาติไทยเผ่าหนึ่ง.	ชื่อประเทศและชนชาติที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนติดต่อกับไทย เขมร เวียดนาม พม่าและจีน, ชนเชื้อชาติลาวมีหลายสาขาด้วยกัน เช่น ลาวพวน ลาวโซ่ง ลาวเวียง.	ชื่อประเทศและชนชาติที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนติดต่อกับไทย เขมร เวียดนาม พม่าและจีน, เรียกเต็มว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	
ญี่ปุ่น น.	คนชาติหนึ่ง อยู่ทางทิศตะวันออกแห่งจีน.	ชื่อประเทศและชนชาติหนึ่งอยู่ในหมู่เกาะทางทิศตะวันออกของประเทศจีน		

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เขียนคำนิยามชนชาติโดยการใช่ประเทศจีนเป็นหลักในการกำหนดความหมาย เช่น “แขก” “ญวน” และ “ญี่ปุ่น” นอกจากนี้แล้ว ความแตกต่างของนิยามระหว่าง “เจ๊ก” กับ “จีน” แสดงให้เห็นว่าการใช้คำว่า “จีน” นั้นจะต้องเป็นการกล่าวถึงคนที่อยู่ในประเทศจีน ขณะที่ “เจ๊ก” มีนัยของการดูถูก อีกทั้งตัวอย่างของคำ “จีนเต็ง” ยังสื่อถึงเชิงลบต่อชาวจีน นอกจากนี้แล้ว จิตร ภูมิศักดิ์ (2519, น. 21) เสนอว่า “เจ๊ก” ตรงกับภาษามอญว่า “เจอยจ” และตรงกับภาษาพม่าว่า “ตยก” หมายถึงชาวจีน ข้อเสนอของจิตรแสดงให้เห็นถึงการพยายามเทียบเสียงในภาษาต่างๆ เพื่อบอกที่มาของคำว่า “เจ๊ก” ซึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงของเสียงจากภาษามอญหรือภาษาพม่า ขณะที่นิยามของภาษาไทยบอกเพียงแค่ว่าเป็น “คำเรียกชนชาติจีน” เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นชนชาติที่แตกต่างไปจาก “ไทย”

สำหรับคำ “ลาว” จิตร ภูมิศักดิ์เสนอว่าในอดีตลาวล้านช้างโบราณเคยใช้ “ไท” เป็นชื่อฐานันดรของประชาชนในสังคมที่ไม่ได้เป็นทาสหรือไพร่ อย่างไรก็ตาม คำว่า “ไท” ไม่สอดคล้องกับ

ฐานะทางสังคมของลาว เพราะคำว่า “ลาว” มีความหมายสูงส่งและมีฐานะอันดรเป็นนายเหนือสังคมด้วยเหตุนี้ ชาวลาวจึงมีความภาคภูมิใจในความเป็น “ลาว” และ “ชนชาวลาว” โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับคำว่า “ไท” มากนักและเลิกใช้ไปในที่สุด (จิตร ภูมิศักดิ์, 2519, น. 592-599) ข้อเสนอของจิตรแสดงให้เห็นถึงการเลือกของชาวลาวที่จะไม่ยึดติดและเป็นมากกว่า “ไท” ขณะที่ความหมายของพจนานุกรมฉบับนี้กลับรวมชาวลาวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชนชาติไทย ความเป็น “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับนี้จึงหมายถึงรวมถึงการรวมชนชาติไทยและชาวลาวเข้าไว้ด้วยกัน ขณะเดียวกันก็เป็นการกีดกันชาวจีน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 นำเสนอคำนิยามที่มีการใช้ประเทศไทยเป็นหลักในการเปรียบเทียบ เช่น คำว่า “จีน” และ “ลาว” ขณะที่ “แขก” “ญวน” และ “ญีปุ่น” เป็นการนิยามที่ให้ความสำคัญกับดินแดนและแผนที่ มีการระบุให้เห็นว่าชื่อประเทศและชนชาติเหล่านี้มีพรมแดนแวดล้อมด้วยประเทศต่างๆ

พจนานุกรมฉบับนี้ยังมีการเพิ่มคำศัพท์และนิยามที่ให้ความสำคัญกับสำนึกและความรู้สึกที่สอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวก่อให้เกิดคำศัพท์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับ “ชาติ” และเป็นคำนิยามที่ยังคงใช้มาจนถึงพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 คือ

ชาตินิยม น.	ลัทธิที่ถือชาติเป็นใหญ่, ความรักชาติ.
ชาติพันธุ์ น.	กลุ่มที่มีพันธะเกี่ยวข้องกัน และที่แสดงเอกลักษณ์ออกมา โดยการผูกพันลักษณะการของเชื้อชาติและสัญชาติเข้าด้วยกัน (อ. ethnos).
สัญชาติ น.	ความเกิด, การเป็นขึ้น, ความอยู่ในบังคับ คืออยู่ในความปกครองของประเทศชาติเดียวกัน (ป. สัญชาติ ว่า ความเกิด, การเป็นขึ้น); (กฎ) สถานะตามกฎหมายของบุคคลที่แสดงว่าเป็นพลเมืองหรือคนในบังคับของประเทศใดประเทศหนึ่ง (อ. nationality).

ชาตินิยม ชาติพันธุ์ และสัญชาติ โดยทั้ง 3 คำช่วยเพิ่มองค์ประกอบของชาติให้เด่นชัดขึ้น กล่าวคือ “ชาตินิยม” ให้ความสำคัญกับความรู้สึกของกลุ่มคนที่มีต่อชาติ “ชาติพันธุ์” อธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างบุคคล ขณะที่ “สัญชาติ” แสดงให้เห็นถึงสำนึกความเป็นชาติตามกฎหมายที่ถือเป็นเกณฑ์สำหรับการแบ่งแยกความเป็นชาติของบุคคล พจนานุกรมฉบับนี้ได้ทำหน้าที่ในการสร้างความรู้ชุดใหม่ที่ช่วยเสริมนิยามความหมายของชาติให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ นอกจากความเป็นชาติตามเชื้อสาย การมีสำนึกร่วมกันผ่านการแสดงออกทางพฤติกรรม ความคิด และการอยู่ใต้การปกครองเดียวกันแล้ว ยังมีองค์ประกอบอื่นที่ต้องตระหนักถึงเมื่อพูดถึงชาติ เช่น สถานะทางกฎหมาย เอกลักษณ์ และความรักในชาติ

ราษฎร 1, ราษฎร น.	พลเมืองของประเทศ.
ราษฎร 2 น.	แวนแคว้น, บ้านเมือง. (ส.; ป. รัฐ.)
พลเมือง น.	ชาวเมือง, ชาวประเทศ.
ประชา น.	หมู่คน. (ส.; ป. ปชา).
ป ร ช า ช น ,	
ประชาราษฎร น.	บรรดาพลเมือง.

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับความหมายในพจนานุกรมภาษาอังกฤษจะพบความแตกต่าง ดังนี้

“ราษฎร หรือ ราษฎร” เป็นคำสันสกฤต (ส.; ป. รัฐ.) ที่ใช้ในเชิงความหมายของคำว่า “nation” และ “state” (Patel, 2014) พจนานุกรมฉบับนี้นำมาใช้ในความหมายที่สอง แปลว่า “แวนแคว้น, บ้านเมือง.” ขณะที่ความหมายแรกหมายถึง “พลเมืองของประเทศ” ซึ่งคำนี้จะตรงกับคำว่า “subject” ในภาษาอังกฤษที่หมายถึงผู้ที่อาศัยหรือมีสิทธิในการอยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะประเทศที่ปกครองด้วยระบอบกษัตริย์ (Cambridge University Press, 2017) และมีความหมายสอดคล้องกับคำว่า “พลก” ที่เริ่มปรากฏในพจนานุกรมฉบับนี้เป็นครั้งแรก หมายถึง “ชาวเมือง, พลเมือง. (ส.วศ + ก; ป. วส + ก ว่าผู้อยู่ในอำนาจ)” โดยมีนัยถึงผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของประเทศ

เมื่อพิจารณาถึงความหมายที่ให้ไว้คือ “พลเมือง” จะพบว่าคำนี้ในภาษาอังกฤษ คือ citizen หมายถึง ผู้ที่เป็นสมาชิกของประเทศใดประเทศหนึ่งมีสิทธิเนื่องจากการเกิดหรือการได้รับมอบสิทธิ หรือผู้ที่อาศัยอยู่ในเมือง (Cambridge University Press, 2017) ด้วยเหตุนี้แล้ว การเป็นพลเมืองของประเทศจึงหมายถึงรวมถึงผู้ที่เป็นพลเมืองโดยกำเนิดตามพ่อแม่ ผู้ที่เป็นพลเมืองเพราะการแต่งงานกับพลเมืองนั้น และผู้ที่เป็นพลเมืองโดยการขอรับสิทธิเป็นพลเมืองนั้นโดยการขอสัญชาติ การเป็นพลเมืองจึงเป็นสถานะหนึ่งตามเงื่อนไขการปกครองของประเทศดังเช่น “ความเป็นพลเมืองอาเซียน” (ASEAN citizenship) เกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างประเทศโดยที่ทุกคนในประเทศสมาชิกได้รับสิทธิในการเป็นพลเมืองอาเซียนโดยอัตโนมัติ ในกรณีนี้จึงจำเป็นต้องทำการ “จินตกรรม” ความเป็นชาติระหว่างประเทศขนาดใหญ่เพื่อให้ชนชาติต่างๆ รู้สึกถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันภายใต้วาทกรรม “หนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งอัตลักษณ์ หนึ่งประชาคม” นอกจากนี้แล้ว คำว่า “พลเมือง” ยังเป็นคำที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ประกาศใช้วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 หมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม มาตรา 13 “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน” ในมาตรา 15 กำหนดหน้าที่

ของพลเมืองไว้ว่า “บุคคลมีหน้าที่เคารพต่อกฎหมายและมีหน้าที่ป้องกันประเทศ ช่วยเหลือราชการ โดยทางเสียภาษีและอื่นๆ ภายในเงื่อนไขและโดยอาการที่กฎหมายบัญญัติ” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475, 2475, น. 536) เมื่อพิจารณาตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญจะพบว่าการเป็นพลเมืองนั้นคือสถานะหนึ่งของคนในแง่ของการเมือง การปกครอง และการอยู่ภายใต้กฎหมายที่จะนำไปสู่สำนึกของความเป็นสัญชาติเดียวกันกับประชาชนคนอื่นๆ ในประเทศ ด้วยเหตุนี้ การนิยามคำว่า “ราษฎร หรือ ราษฎร” และ “ประชา ประชาชน หรือ ประชาราษฎร” จึงมีนัยที่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ที่บุคคลต้องกระทำเพื่อประเทศ

ในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงครามยังมีการออกประกาศรัฐนิยมอีก 11 ฉบับที่สองเป็นการประกาศห้ามไม่ให้คนไทยเผยแพร่ข้อมูลที่จะสร้างความเสียหายแก่ประเทศ และไม่ให้ประพฤติตนเป็นตัวแทนของต่างชาติเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการบ่อนทำลายชาติ รัฐนิยมฉบับที่สาม ประกาศเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2482 โดยประกาศไม่ให้มีการใช้คำเรียกว่า “ไทยเหนือ ไทยอีสาน ไทยใต้ ไทยอิสลาม” และให้ใช้คำเรียกว่า “ไทย” เท่านั้น ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ไม่ปรากฏทั้งคำ “อิสลาม” หรือ “ปักข์ใต้” และนิยาม “อิสลาม” ว่า “ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ” รัฐนิยมฉบับที่สี่ ฉบับที่หก และฉบับที่แปดเป็นการส่งเสริมความจงรักภักดีต่อชาติและกษัตริย์ด้วยการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี อันเป็นนโยบายในการส่งเสริมความมั่นคงของชาวไทย เนื่องจากการอพยพเข้ามาของชาวจีนและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ (Reynolds, 1991, p. 6) ฉบับที่ห้าเป็นการรับมือกับเศรษฐกิจของประเทศโดยสนับสนุนให้คนไทยใช้สินค้าที่ผลิตในประเทศไทย ฉบับที่เจ็ดเป็นการส่งเสริมให้คนไทยมีส่วนร่วมในการสร้างความมั่นคงของชาติผ่านการขยันขันแข็งในการทำงาน รู้ภาษา แต่งกายให้เหมาะสม การกำหนดกิจวัตรประจำวัน และการช่วยเหลือเด็ก คนชราและคนทุพพลภาพ รัฐนิยมหลายประการได้ถูกนำมาประกาศเป็นกฎหมายเพื่อช่วยในการเปลี่ยนจาก “สยามเก่า” สู่ “ไทยใหม่” ซึ่งเป็นการพยายามพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับต่างชาติ ซึ่งอันที่จริงแล้ว การพัฒนาประเทศไม่ได้เป็นการพัฒนาจากรากฐานทางวัฒนธรรมไทย หากแต่เป็นการสร้างวัฒนธรรมขึ้นมา เช่น การสวมหมวก การห้ามสวมสไบ ห้ามนั่งโสร่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ดูทัดเทียมและเป็นที่ยอมรับในสายตาของชาวต่างชาติ (Reynolds, 1991, pp. 7-8)

หลังจากการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 ในพ.ศ. 2493 จอมพลแปลก พิบูลสงครามที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้มีการออกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 ตามด้วยพระราชบัญญัติอีกหลายฉบับ และสถาปนากระทรวงวัฒนธรรมขึ้นใน พ.ศ. 2495 “วัฒนธรรม” ในความหมายของพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ หมายถึง “ลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบอันดีงาม ความกลมกลืนยวักยวนของชาติ

และศีลธรรมอันดีของประชาชน” (กระทรวงวัฒนธรรม, 2560) ขณะที่คำนี้ยังไม่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 อาจกล่าวได้ว่าความเป็นชาติในช่วงเวลานี้ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมมากเท่ากับเชื้อชาติ

ตารางที่ 3.4

เปรียบเทียบความหมาย “วัฒนธรรม” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
วัฒนธรรม น.	-	สิ่งที่ทำความเจริญ งอกงามให้แก่หมู่ คณะ, วิธีชีวิตของ หมู่คณะ, ใน พระราชบัญญัติ วัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 หมายถึง ลักษณะที่ แสดงถึงความเจริญ งอกงาม ความเป็น ระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดี ของประชาชน, ทางวิทยาการ หมายถึง ถึง พฤติกรรมและสิ่งที่ คนในหมู่ผลิตสร้าง ขึ้นด้วยการเรียนรู้ จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ใน หมู่พวกของตน.	สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่ คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมใน การแต่งกาย, วิธีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา.	

“วัฒนธรรม” เป็นคำศัพท์ที่เพิ่มขึ้นใหม่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พร้อมกับคำนิยามของ “วัฒนธรรม” ที่สร้างขึ้นมาสอดคล้องกับคำว่า “cultivation-cultivated” ในภาษาอังกฤษที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนา (Williams, 1983, p. 88) และนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ได้มีการนิยามคำว่า “culture” คือ วิถีชีวิต (a particular way of life) (Williams, 1983, p. 90) นิยามของ “วัฒนธรรม” ในพจนานุกรมฉบับนี้ให้ความหมายของทั้ง “cultivation-cultivated” และ “a particular way of life” มาใช้เป็นคำนิยามที่มีนัยแสดงถึงการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมของคนในชาติให้ไปในลักษณะเดียวกัน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงที่มาของความหมายจากพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พ.ศ. 2485 ซึ่งเป็นความหมายที่รัฐกำหนดที่สอดคล้องกับองค์ประกอบของอัตลักษณ์ความเป็นไทยที่คณะกรรมการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติกำหนดไว้ 6 องค์ประกอบ คือ 1) แผ่นดิน 2) ประชาชน 3) เกราชและอำนาจอธิปไตย 4) รัฐบาลและการบริหารประเทศ 5) วัฒนธรรม และ 6) ความภาคภูมิใจของคนในชาติ หลังจากนั้นได้มีการแทรกศาสนาและพระมหากษัตริย์เข้าไปในระหว่างองค์ประกอบที่ 4 และ 5 ในภายหลัง (Reynolds, 1991, p. 17) รัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงครามถือเป็นช่วงเวลาที่เกิดปรากฏการณ์วัฒนธรรมนิยมทั้งโดยการกำหนดรัฐนิยมฉบับต่างๆ และพระราชบัญญัติวัฒนธรรมเพื่อกำหนดแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคม แม้ในช่วง พ.ศ. 2520 ชาติจะผ่านการปกครองภายใต้การนำของรัฐบาลทหารเนื่องจากเหตุการณ์ 6 ตุลา การรัฐประหาร พ.ศ. 2519 โดย พลเรือเอกสงัด ชลออยู่ รัฐบาลของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2520-2523 และพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2523-พ.ศ. 2531 แต่กองทัพนั้นไม่ได้ปรากฏตัวอยู่ในอัตลักษณ์ของชาติ หากแต่แทรกเข้าไปอยู่ในทุกองค์ประกอบเพื่อ “รักษาความเป็นไทย” (Reynolds, 1991, p. 25) การเพิ่มองค์ประกอบของศาสนาและพระมหากษัตริย์เข้าไปในภายหลังสามารถตีความได้ 2 นัย คือ 1) ศาสนาและพระมหากษัตริย์ไม่ได้มีความสำคัญมากพอที่จะสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาติ หรือ 2) ทั้งสององค์ประกอบอยู่ในกรอบมโนทัศน์เรื่อง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” อยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้ ทั้ง 6 องค์ประกอบจึงเป็นมาตรการของรัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงครามในการรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นเช่น เรื่องการเรียกร้องสิทธิในแผ่นดินที่เคยเป็นของประเทศไทยและตกไปอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของประเทศฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2483-2484 (Reynolds, 1991, p. 26)

สำหรับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 และ ฉบับ พ.ศ. 2554 แสดงให้เห็นถึงการแบ่งแยกวัฒนธรรมออกเป็น 2 ระดับ คือ วัฒนธรรมหลักของชาติที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในความหมายของรัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงคราม คือวัฒนธรรมไทย เช่น วัฒนธรรมในการแต่งกายที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม และวัฒนธรรมที่หมายถึงวิถีการดำเนินชีวิตที่เชื่อมโยง

กับความหมายของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ที่ถูกนำมาใช้เป็นสินค้าสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และวิถีไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ. 2530 ที่กำหนดให้เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย (ยุคติ มุกดา วิจิตร, 2548, น. 95-96) และเป็นช่วงเวลา เศรษฐกิจไทยมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วจนถูกคาดหวังว่าจะกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (New Industrialized Countries) ในภูมิภาคเอเชีย จะเห็นได้ว่านิยามความเป็นไทยผ่านวัฒนธรรมก็ถูกเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมา ในยุครัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงครามได้มีการสั่งห้ามการแต่งกายแบบเดิม ประกาศให้ประชาชนสวมกางเกง กระโปรง และการสวมหมวก เมื่อก้าวเข้าสู่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์วัฒนธรรมวิถีไทยแบบเดิมได้ถูกรื้อฟื้นกลับคืนมา และต่อมาได้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างตลาดการท่องเที่ยวส่งเสริมเศรษฐกิจของชาติ วัฒนธรรมเองจึงมีพลวัตตามการเปลี่ยนแปลงและข้อเรียกร้องของสังคมในแต่ละช่วงเวลา

นอกจากนี้แล้ว เมื่อพิจารณาบริบทของประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้ให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยมีการบัญญัติไว้ในมาตรา 46 ว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอิทธิพลหรือพื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, 2540, น. 10) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น เนื่องจากท้องถิ่นนิยมมีรากฐานมาจากทรัพยากร ภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ที่หลากหลายและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีความสัมพันธ์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมทั้งในระดับภาค ประเทศ และนานาชาติ (พัฒนา กิตติอาษา, 2546, น. 43) วัฒนธรรมในที่นี้จึงครอบคลุมทั้งวัฒนธรรมกระแสหลักของชาติ และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ร่วมผสมผสานสร้างความหมายของ “วัฒนธรรม”

นอกจาก “วัฒนธรรม” แล้ว ยังมีวงศ์คำศัพท์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องที่แสดงให้เห็นถึงพลวัตของประดิษฐ์กรรมที่สื่อถึงความเป็นชาติที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย ดังนี้

ธงชาติ

“ธงชาติ” ที่พจนานุกรมฉบับ พ.ศ. 2493 มีปรากฏเพียงคำว่า “ธง” หมายถึง “น. ผืนผ้าโดยมากเป็นสีและบางอย่างมีลวดลายเป็นรูปต่างๆ (1) ใช้เป็นเครื่องหมายบอกชาติ ตำแหน่งในราชการ โดยมีกำหนดกฎเกณฑ์เป็นต้น เช่น ธงชาติ ธงแม่ทัพนายกองทหาร.” ขณะที่ “ธงชาติ” ในพจนานุกรมฉบับนี้ได้มีการระบุความหมายอย่างเฉพาะเจาะจงว่า

ธงชาติ น. ธงที่มีความหมายถึงประเทศและชาติใดชาติหนึ่ง; (กฎ) ธงที่มีความหมายถึงประเทศไทยและชาติไทย มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 6 ส่วน ยาว 9 ส่วน ด้านกว้างแบ่งเป็น 5 แถบตลอดความยาวของผืนธง ตรงกลางเป็นแถบสีน้ำเงินแก่ กว้าง 2 ส่วน ต่อจากแถบสีน้ำเงินแก่ออกไปทั้ง 2 ข้างเป็นแถบสีขาวกว้างข้างละ 1 ส่วน ต่อจากแถบสีขาวออกไปทั้ง 2 ข้างเป็นแถบสีแดงกว้างข้างละ 1 ส่วน ต่อจากแถบสีขาวออกไปทั้ง 2 ข้างเป็นแถบสีแดงกว้างข้างละ 1 ส่วน ธงชาตินี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ธงไตรรงค์”.

นิยามข้างต้นระบุว่าให้ธงหมายถึงประเทศไทย (พื้นที่) และชาติไทย (สำนึกความเป็นชาติ) การใช้ธงในประเทศไทยเริ่มต้นตั้งแต่สมัยอยุธยา ธงถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาโดยมีคติการใช้ธงเป็นเครื่องบูชาทางศาสนาจากอินเดีย เป็นเครื่องหมายแห่งกษัตริย์ เช่น ธงที่มีประดับข้างสีขาวอยู่ในวงจักรสีขาวตรงกลางธงแดงในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นสัญญาณของกองทัพหรือการสัญจรทางน้ำ และเป็นเครื่องหมายเรือสินค้าในสังกัดสยาม เช่น ธงแดง (ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, 2546, น. 25-28) ธงถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ในความหมายต่างๆ จนกระทั่งมีการกล่าวถึง “ธงชาติสยาม” อย่างเป็นทางการในสมัยรัชกาลที่ 4 “ธงชาติ ยังคงเป็นพื้นสีแดง กลางเป็นรูปข้างเผือก นำเข้าข้างเสา สำหรับใช้ชักในเรือทั้งหลายของพ่อค้าแลของสามัญชนทั่วไปบรรดาที่เป็นชาติชาวสยาม” (ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, 2546, น. 36-39) กล่าวได้ว่าธงในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เช่น ธงแดงใช้เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงที่มาหรือเชื้อชาติของประชาชน ต่อมา ความหมายของธงชาติไทยได้ถูกสร้างขึ้นอีกหนึ่งนิยามโดยใช้ รูปจักร และรูปข้างเผือกเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ ยังไม่มีการใช้ธงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นชาติจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงเปลี่ยนจากธงข้างเผือกมาสู่ธงไตรรงค์เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ของอุดมการณ์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” (ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, 2546, น. 62-79) วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้เชิญธงไตรรงค์ขึ้นเหนือพระที่นั่งอนันตสมาคมแทนธงมหาราชประจำองค์พระมหากษัตริย์ โดยธงไตรรงค์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการปลุกฝังความรักชาติ มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับธงชาติขึ้นหลายฉบับ เช่น กฎกระทรวงมหาดไทย เรื่อง “ระเบียบการชักธงชาติสยาม” พ.ศ. 2478 มีการสร้างความหมายให้กับธงชาติ โดยสำนักงานโฆษณาการของรัฐบาลได้เผยแพร่เรื่อง “ธงชาติ” ผ่านวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับความหมายของธงชาติว่า “ธงชาติของเราเป็นธงสามสี มีสีแดง สีขาว และสีขาบ หรือที่เรียกกันติดปากว่า สีน้ำเงิน สีแดงหมายถึงชาติ สีขาวหมายถึงศาสนา และสีน้ำเงินหมายถึงพระมหากษัตริย์” (ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, 2546, น. 130-132)

ภาษา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 แผะแพร่ออกมาในช่วงที่เกิดเหตุการณ์สำคัญหลายประการ เช่น การเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมพรรษา 6 รอบ วิฤตการณ์ทางการเงินในเอเชีย พ.ศ. 2540 หรือที่เรียกว่า “วิกฤตต้มยำกุ้ง” การปฏิรูประบบราชการ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของรัชกาลที่ 9 อย่างไรก็ตาม นิยามความหมายของ “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากฉบับก่อนหน้านี้ กรรมการชำระพจนานุกรมฉบับนี้ได้ทำการแก้ไขปรับปรุง และเพิ่มเติมคำศัพท์กฎหมายทั้งหมดให้ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน พร้อมทั้งปรับปรุงชื่อพืชและสัตว์ให้ถูกต้อง โดยยึดหลักในการเก็บชื่อที่คณะกรรมการพิจารณาว่าสำคัญและจำเป็น และจะต้องมีหลักฐานยืนยันความถูกต้องของชื่อนิยาม ชื่อสกุล วงศ์ และชื่อวิทยาศาสตร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. ข) เนื่องด้วยวาระการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความสำคัญกับคำศัพท์กฎหมาย พืชและสัตว์เป็นส่วนใหญ่ และแม้จะเกิดวิฤตต่อสถานการณ์บ้านเมือง แต่ในภาพรวมแล้วเป็นวิฤตที่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อมโนทัศน์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” มากเท่ากับช่วงเวลาของพจนานุกรมก่อนหน้านี้ กล่าวคือเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของประเทศ ด้วยเหตุนี้แล้ว นิยามความหมายของ “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 จึงดำรงสืบเนื่องมาจากฉบับก่อนหน้านี้อันช่วยในการสืบสานอัตลักษณ์ของชาติ 8 ประการให้คงอยู่ต่อไป

เมื่อ “ชาติ” ยังคงความหมายเดิมตามอัตลักษณ์ของชาติไทย 8 ประการ คือ แผ่นดิน ประชาชน เอกราชและอำนาจอธิปไตย รัฐบาลและการบริหารประเทศ ศาสนา พระมหากษัตริย์ วัฒนธรรม และความภาคภูมิใจของคนในชาติ พจนานุกรมฉบับนี้มีบทบาทในการช่วยเสริมสร้างความชัดเจนเกี่ยวกับนิยามความหมายของชาติโดยเน้นความสำคัญที่การกำหนดวัฒนธรรมของชาติให้มีแบบแผนและลักษณะเฉพาะผ่านอุดมการณ์ภาษา ดังนี้

ภาษา น. *ถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียนเพื่อสื่อความของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น ภาษาไทย ภาษาจีน หรือเพื่อสื่อความเฉพาะวงการ เช่น ภาษาราชการ ภาษากฎหมาย ภาษาธรรม; เสียง ตัวหนังสือ หรือกิริยาอาการที่สื่อความได้ เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาท่าทาง ภาษามือ; (โบ) คนหรือชาติที่พูดภาษานั้น ๆ เช่น มอญ ลาว ทวาย นุงห่มและแต่งตัวตามภาษา. (พงศ ร. 3)*

ภาษาถิ่น น. ภาษาเฉพาะของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งที่มีรูปลักษณะเฉพาะตัวทั้งถ้อยคำและสำเนียงเป็นต้น.

- ภาษาแบบแผน** น. ภาษาที่ถือเป็นแบบฉบับที่จะต้องใช้เป็นแบบเดียวกันในโอกาสอย่างเดียวกัน เช่น คำกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขึ้นต้นว่า “ขอเดชะ...” และลงท้ายว่า “ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้า...”, ภาษาที่ใช้เป็นทางการในโอกาสสำคัญ หรือใช้แก่บุคคลสำคัญ หรือบุคคลสำคัญเป็นผู้ใช้ เช่น คำประกาศเกียรติคุณในการประสาทปริญญาบัตรกิตติมศักดิ์ คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรีในวันขึ้นปีใหม่, ภาษาระดับพิธีการ ก็เรียก.
- ภาษาปาก** น. ภาษาพูดที่แสดงความคุ้นเคย ไม่เหมาะที่จะใช้เป็นพิธีรีตอง เช่น ตาแป๊ะ ตะบ๊ะบัน เทน้ำเทท่า.
- ภาษาระดับทางการ** น. ภาษาราชการ.
- ภาษาระดับพิธีการ** น. ภาษาแบบแผน.
- ภาษาราชการ** น. ภาษาที่ใช้สื่อสารในราชการและวิชาการเป็นต้น เช่น จดหมายติดต่อราชการ รายงานการประชุมของหน่วยงาน รายงานการวิจัย รายงานวิชาการสาขาต่างๆ, ภาษาระดับทางการ หรือ ภาษากิ่งแบบแผน ก็เรียก; ภาษาที่รัฐบาลประกาศให้ใช้เป็นทางราชการ เช่น ประเทศไทยใช้ภาษาไทยเป็นภาษาราชการ ประเทศสิงคโปร์ใช้ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาฮินดี และภาษามาลเลย์ เป็นภาษาราชการ.

ภาษาซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของนิยามคำว่า “ชาติ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 มีการเพิ่มนิยามความหมายให้ครอบคลุมถึงภาษาเขียนเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงระเบียบแบบแผนในการจัดระดับภาษาออกเป็น ภาษาถิ่น ภาษาแบบแผน ภาษาปาก ภาษาระดับทางการ ภาษาระดับพิธีการ และภาษาราชการ “ภาษาไทย” ที่ปรากฏอยู่ในนิยามข้างต้นย่อมหมายถึง “ภาษาไทยกลาง” และการจัดระดับภาษาก็มีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ประเทศไทย” ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผู้นำประเทศใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนจุดยืนทางการเมืองหรือการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเพื่อใช้ในการกำหนดและปลูกฝังจิตวิญญาณของประชาชน (Diller, 1991, p. 89)

ภายหลังการเปลี่ยนชื่อจาก “สยาม” เป็น “ไทย” จะดำเนินไปโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกำจัดความหลากหลายทางชาติพันธุ์และมุ่งเน้นการใช้ชื่อประเทศตามเชื้อชาติของประชาชน (Reynolds, 1991, pp. 4-5) เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการเปลี่ยนชื่อประเทศ รัฐบาลของจอมพลแปลก พิบูลสงครามออกประกาศรฐธรรมนูญฉบับที่สาม วันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2482 ไม่ให้มีการใช้คำเรียกว่า “ไทยเหนือ ไทยอีสาน ไทยใต้ ไทยอิสลาม” และให้ใช้คำเรียกว่า “ไทย” เท่านั้น การกำจัดชื่อ

เรียกต่างๆ ให้เหลือเพียงชื่อเดียวเท่ากับเป็นการกำจัดภาษาและสำเนียงที่หลากหลายให้เหลือเพียง “ภาษาไทย” เท่านั้น ทั้งที่จริงแล้ว ในกรณีของภาษาไทย คำว่า “ไทย” มีนัยที่สื่อถึงความหลากหลายทางภาษาหรือการแปรของภาษา (isoglosses) (Diller, 1991, p. 91) คือ การที่ภาษามีการแปรเปลี่ยนภายในตัวภาษาซึ่งก่อให้เกิดความหลากหลายในการใช้ภาษา แต่ไม่ได้ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไป เช่น การจัดระดับภาษา สำเนียง การออกเสียง และการใช้คำต่างกันตามแต่ละภูมิภาค และภาษาเขียนของไทย

“ภาษาไทย (กลาง)” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงไม่ได้หมายถึงภาษาที่ใช้ในภาคกลางของประเทศ หรือภาษาที่เป็น “กลาง” สำหรับทุกคน แต่หมายถึงภาษาไทยที่กำหนดมาจากหน่วยงานส่วนกลางที่เป็นแบบแผนและมาตรฐาน ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้เกิดเป็นภาษาถิ่น ภาษาแบบแผน ภาษาปาก ภาษาระดับทางการ ภาษาระดับพิธีการ และภาษาราชการ

นอกจากนี้แล้ว พจนานุกรมฉบับนี้ยังมีการยกตัวอย่างภาษาราชการของประเทศไทยที่มีภาษาเดียว และประเทศสิงคโปร์ที่มีการใช้ภาษาอย่างหลากหลายเป็นภาษาราชการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างเกี่ยวกับวิถีคิดในการมองภาษาเป็นวัฒนธรรมของชาติ สำหรับประเทศสิงคโปร์แล้ว ภาษาอังกฤษคือภาษาที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ ขณะที่ภาษาแม่ เช่น จีน ฮินดี และมาเลย์ช่วยดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวสิงคโปร์ (NG, 2011) เมื่อเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ 3 ของไทยจะพบถึงความพยายามที่จะกำจัดความหลากหลายให้หายไปจากบริบทความเป็นชาติ ขณะที่สิงคโปร์ต้องการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ตามความหลากหลายทั้งในแง่ของเชื้อชาติและภาษาในการสร้างชาติ

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในแง่ของการกำหนดแบบแผนของเอกลักษณ์ของชาติให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งนำไปสู่ความคิดในเรื่องการสร้างมาตรฐานของชาติ เป็นการเน้นย้ำความหมายของ “ชาติ” ที่ให้ความสำคัญกับหลักเกณฑ์ที่ใช้สำหรับการวัดหรือกำหนดมาตรฐาน ด้วยเหตุนี้ “ชาติ” เช่นเดียวกับ “ภาษา” แสดงให้เห็นถึงการแตกกระจายที่อยู่ภายใต้การปกคลุมของการรวมศูนย์ กล่าวคือ การที่รัฐพยายามกำหนดมาตรฐานจากส่วนกลางให้เกิดการหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันส่งผลให้เกิดการตระหนักรู้ถึงความหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคม แต่ขณะเดียวกัน ยิ่งพยายามกำหนดแบบแผนมากเท่าไร ก็ยิ่งแสดงให้เห็นถึงการแบ่งสังคมออกเป็นชนชั้นมากขึ้นเท่านั้น กล่าวคือ การกำหนดระดับภาษาแสดงให้เห็นถึงว่าสังคมมีชนชั้นต่างๆ และแต่ละชนชั้นก็ต้องการภาษาที่แตกต่างกัน

3.4 ความหมาย "ศาสนา" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

“religion” ในภาษาอังกฤษมาจากคำว่า “religio” ในภาษาละตินที่หมายถึง “การมีอยู่ของพลังอำนาจภายนอกที่ทำให้มนุษย์เชื่อฟังและเกิดความศรัทธาต่อพลังอำนาจนั้น ๆ” (the existence of a power outside to whom man was obligated; and the feeling of piety man had towards that power) (Tambiah, 1990, p. 4) ศาสนาในความหมายนี้เน้นองค์ประกอบของความรู้สึกและความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ต่อมาศาสนาได้รับการพัฒนาให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นโดยหมายถึง “ชุมชนที่มีการบริหารจัดการ” (organized community) (Tambiah, 1990, p. 4) เช่นชุมชนผู้นับถือศาสนาคริสต์แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของศาสนาที่ครอบคลุมถึงศาสนสถาน มีวิธีการบริหารจัดการชุมชนทั้งในเชิงการปฏิบัติและความคิด เช่น คำสอน พิธีกรรม ความเชื่อ ความศรัทธา ศาสนาในศตวรรษที่ 17 ไม่ได้ให้ความสำคัญกับประสบการณ์หรือความสำคัญของมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่พิจารณาว่าศาสนาคือระบบความคิดและความเชื่อ ขณะที่ศตวรรษที่ 19 ให้ความสำคัญกับจริยธรรม คำสอน การตีความพระคัมภีร์ และประสบการณ์ความรู้สึกที่มีต่อศาสนา และในศตวรรษที่ 20 ศาสนาถือเป็นลัทธิความเชื่ออย่างหนึ่ง (isms) (Tambiah, 1990, p. 5) แสดงให้เห็นว่าศาสนาเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ใช่การแสดงออกส่วนตัวแต่เป็นพิธีกรรมที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เดียวกันของสมาชิกในสังคมจึงก่อให้เกิดสำนึกร่วมของกลุ่มคน (collective consciousness) (Durkheim, 1915, pp. 164-175) จากพลวัตความหมายของศาสนาที่เปลี่ยนแปลงแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการจากความรู้สึกศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาสู่การมองศาสนาเป็นระบบความเชื่อดำรงอยู่ในสังคมที่สอดคล้องกับนิยามของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ ที่ให้คำจำกัดความว่า “ศาสนา” เป็นระบบสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายแก่สิ่งรอบตัว มีพลังสร้างศรัทธาและความรู้สึก ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต อธิบายประสบการณ์ที่สอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกและเป็นที่ยอมรับกันว่าจริง (Geertz, 1966, pp. 16-23) ศาสนาในฐานะระบบสัญลักษณ์หมายความว่าศาสนาก็คือคำสอน พิธีกรรมที่สร้างขึ้นมาจากวัฒนธรรมเพื่อเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม

ความหมายของ “ศาสนา” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง “ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลัก คือแสดงกำเนิดและความสำเร็จของโลกเป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตม์ประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถืออันนั้น ๆ. (ส. ศาสน ว่า คำสอน, ข้อบังคับ; ป. ศาสน.)” ซึ่งเป็นนิยามที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงนับแต่ฉบับ พ.ศ. 2493 ถึงฉบับล่าสุด พ.ศ. 2554 ศาสนาในความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงเป็นระบบความเชื่อที่ไม่ได้ผูก

ติดกับศาสนาใดศาสนาหนึ่ง สัจธรรมเกี่ยวกับชีวิต มีพิธีกรรมและคำสอนที่กำหนดให้ผู้นับถือปฏิบัติ เป็นความหมายที่สอดคล้องกับแทมบายห์และเกียรซ์ และแตกต่างจากความหมายในภาษาละตินที่ให้ ความสำคัญกับความรูสึกและประสบการณ์ที่บุคคลมีต่อ “พลังอำนาจภายนอก” ขณะที่ “ศาสนา” ใน ความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความสำคัญกับคำอธิบายเกี่ยวกับบ่อเกิดและ ความสิ้นสุดของโลก และเน้นย้ำถึงพิธีกรรมคำสอนที่ผู้นับถือศาสนาต้องปฏิบัติตาม

นอกจากนี้แล้ว เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างที่แสดงอยู่ในวงศาคำศัพท์ของศาสนา จะ พบว่าเวลาที่กล่าวถึง “ศาสนา” โดยเฉพาะภายใต้มนทัศน์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” จึงไม่ได้ หมายถึงศาสนาใด ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ หากแต่เป็นการกล่าวที่สื่อถึงศาสนาพุทธโดยตรงและมีวงศ คำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ เช่น ลัทธิ คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม และการปฏิบัติ เช่น พิธี พิธีกรรม ศีลธรรม ศิล คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรม เช่น ธรรม บุญ บาป ตี ชั่ว เลว

ตารางที่ 3.5

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
ลัทธิ น.	ความเชื่อถือความรู้ และ ประเพณี ที่ ได้รับสืบทอดกันมา.	คติความเชื่อถือ หรือความคิดเห็น เช่น ลัทธิศาสนา ลัทธิการเมือง ลัทธิ ประเพณี. (ป. ลทธิ ว่า ความเห็น, ความ ได้).	คติความเชื่อถือ ความคิดเห็น และ หลักการ ที่มีผู้นิยมนับถือและปฏิบัติตาม สืบเนื่องกันมา เช่น ลัทธิสังคมนิยม ลัทธิ ชาตินิยม ลัทธิทุนนิยม. (ป. ลทธิ ว่า ความเห็น, ความได้).	

ความหมายของ “ลัทธิ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 แสดงให้ เห็นถึงสิ่งที่อาจารย์คายนส์เรียกว่า “สิ่งตกทอดผูกพันมาจากอดีต” ที่มีการปรับเปลี่ยนและหลอมรวม สิ่งต่างๆ ให้กลายเป็นพุทธศาสนจักรแห่งชาติที่ทำหน้าที่สนับสนุนอำนาจการเมืองของรัฐชาติ สมัยใหม่และสนับสนุนลัทธิชาตินิยมเชิงพุทธ (อ้างถึงในพัฒนา กิตติอาษา, 2550, น. 146-147) ซึ่ง ความหมายของ “ลัทธิ” ก็ได้ขยายมาสู่ลัทธิทางศาสนา ลัทธิการเมือง และลัทธิประเพณีใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 แต่ความหมายในฉบับ พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2554 ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้มีนิยามที่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมืองมากยิ่งขึ้น เนื่องจาก “ลัทธิ” หรือ

doctrine ในภาษาอังกฤษมีความหมายในเชิงลบมักสื่อไปในความหมายที่ตรงข้ามกับความมีเหตุผล (sensible) หรือสามารถปฏิบัติได้จริง (practical) (Williams, 1983, pp. 108-109)

ตารางที่ 3.6

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและการปฏิบัติในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
พิธี น.	งานที่จัดทำขึ้นตามลัทธิเพื่อความหลัง; แบบ, อย่าง, ธรรมเนียม. (ป.; ส.วิธี).	งานที่จัดทำขึ้นตามลัทธิเพื่อความหลัง; แบบ, อย่าง, ธรรมเนียม; การกำหนด เช่น ก็อยู่จนสิ้นชนมายุพิธี (ม. คำหลวง ทศพร) (ป.; ส.วิธี).	งานที่จัดขึ้นตามลัทธิหรือความเชื่อถือตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อความหลังหรือความเป็นสิริมงคล เป็นต้น เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ, พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา; แบบอย่าง, ธรรมเนียม, เช่น ทำให้ถูกพิธี; การกำหนด เช่น ก็อยู่จนสิ้นชนมายุพิธี (ม. คำหลวง ทศพร) (ป.; ส.วิธี).	งานที่จัดขึ้นตามลัทธิหรือความเชื่อถือตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อความหลังหรือความเป็นสิริมงคล เป็นต้น เช่น พิธีพระราชทานปริญญาบัตร พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา; แบบอย่าง, ธรรมเนียม, เช่น ทำให้ถูกพิธี; การกำหนด เช่น ก็อยู่จนสิ้นชนมายุพิธี (ม. คำหลวง ทศพร) (ป.; ส.วิธี).
พิธีกรรม น.	การบูชา.		การบูชา, แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา.	
ศีลธรรม น.	ความประพฤติที่ดีที่ชอบ.	ความประพฤติที่ดีที่ชอบ, ธรรมในระดับศีล, ศีลและธรรม.	ความประพฤติที่ดีที่ชอบ, ศีลและธรรม, ธรรมในระดับศีล.	

ตารางที่ 3.6 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและการปฏิบัติในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554	
ศีล น.	ข้อบัญญัติที่กำหนดทางปฏิบัติและการวาจาทงพระพุทธรศาสนา เช่น ศีลห้า ศีลแปด. (ส. ศีล ; ความประพฤติที่ดี).	ข้อบัญญัติที่กำหนดทางปฏิบัติและการวาจาทงพระพุทธรศาสนา เช่น ศีล 5 ศีล 8, พิธีกรรมบางอย่างทางศาสนา เช่น ศีลจุ่ม ศีลมหาสนิท (ส. ศีล ; ความประพฤติที่ดี; ป. ศีล).	ข้อบัญญัติทางพระพุทธรศาสนาที่กำหนดการปฏิบัติกายและวจา เช่น ศีล 5 ศีล 8, การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย เป็นธรรมข้อ 1 ในทศพิธราชธรรม ; พิธีกรรมบางอย่างทางศาสนา เช่น ศีลจุ่ม ศีลมหาสนิท (ส. ศีล ความประพฤติที่ดี; ป. ศีล).		

ตัวอย่างที่นำเสนอในคำ “พิธี” แสดงให้เห็นถึงการบรรจบกันระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์ (sacred) กับโลกของสาธารณ (profane) (Durkheim, 1915, p. 38) กล่าวคือเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพจัดขึ้นตาม “ลัทธิ” หรือศาสนา ขณะที่ “พิธีกรรม” และ “ศีลธรรม” เป็นกรนิยามความหมายที่ไม่ระบุถึงศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะเนื่องจากพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่หลายศาสนามีแตกต่างกันไปตามกำหนด (Durkheim, 1912, pp. 164-175; Tambiah, 1990, p. 5) อย่างไรก็ตาม นิยามของ “ศีล” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ได้เน้นความหมายที่ศาสนาพุทธเพียงอย่างเดียว หลังจากนั้นจึงได้เพิ่มตัวอย่างของศาสนาอื่น เช่น ศีลจุ่มและศีลมหาสนิทของศาสนาคริสต์ตั้งแต่ฉบับ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา ขณะที่ฉบับ พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2554 มีการยกตัวอย่างทศพิธราชธรรมหรือธรรมะของพระราชาแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ “กษัตริย์เป็นองค์ศาสนูปถัมภกแก่พุทธศาสนาและใช้คำสั่งสอนและพิธีกรรมในการสร้างความชอบธรรมสำหรับอำนาจการปกครองของตนเอง ส่วนพุทธศาสนาก็ต้องพึ่งพาอาศัยการปกป้องคุ้มครองหรือการทำนุบำรุงจากทรัพยากรและอำนาจรัฐหรือกษัตริย์” (Ishii, 1986 อ้างถึงในพัฒนา กิตติอาษา, 2550, น. 139)

ตารางที่ 3.7

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรมในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554	
ธรรม น.	คุณความดี, ความชอบ; คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา, การปฏิบัติตามคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา, มรรคผลนิพพาน, ความรู้ของจริง, เหตุ, บุญกุศล, ความถูกต้อง, ความประพฤติ, ข้อบังคับ, กฎหมาย; อารมณ์, สิ่งที่ใจคิด เช่น ธรรมารมณ์; ชาติ, ภพ, สิ่ง, สิ่งของ, สภาพที่ทรงไว้รักษาไว้เป็นพื้นเป็นราก เช่น กุศลธรรม, ความจริง เช่น ดวงตาคือปัญญาเห็นธรรม. (ป. ธรรม; ส. ธรรม)	คุณความดี เช่น เป็นคนมีธรรมะ เป็นคนมีศีลมีธรรม; คำสั่งสอนในศาสนา เช่น แสดงธรรม ฟังธรรม ธรรมะของพระพุทธเจ้า; หลักประเพณีปฏิบัติในศาสนา เช่น ปฏิบัติธรรม ประพฤติธรรม; ความจริง เช่น ได้ดวงตาเห็นธรรม; ความยุติธรรม, ความถูกต้อง, เช่น ความเป็นธรรมในสังคม; กฎ, กฎเกณฑ์, เช่น ธรรมะแห่งหมู่คณะ; กฎหมาย เช่น ธรรมะระหว่างประเทศ; สิ่งทั้งหลาย, สิ่งของ, เช่น เครื่องไทยธรรม. (ส. ธรรม; ป. ธรรม)			

ตารางที่ 3.7 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรมในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
บุญ น.	เครื่องชำระ สันดานความดี, กุศล, ความสุข. (ป. บุญ)	การกระทำดีตามหลักคำสอนในศาสนา; ความดี, คุณงามความดี. ว. ดี เช่น คนใจ บุญ, มีคุณงามความดี เช่น คนมีบุญ. (ป. บุญ; ส. บุญ).		ความสุข เช่น หน้าตา อัมบุญ; การกระทำดี ตามหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนา เช่น ไปทำบุญที่วัด; ความดี เช่น ปล่อยนกปล่อย ปลาเอาบุญ, คุณงาม ความดี เช่น เขา ทำบุญช่วยเหลือคน ตกทุกข์ได้ยาก, ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น เช่น คนใจบุญผลของ การทำความดีจาก ชาติปางก่อน เช่น เขา มีบุญจึงเกิดมา บน กองเงินกองทอง. (ป. บุญ; ส. บุญ).
บาป น.	ความชั่ว, ความ ร้าย ความชั่วร้าย. (ป. ปาป).	การกระทำผิดหลักคำสอนหรือข้อห้าม ในศาสนา; ความชั่ว, ความมัวหมอง. ว. ชั่ว, มัวหมอง, เช่น คนใจบาป. (ป., ส. ปาป).		การกระทำผิดหลักคำ สอนหรือข้อห้ามใน ศาสนา; ความชั่ว, ความ มัวหมอง. ว. ชั่ว, มัว หมอง, เช่น บาปมิตร = มิตรชั่ว. (ป., ส. ปาป).

ตารางที่ 3.7 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรมในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
ดี ว.	ลั ก ษ ณะ ข อ ง คุ ณ ส ม บั ตติ ที่ เหมาะสม ตรงข้าม กับความชั่ว; งาม, ชอบ, เรียบร้อย, ไม่ ชั่ว, ไม่ทราม, อาการที่กลับเป็น ปรกติ เช่น ดีกัน.	มีลักษณะที่เป็นไปในทางที่ต้องการ น่า ปรารถนา น่าพอใจ ใช้ในความหมายที่ตรง ข้ามกับลักษณะบางอย่างแล้วแต่กรณี คือ ตรงข้ามกับชั่ว เช่น คนดี ความดี, ตรงข้าม กับร้าย เช่น โชคดี เคราะห์ดี; สวย, งาม, เช่น หน้าตาดี, เรียบร้อย เช่น มรรยาทดี, เพราะ เช่น เสียงดี, จัด เช่น แดดดี, เก่ง เช่น ดีแต่พูด, ชอบ เช่น ดีแล้ว, อยู่ใน สภาพปรกติ เช่น สุขภาพดี คินดี.		มีลักษณะที่เป็นไป ในทางที่ต้องการ น่า ปรารถนา น่าพอใจ ใช้ในความหมายที่ ตรงข้ามกับลักษณะ บางอย่างแล้วแต่กรณี คือ ตรงข้ามกับชั่ว เช่น คนดี ความดี, ตรงข้ามกับร้าย เช่น โชคดี เคราะห์ดี; สวย งาม, เช่น หน้าตาดี, เรี ย บ ร ้อ ย เช่น มรรยาทดี, เพราะ เช่น เสียงดี, จัด เช่น แดดดี, เก่ง เช่น ดีแต่ พูด, ชอบ เช่น ดีแล้ว, อยู่ในสภาพปรกติ เช่น สุขภาพดี คินดี; ก. กระทำในทางที่ ต อ ง ก า ร น ่า ปรารถนา น่าพอใจ เช่น เขาดีกับฉัน มาก.
ชั่ว ว.	ไม่ดี, เลว, เสียม.	เลว, ทราม, ร้าย, ไม่ดีเพราะจงใจฝ่าฝืนศีลธรรมหรือจารีตประเพณี เป็นต้น เช่น คนชั่ว.		

ตารางที่ 3.7 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรมในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
เลว ว.	ทราม, ไม่ดี, ชั่ว, ต่ำ, สามัญ.	มีค่าต่ำกว่ามาตรฐาน; สามัญ, ต่ำ, ทราม.	มีค่าต่ำกว่ามาตรฐาน เช่น กระดาษเลวเขียนหมึกแล้วซึม; สามัญ เช่น ทหารเลว โพรเลว; ต่ำ, ทราม, เช่น มารยาทเลว.	

ความหมายของ “ธรรม” เป็นมโนทัศน์เกี่ยวกับความดีที่กล่าวถึงศาสนาพุทธโดยตรง เช่นเดียวกับคำว่า “บุญ” ในพจนานุกรมฉบับ พ.ศ. 2554 เลือกที่จะเน้นความสำคัญของศาสนาพุทธมายกตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยไม่มีกรกล่าวถึงศาสนาอื่นแต่อย่างใด ขณะที่ “บาป-ดี-ชั่ว-เลว” มีความหมายที่เป็นกลาง ไม่ได้เจาะจงหมายถึงศาสนาใดโดยเฉพาะ ทั้งนี้ ในทางพุทธศาสนา หลักคำสอนหรือศีลธรรมเกี่ยวกับบุญ-บาปมีบทบาทต่อการประพฤติปฏิบัติของคนในชีวิตประจำวัน (Keyes, 1976; 1983a; 1990 อ้างถึงในพัฒนา กิติอาษา, 2550, น. 143)

ความหมายของศาสนาข้างต้นเป็นการมองว่าศาสนาคือวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มีระบบความคิด คำอธิบายมารองรับพิธีกรรมทางศาสนา และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของผู้คน อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างแน่นแฟ้น และวงศ์คำศัพท์ของศาสนาก็แสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธในสังคมไทยมีบทบาทเพิ่มขึ้นดังเห็นได้จากการยกตัวอย่างและนิยามความหมายที่กล่าวถึงพุทธศาสนาโดยตรงแม้บริบททางสังคมจะพัฒนาและมีความทันสมัยมากขึ้นเนื่องจากไปด้วยกันไม่ได้กับเหตุผลและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตรงข้ามกับทฤษฎีของมาร์กซ์และเดอริโคม (พัฒนา กิติอาษา, 2550, น. 160) อย่างไรก็ตาม นอกจากการศึกษาศาสนาในมิติวัฒนธรรมแล้ว การทำความเข้าใจศาสนายังสามารถพิจารณาผ่านมิติทางสังคมและการเมือง ดังนี้

รุสโซ (Jean-Jaques Rousseau) อธิบายลักษณะของศาสนาไว้ในหนังสือ *สัญญาประชาคม/หลักแห่งสิทธิทางการเมือง (Du Contract Social)* ว่า ศาสนามี 3 ประเภท คือ “ศาสนาของปัจเจกบุคคล” เป็นศาสนาที่หมายถึงความสัมพันธ์ทางจิตใจที่มนุษย์มีต่อพระเจ้าโดยตรงที่แตกต่างไปตามแต่ละบุคคล ศาสนาประเภทนี้ไม่มีศาสนสถาน พิธีกรรมแต่อย่างใด ประเภทที่สองคือ “ศาสนาของพลเมือง” หรือศาสนาแห่งรัฐ ที่สร้างความเชื่อว่ามีพระเจ้าคุ้มครองประเทศ มีหลักคำสอน พิธีกรรมที่พลเมืองต้องปฏิบัติตาม การฝ่าฝืนหรือละเมิดถือเป็นความผิดและมีโทษทัณฑ์ อย่างไรก็ตาม ประเภทที่สามคือ “ศาสนาของพระ” ที่มีความข้องเกี่ยวกับการเมืองหรือรัฐ เช่น ศาสนาคริสต์ในโรม เป็นการให้

อำนาจสถาบันศาสนาเปรียบเหมือนสถาบันทางการเมืองที่มีระบบและอำนาจทางกฎหมาย เมื่อศาสนาของพระเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมือง จะทำให้รัฐออกกฎหมาย 2 ประเภทขัดกันและทำให้ประชาชนขัดแย้งในตัวเอง (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2559, น. 13)

แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามจะระบุไว้ในหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม มาตรา 13 ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใด ๆ” ซึ่งเปิดให้ราษฎรสามารถเลือกนับถือและมีศาสนาได้ตามความประสงค์ หากแต่เมื่อพิจารณาถึงมาตรา 4 ที่ระบุว่า “พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก” ย่อมแสดงให้เห็นถึงการเน้นความสำคัญของศาสนาพุทธกับสถาบันพระมหากษัตริย์อันถือเป็นอุดมการณ์ที่สอดประสานสำหรับการสร้างสำนึกของความเป็นชาติไทยที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 จนกระทั่งปัจจุบันในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

ขณะที่รัฐธรรมนูญรับรองเสรีภาพทางศาสนา แต่บัญญัติกฎหมายสงฆ์เป็นการให้อำนาจรัฐแทรกแซงเสรีภาพทางศาสนาทั้งในเชิงระบบสงฆ์ที่ต้องสร้างกลไกการบริหารและการตรวจสอบเสมือนหน่วยงานหนึ่ง อีกทั้งยังก่อให้เกิดภาวะย่อนแอในหมู่ประชาชน เช่น การเรียกร้องสิทธิในการบวชภิกษุณี (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2559, น. 13-14)

แม้จะมีความขัดแย้งในแง่ของศาสนาในข้อกำหนดของรัฐ แต่เมื่อพิจารณาถึงศาสนาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแล้ว ศาสนาได้ทำหน้าที่ในการให้คำอธิบายและระบบคุณค่าของแบบแผนพฤติกรรมของผู้นับถือศาสนา นอกจากนี้แล้วในบริบทของพุทธศาสนา ตัวอย่างและค่านิยมที่นำเสนอผ่านคำศัพท์เกี่ยวกับศาสนาแสดงให้เห็นถึงบทบาทของศาสนาในการเชื่อมโยงระหว่างความคิดและการกระทำของปัจเจก ขณะเดียวกันศาสนาก็ช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมแก่สถาบันกษัตริย์

3.5 สรุป

ความหมายของ “ชาติ” จากทบทวนแนวคิดเรื่องชาติแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างสำนึกร่วมโดยมีการเน้นย้ำว่าทฤษฎีหรือองค์ประกอบที่แตกต่างไปตามแต่ละยุคสมัย ความหมายของ “ชาติ” ที่นำเสนอผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานก็แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงนิยามของ “ชาติ” ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางบริบทสังคม โดยการศึกษาานิยามของ “ชาติ” สามารถทำความเข้าใจผ่านนิยามคำศัพท์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

การศึกษาความเป็น “ไทย” กับความเป็นอื่น และชุดคำศัพท์เกี่ยวกับวัฒนธรรม ภาษา และศาสนาที่ประกอบสร้างขึ้นมาจากบริบททางสังคมเพื่อรองรับอุดมการณ์ “ชาติ-ศาสนา-กษัตริย์”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 นิยาม “ชาติ” ในลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่ม primordialism หมายถึงผู้คนที่มาจากสายกำเนิดเดียวกันเพื่อสร้างสำนึกความเป็นชาติผ่านการเน้นย้ำเชื้อชาติร่วมกันหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่ก่อให้เกิดการผลกระทบบและเป็นการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ต่อมาเพื่อรับมือกับเหตุการณ์ความผันผวนทางการเมืองในประเทศ การคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ ระบอบเผด็จการทหาร อุดมการณ์สังคมนิยมของกลุ่มนักศึกษา และลัทธิคลั่งชาติของผู้นำประเทศ การเพิ่มนิยามความหมายของชาติที่หมายถึงรัฐที่เกิดจากการสร้างกลไกของรัฐอันเป็นบ่อเกิดของสำนึกความเป็นชาติผ่านภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ประเพณีและอื่นๆ ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 และฉบับ พ.ศ. 2542 แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบในเรื่องวัฒนธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการกำหนดพฤติกรรม การที่จะเชื่อมโยงบุคคลที่กระจายอยู่ทั่วแผ่นดินให้เกิดสำนึกในความเป็นชาติเดียวกันได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างแบบแผน และมาตรฐานอันสอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่ม modernism ที่มองว่า “ชาติ” เป็นผลจากประดิษฐ์กรรมหรือการ “จินตกรรมชาติ” ของคนในสังคมสมัยใหม่ไม่ได้มีความเชื่อมโยงกับอดีต เมื่อเปรียบเทียบนิยาม “ชาติ” ของฉบับ พ.ศ. 2493 กับ ฉบับ พ.ศ. 2525 จะพบว่าฉบับแรกให้ความสำคัญกับเชื้อชาติมีนัยว่าชีวิตของบุคคลขึ้นอยู่กับสายตระกูล ขณะที่ฉบับที่สองแสดงให้เห็นถึงพลวัตในความหมายที่ว่าความเป็นชาติเปลี่ยนแปลงได้หากบุคคลพร้อมที่จะปฏิบัติตามเงื่อนไขทางความคิดและพฤติกรรมให้สอดคล้องกับกรอบที่กำหนดไว้ ท้ายที่สุดพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ทำหน้าที่เป็นภาพสะท้อนของประวัติศาสตร์เรื่องราว และสำนึกความเป็นชาติภายใต้กรอบ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านคำศัพท์และตัวอย่าง โดยมีจุดเน้นอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ดังจะอธิบายเพิ่มเติมในบทถัดไป

นอกจากการนิยามความหมาย “ชาติ” ที่แสดงให้เห็นถึงพลวัตทั้งในแง่ของความหมายและบริบททางสังคม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ช่วยเน้นย้ำภาพความเป็นไทยให้เด่นชัดด้วยการนำเสนอความเป็นอื่นผ่านคำศัพท์เกี่ยวกับชนชาติอื่นในพจนานุกรม การนำเสนอคำนิยามด้วยการให้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ที่ช่วยในการระบุให้เห็นความแตกต่างของพื้นที่และบริบทที่แวดล้อม ซึ่งรวมถึงภาษาพูดและภาษาเขียนที่แตกต่างไปจากไทย นอกจากนี้แล้ว คำศัพท์ที่เพิ่มเข้ามาในพจนานุกรมฉบับ พ.ศ. 2525 คือ “ชาตินิยม” “ชาติพันธุ์” และ “สัญชาติ” ยิ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะหรือองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการ “จินตกรรมชาติ” (Anderson, 1991) ที่จำเป็นต้องมีสื่อที่ช่วยในการสร้างสำนึก ความรู้สึก และประสบการณ์ร่วม

วาทกรรมเกี่ยวกับราษฎรและพลเมืองได้ถูกนำเสนอผ่านคำศัพท์และความหมายใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ขณะที่วัฒนธรรมถูกนำเสนอและให้ความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุประสงค์และความต้องการของสังคมในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 แสดงให้เห็นความคิดของ ราชบัณฑิตยสถานในการสร้างและสถาปนาอุดมการณ์ทางภาษาผ่านภาษามาตรฐานเพื่อสะท้อน เอกลักษณ์ของชาติ (Irvine and Gal, 2000; Woodlard, 1998) ขณะที่ศาสนาก็เป็นองค์ประกอบที่ หล่อหลอมและเชื่อมโยงโลกทัศน์กับแบบแผนการปฏิบัติตนของคนไทยอันช่วยในการเสริมสร้าง มโนทัศน์ความเป็นชาติ

บทที่ 4

พลวัตความหมายของ “กษัตริย์” ที่สะท้อนผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นวัฒนธรรมการปกครองที่มีความสำคัญและ “ผูกพันอย่างแนบแน่น” สะท้อนถึงแนวคิด ความเชื่อ และความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่สร้างความเป็นหนึ่งเดียวและความผูกพันแก่สังคมไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2554, น. 6) ด้วยเหตุนี้แล้ว การทำความเข้าใจสังคมไทยจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไม่ศึกษาสถาบันกษัตริย์ บทนี้จะศึกษาความหมายของ “กษัตริย์” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ฉบับ พ.ศ. 2525 ฉบับ พ.ศ. 2542 และ ฉบับ พ.ศ. 2554 เพื่อแสดงถึงพลวัตทางความหมายและลักษณะของ “กษัตริย์” ในสังคมไทย โดยจะเริ่มต้นจากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ในสังคมไทย แล้วจึงวิเคราะห์คำศัพท์ในพจนานุกรมแต่ละฉบับควบคู่กับบริบททางสังคม

ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการปกครองของไทยที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจทั้งในด้านการบริหารตุลาการและนิติบัญญัติ แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยพัฒนาและผสมผสานจากแนวคิดต่างๆ 3 ประการ คือ

แนวคิดแรกเชื่อว่ากษัตริย์คือ “ปัตตุราชา” เป็นลักษณะการปกครองของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงสุโขทัยแบบพ่อปกครองลูก พระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือนบิดาของประชาชน เป็นผู้นำในยามศึกและพร้อมที่จะทรงเป็นผู้พิพากษาคดี ให้คำปรึกษาและตัดสินแก้ไขปัญหาของประชาชน (อคิน รพีพัฒน์, 2527, น. 57)

แนวคิดที่สองอธิบายความเชื่อว่ากษัตริย์เป็น “เทวราชา” และ “สมมุติเทพ” มีที่มาจากระบบความเชื่อของอินเดีย โดยสยามรับความเชื่อนี้มาจากราชอาณาจักรเขมรซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อที่ว่ากษัตริย์เป็น “เทวราชา” หรือ “สมมุติเทพ” มีความสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาเห็นได้จากพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งล้วนประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ได้กลายเป็นพระเจ้า เช่น การร่ายมนต์อันเชิญพระศิวะผู้เป็นเจ้าให้เข้ามาสิงสถิตย์ในองค์พระมหากษัตริย์ การถวายพระสังวาลย์ธรรมาและพระแสงราชวุธที่เป็นเครื่องหมายของพระศิวะและพระวิษณุ การถวายพระบรมนามาภิไธย “ทิพยเทพาวตาร” หมายถึงการอวตารของพระเป็นเจ้าบนสรวงสวรรค์ หรือการใช้โกศทรงพระบรมศพซึ่งแต่เดิมเป็นครอบสำหรับเครื่องหมายพระศิวะ แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเป็นเจ้าอวตารลงมาบนโลกมนุษย์ (อคิน รพีพัฒน์, 2527, น. 58) การเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือองค์อวตารของพระผู้เป็นเจ้าส่งผลให้พระมหากษัตริย์อยู่ในสถานะที่ได้รับการยกย่องเทิดทูนสูงสุดที่แม้แต่ราชกราก็ไม่สามารถเงยหน้าขึ้นมามองพระมหากษัตริย์ได้ “ลัทธิพราหมณ์ทำให้สถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันที่ปลั่งรัศมีอันงดงามมหัศจรรย์ เป็นสถาบันที่ตั้งอยู่ในชั้น

จักรวาล ซึ่งคำจูนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั่วทุกสารทิศ” (อคิน รพีพัฒน์, 2527, น. 58-59)

แนวคิดที่สามรับมาจากพระพุทธศาสนาโดยเชื่อว่ากษัตริย์เป็น “พุทธราชา” คือเป็นเทพที่มีบทบาทในการค้าจูนศาสนา (ณรงค์กรณ รอดทรัพย์; ภูศิษฐ์ แสงวงกิจ และ นิพัทธพงศ์ พุมมา, 2557, น. 36) หรือ “ธรรมราชา” เป็นความเชื่อที่ว่า “พระมหากษัตริย์ที่ดีเลิศ คือพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมหรือธรรมราชา” พระมหากษัตริย์ทรงได้รับเลือกจากราษฎรและทรงประกอบด้วยทศพิธราชธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับคติเรื่องจักรวาล อันเป็นคติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นในจักรวาล และปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก (ที่มณีกายจักกวัตตสูตร) ที่กรมหมื่นพิทยลาภฯ ทรงแปลและย่อเนื้อความลงในไตรภูมิภคา (อคิน รพีพัฒน์, 2527, น. 59-61) บทบาทของพระมหากษัตริย์แบบ “ธรรมราชา” มีความสำคัญในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2328 ในรัชกาลที่ 1 พระราชบัญญัตินี้ได้เปลี่ยนให้ข้าราชการเคารพบูชาพระพุทธรูปแทนการบูชาพระบรมรูปพระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ รัชกาลที่ 2 ทรงสั่งห้ามยิงลูกปืนนัดคนทีเงยหน้าขึ้นมองพระมหากษัตริย์เมื่อเสด็จพระราชดำเนินผ่าน รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้ประชาชนออกมาเข้าเฝ้าและถวายความเคารพเมื่อเสด็จออกนอกพระราชฐาน และพระราชกรณียกิจอื่นๆ เกี่ยวกับศาสนาของพระมหากษัตริย์ (อคิน รพีพัฒน์, 2527, น. 65-66)

แนวคิดเกี่ยวกับ “กษัตริย์” ข้างต้นช่วยให้เห็นถึงคำสำคัญเกี่ยวกับ “กษัตริย์” ที่สามารถศึกษาได้จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของคำศัพท์ นิยามความหมาย และความคิดเกี่ยวกับ “กษัตริย์” ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ดังนี้ คำเรียกพระนามที่แสดงถึงพลวัตสถานะของ “กษัตริย์” ในสังคมไทย หลักธรรมและคำศัพท์เกี่ยวกับพระราชอำนาจทางการเมืองการปกครองของกษัตริย์ที่สะท้อนบทบาทของกษัตริย์ และคำศัพท์เกี่ยวกับโครงการพระราชดำริในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ที่แสดงถึงคติเกี่ยวกับกษัตริย์อันนำมาสู่แนวคิดการรื้อฟื้นกษัตริย์ชาตินิยม

4.1 สถานะของ "กษัตริย์" ในสังคมไทยที่สะท้อนผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

คำเรียกพระนามพระมหากษัตริย์ในพจนานุกรมแสดงให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์และสถานะของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยในแต่ละยุคสมัย ดังนี้

ตารางที่ 4.1

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์เอ่ยพระนามกษัตริย์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
กษัตริย์ น.	พ ร ะ เ จ้ า แ ผ่ น ดิ น เจ้านาย, เช่น ฉกษัตริย์. (ส. กษัตริย์: ผู้ ป้องกันภัย, ชาตินักรบ).	พระเจ้าแผ่นดิน, ใช้เต็มว่า พระมหา กษัตริย์, คนในวรรณะที่ 2 แห่งสังคมฮินดู ซึ่งมีอยู่ 4 วรรณะ ได้แก่ วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศย์ และวรรณะ ศูทร. (ส. กษัตริย์ = ผู้ป้องกันภัย, ชาติ นักรบ; ป.ขตติย).		พระเจ้าแผ่นดิน, คนในวรรณะที่ 2 แห่งสังคมฮินดู ซึ่ง มีอยู่ 4 วรรณะ ได้แก่ วรรณะ พราหมณ์ วรรณะ กษัตริย์ วรรณะ แพศย์ และวรรณะ ศูทร. (ส. กษัตริย์ = ผู้ป้องกันภัย, ชาตินักรบ; ป.ขต ติย).
พ ร ะ เ จ้ า อยู่หัว น.	เป็นคำเรียก พ ร ะ เ จ้ า แผ่นดิน.	คำเรียกพระเจ้าแผ่นดิน.		คำเรียกพระมหา กษัตริย์.
พระพุทธเจ้า อยู่หัว น.	เป็นคำเรียก พ ร ะ ม ห า กษัตริย์ด้วย ความนับถือ.	คำเรียกพระมหา กษัตริย์ด้วยความ นับถือ.	คำเรียกพระเจ้า แผ่นดินด้วยความ นับถือ.	คำเรียกพระมหา กษัตริย์.
เจ้าชีวิต น.	พระเจ้าแผ่นดิน.			

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์เอ่ยพระนามกษัตริย์ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
เจ้า น.	เชื้อสายของ กษัตริย์ ธรรมเนียมไทยกลาง นิยมนับเพียง ชั้นหม่อมเจ้า, บางแห่ง หมายถึงพระ แผ่นดินก็มี เช่น เจ้าปักกิ่ง, เจ้า วิชาศ; ผู้เป็น ใหญ่, ผู้เป็น หัวหน้า, เช่น เจ้าเมือง, เจ้ากรม.	ผู้เป็นใหญ่, ผู้เป็นหัวหน้า, เช่น เจ้าเมือง เจ้ากรม; เชื้อสายของกษัตริย์ นับตั้งแต่ หม่อมเจ้าขึ้นไป, บางแห่งหมายถึงพระ แผ่นดินก็มี เช่น เจ้ากรุงจีน		ผู้เป็นใหญ่, ผู้เป็น หัวหน้า, เช่น เจ้า นคร; เชื้อสายของ พระมหา กษัตริย์ นับตั้งแต่หม่อม เจ้าขึ้นไป และผู้ ได้รับสถาปนา อีสริยยศขึ้นเป็น เจ้า, บางแห่ง หมายถึงกษัตริย์ก็ มี เช่น เจ้ากรุงจีน
ในหลวง น.	-	(ปาก) สรรพนาม บุรุษที่ 3 หมายถึง พระมหากษัตริย์.	(ปาก) พระมหากษัตริย์	(ราชา, ปาก) พระมหากษัตริย์
เจ้าพ่อหลวง น.	-	-	-	คำที่ชาวไทยภูเขา ใช้เรียกพระมหากษัตริย์.
เจ้าแม่หลวง น.	-	-	-	คำไทยที่ชาวไทย ภูเขาใช้เรียก สมเด็จพระบรม ราชนินาถ.

คำว่า “กษัตริย์” มีรากศัพท์จากภาษาสันสกฤต หมายถึง ผู้ป้องกันภัยหรือนักรบ เมื่อพิจารณาถึงภาพของกษัตริย์ผ่านตำนานจะพบตำนานหรือเรื่องเล่าที่กล่าวถึงกษัตริย์ในฐานะนักรบ ที่ทำการรบในสงครามเพื่อปกป้องหรือรักษาเอกราชไว้ได้เพื่อความสันติสุขและความเจริญรุ่งเรืองอันเป็นฐานของการนำเสนอภาพประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม (ธงชัย วินิจจะกุล, 2554) การรับรู้เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ดังกล่าวเป็นมโนทัศน์ที่ช่วยในการหล่อเลี้ยงความศรัทธาของชาวไทยที่มีต่อกษัตริย์ผ่าน เช่น การกอบกู้เอกราชของพระเจ้าตากสินมหาราช การกอบกู้เอกราชของกรุงศรีอยุธยาโดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ขณะที่ “เจ้าชีวิต” แสดงให้เห็นถึงสถานะอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจเหนือราษฎรทุกชีวิต ด้วยเหตุนี้ เพื่อตอบรับกับอัตลักษณ์ของชาติไทย ภาพของกษัตริย์ในการเป็นนักรบที่กอบกู้เอกราชของประเทศในประวัติศาสตร์จึงนำมาซึ่งเอกราชและอำนาจอธิปไตย ทำให้ราษฎรมีแผ่นดินอาศัยและมีความภาคภูมิใจต่อประเทศ

สำหรับคำ “พระเจ้าอยู่หัว” “พระเจ้าแผ่นดิน” และ “เจ้าชีวิต” พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี (2554, น. 9) อธิบายไว้ว่านับแต่สมัยสุโขทัยแม้จะมีการเปลี่ยนแผ่นดิน แต่แนวคิดการปกครองแบบกษัตริย์ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้ในระบอบประชาธิปไตยพระมหากษัตริย์ก็ทรงใช้พระราชอำนาจผ่านอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ นอกจากการปกครองผ่านกระบวนการในระบอบประชาธิปไตยแล้ว พระมหากษัตริย์ยังทรงปกครองดูแลประชาชนผ่านการพระราชทานพระบรมราโชวาทเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของประชาชน (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2554, น. 9) อีกทั้งยังทรงงานช่วยเหลือและปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างแก่ปวงชนที่ถือเป็นกลไกหนึ่งในการสถาปนาพระราชอำนาจนำ (royal hegemony) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ (ชนิตา ชิตบัณฑิตย์, 2547) ความคิดและความรู้สึกต่อสถาบันพระมหากษัตริย์สามารถศึกษาผ่านคำสำหรับเอ่ยพระนามของพระมหากษัตริย์ ดังนี้

พระเจ้าแผ่นดิน ตามรูปศัพท์หมายถึง**ผู้ปกครองที่เป็นเจ้าของแผ่นดิน** คือผู้นำที่มีสิทธิ์ขาดในกิจการของแผ่นดินและสามารถพระราชทานที่ดินให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งได้ แต่ในสังคมไทยพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินผู้ทรงบำรุงรักษาแผ่นดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้ประชาชนสามารถใช้ที่ดินในพระราชอาณาเขตของพระองค์ให้เกิดประโยชน์ เช่น ทำการเพาะปลูกให้ได้ผล ตลอดจนเอาพระราชหฤทัยใส่ในการบำรุงแผ่นดินให้มีความอุดมสมบูรณ์อยู่เป็นนิจ ดังที่ปรากฏเป็นโครงการพระราชดำริต่างๆ ในปัจจุบันนี้ และเป็นที่ประจักษ์ในสากลว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยทรงงานหนักที่สุดในโลก และทรงรักประชาชนของพระองค์อย่างแท้จริง

พระเจ้าอยู่หัว เป็นคำเรียกพระเจ้าแผ่นดินที่แสดงความเคารพเทิดทูนอย่างสูงสุด และเป็นยอดของมงคลทั้งปวง พระเจ้าอยู่หัวหรือพระพุทธเจ้าอยู่หัวหมายถึงการยอมรับพระราชสถานะของพระเจ้าแผ่นดินว่าทรงเป็นองค์พระพุทธรูปเจ้า ดังนั้นจึงทรงเป็นที่รวมของความเป็นมงคล สิ่งของต่างๆ ที่พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ พิธีกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นโดยพระบรมราชโองการ และการได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท หรือได้เห็นพระเจ้าอยู่หัว จึงล้วนแต่เป็นมงคลทั้งสิ้น

เจ้าชีวิต เป็นคำเรียกพระเจ้าแผ่นดินที่แสดงพระราชอำนาจเหนือชีวิตคนทั้งปวงที่อยู่ในพระราชอาณาเขต คำคำนี้อาจหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงสิทธิ์ในการปกป้องคุ้มครองชีวิตประชาชนให้พ้นภัยวิบัติทั้งปวง หรือลงทัณฑ์ผู้กระทำความผิดต่อพระราชกำหนดกฎหมาย ตลอดจนทรงชุบชีวิตข้าแผ่นดินให้มีความสุขสว่างความทุกข์ทั้งสิ้นสุดแต่พระเมตตาพระกรุณาธิคุณอันเป็นล้นพ้นของพระองค์ แต่ในสังคมไทยปัจจุบัน คำว่า เจ้าชีวิต หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินผู้พระราชทานกำเนิดแนวคิดโครงการต่างๆแก่ประชาชน โดยมีได้ทรงใช้พระราชอำนาจล่วงไปเกินขอบเขตแห่งราชนิติธรรม แต่ทรงทรงดำรงธรรมะเป็นองค์ประกอบในการตัดสินวินิจฉัยเรื่องทั้งหลายทั้งปวงด้วย (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2554, น. 9-10)

คำเอ่ยพระนามข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการยกย่องและเทิดทูนพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นทั้ง “เทวราชา” และ “ธรรมราชา” หรือ พระราชาผู้ทรงคุณธรรมในการดำเนินพระราชกรณียกิจต่างๆ เป็นเจ้าของประเทศและชีวิตของประชาชน ดังปรากฏคำว่า “ข้าแผ่นดิน” ที่หมายถึงพลเมือง การกล่าวว่าคุณคือเป็นพลเมืองของประเทศไทยจึงสามารถตีความได้ว่าบุคคลนั้นเป็น “ข้าแผ่นดิน” โดยปริยาย

นอกจากนี้แล้ว คำว่า “ในหลวง” หมายถึง “(ปาก) น. พระมหากษัตริย์” ซึ่งเป็นคำเอ่ยพระนามที่แสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดและมีการใช้เอ่ยพระนามอย่างแพร่หลายในสังคมในปัจจุบัน ซึ่งก่อนหน้านั้น ราษฎรไม่สามารถเรียกพระเจ้าอยู่หัว ว่า “ในหลวง” เพราะเป็นคำที่ข้าราชการใกล้ชิดเท่านั้นที่สามารถใช้เรียกได้ ในทัศนะของกลุ่มนักคิดที่เชิดชูสถาบันในบริบท “กษัตริย์นิยม” ในยุค “ราชาชาตินิยม” (ธงชัย วินิจจะกุล, 2544, น. 56-65) การแสดงความรักต่อสถาบันกษัตริย์ผ่านพระนามเคยมีมาในสมัยรัชกาลที่ 5 คือการถวายพระราชสมัญญานามว่า “สมเด็จพระปิยมหาราช” หมายถึง “พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นที่รักยิ่งของมหาชน” (ธงทอง จันทรางศุ, 2554, น. 218)

คำศัพท์และนิยามความหมายของของคำศัพท์เกี่ยวกับศาสนาและพระมหากษัตริย์แสดงให้เห็นถึงการสวดประสานและช่วยในการเติมเต็มสร้างความหมายให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

กล่าวคือศาสนามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างบทบาทและคุณลักษณะของสถาบันกษัตริย์ ขณะที่สถาบันกษัตริย์ก็ช่วยเน้นย้ำความสำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งทั้งหมดนี้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างและหลอมรวมประชากรให้เป็นหนึ่งเดียว

พจนานุกรมฉบับก่อนหน้านี้นำเสนอคำศัพท์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์เพียงแค่ว่า คำศัพท์ที่แสดงถึงสถานะอันสูงส่ง การเทิดทูนและยกย่อง มีระยะห่างระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชน เช่น “กษัตริย์” “พระเจ้าแผ่นดิน” “พระเจ้าแผ่นดิน” และ “เจ้าแผ่นดิน” อย่างไรก็ตาม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 มีการเพิ่มคำศัพท์สำหรับเอ่ยพระนามพระมหากษัตริย์ ซึ่งแสดงถึงอีกหนึ่งสถานะของพระมหากษัตริย์ คือ “เจ้าพ่อหลวง” และ “เจ้าแม่หลวง”

ถือเป็นครั้งแรกที่พจนานุกรมเพิ่มคำศัพท์สำหรับเอ่ยพระนามสถาบันพระมหากษัตริย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ในแง่หนึ่งพจนานุกรมทำหน้าที่ในการเก็บคำศัพท์ที่มีการใช้งานในสังคม ขณะเดียวกันเมื่อศึกษาถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาวไทยภูเขาแล้วจะพบว่าโครงการหลวงเป็นโครงการหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างพระราชอำนาจนำของรัชกาลที่ 9 ได้เป็นอย่างมาก ทั้งในแง่ของการเป็นกษัตริย์นักพัฒนาที่ช่วยให้ชีวิตของชาวไทยภูเขาเขามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และในแง่ของการเป็นกษัตริย์ที่ทรงพระราชกรณียกิจมุ่งมั่นแม่จะอยู่ในพื้นที่ห่างไกลเพียงใด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ก็ทรงมุ่งมั่นในการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อช่วยเหลือประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า การปรากฏของคำศัพท์ข้างต้นจึงเป็นเหมือนภาพสะท้อนที่ช่วยให้เห็นถึงความเสียสละของสถาบันกษัตริย์เพื่อปวงชนชาวไทย ซึ่งในภาษาเหนือก็มีปรากฏคำว่า “พ่อหลวง” หมายถึงผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้ชาย และ “แม่หลวง” หมายถึงผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้หญิง ส่วนคำว่า “เจ้า” มีหลายความหมาย คือ ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า; เชื้อสายของพระมหากษัตริย์นับตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป และผู้ได้รับสถาปนาอิสริยยศขึ้นเป็นเจ้า, บางแห่งหมายถึงกษัตริย์ก็มี; ผู้เป็นเจ้าของ; ผู้ชำนาญ; มักใช้เติมท้ายคำเรียกผู้ที่นับถือ; และ เทพารักษ์ โดยมีลูกคำของ “เจ้า” คือ เจ้ากรรม เจ้ากรรม เจ้าขุน มุลนาย เจ้าคุณ เจ้าจอม เจ้าสำนัก เจ้าหน้าที เจ้าแม่ เป็นต้น คำว่า “เจ้าพ่อหลวง” และ “เจ้าแม่หลวง” จึงแสดงให้เห็นถึงการนำคำมาประสมเพื่อสร้างคำใหม่ ซึ่งปัจจุบันไม่ได้เป็นคำที่ใช้เฉพาะชาวไทยภูเขา แต่เป็นคำที่มีการใช้อยู่ทั่วไปและตัดคำจนเหลือเพียง “พ่อหลวง” และ “แม่หลวง”

คำเรียกพระนามพระมหากษัตริย์แสดงให้เห็นถึงพลวัตสถานะของพระมหากษัตริย์จากเดิมที่ทรงมีสถานะสูงส่งเป็นนักรบปกป้องความอันตรายแก่แผ่นดิน เป็นเจ้าชีวิตเหนือราษฎรที่ตรงกับแนวคิด “เทวราชา” มาสู่กษัตริย์ในสถานะที่ใกล้ชิดกับประชาชนที่ทรงเป็นทั้ง “เทวราชา” ในฐานะที่ทรงเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และ “ธรรมราชา” ในฐานะที่ทรงพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อประชาชน ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนมากขึ้นจากคำศัพท์เกี่ยวกับบทบาทของ “กษัตริย์” ในทางศาสนาและโครงการของรัชกาลที่ 9 ที่เพิ่มเข้ามาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554

4.2 พลวัตบทบาทของ "กษัตริย์" ในสังคมไทย

พระธรรมศาสตร์ (กฎหมายพระมนู) กำหนดหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ คือ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนา คຸ້ມครองไฟร่ฟ้าประหารราชฎร์และให้ความยุติธรรม (อคิน รพีพัฒน์, 2527, น. 69) พระมหากษัตริย์จึงมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยอย่างน้อย 2 มิติ คือ ศาสนาและหน้าที่ต่อประชาชน ซึ่งทั้งสองมิติมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์รับมาจากศาสนาพราหมณ์ มีการปรับและผสมผสานเข้ากับศาสนาพุทธ มีลัทธิธรรมเกี่ยวกับกษัตริย์ที่ส่งผลต่อพระราชกิจวัตรและพระราชกรณียกิจ ขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อการปฏิบัติ ความเชื่อและความนึกคิดของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

บทบาทของกษัตริย์ที่มีต่อศาสนาประการแรกคืออุปถัมภ์ศาสนาตามหลัก “ราชธรรม” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้คำนิยามไว้ ดังนี้

ตารางที่ 4.2

เปรียบเทียบความหมาย “ราชธรรม” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
ราชธรรม น.	กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ. (ส.)	กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรกระทำ. (ส.)	จริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินพึงประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, มี 10 ประการ เรียกว่า ทศพิธราชธรรม ได้แก่ 1.ทาน-การให้ 2.ศีล-ความประพฤติดีงาม 3.ปริจจาคะ-การบริจาค, ความเสียสละ 4.อาชชวะ-ความซื่อตรง 5.มัทวะ-ความอ่อนโยน 6.ตปะ-ความเพียรเครื่องเผาผลาญกิเลสค้นหา 7.อักโกธะ-ความไม่โกรธ 8.อวิหิงสา-ความไม่เบียดเบียน 9.ขันติ-ความอดทน 10.อวิโรธนะ-ความไม่คลาดธรรมดา. (ส.)	

ความหมายของ “ราชธรรม” มีความชัดเจนถึงกิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินพึงปฏิบัติในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ฐานะของพระมหากษัตริย์ในตำแหน่งสูงสุดของประเทศ “เป็นฐานะสำหรับบุคคลที่สร้างสมบุญไว้มามากแต่อดีตอย่างมากมาที่สุด” ดังนั้น

พระมหากษัตริย์จึงต้องมีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติที่ส่งผลต่อความสุขและความทุกข์ของบ้านเมือง (อकिन รพีพัฒน์, 2527, น. 67-68) ด้วยเหตุนี้แล้ว “ทศพิธราชธรรม” จึงเป็น “ราชธรรม” ที่กำหนดไว้สำหรับกษัตริย์ที่ส่งผลต่อความคิดของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และปูทางให้เข้าใจถึงที่มาและความสำคัญของคำศัพท์เกี่ยวกับโครงการของรัชกาลที่ 9 ที่เพิ่มเข้ามาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ดังจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

นอกจากนี้แล้ว ยังมีคำศัพท์ที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในทางศาสนา ดังนี้ “ศาสนูปถัมภก” หมายถึง “ผู้ทะนุบำรุงศาสนา, ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์. (ส. ศาสนูปต-ถมภก).” แสดงให้เห็นถึงบทบาทของกษัตริย์ที่ทรงมีในการส่งเสริมศาสนา สำหรับคำศัพท์เกี่ยวกับพิธีการ เช่น “แรกนาขวัญ” หมายถึง “ชื่อพิธีเริ่มไถนา, ถ้าทำเป็นทางการ เรียกว่า พระราชพิธีจรดพระนังคัล.” แสดงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะสื่อกลางระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ดำเนินการผ่านพิธีกรรมทางศาสนาเนื่องจากศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญสำหรับการสถาปนาความชอบธรรมแก่สถาบันกษัตริย์ผ่านความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ (พัฒนา กิตติอาษา, 2550, น. 13)

นอกจากหน้าที่ทางศาสนาแล้ว กษัตริย์ยังมีหน้าที่ต่อประชาชนตามที่กำหนดไว้ในพระธรรมศาสตร์ที่สามารถศึกษาผ่านคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระมหากษัตริย์กับการเมืองการปกครองในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ดังนี้

ตารางที่ 4.3

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์กับการเมืองการปกครองในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
ราชาธิปไตย น.	-	-	ระบอบการปกครองแบบหนึ่งที่มีพระราชาเป็นใหญ่. (ป.ราช + อธิปไตย). (อ. monarchy).	
พระราชบัญญัติ (กฎ) น.	-	บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภา.		รูปแบบของกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยคำแนะนำและยินยอมของฝ่ายนิติบัญญัติ.

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์กับการเมืองการปกครองในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
พระราชกำหนด (กฎ) น.	-	บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยอาศัยอำนาจบริหาร ให้ใช้บังคับดังเช่นพระราชบัญญัติในกรณีฉุกเฉินที่มีความจำเป็นรีบด่วนอันมิอาจหลีกเลี่ยงได้ เพื่อประโยชน์ในการรักษาความปลอดภัยของประเทศ หรือความปลอดภัยสาธารณะหรือความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ หรือป้องกันภัยพิบัติสาธารณะ หรือในกรณีที่มีความจำเป็นต้องมีกฎหมายเกี่ยวด้วยการภาษีอากรหรือเงินตรา ซึ่งจะต้องได้รับการพิจารณาโดยด่วนและลับเพื่อรักษาประโยชน์ของแผ่นดิน.		รูปแบบของกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นให้มีผลใช้บังคับไปพลางก่อนตามคำแนะนำของฝ่ายบริหาร เนื่องจากเป็นกรณีฉุกเฉินที่มีความจำเป็นเร่งด่วนเพื่อประโยชน์ในอันที่จะรักษาความปลอดภัยของประเทศ ความปลอดภัยสาธารณะความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ หรือป้องกันภัยพิบัติสาธารณะตามเงื่อนไขที่กำหนดให้รัฐธรรมนูญ พระราชกำหนดเมื่อได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาแล้วมีผลใช้บังคับเป็นพระราชบัญญัติ.

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

เปรียบเทียบความหมายคำศัพท์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์กับการเมืองการปกครองในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

	พ.ศ. 2493	พ.ศ. 2525	พ.ศ. 2542	พ.ศ. 2554
พระราชกฤษฎีกา (กฎ) น.	-	บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญพระราชบัญญัติ หรือพระราชกำหนด เพื่อใช้ในการบริหารราชการแผ่นดิน.		กฎหมายรูปแบบหนึ่งที่ตราขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์; บทบัญญัติที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ หรือพระราชกำหนด เพื่อใช้ในการบริหารราชการแผ่นดิน.

ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) มาสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (constitutional monarchy) นับแต่พ.ศ. 2475 และคำว่า “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” ได้หายไปจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 และเริ่มมีปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา โดยหมายความว่า “ระบอบการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ. (อ. absolute monarchy).” ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ราชาธิปไตย” แม้นิยามที่ให้ไว้จะไม่ได้ระบุว่าเป็นระบอบการปกครองของประเทศไทย เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เช่น รัฐประหารเพื่อระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พ.ศ. 2549 และเหตุการณ์ตุลาการภิวัตน์เนื่องจากวิกฤตการณ์การเมืองไทย พ.ศ. 2548-2553 ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็น “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” ในภาพใหม่ คือ “ราชาธิปไตย”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ไม่ได้มีการบรรจุคำศัพท์เกี่ยวกับบทบาทของกษัตริย์ในระดับการเมืองการปกครองที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับประเทศและประชาชน เช่น พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด และพระราชบัญญัติ โดยมีข้อสันนิษฐานว่าก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ถือหลักธรรมและทรงเป็นเครื่องหมายแห่งธรรมดั่งเห็นได้จากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการส่งเสริมศาสนา “สถาบันกษัตริย์จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมโดยแท้ในการปกครองบ้านเมืองพระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นผู้ออกคำสั่งตามหลักพระธรรมศาสตร์ ฉะนั้นตามทฤษฎีที่ว่านี้ พระมหากษัตริย์จึงทรงไม่มีพระราชอำนาจในทางนิติบัญญัติ” ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าพระมหากษัตริย์ไม่ได้พระมหากษัตริย์มิได้ข้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองแต่อย่างใด อันที่จริงแล้วพระราชวินิจฉัยและพระราชกำหนดของกษัตริย์ในอดีตได้ถูกรวมไว้เป็นกฎหมายใต้หัวข้อพระธรรมศาสตร์ซึ่งพระธรรมศาสตร์กำหนดหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ทั้งทางด้านศาสนาและการดูแลปกครองประชาชน (อคิน รพีพัฒน์, 2527, น. 68-69)

นอกจากนี้แล้ว พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในการตรากฎหมายปรากฏไว้ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 หมวด 1 พระมหากษัตริย์ มาตรา 6 “พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร” แสดงให้เห็นว่าทั้งก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองพระมหากษัตริย์มีบทบาทในการตรากฎหมายมาโดยตลอด แต่บทบาทของกษัตริย์ในด้านนี้กลับไม่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 บทบาทของกษัตริย์ในการเป็นผู้ตรากฎหมายปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา การเพิ่มคำศัพท์ในชุดนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงตามบริบทและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ขณะที่นิยามความหมายของคำศัพท์เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามตัวบทในรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้อง

4.3 คติเกี่ยวกับกษัตริย์ : การรื้อฟื้นกษัตริย์ชาตินิยม

คณะกรรมการชำระพจนานุกรม แห่งราชบัณฑิตยสถานใช้ข้อมูลจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มาปรับแก้ไขเพิ่มเติมบทนิยามของคำศัพท์ทั่วไปที่ยังไม่ได้เก็บในพจนานุกรม แต่มีการใช้และเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย รวมถึงการแก้ไขเพิ่มเติมบทนิยามของศัพท์เฉพาะสาขาวิชาที่ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขานั้น และเพิ่มคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการตามพระราชดำริ โครงการตามพระราชประสงค์ โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ โครงการพระดาบส โครงการพัฒนาส่วนพระองค์ โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา โครงการหลวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว “เนื่องจากเป็นคำศัพท์ที่มีการใช้ติดหูและเป็นคำศัพท์ประวัติศาสตร์ จึงจำเป็นต้องให้ประชาชนทราบถึงที่มาของคำ อีกทั้งยังเป็นการยกย่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ผู้ทรงมีพระอัจฉริยภาพทางภาษาไทย” (จางงค์ ทองประเสริฐ, สัมภาษณ์, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2560) พร้อมกำหนดชื่อพจนานุกรมว่า “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554” เนื่องจากเป็นปีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา 84 พรรษา

การชำระพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานในครั้งนี้มีข้อสังเกตว่ามีลักษณะการทำงานแบบวาระพิเศษหรือ “เพื่อเฉพาะกิจ” เพื่อตอบสนองวาระการ “สถาปนาพระราชอำนาจนำ” (ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, 2550) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 โดยตั้งต้นจากการที่ประธานกรรมการชำระพจนานุกรมกำหนดให้เพิ่มศัพท์ชุดนี้เข้ามาและกำหนดชื่อพจนานุกรมให้สอดคล้องกับวาระ เพราะอันที่จริงแล้วพจนานุกรมเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2556 แต่ราชบัณฑิตยสถานเลือกที่จะกำหนดชื่อพจนานุกรมเป็นฉบับ พ.ศ. 2554 ในแง่ของคำศัพท์และค่านิยามก็มีลักษณะของการให้ข้อมูลที่เป็นสาระความรู้ที่ควรนำไปรวมอยู่ในสารานุกรม อย่างไรก็ตามเมื่อภาษาถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างชาติจึงจำเป็นต้องมีการคัดเลือกคำศัพท์มาใช้เป็นตัวแทนลักษณะภาษาไทยที่ดีที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติซึ่งราชบัณฑิตยสถานนำมาใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับภาษาของตนเอง

คณะกรรมการชำระพจนานุกรมแห่งราชบัณฑิตยสถานใช้ข้อมูลจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มาปรับแก้ไขเพิ่มเติมบทนิยามของคำศัพท์ทั่วไปที่ยังไม่ได้เก็บในพจนานุกรม แต่มีการใช้และเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย รวมถึงการแก้ไขเพิ่มเติมบทนิยามของศัพท์เฉพาะสาขาวิชาที่ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขานั้น และเพิ่มคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการตามพระราชดำริ โครงการตามพระราชประสงค์ โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ โครงการพระดาบส โครงการพัฒนาส่วนพระองค์ โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา โครงการหลวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “เนื่องจากเป็นคำศัพท์ที่มีการใช้ติดหูและเป็นคำศัพท์ประวัติศาสตร์ จึงจำเป็นต้องให้ประชาชนทราบถึงที่มาของคำ อีกทั้งยังเป็นการยกย่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ผู้ทรงมีพระอัจฉริยภาพทางภาษาไทย” (จางงค์ ทองประเสริฐ, สัมภาษณ์, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2560) พร้อมกำหนดชื่อพจนานุกรมว่า “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554” เนื่องจากเป็นปีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา 84 พรรษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์มาเป็นเวลานานถึง 70 ปี ทรงอยู่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนับแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช 2475 พระมหากษัตริย์ไทยทรงพระปรีชาสามารถ ทรงดำเนินพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวไทยที่ยึดสถาบันกษัตริย์เป็นหัวใจ ปรัชญาแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้รับการน้อมนำเชิญไปเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่เก้า พุทธศักราช 2545-2549 จนถึงฉบับปัจจุบันได้อัญเชิญหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ นอกจากนี้แล้ว แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พุทธศักราช 2555-2559 เน้นย้ำถึงการนำสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะ “สถาบันหลักที่ยึดโยงคนในชาติให้เกาะเกี่ยวกันอย่างแน่นแฟ้น” มาเป็นหนึ่งในภูมิคุ้มกันที่ช่วยให้ประเทศพัฒนาได้อย่างก้าวหน้าและมั่นคงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554, น. ก)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติถือเป็นเวทีหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของประเทศดังเห็นได้จากแผนฉบับที่ 9-11 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นตัวกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ นโยบายด้านต่างๆ ในแผนจะถูกนำไปใช้เป็นกรอบการดำเนินงานสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกันกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อุดมการณ์ความเป็นชาติที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและบทบาทของพระมหากษัตริย์กับการพัฒนาได้ถูกนำมาผลิตซ้ำผ่านภาษาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 เพื่อเน้นย้ำถึงบทบาทและความสำคัญของกษัตริย์ตลอดจนสถาปนาอำนาจอันชอบธรรมของคำศัพท์ที่ได้รับการคัดเลือกให้นำเสนอในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

คณะกรรมการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีหลักเกณฑ์ในการเก็บคำศัพท์โดยพิจารณาคัดเลือกจากหนังสือต่างๆ นับแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน โดยดึงคำศัพท์มาจากวรรณคดี ภาษาถิ่น แบบเรียน ศัพท์ที่ใช้ในวงการกฎหมาย วิทยาศาสตร์ สำนวน ภาษาปาก และศัพท์บัญญัติที่ได้มีการประกาศใช้โดยราชบัณฑิตยสถาน ในส่วนของศัพท์ใหม่ จะเลือกเฉพาะศัพท์ที่ใช้จนแพร่หลาย บอกริยาที่ใช้อยู่ที่เป็นความหมายเด่น และอาจบอกประวัติของคำ และเสียงอ่านสำหรับคำที่อาจมีปัญหาด้านการออกเสียง (กระถำภักษ์ แพรกทอง, 2547, น. 25) อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 จัดทำขึ้นตามวาระพิเศษเพื่อฉลองโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ พุทธศักราช 2552 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล

อดุลยเดช ด้วยเหตุนี้หลักเกณฑ์ในการเก็บค่าศัพท์จึงสามารถปรับให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดทำพจนานุกรม คำศัพท์เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่เพิ่มเข้ามาในพจนานุกรม มีดังนี้

กัณฑ์ชัยพัฒนา น. ชื่อเครื่องกลเติมอากาศที่ผิวน้ำหมุนช้าแบบทุ่นลอยแบบหนึ่ง เป็นอุปกรณ์บำบัดน้ำเสียชนิดหนึ่ง มีลักษณะการทำงานคล้ายกัณฑ์วิดน้ำ ขึ้นเหนือผิวน้ำเพื่อเติมอากาศหรือออกซิเจนในแหล่งน้ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาและประดิษฐ์อุปกรณ์เติมอากาศขึ้นแล้วทรงมอบหมายมูลนิธิชัยพัฒนาศึกษาวิจัยเพื่อทำต้นแบบพร้อมสนับสนุนงบประมาณให้กรมชลประทานสร้าง นำไปใช้งานตามแหล่งน้ำเสียทั่วประเทศ กรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายการจดสิทธิบัตรการประดิษฐ์เลขที่ -3127 และองค์กรณักประดิษฐ์โลกจากประเทศเบลเยียมได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัลในฐานะที่ทรงสร้างนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม.

แก้มลิง น. พื้นที่มีลักษณะเป็นแอ่งตามธรรมชาติหรือขุดขึ้นเพื่อรองรับและกักเก็บน้ำในช่วงฝนตกมีน้ำมาก และระบายออกทะเลในช่วงที่น้ำทะเลลดลง เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและบรรเทาอุทกภัย.

แก้งดิน ก. (ลูกคำ “แก้ง¹”) กระบวนการแก้ปัญหาสภาพดินเปรี้ยวตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยใช้กรรมวิธีเร่งปฏิกิริยาเคมีในดิน ทำให้ดินเปรี้ยวอย่างรุนแรงแล้วใช้ระบบชลประทานนำน้ำมาเจือจางดินเปรี้ยวทำสลักไปมา จนเปลี่ยนสภาพดินให้สามารถเพาะปลูกได้.

โครงการตามพระราชดำริ (ลูกคำ “โครง²”) ดู โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **โครงการตามพระราชประสงค์** น. โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้เกิดขึ้น โดยทรงศึกษาทดลองปฏิบัติด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เมื่อทรง

¹ **แก้ง** [แก้ง] ก. ทำให้เดือดร้อนรำคาญ เช่น เขาแก้งฉั่น, แสร้ง เช่น เขาแก้ง ทำเป็นปวดฟัน, จงใจทำ พูดหรือแสดงอาการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เขาเสียหาย อาย เดือดร้อน ขัดข้อง เข้าใจผิด เป็นต้น เช่น ข้าพเจ้าไม่ได้ทำผิดเลยแต่เขาแก้งใส่ร้าย; (โบ) ตั้งใจ, จงใจ, เช่น แก้งประกาศแก่สงฆ์ (ม. คำหลวง วนปเวสน์). **แก้งกลา** ว. ประณีต, ประติดประดอย. **แก้งดิน**...

² **โครง** [โครง] น. ร่างของสิ่งต่างๆ ที่ค้ำกันอยู่เป็นรูป เช่น โครงกระดูก โครงว่าว. **โครงการ** น. แผนหรือเค้าโครงตามที่กำหนดไว้. **โครงการตามพระราชดำริ**...

ศึกษาหาหรือผู้เชี่ยวชาญและทดลองจนได้ผลสรุปที่ดี และทรงหมั่นพระราชหฤทัยว่าเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รัฐบาลหรือผู้สนใจรับไปดำเนินงานต่อ แบ่งเป็นโครงการทดลองในเขตพระราชฐาน และโครงการทดลองนอกเขตพระราชฐาน. **โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์** น. โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานข้อเสนอแนะแนวทางให้หน่วยงานเอกชนรับไปดำเนินงานและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการพัฒนาหมู่บ้านสหกรณ์เนินดินแดง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. **โครงการพระดาบส** โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้มีสถานที่สอนความรู้วิชาชีพต่างๆ เช่น วิชาช่างไฟฟ้า วิชาช่างเครื่องยนต์ วิชาช่างวิทยุ โทรทัศน์ ให้แก่บุคคลทั่วไป โดยไม่จำกัด เพศ วัย และวุฒิการศึกษา โดยครูที่มีความรู้และยินดีอาสาสมัครสอนให้เป็นวิทยาทานเปรียบเสมือนพระดาบสในสมัยโบราณที่มีกุลศรศรัทธาที่จะถ่ายทอดศิลปศาสตร์ให้แก่ลูกศิษย์ โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ เริ่มดำเนินการโครงการมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2519 ต่อมาได้จดทะเบียนเป็นโรงเรียนผู้ใหญ่พระดาบส และจัดตั้งเป็นมูลนิธิพระดาบสเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของโครงการพระดาบส และกิจการของโรงเรียนผู้ใหญ่พระดาบส. **โครงการพัฒนาส่วนพระองค์** น. โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานที่ดินและพระราชทรัพย์สำหรับจัดทำแปลงเกษตรผสมผสานสนับสนุนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อทดลองค้นคว้าหารูปแบบการประกอบอาชีพของชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และเป็นสถานที่ฝึกอบรมการเกษตรภาคปฏิบัติให้นักศึกษาและประชาชนที่สนใจนำไปประยุกต์ใช้ เช่น โครงการพัฒนาส่วนพระองค์เขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โครงการพัฒนาส่วนพระองค์ชุมพร อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร **โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา** น. โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาทดลองงานทางด้านการเกษตรภายในบริเวณสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต ข้อมูลที่ได้จากการทดลองนำมาเป็นแบบอย่างสำหรับปฏิบัติตามหรือปรับปรุงแก้ไขในการ

ประกอบอาชีพของราษฎร แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ โครงการไม่ใช่ธุรกิจ เช่น บ่อเพาะเลี้ยงปลานิล ป่าไม้สาธิต นาข้าวทดลอง และโครงการกึ่งธุรกิจ เช่น โรงงานผลิตและแปรรูปนมสดครบวงจร โรงสีข้าว. **โครงการหลวง** น. โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานอาชีพทางเลือกใหม่แก่ชาวไทยภูเขาในภาคเหนือ ซึ่งเดิมปลูกฝิ่นและทำไร่เลื่อนลอย ให้หันมาปลูกไม้ดอก ไม้ผล พืชผักเมืองหนาวและเลี้ยงปศุสัตว์เพื่อบริโภคและจำหน่าย สร้างรายได้ทดแทนการปลูกฝิ่น ทำให้ลดปัญหาเสพติด ช่วยพิทักษ์รักษาป่าต้นน้ำ และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน. **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ** น. โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวทางแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับพระราชดำริไปพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ในการร่วมกันดำเนินงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน หรือบรรเทาปัญหาต่างๆ ตามสภาพสังคมและภูมิประเทศ เดิมเรียกว่า โครงการตามพระราชดำริ มีสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เรียกว่า กปร. มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการประสานงานโครงการ.

ทฤษฎีใหม่ น.
(ลูกคำ “ทฤษฎี¹”)

หลักวิชาการจัดการเกษตรที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคิดค้นขึ้น เพื่อเป็นทางเลือกให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้อย่างเข้มแข็ง มี 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นต้น คือ ครอบครัวยุทธการรายย่อยบริหารจัดการพื้นที่ทำกินให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน คือ พื้นที่ขุดสระ พื้นที่ปลูกข้าว พื้นที่ปลูกพืชไร่พืชสวน และพื้นที่อยู่อาศัย เพื่อให้เกิดการผลิตที่พออยู่พอกิน ขั้นกลาง คือ รวมเป็นกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมเพิ่มผลผลิตและจำหน่ายอย่างมีพลังต่อรอง และขั้นก้าวหน้า คือ สร้าง

¹ **ทฤษฎี** [ทริตสะตี] น. หลักการทางวิชาการที่ได้ข้อสรุปมาจากการค้นคว้าทดลองเป็นต้น เพื่อเสริมเหตุผลและรากฐานให้แก่ปรากฏการณ์หรือข้อมูลในภาคปฏิบัติ เช่น ทฤษฎีแรงโน้มถ่วงของโลก ทฤษฎีแสง. (ส.; ป. ทฤษฎี). (อ. theory). **ทฤษฎีบท** น. ข้อความที่พิสูจน์แล้วว่าเป็นจริง และใช้ในการอ้างอิงเพื่อพิสูจน์ข้อความอื่นได้ เช่น ทฤษฎีบททางเรขาคณิต. (อ. theorem). **ทฤษฎีใหม่...**

เครือข่ายนอกชุมชนเพื่อหาแหล่งทุนมาร่วมลงทุนและพัฒนา
ทุกชั้นตอนเน้นความมั่งคั่งตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง.

ฝนหลวง น.

(ลูกคำ “ฝน 1”¹)

เศรษฐกิจพอเพียง น.

(ลูกคำ “เศรษฐกิจ-
เศรษฐกิจ”²)

ฝนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมให้ทำขึ้นเพื่อบรรเทาความแห้งแล้ง

ปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเป็นแนวทางการ
ดำรงชีวิตและปฏิบัติตนของประชาชนตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับ
ชุมชน จนถึงระดับรัฐให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ไม่ประมาท ไม่โลภ
ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล มี
ภูมิคุ้มกันในตัว ตลอดจนใช้ความรู้และมีคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการ
ดำรงชีวิตให้รอดพ้นจากวิกฤติ มีความมั่นคงและยั่งยืนท่ามกลางกระแส
โลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ.

¹ ฝน 1 น. น้ำที่ตกลงมาจากเมฆเป็นเม็ด ๆ; ลักษณะนามใช้นับอายุ หมายความว่า
รอบปี, ขวบปี, เช่น ควาย ๓ ฝน คือ ควายที่มีอายุ 3 ปี เขาผ่านร้อนผ่านหนาวมา 18 ฝน. **ฝนชะช่อมะม่วง** น. ฝนที่ตกลงน้อยประปรายในเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม ซึ่งเป็นระยะที่มะม่วงออกช่อ
พอดี, ฝนชะลาน ก็เรียก. **ฝนชะลาน** น. ฝนชะช่อมะม่วง ชวานาเรียกว่า ฝนชะลาน เพราะมักตกใน
ระยะเวลาที่ยังงวดข้าวไม่เสร็จ. **ฝนชู่** น. ฝนเม็ดใหญ่ที่ตกลงมาชู่ใหญ่เพียงครู่เดียวแล้วหยุด,
ฝนไล่ช้าง ก็เรียก. **ฝนตกก็แข่ง ฝนแล้งก็ดำ** (สำ) การทำอะไร ๆ จะให้ถูกใจคนทั้งหมดนั้นเป็นไปได้
ไม่ได้. ว. ทำอย่างไร ๆ ก็ไม่ถูกใจสักอย่าง. **ฝนตกชี่หมูไหล** (สำ) ก. พลอยเหลวไหลไปด้วยกัน, มักใช้
เข้าคู่กับคนจัญไรมาพบกัน ว่า ฝนตกชี่หมูไหล คนจัญไรมาพบกัน. **ฝนตกไม่ทั่วฟ้า** (สำ) ก. ให้หรือ
แจกจ่ายอะไรไม่ทั่วถึงกัน. **ฝนตกอย่าเชื่อดาว** (สำ) ก. อย่าไว้วางใจใครหรืออะไรจนเกินไป, มักใช้เข้า
คู่กับ มีเมียสาวอย่าเชื่อแม่ยาย ว่า ฝนตกอย่าเชื่อดาว มีเมียสาวอย่าเชื่อแม่ยาย. **ฝนทอง** น.
เครื่องหมายรูประฆัง เป็นรูปรอยขีดเดียวดังนี้ ‘ สำหรับเขียนบนสระ อี เป็นสระ อี; ชื่อขนมชนิดหนึ่ง.
ฝนเทียม น. ฝนที่เกิดจากกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ เช่นโดยการโปรยน้ำแข็งแห้งในอากาศ. **ฝนไล่ช้าง**
น. ฝนเม็ดใหญ่ที่ตกลงมาชู่ใหญ่เพียงครู่เดียวแล้วหยุด, ฝนชู่ ก็เรียก. **ฝนสั่งฟ้า** (ปาก) น. ฝนที่ตกหนัก
ตอนปลายฤดูฝน. **ฝนสั่งฟ้า ปลาสั่งหนอง** (สำ) สั่งเสียเป็นครั้งสุดท้าย, ทำการอันใดที่เป็นสิ่งสำคัญ
เพื่อไว้อาลัยก่อนจากไป, น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน ก็ว่า. **ฝนหลวง...**

² เศรษฐ-, เศรษฐ์ [เสตละ-, เสต] ว. ดีเลิศ, ดีที่สุด, ยอดเยี่ยม, ประเสริฐ. (ส. เศรษฐ;
ป. เสฏฐ). **เศรษฐกิจ** [เสตละกิด] น. งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย แจกจ่าย และการบริโภค
ใช้สอยสิ่งต่างๆ ของชุมชน. (ส. เศรษฐ + กิจ). **เศรษฐกิจพอเพียง...**

เมื่อพิจารณาจากคำศัพท์และคำนิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ข้างต้นจะเห็นได้ว่าพจนานุกรมฉบับนี้ทำหน้าที่ในการให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ พระปรีชาสามารถในการคิดค้นสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ความทุ่มเท ความเสียสละและการมุ่งมั่นในการทรงงานของรัชกาลที่ 9 มากกว่าที่จะนำเสนอความหมายของคำศัพท์ตามหน้าที่ของพจนานุกรมคือ รวบรวมคำที่มีใช้ในภาษา จัดเรียงคำตามลำดับตัวอักษร ตลอดจนให้ความรู้ในเรื่องของอักษรวิธี หรือ การเขียนและสะกดการันต์ บอกเสียงอ่าน ความหมายของคำแต่เพียงสั้นๆ และบอกประวัติที่มาของคำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2533) การอ่านนิยามของคำศัพท์เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวข้างต้นเปรียบเหมือนการอ่านสารคดีบ้อยย่อที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเหตุผลของการจัดตั้งโครงการ วัตถุประสงค์ ลักษณะการดำเนินโครงการ และตัวอย่างโครงการในแต่ละลักษณะ คำศัพท์และนิยามความหมายข้างต้นมีความแตกต่างจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ที่ไม่ปรากฏคำว่า “กัณฑ์ชัยพัฒนา” “แก้มลิง” “แก้งัดดิน” “โครงการตามพระราชดำริ” “ทฤษฎีใหม่” และอื่นๆ โดยความหมายของคำว่า “โครง” มีเพียงดังนี้

โครง [โครง] น. ร่างของสิ่งต่างๆ ที่ค้ำกันอยู่เป็นรูป เช่น โครงกระดูก โครงว่าว.
โครงการ น. แผนหรือเค้าโครงตามที่กำหนดไว้. **โครงจุก** น. กระจุกจุก. **โครงเรื่อง** น. เค้าเรื่องที่กำหนดขึ้น. **โครงสร้าง** น. ส่วนประกอบสำคัญ ๆ ซึ่งนำมาค้ำเข้าด้วยกันให้เป็นรูปร่างเดียวกัน.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้แทรกคำว่า “โครงการตามพระราชประสงค์” “โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์” “โครงการพระดาบส” “โครงการพัฒนาส่วนพระองค์” “โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา” “โครงการหลวง” และ “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” เข้าไประหว่างลูกคำ “โครงการ” กับ “โครงจุก” โดยความหมายของลูกคำอื่นๆ ยังคงเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับคำว่า “ทฤษฎีใหม่” “ฝนหลวง” “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่มีลักษณะเป็นลูกคำก็ถูกแทรกเข้าไปภายใต้แม่คำ มีเพียงคำว่า “กัณฑ์ชัยพัฒนา” และ “แก้มลิง” เท่านั้นที่แยกออกมาเป็นแม่คำ

แม้พจนานุกรมฉบับนี้จะจัดขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 แต่ปรากฏว่ามีคำศัพท์เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพียงแค่ 13 คำซึ่งรวมทั้งแม่คำ 7 คำและลูกคำของ “โครงการตามพระราชดำริ” ไม่ปรากฏคำอื่นๆ ที่ควรจะได้รับคำแนะนำผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต เช่นคำว่า “ธนาคารโค” “ธนาคารควาย” “ธนาคารข้าว” “น้ำดีไล่น้ำเสีย” “สีน้ำสามารถ” “ป่าสามอย่าง ประโยชน์สี่อย่าง” “ปลูกป่าแบบไม่ปลูก” “ขาดทุนเป็นกำไร” “เส้นทางเกลือ” หรือแม้แต่คำว่า “พระมหาชนก” พระราชนิพนธ์ที่แสดงให้เห็นถึง “พระอัจฉริยภาพของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้านภาษาไทย” (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2547, น. 254) อีกทั้งชื่อโครงการต่างๆ ก็เป็นชื่อเฉพาะและนิยามความหมายก็เป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ ไม่มีคำอธิบายในเชิงหลักภาษา เพราะฉะนั้นแล้ว คำศัพท์ประเภทนี้ควรรวมอยู่ในสารานุกรมมากกว่าพจนานุกรม การดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถานถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการส่งเสริมสถาบันพระมหากษัตริย์ถือเป็นอีกหนึ่งอุดมการณ์ที่หลอมรวมชาวไทยทุกคนภายใต้การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แม้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมุ่งที่จะประมวลคำศัพท์ทุกคำที่มีใช้อยู่ในภาษาไทย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. ข) แต่พื้นที่ 1,484 หน้าย่อมไม่สามารถบรรจุทุกคำศัพท์ที่มีใช้ในสังคมและหากเก็บทุกคำอาจเกินความจำเป็นต่อผู้ใช้พจนานุกรม (อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทยที่มีบทบาทสำคัญในการชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, สัมภาษณ์, วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2560) ส่งผลให้เกิดกระบวนการคัดเลือกคำศัพท์ที่คู่ควรต่อการได้ปรากฏตัวในพจนานุกรมฉบับนี้

นอกจากนี้แล้ว เมื่อพิจารณาถึงบริบททางสังคมจะพบว่าทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยเผชิญวิกฤตทางการเมืองเนื่องจากการเปลี่ยนหัวอำนาจทางการเมือง การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ (อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุกติ มุกดาวิจิตร, นิติ ภาวครพันธุ์, 2556) ในสังคมที่สร้างความท้าทายต่อชนชั้นนำและกลุ่มทุนเก่าที่เป็นพันธมิตรเพื่อการดำรงรักษาอำนาจทางการเมืองมวลชนถูกดึงเข้าร่วมในการต่อสู้ทางการเมือง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มกองทัพที่ก้าวเข้ามาเป็นผู้ใกล้ชิดและแก้ไขความขัดแย้งในบ้านเมือง สถาบันพระมหากษัตริย์ถูกนำมาใช้กล่าวอ้างความชอบธรรมในการต่อสู้ทางการเมือง กองทัพเรียกตนเองว่าเป็น “ทหารของพระราชา” กองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย (ทปท.) เป็น “การ์ดพระราชา” และประชาชนคนชั้นกลางเป็น “ประชาชนของพระราชา” ข้ออ้างดังกล่าวส่งผลให้เกิดความคลอนแคลนต่อพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ (Kasian Tejapira, 2016) ส่งผลให้มีการบังคับใช้กฎหมายอาญามาตรา 112 อย่างเคร่งครัด¹

แต่ละกลุ่มต่างก็นำภาพลักษณ์ของกษัตริย์ไปใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมและความหมายให้แก่ตนเอง ขณะเดียวกัน ราชบัณฑิตยสถานก็เลือกใช้พจนานุกรมเป็นเวทีสำหรับการแสดงความชอบธรรมในการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 ผ่านคำศัพท์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่คัดเลือกมานำเสนอ คำศัพท์ชุดนี้มีข้อสังเกตที่น่าสนใจอยู่ 2 ประการ คือ การนิยามความหมายของ

¹ “ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายพระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามปีถึงสิบห้าปี” (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112)

คำศัพท์ระบุให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้กระทำ (actor) มีบทบาทหลักในการคิดค้น ประดิษฐ์ พัฒนาและเสียดุล การนิยามของคำศัพท์ชุดนี้สะท้อนภาพตัวแทนบทบาทของกษัตริย์กับการพัฒนาด้านเกษตรกรรม วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์และสิ่งแวดล้อมที่เป็นกลไกหนึ่งในการสถาปนาพระราชอำนาจนำ (royal hegemony) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ (ชนิดา ชิตบัณญัติย์, 2547)

อีกประการหนึ่งคือคำศัพท์ดังกล่าวมีบทบาทและอำนาจนอกเหนือไปจากการเป็นแหล่งอ้างอิงในพจนานุกรมเพราะคำศัพท์ เช่น “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้ถูกนำไปบรรจุอยู่ในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2550¹ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินับตั้งแต่ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549)² รวมถึงหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551, น. 6) ปัจจุบัน “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้กลายเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักที่ทุกภาคส่วนนำไปใช้เป็นแนวปฏิบัติและสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำเนินงาน

สถาบันพระมหากษัตริย์และชาติไทยเป็นสิ่งที่แทบจะแยกออกจากกันไม่ขาดนับตั้งแต่รัชกาลที่ 6 ที่นำเสนออุดมการณ์ชาตินิยม “ชาติไทย” ในอุดมคติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประกอบด้วย 3 สถาบันหลัก คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (โรจน์ จินตมาศ, 2531, น. 29) คำศัพท์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ข้างต้นแม้จะมีเพียง 13 คำ แต่เป็นคำศัพท์ที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างอำนาจในสังคม รัชกาลที่ 9 ทรงเป็นผู้ริเริ่มจัดวางธรรมเนียมประเพณีว่าด้วยบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญผ่านพระ

¹ หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ 3 แนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน มาตรา 78 (1) ความว่า: “บริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปเพื่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคง ของประเทศอย่างยั่งยืน โดยต้องส่งเสริมการดำเนินการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติในภาพรวมเป็นสำคัญ” และส่วนที่ 7 แนวนโยบายด้านเศรษฐกิจ มาตรา 83 ความว่า: “รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการดำเนินการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”

² แผน 9 ได้บัญญัติ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ต่อเนื่องจากแผน 8 โดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง นำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544)

ราชกรณียกิจที่ไม่เคยปรากฏในรัชกาลก่อนหน้านี้นี้เพราะไม่มีกฎหมายที่กำหนดให้กษัตริย์ต้องดำเนินพระราชกรณียกิจ ด้วยเหตุนี้ โครงการพระราชดำริจึงเปรียบเสมือนเวทีแสดงออกถึงรูปธรรมของ “พระราชอำนาจทั่วไป” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพัฒนาริเริ่มขึ้นและมีลักษณะเด่นคือ ทรงเสนอแนะให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องตัดสินใจ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระราชดำริ ส่วนหน่วยงานราชการเจ้าของเรื่องและฝ่ายบริหารเป็นดำเนินการและรับผิดชอบ (ชนิตา ชิตบัณฑิตย์, 2547)

กล่าวโดยสรุป พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ ทำหน้าที่ในการสร้างวัฒนธรรมหลักของชาติที่นำเสนอและเชิดชูอุดมการณ์ความเป็นชาติภายใต้พระบารมีของพระมหากษัตริย์ผ่านชุดคำศัพท์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ควบคู่กับกลไกอื่นๆ ในสังคม เช่น แบบเรียนในสถาบันการศึกษา สื่อมวลชน หรือแม้แต่ “ค่านิยมหลัก 12 ประการ¹” นอกจากนี้แล้ว คำศัพท์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ทั้ง 13 คำที่นำเสนอในพจนานุกรมยังช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจในสังคมที่กษัตริย์สามารถก้าวขึ้นมาสถาปนาพระราชอำนาจนำ (ชนิตา ชิตบัณฑิตย์, 2547) ในระบอบพระมหากษัตริย์ไทยภายใต้รัฐธรรมนูญ ภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ที่ปรับเปลี่ยนจาก “เทวราชา” และ “ธรรมราชา” มาสู่ “พ่อหลวง” ผู้ทรงพระปรีชาสามารถตั้ง “เทวราชา” และผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ของประเทศตั้ง “ธรรมราชา” พลวัตความหมายของ “กษัตริย์” ที่นำเสนอในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 จึงสะท้อนภาพของรัชกาลที่ 9 ในฐานะพ่อหลวงของปวงชนที่ทรงไว้ซึ่งสถานะอันยิ่งใหญ่ในการน้อมนำสังคมไทย รัฐไทย และคนไทยโดยสมบูรณ์

¹ เป็นนโยบายของคณะกรรมการรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) กำหนดให้โรงเรียนในระดับการศึกษาภาคบังคับต้องนำไปพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างสรรคประเทศไทยให้เข้มแข็ง ดังนี้ (1) มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (2) ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน (3) กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ (4) ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม (5) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทย (6) มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ (7) เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย (8) มีระเบียบ วินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักเคารพผู้ใหญ่ (9) มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ (10) รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (11) มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ (12) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

4.4 สรุป

บทนี้นำเสนอความหมายของ “กษัตริย์” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่แสดงให้เห็นถึงพลวัตของนิยามและภาพของ “กษัตริย์” ในสังคมไทยภายใต้อุดมการณ์ “ชาติ-ศาสนา-กษัตริย์” คำเอ่ยพระนามกษัตริย์มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับคำศัพท์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจและบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ จาก “กษัตริย์” “เจ้าชีวิต” “พระเจ้าแผ่นดิน” ที่สื่อนัยถึงสถานะสูงส่งและเป็นเจ้าชีวิตเหนือราษฎรที่ตรงกับแนวคิด “เทวราชา” มาสู่กษัตริย์ในสถานะที่ใกล้ชิดกับประชาชนที่ทรงเป็นทั้ง “เทวราชา” ในฐานะที่ทรงเป็นที่พึ่งทางจิตใจและพระปรีชาสามารถในการคิดค้น ประดิษฐ์ และริเริ่มโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพความเป็นอยู่ของประชาชน และ “ธรรมราชา” ในฐานะที่ทรงทศพิธราชธรรมและพระราชกรณียกิจต่างๆ แม้ในพื้นที่ทุรกันดารดังปรากฏให้เห็นผ่านคำศัพท์เกี่ยวกับโครงการต่างๆ ที่เพิ่มเข้ามาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อย่างมีวัตถุประสงค์และสอดคล้องกับข้อเรียกร้องของสังคมในยุคที่พระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ถูกในภาวะคลอนแคลน (Kasian Tejapira, 2016) ที่ต้องการการต่อยอดนวัตกรรมที่สนับสนุนความเป็นชาติด้วยการรื้อฟื้นพระราชอำนาจนำ (ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, 2547) และราชาชาตินิยม (ธงชัย วินิจจะกุล, 2544) ในลักษณะที่ทรงมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง

ในการนี้ จะเห็นได้ว่าศาสนามีบทบาทสำคัญในการสถาปนาความชอบธรรมของกษัตริย์ทั้งในแง่ของสถานะของกษัตริย์ไม่ว่าจะเป็น “เทวราชา” “ธรรมราชา” หรือ “พ่อหลวง” ศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทในการช่วยเสริมสร้างอำนาจและบารมีแก่พระมหากษัตริย์ผ่านคติเรื่อง “ราชธรรม” ที่ส่งผลต่อการภาพของกษัตริย์ในการรับรู้ของประชาชนและพระราชกรณียกิจในทางศาสนา

บทที่ 5

สถานะของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในสังคม

นอกจากพจนานุกรมที่จัดทำโดยราชบัณฑิตยสถาน ยังมีพจนานุกรมภาษาไทยฉบับอื่นๆ ที่จัดทำโดยบุคคล เช่น พจนานุกรมฉบับศีกฤทธิ ปทานุกรมของสอ เสถบุตร และพจนานุกรมที่จัดทำโดยหน่วยงานเอกชน เช่น พจนานุกรมฉบับมติชนที่เป็นบริบทสำคัญของการดำเนินงานด้านพจนานุกรมในประเทศไทย การศึกษาพจนานุกรมฉบับอื่นแสดงให้เห็นถึงสนามของพจนานุกรมที่มีการท้าทายความคิดทางภาษาผ่านหนังสือคำศัพท์ที่เผยแพร่ในสังคม การใช้พจนานุกรมเป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิดทางการเมืองและภาษาสู่มวลชนที่มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละฉบับ และบทบาทของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่กำลังถูกท้าทายในปัจจุบันส่งผลให้ต้องกลับมาพิจารณาถึงสถานะของภาษามาตรฐานและพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานใหม่อีกครั้ง

แม้ราชบัณฑิตยสถานจะเป็นหน่วยงานหลักของรัฐบาลที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานพจนานุกรมโดยตรงตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2558 อีกทั้งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานยังมีบทบาทในการรวบรวมคำที่มีใช้ในภาษาและเป็นมาตรฐานของการเขียนหนังสือไทยให้เป็นเอกภาพอันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538, น. ๓) แต่ในสนามของพจนานุกรมไทยไม่ได้มีเพียงแค่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเพียงเล่มเดียวเท่านั้น ยังมีพจนานุกรมภาษาไทยเล่มอื่นๆ ปรากฏใน “สนาม” ของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่เข้ามาประลองพลัง (forces) เพื่อครอบงำ โต้ตอบ ต่อต้าน ผูกขาด หรือปกป้องอุดมการณ์ภาษาของตน (Bourdieu, 1983) เช่น พจนานุกรมฉบับศีกฤทธิ ปทานุกรมของสอ เสถบุตร และพจนานุกรมฉบับมติชน พจนานุกรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติการทางภาษาของหน่วยงานผู้ผลิตความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์ ขณะที่คำศัพท์กฎหมายแสดงให้เห็นถึงการช่วงชิงอำนาจในการกำหนดความหมายและการนำไปใช้จริง

5.1 พจนานุกรมฉบับศีกฤทธิ : คำศัพท์จากประสบการณ์

ขณะที่กำลังค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับพจนานุกรม ผู้ศึกษาก็ได้พบกับพจนานุกรมฉบับศีกฤทธิซึ่งมีความน่าสนใจเนื่องจากจำนวนคำที่จำกัดมีคำศัพท์จัดหมวดหมู่ตามตัวอักษรเพียงแค่ ก-ร เท่านั้น แต่การนิยามคำศัพท์แสดงให้เห็นถึงการเสียดสีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่นเดียวกับปทานุกรมของสอ เสถบุตรที่ซ่อนวาระซ่อนเร้นในการแสดงออกความคิดทางการเมืองของผู้เขียน

แม้ว่าพจนานุกรมทั้งสองเล่มจะไม่สามารถอ้างอิงคำนิยาม การเขียน การออกเสียงได้เช่นเดียวกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็อยู่ในขอบเขตที่ควรกล่าวถึงเนื่องจากแสดงให้เห็นความคิดเกี่ยวกับภาษาของผู้จัดทำพจนานุกรมได้เป็นอย่างดี

พจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์ได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ก่อตั้งโดย หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมชผู้เป็นคอลัมนิสต์ “ข้าวไกลนา” ประจำหน้า 5 นำเสนอบทวิเคราะห์วิจารณ์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศ โดยในภายหลังได้มีการเปลี่ยนชื่อคอลัมน์จาก “ข้าวไกลนา” เป็น “คลื่นใต้น้ำ”

พจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์แบ่งเนื้อหาออกเป็นตอนโดยไม่ติดต่อกันเพื่อนำตีพิมพ์ “แก้ขัด” ในกรณีที่หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมชติดภาระกิจไม่สามารถเขียนคอลัมน์ได้ทุกวัน พจนานุกรมฉบับนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์สยามรัฐฉบับวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2520 โดยเริ่มต้นจากพยัญชนะ “ก” และจบลงด้วยพยัญชนะ “ร” ในฉบับวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2520 โดยมีเจตนาในการจัดทำ “เพื่อให้ลูกหลานมันอ่าน มันจะได้ดูถูกบุรพชนของมันเล่นอย่างนั้นแหละ” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539, น. 9) ตัวอย่างคำศัพท์ที่นำเสนอในพจนานุกรมฉบับนี้ส่วนใหญ่เป็นคำศัพท์เกี่ยวข้องกับการเมืองซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของคอลัมน์ประจำหน้า 5 ที่สงวนไว้สำหรับการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม

คำศัพท์	ความหมาย
กฎอัยการศึก น.	กฎซึ่งใช้บังคับนานจนคนลืม หรือกฎซึ่งคุ้มครองการกระทำของทหารไม่ให้ผิดกฎหมาย
กฎหมาย น.	กฎที่มีไว้ให้คนเลื่อง
กฎหมาย น.	กฎที่คนกลัวกันนัก จึงมีคนชอบใช้มากกว่ากฎหมาย
กรรมการ น.	คณะบุคคลซึ่งตั้งขึ้นพิจารณาเรื่องต่างๆ ที่หาทางแก้ไขไม่ได้เพราะหมดปัญญา เมื่อแถลงข่าวว่าได้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณาแล้ว ก็มักกลายเป็นคลื่นกระทบฝั่งไปเพียงแค่นั้น
กรรมาธิการ น.	มีเบี้ยประชุมแพงกว่ากรรมการและเป็นได้นานกว่า
กระจก น.	แก้วแผ่นสำหรับส่องหน้า ซึ่งหนังสือพิมพ์อ้างว่าตนเป็นเพื่อให้รัฐบาลมองเห็นหน้าของตัวเองตามความเป็นจริง แต่พอรัฐบาลส่องเข้าจริง กลับเห็นหน้าคนทำหนังสือพิมพ์ แทนที่จะเป็นคนในรัฐบาล
กระทรวง น.	หน่วยราชการใหญ่ที่สุด มีหัวหน้าเป็นรัฐมนตรีว่าการ จึงแย่งกันพังไปหลายรัฐบาลแล้ว
กระแสบ่าว น.	ข่าวที่หนังสือพิมพ์เขียนเอาเอง

กฤษฎีกา น.	กฎหมายฝ่ายบริหาร ซึ่งไม่มีพิฆสงอะไรนัก ยกเว้นพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภาผู้แทนเท่านั้น
กะล่อน ว.	เอาไว้ดำนายกรัฐมนตรีที่พยายามจะให้คนทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากัน
กังฉิน น.	คนที่มักจะเจริญในราชการ
การเมือง น.	กิจกรรมที่ทำให้คนแตกกันได้ และทำให้เสียคนก็ได้, การแก่งแย่งผลประโยชน์ที่โหดกันว่าเป็นการขัดกันในหลักการหรือแนวคิด
โกหก ก.	กล่าวเท็จสำหรับผู้ชาย ต่อแหลสำหรับผู้หญิง และแถลงการณ์สำหรับรัฐบาล
ขมุกขมัว ว.	บรรยากาศของเมืองไทยทุกวันนี้
ของกลาง น.	ของที่ถูกขโมยแล้ว เจ้าทรัพย์เอาคืนได้ยากที่สุด
ของกำนัล น.	ของซึ่งถ้าให้กันให้แนบเนียนหน่อยก็ไม่ใช่คอร์รัปชั่น
ครหา น.	ความผิดที่ไม่มีใครกล้าพูดออกมาตรง ๆ
คุณวุฒิ น.	ของที่มีเอาไว้อ้าง
เคารพ ก.	การแสดงต่อหน้าว่านับถือ แต่ลับหลังก็ด่าให้
ทำเนียบ น.	ที่รวมปัญหาความวุ่นวายทุกชนิด
บริหาร ก.	ใช้อำนาจปกครองจนกว่าจะมีผู้มาแย่งหรือยึดอำนาจไป
รัฐบาล น.	สิ่งที่หาดีไม่ได้ในสายตาของคนไทย
รัฐมนตรี น.	เดี๋ยวนี้ใครก็เป็นได้

การเลือกคำศัพท์ของพจนานุกรมฉบับศีกฤทธิ์แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับประเด็นทางการเมืองและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน สำหรับคำนิยามที่นำเสนอไว้เป็นคำนิยามที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ของผู้เขียน และสามารถตีความได้ถึงความคิดทางการเมืองของผู้เขียนที่ไม่เห็นด้วยกับระบอบการปกครองและบริบททางการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2520 ที่เป็นช่วงเวลาของการเผยแพร่คำศัพท์ลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เนื่องจากการเมืองเป็นเวทีแห่งการแก่งแย่งผลประโยชน์ส่วนบุคคลและมีแต่ความวุ่นวายผ่านคำนิยามคำศัพท์ที่แสดงข้างต้น นิยามคำศัพท์เหล่านี้สะท้อนถึงความคิดเชิงลบที่มีต่อการเมืองภายใต้ระบอบรัฐสภาของไทยอย่างเห็นได้ชัดเจน

พจนานุกรมฉบับนี้ไม่ได้อ้างอิงกับหลักการในการเลือกเก็บคำศัพท์หรือการเขียนนิยามใดๆ ผู้อ่านสามารถอ่านเป็นเรื่องสั้นทางการเมืองที่สะท้อนความคิดเห็นต่อสภาพสังคมของผู้เขียนเป็นหลัก ทั้งนี้ คำศัพท์ที่คัดเลือกมาแสดงให้เห็นถึงเจตนาในการใช้คำศัพท์เป็นสื่อในการสะท้อนและเปิดเผยความจริงในสังคม (Volosinov, 1986) เพราะเป็นการนำเสนอคำศัพท์ที่แฝงไปด้วยความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองส่วนบุคคลของผู้เขียน

นอกจากพจนานุกรมฉบับศีกฤทธิยังมีพจนานุกรมเล่มอื่นที่แสดงให้เห็นถึงความคิดของผู้เขียนได้เป็นอย่างดีอีกเล่มหนึ่ง คือ พจนานุกรมของสอ เสถบุตร

5.2 พจนานุกรมของสอ เสถบุตร : คำศัพท์สื่อความคิด

พจนานุกรมภาษาไทย-อังกฤษ (New Model Thai-English Dictionary) ของสอ เสถบุตรเป็นการแปลคำศัพท์ภาษาไทยให้เป็นภาษาอังกฤษโดยนำศัพท์ตัวตั้งมาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มคำศัพท์ที่ปกติจะพบได้ในสารานุกรม คือ คำศัพท์ประเภทวิสามานยนาม เช่น ชื่อภูมิศาสตร์ สถานที่ วัด ถนน จังหวัด หนังสือ กวี เพลง และชื่อย่อเพื่อประโยชน์แก่ผู้ใช้พจนานุกรม

การจัดทำพจนานุกรมนี้ สอ เสถบุตรได้กล่าวถึงความยากลำบากในการเขียนไว้ 3 ประการ คือ การแปลคำศัพท์จากภาษาหนึ่งเป็นอีกภาษาจำเป็นต้อง ประการที่สอง ไวยากรณ์ภาษาไทยมีความแตกต่างจากไวยากรณ์ภาษาอังกฤษหลายด้าน เช่น ตำแหน่งคุณศัพท์ภาษาไทยจะวางไว้หลังคำนามและตำแหน่งของกริยาวิเศษณ์จะอยู่หลังกริยาซึ่งตรงข้ามกับภาษาอังกฤษ ประการสุดท้ายคือการซ้อนคำกริยาในประโยคภาษาไทย เช่น “เดินไปเอาหนังสือมาให้ฉัน” (สอ เสถบุตร, 2552, น. 1-4)

สอ เสถบุตรอธิบายว่าการทำพจนานุกรมเล่มนี้เป็นผลงานของครอบครัว มีบุตรและภริยาเป็นผู้ช่วยในการรวบรวมคำศัพท์ และมีการสอบถามความถูกต้องของชื่อวิทยาศาสตร์ของต้นไม้และสัตว์กับงานของศาสตราจารย์ โชติ สวัสดิ์ก่อนนำเผยแพร่ แต่ก็ยังมีข้อผิดพลาดที่พบเห็นอยู่บางประการ (สอ เสถบุตร, 2552, น. 4)

ด้วยอุปสรรคในเรื่องลักษณะเฉพาะของภาษาจึงส่งผลให้ต้องมีวิธีการเรียบเรียงเนื้อหาในพจนานุกรมที่สอ เสถบุตรพิจารณาว่าจะจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างชาติ พจนานุกรมเล่มนี้เป็นการรวมเนื้อหาจากพจนานุกรมและสารานุกรมเข้าไว้ด้วยกันเพื่อให้ข้อมูลแก่ผู้ศึกษาที่เป็นชาวต่างชาติ กระบวนการเรียบเรียงคำนิยามจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษของสอ เสถบุตรแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการแยกความหมายของคำศัพท์ออกโดยละเอียดเพื่อหาความหมายที่ใกล้เคียงกับคำศัพท์มากที่สุด เช่น ปฏิเสธ สามารถแปลเป็นภาษาอังกฤษได้หลายคำ คือ refuse, refute, deny, reject, decline อันที่จริงแล้วคำไทย ปฏิเสธ มีหลายความหมายซึ่งจำเป็นต้องแยกแยะความหมายของคำโดยละเอียดก่อนที่จะหาคำแปลภาษาอังกฤษมาอธิบาย การแก้ปัญหาเรื่องความแตกต่างด้านไวยากรณ์ เช่น ตำแหน่งคำคุณศัพท์ และการซ้อนคำกริยา ถูกจัดการด้วยการหาประโยคและสำนวนภาษาอังกฤษที่มีความหมายใกล้เคียงและเป็นประโยคที่มีการใช้จริง

เช่น “เดินไปเอาหนังสือมาให้ฉัน” สอ เสถบุตรเลือกแปลประโยคว่า “Go and bring me that book” หรือ “Bring me that book” (สอ เสถบุตร, 2552, น. 3)

แม้บทาณุกรมของสอ เสถบุตรจะอ้างอิงศัพท์ตัวตั้งจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เป็นหลัก แต่สิ่งที่น่าสนใจของบทาณุกรมฉบับนี้ คือ ตัวอย่างและการแยกความหมายของคำออกให้เห็นอย่างชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 นิยาม “ก็” ดังนี้

ก็ สัน. สำหรับต่อและแต่งความ เช่น โจโฉได้ฟังดังนั้นก็โกรธ, ทำดีก็ได้ดี. **ก็ดี** แสดงข้อความที่จะเลือกเอาได้. **ว.** เป็นคำที่ใช้ตำแหน่งเดียว เช่น อย่างไรก็ตามก็ดี หรือ ถึงกระนั้นก็ดี. สัน เป็นคำที่ใช้มากกว่าหนึ่งตำแหน่ง เช่น บิดาก็ดี มารดาที่ดี ย่อมรักบุตร. **ก็ตาม** สัน. ใช้คล้าย “ก็ดี” แต่ความหมายโดยเฉพาะของคำ ย่อมเน้นข้อความที่จะเลือกเอานั้น. **ก็แหละ** สัน. เป็นคำขึ้นต้นใหม่และต่อความเดิม. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2493, 1)

บทาณุกรมของสอ เสถบุตรนิยาม “ก็” ดังนี้

ก็ (ก็้อ, ก็่าะ) adv. **1.** *Used before the predicate of the principal clause of a complex sentence after a time-clause, subsequently, afterwards;* เขากินข้าวแล้ว ก็ออกไปข้างนอก He fed himself and afterwards went out; เขาได้เงินมามาก แต่แล้วก็เสียไปหมด He won a large sum, but subsequently lost it all (See แล้ว already) The words ก็ and จึง are often used indiscriminately in this sense. Properly, ก็ emphasizes the idea of sequence, while จึง emphasizes the idea of consequence; เขากินข้าวแล้วก็ไป merely tells the fact that he went out after he had fed himself; เขากินข้าวแล้วจึงไป implies that, if he had not fed himself, he would not have gone out **2.** *Used before the predicate of the principal clause of a complex sentence after a conditional clause, then;* ถ้าเขาไม่ต้องการให้ดิฉันอยู่ ดิฉันก็ขอลา If he does not want me to stay, then I shall take my leave; “ดิฉันแสบตา” “(ถ้าแสบตา) ก็ไปนอนเสียซี” “My eyes are sore” “Then you should go to bed”; ถ้าหล่อนมาละก็บอกฉันด้วย Please inform me if she comes **3.** *Used before an auxiliary verb to express an idea*

of possibility or probability; คุณจะทำเงินอีก ก็ยังได้ If you want more money, it is possible (that I can give you some); ถ้าคุณทำไปเช่นนั้น เธอก็คงจะโกรธ If you do that, she will probably be angry; อะไรๆอาจจะเกิดขึ้นก็ได้ Anything can possibly happen; เขาอาจจะตายเสียแล้วก็ได้ He might possibly be dead; ถ้าเขาไม่ยอม เขาก็ต้องตาย If he does not give in, he will certainly die; ในกรณีที่เหตุการณ์เลวร้าย เราก็ต้องยอมแพ้ In case things get out of hand, we must surrender; เมื่อเขาไปแล้วเช่นนี้ ผมก็จะปล่อยคุณ Now that he has gone, I shall set you free; เธอจะทำอะไรก็ได้ตามชอบใจ You can certainly do whatever you like

4. Used between a noun clause and its predicate, meaning quite; ที่เขาปฏิเสธนั้นก็ถูกต้องแล้ว That he refused is quite right; คุณพูดอย่างนั้นก็ไม่ถูก What you said is not quite correct

5. Still, yet, nevertheless; ฉันคอยเขาเท่าไร ก็ไม่เห็นเขามา I waited and waited for him, yet he did not appear; แต่หล่อนก็ยังเป็นเมียฉันอยู่ But she is nevertheless my wife; เขาก็ยังทำอย่างเดิมอยู่ He still does the same thing

6. Miscellaneous senses; เขาจะทำอะไรก็ช่าง Don't mind what he does (Leave him alone); ก็อะไรเสียอีกเล่า What else can it be (Sure it is, you have said it)! เขาจะทำอะไรก็ตาม เธออย่าเข้าไปยุ่งเป็นอันขาด Whatever he does, you must never interfere; ถึงอย่างไรก็ตาม เธออย่าเข้าไปยุ่งเป็นอันขาด Whatever he does, you must never interfere; ถึงอย่างไรก็ตาม เขาจะต้องมาที่นี่ Whatever happens, he will be here; ถึงอย่างไรก็ตาม เขาก็เป็นคนซื่อ However, he is an honest man; สิ่งมีชีวิตทุกชนิดจะเป็นคนก็ดี เดรัจฉานก็ดี นกก็ดี ปลาก็ดี ต้องกินอาหารทั้งนั้น All living things, whether they are men, or beasts, or birds, or fish, must eat; บุคคลทุกคน ไม่ว่าจะ เป็นหญิงก็ดี หรือชายก็ดี ต้องเคารพกฎหมาย All persons, whether men or women, must respect the law; คุณก็ดี ลูกน้องของคุณก็ดี ไม่อยู่ในฐานะจะออกความเห็นได้ Neither you nor your subordinates are in a position to give an opinion; ถ้าไม่คุณก็ผมจะต้องตายก่อนถึงวันพรุ่งนี้ Either you or I must die before tomorrow; ก็แหละประเทศกัมพูชาเล่า จะอยู่โดดเดี่ยวไปได้นานเท่าใด As regards Cambodia, how long can she remain isolated? (สอ เสถบุตร, 2552, น. 1-2)

จะเห็นได้ว่าปทานุกรมของสอ เสถบุตรแสดงให้เห็นถึงวิธีคิดเกี่ยวกับคำศัพท์ที่ละเอียดอ่อนกว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน สอ เสถบุตรพิจารณาว่าภาษาไทยสามารถเทียบเคียงกับภาษาอังกฤษได้ แต่ก็ยังคำนึงถึงข้อจำกัดและความแตกต่างของภาษาไทยที่ไม่สามารถแปลเป็นภาษาอังกฤษได้อย่างสมบูรณ์ ดังเห็นได้จากการแจกแจงความหมายของแต่ละคำผ่านทั้งนิยามและการยกตัวอย่างการใช้ภาษาอย่างโดยละเอียดเพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้ภาษา แม้จะอ้างอิงคำศัพท์จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เป็นหลัก แต่วิธีการเก็บคำศัพท์กลับไม่ได้เป็นไปตามหลักเกณฑ์การจัดทำพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานเพราะได้รวมคำศัพท์ที่เป็นชื่อเฉพาะจากสารานุกรมเข้าไว้ด้วย นอกจากปทานุกรม *New Model Thai-English Dictionary* ที่แสดงให้เห็นถึงวิธีคิดเกี่ยวกับภาษาของสอ เสถบุตรแล้ว ยังมีผลงานอีกหนึ่งเล่มที่สอ เสถบุตรนำมาใช้เป็นพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองและการต่อต้านการปฏิวัติ 2475 แบบปัญญาชน “รอยัลลิสต์” (ณัฐพล ใจจริง, 2556) คือปทานุกรมอังกฤษ-ไทย *The New Model English-Siamese Dictionary* (พ.ศ. 2480-2483)

สอ เสถบุตรใช้ตัวอย่างประโยคของคำศัพท์ในการนำเสนอความคิดเห็นทางการเมือง เช่น ในคำว่า absolute, blue, democracy, dictator, king และ royal ดังนี้

The Government of Siam was previously an absolute monarchy.

แต่ก่อนรัฐบาลสยามเป็นสมบูรณาญาสิทธิราช

Blue means royalty.

สีน้ำเงินเป็นเครื่องหมายแห่งความจงรักภักดี

Many crimes have been perpetrated under the guise of democracy.

มีการก่ออาชญากรรมขึ้นหลายครั้งโดยใช้ประชาธิปไตยเป็นข้ออ้าง

He ruled as a dictator.

เขาปกครองอย่างผู้เผด็จการ (หมายถึง บุคคลในคณะราษฎร ซึ่งอาจหมายถึงจอมพล ป.)

The King never dies.

พระเจ้าแผ่นดินไม่มีวันสวรรคต

We sign this with our royal hand.

เราลงพระปรมาภิไธยนี้ด้วยพระราหัตถ์ของเราเอง (เราหมายถึง “รอยัลลิสต์” หรือ “ผู้แต่ง”) (ณัฐพล ใจจริง, 2556, น. 207-208)

ตัวอย่างข้างต้นมีความสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองหลังการปฏิวัติ ซึ่งสอ เสถบุตรเองก็ตกอยู่ในฐานะนักโทษจากเหตุการณ์กบฏบวรเดชซึ่งหลังจากการพ้นสภาพนักโทษการเมือง สอ เสถบุตรได้รวมกลุ่มกับอดีตนักโทษทางการเมืองซึ่งหนึ่งในนั้นก็มีหม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เพื่อตั้งพรรคก้าวหน้า (ณัฐพล ใจจริง, 2556, น. 209) เมื่ออ่านพจนานุกรมทั้งสองเล่มแล้วก็จะเห็นภาพความคิดทางการเมืองที่สอดคล้องกัน โดยสอ เสถบุตรนำเสนอความคิดในการเชิดชูสถาบันกษัตริย์และตำหนิต่อต้านรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์อย่างชัดเจน ขณะที่หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมชก็แสดงถึงการคัดค้านการเมืองไทยในระบอบรัฐสภาอย่างตรงไปตรงมา

พจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์และปทานุกรมของสอ เสถบุตรเป็นการนำเสนอความคิดส่วนบุคคลของผู้เขียนผ่านคำศัพท์ คำนิยามและตัวอย่างที่คัดเลือกอย่างมีวัตถุประสงค์ ข้อสังเกตประการหนึ่งที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้คือการใช้คำศัพท์ คำนิยามและตัวอย่างเป็นเครื่องมือในการสะท้อนความคิดของผู้เขียนที่มีต่อสังคม สำหรับพจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์ คำนิยามแสดงให้เห็นถึงการเสียดสีสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม แม้ไม่อาจกล่าวได้ว่าพจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์จะได้รับการอ้างอิงในแวดวงวิชาการหรือคำนิยามในพจนานุกรมจะถูกนำมาใช้อ้างอิงในการศึกษาคำศัพท์มากนักยอเพียงใด อีกทั้งพจนานุกรมเล่มนี้อาจไม่ได้รับความสำคัญในแง่ของการเป็นแหล่งอ้างอิงทางภาษา แต่คุณค่าของพจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์นั้นคือการสะท้อนความคิดเห็นและสภาพการเมืองไทยในสมัยหนึ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากพจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์และปทานุกรมของสอ เสถบุตรเป็นผลงานส่วนบุคคลที่สามารถเขียนได้ตามความคิดและความสนใจ ไม่จำเป็นต้องอ้างอิงกฎเกณฑ์ในการจัดทำพจนานุกรมตามที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนดไว้ซึ่งนอกจากจะสามารถนำมาใช้สำหรับการศึกษาความหมายและวิธีใช้คำศัพท์ในบริบทต่างๆ แล้วยังสามารถใช้อ่านในฐานะวรรณกรรมสะท้อนภาพสังคมและการเมืองได้เป็นอย่างดี ก็ไม่ที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองและปฏิกริยาต่อต้านการปฏิวัติ 2475 แบบปัญญาชน “รอยัลลิสต์” ของผู้เขียน (ณัฐพล ใจจริง, 2556)

การศึกษาพจนานุกรมฉบับคึกฤทธิ์และปทานุกรมของสอ เสถบุตรแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการเขียนพจนานุกรมที่เป็นผลงานของบุคคลที่สามารถปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับความคิดและความสนใจของผู้เขียนได้โดยตรง ลำดับต่อไปจะเป็นการนำเสนอพจนานุกรมฉบับมติชนที่มีบริบทที่ใกล้เคียงกับการจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในแง่ของการจัดทำพจนานุกรมในรูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน ลักษณะการนำเสนอคำนิยาม คำอธิบายและตัวอย่างที่ค่อนข้างมีความเป็นทางการ ขณะเดียวกันก็มีความแตกต่างในวิธีคิดเกี่ยวกับการเลือกคำศัพท์ที่จะนำเสนอในพจนานุกรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.3 พจนานุกรม ฉบับมติชน: พจนานุกรมฉบับนอกรีต

พุทธศักราช 2540 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการจัดทำพจนานุกรมฉบับมติชนขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยนายชรรค์ชัย บุนปาน ประธานคณะกรรมการบริหาร บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทย และสาขาวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น วรรณคดี วัฒนธรรมพื้นบ้าน และศัพท์เฉพาะกลุ่ม คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมฉบับมติชนใช้เวลากว่า 7 ปี ในการรวบรวมคำศัพท์ 39,515 คำ โดยมีเป้าหมายเบื้องต้นในการรวบรวมและนิยามคำศัพท์ใหม่ที่ไม่ได้บรรจุในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (มติชน, 2547, น. 9) คณะกรรมการดำเนินงานประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทย วรรณคดี วัฒนธรรมพื้นบ้าน และคำศัพท์เฉพาะกลุ่ม คณะกรรมการเริ่มการประชุมครั้งแรกวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ประกอบด้วย

สุจิตต์ วงษ์เทศ นักเขียนรางวัลศรีบูรพา พ.ศ. 2536 ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ (กวีนิพนธ์) พ.ศ. 2545

ล้อม เพ็งแก้ว ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดี

สมบัติ พลายน้อย นักเขียนนักวิชาการด้านภาษา

วีระพงษ์ มีสถาน หัวหน้าสำนักวิจัย ภาษาบัณฑิตยสถานและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

สันต์ จิตภาษา ผู้เชี่ยวชาญเรื่องภาษาและจารึก

สุพจน์ แจ้งเร็ว บรรณาธิการนิตยสถานศิลปวัฒนธรรม และ

วาสนา พุ่มพัตตุน นักพิสูจน์อักษร

กระบวนการทำงานของคณะจัดทำพจนานุกรมฉบับมติชนเริ่มขึ้นจากการคัดเลือกคำศัพท์ซึ่งรวมถึงคำที่มีใช้อยู่แล้ว และคำใหม่หรือภาษาคนองปาก การกำหนดนิยามสำหรับการจัดทำต้นฉบับ การเรียบเรียง และตรวจทานต้นฉบับอย่างละเอียดก่อนที่จะนำส่งโรงพิมพ์ ความน่าสนใจและควรได้รับการพิจารณาเป็นอย่างยิ่งของกระบวนการทำพจนานุกรมคือการให้คำนิยามที่ “มีลักษณะ “สะท้อน” การใช้ มากกว่าที่จะเป็นการ “กำหนด” เกณฑ์มาตรฐานของการใช้คำในภาษาไทย” (มติชน, 2547, น. 10)

เช่น คำว่าปิ้ง กับ ย่าง กว่าจะออกมา คณะทำงานต้องถกเถียงกันอยู่นานมาก ในที่สุดก็สรุปอธิบายได้ว่า คำว่า ปิ้ง ในพจนานุกรมเล่มนี้จะแปลว่า การใช้ชี้อัฒปิดถ่านให้ไฟน้อยลง แต่ถ้า ย่าง จะใช้ไฟนานกว่าปิ้ง ไฟจะอ่อนกว่า เป็นต้น คำประเภนี้หากมีการถกเถียงกันแล้วยังสรุปไม่ได้ ก็ต้องแขวนไว้ก่อน จนกระทั่งไปหาหลักฐาน

มาแจกแจงกันให้ได้ ใครมีอะไรอ้างอิง ต้องสรุปให้ได้ การทำพจนานุกรมไม่สามารถให้ประธานการประชุมเป็นคนตัดสินใจได้ ใช้วิธีโหวตเสียงก็ไม่ได้ ต้องใช้หลักฐานอย่างเดียว และทุกคนยอมรับ ก็ยุติ จึงบรรจุคำศัพท์นั้นลงไป (ชูลีพร บุตรโคต, 2547)

พจนานุกรมเล่มนี้อ้างอิงความหมายและตัวอย่างการใช้จากอักขรธานศรับท์ฉบับหมอบรัดเล หนังสือวรรณคดีไทยและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้แล้ววิธีการกำหนดนิยามความหมายที่สำคัญและสร้างความชอบธรรมให้แก่พจนานุกรมฉบับนี้คือการหาหลักฐานมาอ้างอิงเพื่อสรุปและยุติข้อถกเถียงซึ่งเป็นวิธีที่ให้ความสำคัญกับภาษาที่มีการใช้จริงในสังคม เช่น "บิดหล่า" ที่พจนานุกรมฉบับมติชนนิยามว่า “เครื่องมือสำหรับเจาะไม้ชนิดหนึ่ง ปลายเป็นเกลียวอย่างสว่าน” โดยพิจารณาจากเครื่องมือของจริง ซึ่งมีรูปร่างแตกต่างจากภาพวาดในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับ “สว่านชัก” มากกว่า (ชูลีพร บุตรโคต, 2547) เนื่องจากต้องการให้พจนานุกรมฉบับนี้เป็นหนังสือคำศัพท์ที่เสนอคำศัพท์ที่มีการใช้จริงในสังคม พจนานุกรมฉบับนี้ยังมีการเพิ่มคำศัพท์ที่ไม่บรรจุอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เช่น

จ๊าบ (สแลง)	เด่นสะดุดตา, มาก, เร็ว, ร่าเริง, เด็ด, น่ารัก, เช่น เด็กวัยจ๊าบ แต่งตัวจ๊าบ (เริ่มปรากฏใช้ราว พ.ศ. 2539)
ฮ้อแรด (สแลง)	ดีเยี่ยม, แจ่มมาก, งามเร็ด
ก๊ีบเก้ (สแลง)	เก๋ที่สุด, เข้าที่
ม.ต.ล.ว.	คำย่อของ เมตตลอดวัน
สวาป	กินอย่างตะกละ

กระบวนการจัดทำพจนานุกรมฉบับมติชนแสดงให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับภาษาของคณะผู้จัดทำโดยพิจารณาว่าภาษาที่นำเสนอในพจนานุกรมควรเป็นภาษาที่มีการใช้งานจริงในสังคม เพราะนอกจากจะเป็นการอธิบายลักษณะภาษาตามการใช้งานแล้ว (descriptive) ยังเป็นการนำเสนอหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของภาษาไทยที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะภาษาและชุดคำศัพท์ที่มีการใช้งานในสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง แม้พจนานุกรมฉบับนี้จะมีการทำงานผ่านคณะกรรมการ แต่มีความชัดเจนในการหาข้อสรุปนิยามของคำศัพท์โดยการอ้างอิงจากหลักฐานและการใช้งานจริงซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของพจนานุกรมเล่มนี้

พจนานุกรมทั้ง 3 เล่มข้างต้นได้ปรากฏขึ้นในสนามพจนานุกรมแสดงให้เห็นว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในฐานะพจนานุกรมหลักสำหรับการอ้างอิงภาษาไทยไม่ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ จึงมีบุคคลและหน่วยงานอื่นจัดทำพจนานุกรมขึ้นมาและผู้ใช้ภาษามีทางเลือก

สำหรับการอ้างอิงที่ไม่จำเป็นต้องยึดติดกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเท่านั้น เช่นเดียวกับหน่วยงานของรัฐอย่างศาลก็ไม่จำเป็นต้องอ้างอิงกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานโดยตรงไปตรงมาทุกครั้งและศาลก็มีอำนาจในการตีความ ระบุและนิยามความหมายของถ้อยคำโดยพิจารณาจากหลักฐานและองค์ประกอบอื่นที่เกี่ยวข้อง ลำดับต่อไปจะนำเสนอศัพท์กฎหมายเพื่อให้เห็นถึงอุดมการณ์ของราชบัณฑิตยสถานในการเป็นกลไกของรัฐ (Althusser, 1970) ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงสถานะของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในบริบทของการใช้งานพจนานุกรมที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

5.4 ศัพท์กฎหมายและสถานะของราชบัณฑิตยสถานในสังคมไทย

ราชบัณฑิตยสถานก่อกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับการสร้างชาติสมัยใหม่ โดยทำหน้าที่ในการสร้าง เผยแพร่ และแลกเปลี่ยนความรู้โดยได้รับการรับรองทั้งในแง่ของการจัดตั้งองค์กร บทบาทหน้าที่ และการดำเนินงานต่างๆ ผ่านพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้อง การแต่งตั้งราชบัณฑิตยังต้องได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเมื่อได้รับการตีพิมพ์แล้วจะมีประกาศจากสำนักนายกรัฐมนตรีในการประกาศใช้ตัวสะกดและการออกเสียงตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน นอกจากนี้ พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานยังระบุให้ราชบัณฑิตยสถานมีหน้าที่สำคัญในการรับรองหลักวิชา วินิจฉัยชี้ขาดรับรองหลักวิชา โดยที่ข้อวินิจฉัยของราชบัณฑิตจะต้องยึดถือกันอย่างเป็นทางการ (เจริญ อินทรเกษตร, 2527, น. 42) เห็นได้อย่างชัดเจนว่าราชบัณฑิตได้รับความชอบธรรมจากแหล่งที่มาของอำนาจของรัฐสมัยใหม่ กล่าวได้ว่าราชบัณฑิตยสถานจึงมีความชอบธรรมในการจัดการเรื่องภาษา และพจนานุกรมก็มีความชอบธรรมในการกำหนดภาษามาตรฐานตามกฎหมาย

อย่างไรก็ดี พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้มีอำนาจในการควบคุมหรือเป็นกลไกของรัฐเสมอไป เนื่องจากการนำไปใช้จำเป็นต้องมีบริบทอื่นๆ ต้องพิจารณาดังเช่นกรณีของการใช้พจนานุกรมกับกระบวนการศาล

ภาษามาตรฐานของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้มีความสำคัญกับแวดวงการศึกษาหรือวิชาการเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทกับการตัดสินใจทางกฎหมายไทย ธานินทร์ กรีวิเชียรได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพจนานุกรมในทางกฎหมายไว้ว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีความสำคัญต่อวงการกฎหมายไทยมาก เพราะศาลยุติธรรมได้ถือเป็นหลักสำคัญในเรื่องคำ ตัวสะกด และอ้างอิงเสมอในเรื่องความหมายของคำสามัญทั่วไป (ธานินทร์ กรีวิเชียร, 2548, น. 77-78)

อย่างไรก็ตาม นอกจากคำสามัญทั่วไปที่ศาลนำมานิยามจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไปใช้ในการอ้างอิงสำหรับการตัดสินคดีความแล้ว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 นำเสนอคำศัพท์อื่นๆ ที่ใช้ในกฎหมาย (กฎ) โดยใช้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกคำศัพท์จากคำที่ใส่คำย่อในวงเล็บหน้าพินัยกรรม “(กฎ)” คือ คำที่ใช้ในกฎหมาย ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 นำเสนอคำศัพท์ที่ใช้ในทางกฎหมาย โดยมีคำแม่คำทั้งหมด 257 คำ แบ่งเป็นคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐ การกำหนดลักษณะบุคคล การกำหนดลักษณะสิ่งของและสถานที่ การกระทำ และ เอกสาร ตามตัวอย่าง ดังนี้

คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น

- กรมการอำเภอ** น. คณะพนักงานปกครองซึ่งประกอบด้วยนายอำเภอ ปลัดอำเภอ และสมุห์บัญชีอำเภอ มีหน้าที่ร่วมกันในการดำเนินการให้ปกครองอำเภอเรียบร้อย ในปัจจุบันอำนาจหน้าที่ของกรมการอำเภอถูกโอนไปเป็นของนายอำเภอ.
- กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ** น. วัตถุประสงค์เพื่อเป็นหลักประกันการจ่ายบำเหน็จบำนาญและให้ประโยชน์ตอบแทนการรับราชการแก่ข้าราชการเมื่อออกจากราชการ เรียกชื่อย่อว่า กบข.
- นายกเทศมนตรี** น. ตำแหน่งผู้รับผิดชอบสูงสุดในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาล.

คำศัพท์ที่เป็นการกำหนดลักษณะบุคคล เช่น

- คนพิการ** น. คนที่มีความผิดปกติหรือบกพร่องทางร่างกาย ทางสติปัญญา หรือทางจิตใจ.
- คู่สมรส** น. ชายและหญิงที่สมรสกัน.
- นักท่องเที่ยว** น. บุคคลที่เดินทางจากท้องที่อันเป็นที่อยู่โดยปกติของตนไปยังท้องที่อื่นเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจ และด้วยวัตถุประสงค์อันมิใช่เพื่อไปประกอบอาชีพหรือหารายได้ เช่น นการพักผ่อนหย่อนใจ การศึกษาหาความรู้ การบันเทิง.

คำศัพท์ที่เป็นการกำหนดลักษณะสิ่งของและสถานที่ เช่น

- ช่องโหว่** น. เป็นฐานความผิดอาญา ที่ผู้กระทำสมคบกันตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป เพื่อกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่ประมวลกฎหมายอาญาบัญญัติไว้ เช่น ความผิดเกี่ยวกับการปกครอง ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย และความผิดนั้นมิกำหนดโทษจำคุกอย่างสูงตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป.

- ป่า น.** ที่ดินรวมตลอดถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเล ที่ยังมีได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย
- เขตประกอบการเสรี** เขตพื้นที่ที่กำหนดไว้สำหรับการประกอบอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม หรือ
- น.** กิจการอื่นที่เกี่ยวข้องกันโดยของที่นำเข้าไปในเขตดังกล่าวจะได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษี อากร และค่าธรรมเนียมเป็นพิเศษ.

คำศัพท์ที่เป็นการกระทำ เช่น

- ฉ้อโกง น.** เป็นฐานความผิดทางอาญา ที่ผู้กระทำ กระทำโดยทุจริต หลอกลวงผู้อื่นด้วยการแสดงข้อความอันเป็นเท็จ หรือปกปิดข้อความจริงซึ่งควรบอกให้แจ้ง โดยการหลอกลวงดังว่านั้นได้ไปซึ่งทรัพย์สินจากผู้ถูกหลอกลวงหรือบุคคลที่สาม หรือทำให้ผู้ถูกหลอกลวง หรือบุคคลที่สามทำถอนหรือทำลายเอกสารสิทธิ.

- ขัง ก.** กักขังจำเลยหรือผู้ต้องหาโดยศาล

- บุกรุก ก.** เป็นฐานความผิดอาญาที่ผู้กระทำเข้าไปในอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่นเพื่อถือการครอบครองอสังหาริมทรัพย์นั้นทั้งหมดหรือแต่บางส่วน หรือเข้าไปกระทำการใด ๆ อันเป็นการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของเขาโดยปรกติสุข

คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับเอกสาร เช่น

- โฉนดที่ดิน น.** หนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน และหมายความรวมถึงโฉนดแผนที่ โฉนดตราจอง และตราจองที่ตราว่า “ได้ทำประโยชน์แล้ว”.

- หนังสือกรรมสิทธิ์** หนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลและกรรมสิทธิ์ร่วมในทรัพย์สินกลาง.

- ห้องชุด น.**

- หมายค้น น.** หนังสือสั่งการที่ศาลสั่งให้เจ้าหน้าที่ตรวจค้น เพื่อยึดสิ่งของหรือจับกุมบุคคลซึ่งมีหมายจับ หรือเพื่อช่วยบุคคลซึ่งถูกหน่วงเหนี่ยวหรือกักขังโดยมิชอบด้วยกฎหมาย.

ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับคำศัพท์ที่ใช้ในทางกฎหมาย คือ มีคำศัพท์จำนวนหนึ่งที่ราชบัณฑิตยสถานไม่ได้มีการระบุไว้ว่าเป็นคำศัพท์ที่ใช้ในทางกฎหมาย หากแต่คำศัพท์เหล่านี้กลับถูกนำไปใช้ในทางกฎหมาย เช่น คำว่า “เหตุ” และ “สมควร” ในการตัดสินคดีความในปีพุทธศักราช 2555 ที่นางสาวจิตรา คชเดชประธานสหภาพแรงงานไทรอัมพ์ อินเตอร์เนชั่นแนลแห่งประเทศไทยถูกตัดสินคดีให้ถูกเลิกจ้าง โดยที่ศาลได้อ้างอิงนิยามคำศัพท์จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในวันอ่านคำตัดสินของศาล ศาลได้กล่าวว่า กรณีมีเหตุสมควรให้เลิกจ้างนั้น จะต้องทำความเข้าใจคำว่า “เหตุสมควร” ก่อนศาลได้อ้างอิงนิยามจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ดังนี้

เหตุ : น. สิ่งหรือเรื่องที่ทำให้เกิดผล

สมควร : ว. ควรยิ่ง, เหมาะสมยิ่ง

ศาลพิจารณาว່ว่า “เหตุ” ของกรณีนี้คือ นางสาวจิตรา คชเดชสวมเสื้อสีดำรณรงค์ สกรีนข้อความ “ไม่ยื่นไม่ใช่อาชญากรคิดต่างไม่ใช่อาชญากรรม” ออกรายการ “กรองสถานการณ์” ช่องเอ็นบีที ในหัวข้อ “ทำห้อง...ทำแท้ง” เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2555 “ผล” คือ ผู้ร้องได้ขอเลิกจ้าง คู่กรณี ด้วยเหตุนี้จึงต้องพิจารณาว່ว่าคำขอของผู้ร้องสมควรหรือไม่

ศาลแถลงการณ์พิจารณาว່ว่า เนื่องจากกิจการของผู้ร้องคือผลิตชุดชั้นในสตรี และการ ไปออกรายการโทรทัศน์ของคู่กรณีไม่น่าจะสร้างความเสียหายให้กับกิจการของผู้ร้อง แต่การที่สวมใส่ เสื้อดังกล่าวเพื่อสนับสนุนนายโชติศักดิ์ อ่อนสูง โดยที่ทราบดีว่านายโชติศักดิ์ได้รับการฟ้องร้องตกเป็น จำเลยคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพจากการไม่ยื่นตรงแสดงความเคารพในโรงพยาบาลนตรีใน ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลเวิลด์ระหว่างเพลงสรรเสริญพระบารมี ด้วยเหตุนี้ ศาลจึงพิจารณาแล้วเห็นว่า ขัดต่อวิญญูณประชาชาติที่ให้ความเคารพยกย่อง เทิดทูนพระมหากษัตริย์ ซึ่งส่งผลให้ภาพพจน์ของ บริษัทเสียหาย อีกทั้งยังทำให้พนักงานแตกแยกเป็นสองฝ่ายด้วยเหตุนี้ศาลจึงพิจารณาว່ว่าการเลิกจ้าง ถือเป็นการสมควร (ASTV ผู้จัดการออนไลน์, 2551)

นอกจากตัวอย่างข้างต้น ยังมีกรณีศาลรัฐธรรมนูญอ้างบทนิยามจากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานในการวินิจฉัยคดีนายกรัฐมนตรีสมัคร สุนทรเวช เมื่อปี พ.ศ. 2551 ดังนี้

ประธานวุฒิสภาได้ทำการส่งคำร้องของสมาชิกวุฒิสภาเพื่อขอให้ศาลพิจารณา วินิจฉัยการสิ้นสุดความเป็นรัฐมนตรีของนายกรัฐมนตรี นายสมัคร สุนทรเวช (ผู้ถูกร้อง) กรณีเป็น พิธีกรรายการทางโทรทัศน์ “ชิมไป บ่นไป” และรายการ “ยกโขยง 6 โมงเช้า” ซึ่งเป็นรายการของ บริษัทเฟซ มีเดีย จำกัด ซึ่งผู้ถูกร้องเข้ารับหน้าที่พิธีกรมาตั้งแต่มก่อนดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดย ได้รับค่าตอบแทน และเมื่อเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว ผู้ถูกร้องยังคงเป็นพิธีกรในรายการ ดังกล่าวให้แก่บริษัทเฟซ มีเดีย จำกัด

ศาลได้พิจารณารัฐธรรมนูญมาตรา 267 ซึ่งบัญญัติ “ห้ามนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี เป็นลูกจ้างของบุคคลใด เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี เป็นไปโดยชอบ ป้องกันมิให้การกระทำขัดกันของผลประโยชน์อันจะก่อให้เกิดการ ขาดจริยธรรม ซึ่งยากต่อการตัดสินใจ ทำให้ต้องเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่าง ประโยชน์ส่วนตัวกับประโยชน์สาธารณะ เมื่อผู้ดำรงตำแหน่งคำนึงถึงผลประโยชน์ ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์สาธารณะ การขัดกันระหว่างประโยชน์ส่วนตัวกับการใช้

อำนาจตำแหน่งหน้าที่ซึ่งขัดกันในลักษณะที่ประโยชน์ส่วนตัวจะได้มาจากการเสียไปซึ่งประโยชน์สาธารณะ

การจะทำให้เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญดังกล่าวบรรลุผล จึงมิใช่แปลความคำว่า “ลูกจ้าง” ในรัฐธรรมนูญ มาตรา 267 เพียงหมายถึงลูกจ้างตามความหมายแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน หรือตามกฎหมายภาษีอากรเท่านั้น เพราะกฎหมายแต่ละฉบับย่อมมีเจตนารมณ์แตกต่างกันไปตามเหตุผลแห่งการบัญญัติกฎหมายนั้น ๆ ทั้งกฎหมายดังกล่าวเป็นเพียงกฎหมายลำดับรองอันมีศักดิ์ของกฎหมายต่ำกว่ารัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศ และยังมีเจตนารมณ์เพื่อป้องกันการกระทำที่เป็นการขัดกันแห่งผลประโยชน์แตกต่างจากกฎหมายดังกล่าวอีกด้วย

ดังนั้น คำว่า “ลูกจ้าง” ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 267 จึงมีความหมายกว้างกว่าค่านิยามของ กฎหมายดังกล่าว โดยต้องแปลความตามความหมายทั่วไป **ซึ่งตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า “ลูกจ้าง” ว่าหมายถึง “ผู้รับจ้างทำกรารงาน; ผู้ซึ่งตกลงทำงานให้นายจ้างโดยได้รับค่าจ้าง ไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไร”** โดยมีได้คำนี้ว่าจะมีการทำสัญญาจ้างเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ หรือได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าจ้าง สิ้นจ้าง หรือค่าตอบแทนในลักษณะที่เป็นทรัพย์สินหรือไม่ หากมีการตกลงเป็นผู้รับจ้างทำกรารงานแล้ว ย่อมอยู่ในความหมายของคำว่า “ลูกจ้าง” ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 267 ทั้งสิ้น (คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12-13/2551)

ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่าหลังจากเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว นายสมักรสุนทรเวชยังคงเป็นพิธีกรรายการดังกล่าวของบริษัทเฟซ มีเดีย จำกัดซึ่งเป็นองค์กรที่ทำเพื่อมุ่งหาผลกำไร อีกทั้งยังได้รับค่าตอบแทนที่มีลักษณะเป็นทรัพย์สินจึงถือเป็นการรับจ้างทำงานตามนัยของรัฐธรรมนูญ มาตรา 267 ซึ่งเป็นการกระทำที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 267 ด้วยเหตุนี้ความเป็นรัฐมนตรีจึงสิ้นสุดลง

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานกับวงการกฎหมายไทยแม้จะไม่ได้เข้าไปมีบทบาทในการกำหนดด้วยกฎหมาย แต่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานก็ถูกนำมาใช้อ้างอิงโดยนักกฎหมายโดยที่ไม่จำกัดเพียงแค่คำศัพท์ที่มีการระบุไว้ว่าเป็นคำศัพท์ที่ใช้ในทางกฎหมายเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจะกำหนดคำศัพท์กฎหมายไว้ส่วนหนึ่ง แต่ในการตัดสินใจตีความ ศาลอาจจะไม่ได้

อ้างอิงนิยามเฉพาะคำศัพท์ประเภทกฎหมาย ศาลเลือกคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับแก่สาระสำคัญที่ช่วยในการตีความคดีซึ่งสามารถเป็นคำใดก็ได้ไม่จำกัดอยู่ที่เฉพาะคำศัพท์ประเภทกฎหมาย

อันที่จริงแล้ว นิยามคำศัพท์ทางกฎหมายในพจนานุกรมสามารถนำไปใช้อ้างอิงเป็นกรอบในการตีความเท่านั้น เนื่องจากในการตีความกฎหมายตามหลักภาษาและไวยากรณ์นั้นต้องคำนึงว่าถ้อยคำหนึ่งอาจมีหลายความหมาย และไม่มีความชัดเจนใจตัวเอง (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2557) เช่นคำว่า “ป่า” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 นิยามว่า “ที่ดินรวมตลอดถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเล ที่ยังมีต้นไม้บุคคลได้มาตามกฎหมาย” ทั้งนี้ไม่ได้รับบุลงไปให้ชัดเจนว่า “ป่า” ควรมีต้นไม้ปริมาณเท่าใด หากมีห้วย หนอง คลอง บึงเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งถือว่าเป็น “ป่า” หรือไม่ ด้วยเหตุนี้แล้วจึงจำเป็นต้องพิจารณาถ้อยคำทั้งตามความหมายและเจตนารมณ์ของกฎหมาย

ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในกฎหมายคือราชบัณฑิตยสถานมีอำนาจตามพระราชบัญญัติในการกำหนดนิยามตายตัวซึ่งครอบคลุมถึงคำศัพท์ที่ใช้ในทางกฎหมาย แต่ในทางปฏิบัติแล้วนักกฎหมายไม่ได้อิงกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเพียงอย่างเดียวแต่มีวิธีในการตีความที่จะต้องอ้างอิงกับเจตนารมณ์ของกฎหมายเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น คำว่า “วิ่งราว” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า “แย่งเอาสิ่งของแล้ววิ่งหนีไป.” นิยามดังกล่าวมีความรัดกุมถ้อยคำในตัวบทกฎหมายไม่ได้ กฎหมายลักษณะอาญา มาตรา 297 บัญญัติว่า “ผู้ใดลักทรัพย์ โดยใช้กิริยาฉกฉวยเอาทรัพย์พาหนีไปต่อหน้า ถือว่ามีความผิดฐานเป็นโจรวิ่งราวทรัพย์” และประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 336 ใช้ถ้อยคำว่า “ลักทรัพย์โดยฉกฉวยเอาซึ่งหน้า” ซึ่งเป็นประโยคที่คลุมความหมายของคำว่า “วิ่งราว” ได้ดี

ในคดีหนึ่งเมื่อไม่กี่ปีมานี้, ข้อเท็จจริงปรากฏว่าจำเลยไปซื้อสุราดื่ม. ผู้เสียหายไม่ยินยอมขายเพราะหมดเวลาขายแล้ว. จำเลยพูดว่าไม่ขายก็จะเอาไปกินเฉย ๆ จะทำอะไรเขา. แล้วจำเลยหยิบสุราแม่โขงครึ่งขวดของผู้เสียหายไปต่อหน้าผู้เสียหายแล้วเดินออกไปจากร้าน. ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า จำเลยมีความผิดฐานวิ่งราว. ถ้าถือตามพจนานุกรมฯ ไม่น่าจะเป็นวิ่งราว, เพราะแม้มีการแย่งเอาสิ่งของไป, แต่ก็ไม่มีการวิ่งหนีด้วย.¹

¹ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 919/2503. อ้างถึงใน ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2548.

จากกรณีศึกษาข้างต้นเห็นได้อย่างชัดเจนว่านิยามที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนดไว้ว่าเป็นคำที่ใช้ในทางกฎหมายและพยายามที่จะเข้าไปกำหนดค่านิยมในรูปแบบที่ตายตัวกลับไม่สามารถนำมาใช้อ้างอิงในทางกฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เนื่องจากภาษากฎหมายมีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงต้องคำนึงถึงบริบทและเปิดให้มีช่องว่างสำหรับการตีความจากนักกฎหมายด้วยเช่นเดียวกัน ขณะเดียวกันคำศัพท์กฎหมายก็แสดงให้เห็นว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้เป็นกลไกของรัฐที่เป็นข้อยุติสุดท้ายในการนำไปใช้จริงเสมอไป เนื่องจากศาลมีเอกสิทธิ์ในการเลือกที่จะอ้างอิงหรือนำนิยามในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไปใช้หรือไม่ก็ได้

5.5 สรุป

การศึกษาในบทนี้แสดงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสนามของพจนานุกรมที่มีการท้าทายความคิดทางภาษาผ่านหนังสือคำศัพท์ที่เผยแพร่ในสังคม พจนานุกรมภาษาไทยที่คัดเลือกมาเป็นพจนานุกรมที่จัดทำขึ้นโดยบุคคล เช่น พจนานุกรมฉบับศีกฤทธิและพจนานุกรมของสอ เสถบุตรเป็นการนำเสนอความคิดส่วนบุคคลของผู้เขียนผ่านคำศัพท์ ค่านิยมและตัวอย่างที่คัดเลือกมาอย่างมีวัตถุประสงค์ สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการใช้ภาษาเป็นสื่อสำหรับการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของตนเอง ขณะที่พจนานุกรมฉบับมติชนแม้จะมีบริบทที่ใกล้เคียงกับการจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เช่น การจัดทำพจนานุกรมในรูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน การนำเสนอคำศัพท์อย่างเป็นทางการซึ่งสามารถนำไปใช้อ้างอิงได้ แต่พจนานุกรมทั้งสองเล่มก็มีความแตกต่างในวิธีคิดเกี่ยวกับการนำเสนอคำศัพท์ พจนานุกรมฉบับมติชนให้ความสำคัญกับการใช้งานจริงในสังคม ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการทำงานและการคัดเลือกคำศัพท์ที่นำเสนอในพจนานุกรมที่มีความแตกต่างจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีความแตกต่างไปจากพจนานุกรมฉบับอื่น คือเป็นพจนานุกรมที่จัดทำโดยหน่วยงานรัฐบาลที่ได้รับการยกย่องในเกียรติของทั้งระดับหน่วยงานและสมาชิกราชบัณฑิตที่ตั้งกล่าวไว้ในบทที่ 1 นอกจากนี้แล้ว การมีประกาศจากสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการใช้ตัวสะกดตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานยิ่งส่งผลให้ราชบัณฑิตยสถานต้องมีหลักเกณฑ์ในการดำเนินงานชำระพจนานุกรมที่เคร่งครัด และไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของภาษาที่มีการใช้งานจริงในสังคมได้เสมอไป ด้วยเหตุที่ว่าพจนานุกรมฉบับนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอภาษาที่มีการใช้งานจริงในสังคม แต่ต้องการให้พจนานุกรมเป็นมาตรฐานสำหรับการอ้างอิงทางภาษาให้เป็นระเบียบแบบแผนเดียวกันอันถือเป็นลักษณะเฉพาะของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่ยุติการครอบงำอำนาจในการกำหนด

มาตรฐานภาษาในสนามโดยเฉพาะหน่วยงานรัฐบาลซึ่งรวมถึงศาล แต่บทบาทของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานทำได้เพียงแค่เป็นแหล่งอ้างอิงทางนิยามที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับคำศัพท์ร่วมกัน แต่ไม่ได้หรือข้อยุติสุดท้ายทางภาษา ปραกฏการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้ใช้ภาษาไม่จำเป็นต้องยอมรับภาษามาตรฐานที่กำหนดโดยราชบัณฑิตยสถานเสมอไป และสถานะของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในปัจจุบันกำลังถูกท้าทายด้วยพจนานุกรมฉบับอื่นๆ และแม้แต่หน่วยงานของรัฐด้วยตัวเอง

บทสรุป

การศึกษาคำนี้อาศัยงานจากแนวคิดมานุษยวิทยาภาษา (linguistic anthropology) ไม่ว่าจะเป็น *Marxism and the Philosophy of Language* โดยโวโลชินอฟ อุดมการณ์ภาษา โดยวูดลาร์ด และงานเขียนของบูร์ดิเยอ และการไตร่ตรองถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นการอ่านคำพิพากษาโดยอ้างอิงนิยามคำศัพท์จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ความคิดริเริ่มในการปรับตัวสะกดคำยืมภาษาต่างประเทศที่ไม่ประสบความสำเร็จ การเปิดตัวพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 คู่ขนานไปกับเวทีพจนานุกรมระดับสากล เช่น การเพิ่มคำศัพท์ใหม่ของพจนานุกรมภาษาฝรั่งเศส *Le Petit Robert* และพจนานุกรมภาษาอังกฤษ *Oxford English Dictionary* ข้อมูลทั้งหมดนี้เป็นที่มาของความสนใจในการเกี่ยวกับราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากพจนานุกรมเล่มอื่น อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญที่นอกเหนือไปจากการเป็นหนังสืออ้างอิงทางภาษาไทย

กรอบแนวคิดและเหตุการณ์ต่างๆ ต่างเป็นภาพสะท้อนของกันและกัน ประเด็นที่ผู้ศึกษาต้องการและพยายามที่จะก้าวไปให้ถึงคือการสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติผ่านตัวภาษา หากพิจารณาอย่างผิวเผิน จะแปลกอันใดเล่าในเมื่อคนที่พูดภาษาเดียวกันย่อมเป็นคน “บ้านเดียวกัน” อยู่แล้ว ประเด็นนี้อาจหมดความชอบธรรมในการศึกษาและไม่แสดงให้เห็นถึงความแปลกใหม่ อย่างไรก็ตาม ภาษาไม่ได้เป็นเพียงแค่เครื่องมือในการสื่อสารเท่านั้น แต่ยังส่งอิทธิพลต่อความคิด ความรู้สึก และการกระทำของผู้ใช้ภาษา สำหรับบริบทของประเทศไทย ราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิต และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมีความเชื่อมโยงกับบริบททางการเมืองและสังคม ดังนี้

ตารางที่ 6.1

สรุปสาระสำคัญของบริบทสังคมและการเมือง พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน สมาชิก
ราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ยุคของประวัติศาสตร์	พระราชบัญญัติว่าด้วย ราชบัณฑิตยสถาน	สมาชิกราชบัณฑิต	พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน
ยุคชาตินิยม- รัฐนิยม คณะราษฎร สงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลทหาร	ฉบับ พ.ศ. 2476 เป็นนิติบุคคลใน อุปการะของรัฐบาล ฉบับ พ.ศ. 2485 ขึ้นตรงกันายกรัฐมนตรี ฉบับ พ.ศ. 2487 ขึ้นตรงกันายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2487-2495)/ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงวัฒนธรรม (พ.ศ. 2496-2500)/ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2501-2522)	ได้รับมอบหมายและ ผ่านการคัดเลือกโดย คณะราษฎร	ฉบับ พ.ศ. 2493 ชาติ คือ เชื้อชาติ การนิยาม “ชาติ” กับ ความเป็นอื่น วาทกรรม “พลเมือง/ ราษฎร/ประชาชน”
ยุคพัฒนา-สร้างชาติ สงครามเย็น ต่อต้านคอมมิวนิสต์ เหตุการณ์ “14 ตุลา” “6 ตุลา”	พระราชกฤษฎีกาแบ่ง ส่วนราชการ พ.ศ. 2522 แบ่งงานบริหาร (สำนักงานเลขาธิการ) ออกจากงานวิชาการ (กองธรรมศาสตร์และ การเมือง กองวิทยาศาสตร์ และ กองศิลปกรรม)	คณะกรรมการใหม่ที่ ผ่านการคัดเลือกตาม หลักเกณฑ์ พ.ร.บ. ฉบับ พ.ศ. 2487 และ ไม่เคยปรากฏชื่อใน คณะกรรมการชุดเก่า	ฉบับ พ.ศ. 2525 วัฒนธรรมนิยม - ประดิษฐกรรมความ เป็นชาติ ความหมายของธงชาติ

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

สรุปสาระสำคัญของบริบทสังคมและการเมือง พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน สมาชิก
ราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ยุคของประวัติศาสตร์	พระราชบัญญัติว่าด้วย ราชบัณฑิตยสถาน	สมาชิกราชบัณฑิต	พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน
ประเทศไทยในยุค อุตสาหกรรมใหม่ วิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง รัฐบาลทักษิณ	ฉบับ พ.ศ. 2544 – ฉบับ พ.ศ. 2558 เป็นองค์กรอิสระ มีความเป็นเอกเทศ	อาจารย์สถาบันอุดม ศึกษาสมัครเป็นภาคี สมาชิกและเลื่อนเป็น ราชบัณฑิตตามที่ได้รับ เสนอชื่อโดยคณะ ราชบัณฑิต	ฉบับ พ.ศ. 2542 ชาติ และอุดมการณ์ภาษา คำศัพท์เกี่ยวกับ มาตรฐานทางภาษา
ยุค รื้อฟื้นกษัตริย์ ชาตินิยม ความขัดแย้งทาง การเมือง คณะปฏิรูปการ ปกครองฯ (คปค.) ความสั่นคลอนของ สถาบันกษัตริย์ คณะรักษาความสงบ แห่งชาติ	สำนักงานราชบัณฑิตย สถาปปฏิบัติหน้าที่ตาม พ.ร.บ. ราชบัณฑิตยสถานมี อำนาจหน้าที่กำหนด นโยบาย		ฉบับ พ.ศ. 2554 การ รื้อฟื้นกษัตริย์ชาตินิยม คำเอยพระนาม กษัตริย์ คำศัพท์เกี่ยวกับ โครงการพระราชดำริ

ราชบัณฑิตยสถาน และราชบัณฑิตถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดภาษา
มาตรฐานเนื่องจากสถาปนาขึ้นจากอำนาจของรัฐธรรมนูญอันถือเป็นจิตวิญญาณของประเทศไทย
สมัยใหม่หลังเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. 2475 การดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถานจึงได้รับการ
รับรองอำนาจอันชอบธรรมตามกฎหมายตามพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานนับแต่ก่อตั้ง
หน่วยงาน แม้ประวัติของหน่วยงานจะแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงสถานะหลายครั้ง การ
เปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงาน อย่างไรก็ตามอุดมการณ์ของ
ราชบัณฑิตยสถานในการกำหนดภาษามาตรฐานเพื่อสะท้อนเอกลักษณ์ของชาติอันเป็นสิ่งสำหรับ
ถ่ายทอดอุดมการณ์นั้นยังคงดำเนินไปโดยแทบจะปราศจากการทำทลาย กระนั้นก็ตาม พจนานุกรม

ฉบับราชบัณฑิตยสถานก็ปรับเปลี่ยนตนเองตามความเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมและการเมืองไทย ดังที่วิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็น

หากพิจารณาบริบทของราชบัณฑิตยสถานควบคู่กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองจะพบความเชื่อมโยงที่ช่วยให้เข้าใจลักษณะเฉพาะและการดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถานได้เป็นอย่างดี ราชบัณฑิตยสถานในยุคชาตินิยม-รัฐนิยมเกิดขึ้นหลังจากที่ผ่านการสถาปนาอย่างเป็นทางการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ราชบัณฑิตยสถานมีฐานะเป็นนิติบุคคลและภายใต้การกำกับของนายกรัฐมนตรีโดยตรง ราชบัณฑิตที่ทำหน้าที่ชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นกลุ่มคนที่มีความใกล้ชิดกับคณะราษฎรโดยตรง และความคิดเรื่องชาติก็สอดคล้องกับนโยบายชาตินิยมของผู้นำประเทศ

ราชบัณฑิตยสถานในยุคการเปลี่ยนแปลงครอบคลุมเวลาของการเผยแพร่พจนานุกรม 3 ฉบับ คือ ฉบับ พ.ศ. 2525 ฉบับ พ.ศ. 2547 และ ฉบับ พ.ศ. 2554 การเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้เกิดทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก เช่น การปะทะอุดมการณ์ระหว่างผู้นำประเทศและกลุ่มมวลชนคนชั้นกลางภายในประเทศ ภาวะคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เผยแพร่มาจากประเทศรอบข้าง และเกิดการพัฒนาประเทศสู่อุตสาหกรรมใหม่ที่ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและวิกฤตเศรษฐกิจในที่สุด ราชบัณฑิตยสถานได้พัฒนาสถานะของตนเองให้มีความอิสระมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2544 ในยุครัฐบาล ดร.ทักษิณ ชินวัตร ราชบัณฑิตยสถานได้ทำหน้าที่ในการนำเสนออุดมการณ์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ผ่านคำศัพท์และคำนิยามในพจนานุกรม โดยได้ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม โดยมีการเน้นย้ำองค์ประกอบที่แตกต่างกันตามช่วงสมัย กล่าวคือ ยุคพัฒนา-สร้างชาติจำเป็นต้องกำหนดกรอบวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภาษาเพื่อช่วยในการ “จินตกรรมชาติ” (Anderson, 1991) ขณะที่ยุคอุตสาหกรรมใหม่ที่เปิดโอกาสให้มีการเลื่อนชนชั้นผ่านการศึกษาก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ (อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุกติ มุกดาวิจิตร, นิติ ภาวครพันธุ์, 2556) ที่ก้าวเข้ามามีบทบาททั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองมากขึ้น การกำหนดอุดมการณ์ภาษามาตรฐานสะท้อนให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับชนชั้นและการกำหนดให้ภาษาเป็นภาพสะท้อนของสังคมและชาติ (Woodlard, 1998; Irvine and Gal, 2000) ขณะที่พจนานุกรมฉบับล่าสุด พ.ศ. 2554 เน้นย้ำองค์ประกอบของพระมหากษัตริย์เพื่อต่อยอดแก่นแท้ศรัทธาความเป็นชาติ ด้วยการรื้อฟื้นพระราชอำนาจนำ (ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, 2547) และกษัตริย์นิยม (ธงชัย วินิจจะกุล, 2544) ในยุคที่พระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์อยู่ในภาวะคลอนแคลน (decline of royal hegemony) (Kasian Tejapira, 2016) ดังเห็นได้จากการบังคับใช้กฎหมายอาญามาตรา 112 อย่างเคร่งครัด

ราชบัณฑิตยสถานนับแต่การก่อตั้งอย่างเป็นทางการแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการกำหนดภาษามาตรฐานเพื่อสถาปนาภาษาประจำชาติผ่านกระบวนการทำงานในการจัดทำพจนานุกรมที่มีลักษณะที่แตกต่างพจนานุกรมฉบับอื่นๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ นอกจากนี้แล้วยังมีผลบังคับใช้ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ภาษาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงเป็นภาษาแห่งอำนาจที่แฝงด้วยอุดมการณ์ความเป็นชาติ เนื่องจากจุดมุ่งหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานต้องการกำหนดมาตรฐานภาษาไทยเพื่อ “ให้เกิดเอกภาพในด้านภาษาอันเป็นวัฒนธรรมและลักษณะของชาติส่วนหนึ่ง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1) ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีหลักเกณฑ์การดำเนินงานชำระพจนานุกรมที่เคร่งครัดเป็นแบบแผน แต่ไม่ได้คำนึงถึงภาษาที่ใช้จริงในสังคม ด้วยเหตุนี้จึงได้รับการท้าทายจากพจนานุกรมฉบับอื่นๆ เช่น พจนานุกรมฉบับศีกฤทธิ์ ปทานุกรมของสอ เสถบุตร และพจนานุกรมฉบับมติชนที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอคำศัพท์และการกำหนดนิยามตามที่ใช้จริงในสังคมและคำศัพท์อื่นๆ ที่ไม่ได้รับการคัดเลือกให้นำเสนอในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พจนานุกรมฉบับมติชน, 2547, น. 9-10)

ระหว่างการอ่านพจนานุกรมและแนวคิดของราชบัณฑิต ภาพความคิดที่มองว่าภาษาเป็นภาพสะท้อนของชาติ (indexical) การใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสถาปนาความรู้และรักษาอำนาจในการกำหนด ควบคุม และครอบงำความคิดของคนในสังคมก็เริ่มชัดเจนมากยิ่งขึ้น กระบวนการนิยามความหมาย การเขียนตัวสะกด การออกเสียง ศัพท์บัญญัติ การจัดหมวดหมู่คำศัพท์ หรือเรียกโดยรวมว่ากระบวนการสร้างภาษามาตรฐาน การปะทะกันระหว่างความคิดของราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิต และบุคคลภายนอกเช่นมติชน และกลุ่ม “สก็อย” ช่วยกระตุ้นให้กลับมาพิจารณาว่าภาษามาตรฐานนั้นแท้จริงแล้วเป็นข้อเท็จจริงหรืออุดมการณ์ที่สร้างขึ้นอย่างมีวัตถุประสงค์ พจนานุกรมเผยแพร่ภาษาและอุดมการณ์ภาษาที่สร้างพรมแดนทางภาษาแบบใหม่ในโลกยุคไร้พรมแดน การแยกภาษาออกจากบริบททางสังคมทำให้ภาษาในพจนานุกรมมีความเป็นอุดมคติ ภาษาในพจนานุกรมจึงเปรียบเหมือนไวยากรณ์ และกฎเกณฑ์ทางภาษา อันที่จริงแล้วการจะทำความเข้าใจภาษาจำเป็นต้องทำความเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมและสังคมที่แวดล้อมภาษา เช่นเดียวกัน การทำความเข้าใจถ้อยคำที่เรียงรายในหนังสือต้องใช้ความเข้าใจในระดับที่ลึกซึ้งกว่าความหมายที่ปรากฏในพจนานุกรม ศัพท์แต่ละคำมีความหมายเกี่ยวข้องกับคำที่อยู่ก่อนหน้าและถัดไป อีกทั้งยังต้องมีความรู้ในเรื่องวัฒนธรรม สังคม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง และยังต้องพิจารณาถึงบริบทแวดล้อมจึงสามารถทำความเข้าใจถ้อยคำที่แถลงในหนังสือได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงถือเป็นบันทึกทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในแง่ของวิธีคิดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับบริบทและเหตุการณ์ในสังคมไทย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแสดงให้เห็นถึงพลวัตความหมายของชาติ โดยสามารถทำความเข้าใจผ่านนิยาม “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน การศึกษาความเป็น “ไทย” กับความเป็นอื่น และชุดคำศัพท์เกี่ยวกับวัฒนธรรม ภาษา และศาสนาที่ประกอบสร้างขึ้นมา จากบริบททางสังคมเพื่อรองรับอุดมการณ์ “ชาติ-ศาสนา-กษัตริย์” ในพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ความหมายของ “ชาติ” เน้นความสำคัญที่เชื้อชาติที่นำไปสู่อุดมการณ์ ชาตินิยมในสมัยจอมพล แปลก พิบูลสงคราม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 นำเสนอความหมายของ “ชาติ” ที่มีพื้นฐานจากการสร้างสำนึกความเป็นชาติผ่านภาษา วัฒนธรรม ศาสนา และประเพณีเพื่อการ “จินตกรรม” ความเป็นชาติ อันนำมาสู่การสร้างมาตรฐานโดยเฉพาะ อย่างยิ่งมาตรฐานทางภาษาเพื่อตอบสนองนโยบายการกำหนดภาษาไทยเป็นวัฒนธรรมของชาติใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 และท้ายที่สุด ในยุคที่ประเทศไทยเผชิญวิกฤตไม่ว่าจะ เป็นปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การนำสถาบันกษัตริย์มาใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมใน ความขัดแย้งทางการเมืองส่งผลให้เกิดความคลอนแคลนต่อพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ (Kasian Tejapira, 2016) การนำเสนอคำศัพท์เกี่ยวกับโครงการพระราชดำริของรัชกาลที่ 9 จึงจำเป็น ต่อการรื้อฟื้นและสถาปนาอำนาจนำของกษัตริย์ (ชนิดา ชิตบัณฑิตย์, 2547) เพื่อยึดโยงชาติและคนใน ชาติไว้ด้วยกัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ทำหน้าที่เป็นภาพสะท้อนของ ประวัติศาสตร์ เรื่องราว และสำนึกความเป็นชาติ ให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านคำศัพท์และตัวอย่างเพื่อเน้น ย้ำโน้มน้า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ที่รัฐต้องการนำเสนอ

นอกเหนือไปจากนิยาม “ชาติ” การนำเสนอคำศัพท์เกี่ยวกับชนชาติอื่นใน พจนานุกรมยังดำเนินไปเพื่อเน้นย้ำภาพความเป็นไทยให้เด่นชัดด้วยการให้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ความ แตกต่างของพื้นที่และบริบทที่แวดล้อม หรือแม้แต่ภาษาพูดและภาษาเขียนซึ่งเป็นข้อมูลที่แตกต่างไป ในแต่ละฉบับเป็นเพียงแค่การนำเสนอข้อมูลให้เห็นความแตกต่างเพื่อให้เห็นว่าอะไรบ้างที่ไม่ใช่ “ไทย” ไม่ได้มุ่งหมายที่จะอธิบายลักษณะเฉพาะของชนชาติเหล่านั้นอย่างจริงจัง ขณะที่คำศัพท์ชุด “ประดิษฐกรรมความเป็นชาติ” ก็มีการปรับเปลี่ยนจุดเน้นย้ำทางนิยามและจำนวนคำศัพท์เพื่อรองรับ กับความหมายของ “ชาติ” ในพจนานุกรมแต่ละฉบับ เช่น วาทกรรม “พลเมือง/ราษฎร/ประชาชน” ในฉบับ พ.ศ. 2493 นิยาม “วัฒนธรรม” ในฉบับ พ.ศ. 2525 พลวัตความหมาย “ธงชาติ” ในฉบับ พ.ศ. 2493 และ พ.ศ. 2525 และอุดมการณ์ภาษามาตรฐานในฉบับ พ.ศ. 2542 องค์ประกอบทั้งหมด นี้แสดงให้เห็นถึงบริบทของสังคมที่ต้องการสร้างความเข้าใจในการรับรู้เกี่ยวกับประดิษฐกรรมต่างๆ ที่ เอื้อต่อการช่วยให้คนในสังคมร่วมกัน “จินตกรรมชาติ” (Anderson, 1991)

ภายใต้อุดมการณ์ “ชาติ-ศาสนา-กษัตริย์” ศาสนามีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอม และเชื่อมโยงโลกทัศน์กับแบบแผนการปฏิบัติตนของคนไทยอันช่วยในการเสริมสร้างมโนทัศน์ความ

เป็นชาติ ขณะเดียวกันก็ช่วยในการสถาปนาความชอบธรรมสถานะของกษัตริย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม กล่าวคือ จากภาพของ “กษัตริย์” “เจ้าชีวิต” “พระเจ้าแผ่นดิน” ที่สื่อนัยถึงสถานะสูงส่งและเป็นเจ้าชีวิตเหนือราษฎรที่ตรงกับแนวคิด “เทวราชา” มาสู่ภาพของกษัตริย์ในสถานะที่ใกล้ชิดกับประชาชนที่ทรงเป็นทั้ง “เทวราชา” ในฐานะที่ทรงเป็นที่พึ่งทางจิตใจและพระปรีชาสามารถในการคิดค้น ประดิษฐ์ และริเริ่มดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพความเป็นอยู่ของประชาชน และ “ธรรมราชา” ในฐานะที่ทรงทศพิธราชธรรมและพระราชกรณียกิจต่างๆ ในการนี้ศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทในการช่วยเสริมสร้างอำนาจและบารมีแก่พระมหากษัตริย์ผ่านคติเรื่อง “ราชธรรม” ดังเห็นได้จากชุดคำศัพท์เกี่ยวกับบทบาทของกษัตริย์และคำศัพท์เกี่ยวกับโครงการของรัชกาลที่ 9

เป็นที่น่าสนใจว่าสำนึกของความเป็นชาติเป็นสิ่งที่ต้องสอนหรือกำหนดให้ประชาชนปฏิบัติตาม หากใช่เป็นความคิด ความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาติ เช่นเดียวกับการเป็นประชาชนหรือพลเมือง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและประสบการณ์ทำให้บุคคลสามารถ “จินตกรรม” ได้ถึงความเป็นพลเมืองโลกได้ง่ายดายมากยิ่งขึ้นซึ่งสวนทางกับนโยบายของรัฐพยายามที่จะกำหนดและตีกรอบหน้าที่ของพลเมืองของชาติ ซึ่งการกำหนดความหมายอย่างเคร่งครัดตายตัวก็ยิ่งส่งผลให้เกิดความตึงเครียดในสังคม ด้วยเหตุนี้ ตลอดการทำงานพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานจึงมีการสร้างทางเลือกหรือถูกทำลายจากพจนานุกรม ฉบับสอ เสถบุตร พจนานุกรมฉบับศีกฤทธิ และพจนานุกรมฉบับมติชน

ด้วยเหตุนี้แล้ว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงต้องปรับความหมายของชาติตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบริบทของการเมือง ประวัติศาสตร์และสังคม ขณะที่หน่วยงานของรัฐก็มีการกำหนดค่านิยมให้สอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงาน ถึงที่สุดแล้ว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอาจมีอำนาจเพียงแค่เป็นแหล่งอ้างอิงทางภาษา ไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จที่สามารถบังคับความคิดของทุกฝ่ายให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน เนื่องจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาตลอดเวลา และผู้ใช้ภาษาก็ไม่ได้ยึดติดตามความหมายที่บัญญัติโดยราชบัณฑิตยสถานเท่านั้น

ภาษามีการเปลี่ยนแปลง พัฒนา และสูญหายได้ตลอดเวลาเช่นเดียวกับความคิดและพัฒนาการของสังคม การกำหนดกฎเกณฑ์และมาตรฐานทางภาษาให้มีความเป็นเอกภาพเปรียบตั้งการสร้างกำแพงทางภาษาที่กักขังความคิดของราชบัณฑิตยสถานให้ไม่สามารถหลุดพ้นจากพันธนาการทางภาษาและปิดกั้นไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาร่วมเป็นเจ้าของภาษาอย่างแท้จริง แม้จะตระหนักได้ถึงความหลากหลายของภาษาในสังคมแต่ด้วยความยึดมั่นในเกียรติประวัติศาสตร์ของราชบัณฑิตยสถานและอำนาจในการกำหนดลักษณะของภาษาไทยอย่างชอบธรรมตามกฎหมาย ผนวกกับการบัญญัติให้ “ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย” เป็นความจริงทางสังคมจึงส่งผลให้ราชบัณฑิตยสถานใน

ฐานะ “ร่างทรง” (mentality) ของราชการต้องสถาปนาภาษาไทยในแบบพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานขึ้นมา

โดยอุดมคติแล้ว ภาษามาตรฐานของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานต้องการที่จะกำหนดความรู้ของคนในแง่ของคำศัพท์ และคำนิยาม อีกทั้งยังทำหน้าที่กำกับลักษณะตัวอักษร การผสมคำ การสะกดที่ส่งผลต่อการเขียนและการอ่านออกเสียงที่เป็นแบบแผนเดียวกันโดยผ่านการสร้างจินตภาพของภาษาไทยที่เป็นภาพสะท้อนของวัฒนธรรมไทย (Irvine and Gal, 2000) ชาติในความหมายของราชบัณฑิตยสถานจึงไม่ได้หมายถึงพื้นที่ที่มีอาณาบริเวณที่ชัดเจน แต่เป็นความเป็นชาติที่พยายามเข้าไปแทรกอยู่ในสำนึก สร้างอาณาเขตทางความคิดอันส่งผลต่อพฤติกรรมและโลกทัศน์ของพลเมือง ราชบัณฑิตยสถานคงเปรียบดังสภาภาษาที่คอยปกครอง ควบคุม กำกับพลเมืองผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานหรือรัฐธรรมนูญภาษาเพื่อให้พลเมืองมีคุณลักษณะที่ดีตามมาตรฐานของชาติ การสื่อสารภาษามาตรฐานจะช่วยให้พลเมืองของชาติมีสิทธิ สามารถเข้าถึงทรัพยากร และได้รับสถานะที่เหนือกว่าประชากรที่สื่อสารภาษาในลักษณะอื่นๆ เพื่อช่วยดำรงรักษา “ชุมชนจินตกรรม” ให้คงอยู่ต่อไป (Anderson, 1991)

การพยายามสร้างและนำเสนอความหมายของ “ชาติ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงเป็นภาพของ “ชาติ” ที่ไม่แท้จริง หากแต่เป็น “ชาติ” ที่ซึ่งความหมายนั้นก่อรูปขึ้นจากประวัติศาสตร์ การเมืองและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย อาจแตกต่างกันไปจากความหมายของผู้อื่นเพราะแต่ละคนก็มีนิยามความหมายของ “ชาติ” ที่แตกต่างกันไป นอกจากการเป็นแหล่งอ้างอิงทางภาษา อีกหนึ่งบทบาทของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงเปรียบเสมือนหนังสือคำศัพท์ประเภทหนึ่ง (genre) ที่สามารถสะท้อนอุดมการณ์ภาษาและสภาพสังคมให้ปรากฏในคำศัพท์ คำนิยาม และตัวอย่างที่นำเสนอในเล่ม หรือกล่าวได้ว่าผู้อ่านสามารถอ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในฐานะบันทึกทางสังคมที่แสดงให้เห็นความเป็นพลวัตทั้งในแง่ของเนื้อหาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและบริบททางสังคม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานตามความหมายของการศึกษาครั้งนี้จึงเป็นเพียงกลไกที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ภาษาสำหรับใช้เป็นกรอบอ้างอิงทางภาษา แต่การสร้างความหมายของภาษานั้นถูกเติมเต็มด้วยปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ไม่ว่าจะเป็นคู่สนทนา สถานการณ์ซึ่งมีบทบาทในการสร้างนิยามความหมายได้มากกว่าการกำหนดหลักการและกฎเกณฑ์ทางภาษา

ท้ายสุดแล้ว คุชกูนิพนธ์เล่มนี้ไม่ได้มีความมุ่งหมายที่จะอธิบายกฎเกณฑ์ทางภาษาที่นำเสนอผ่านพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ไม่ได้พยายามที่จะจำแนกประเภทของภาษาหรือระบุภาษาไทยที่ดี ไม่ดี หากแต่ต้องการที่จะศึกษาที่มาของความคิดทางภาษาอันก่อให้เกิดภาษาไทยในแบบราชบัณฑิตยสถานอันก่อให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของภาษาที่ส่งผลต่อการสื่อสาร

ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดการยอมรับและเคารพความหลากหลายของภาษาที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย โดยมีพื้นฐานมาจากความเข้าใจ การศึกษาพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานถือเป็นเพียงแค่สนามหนึ่งในโลกของภาษา ยังมีสนามอื่นๆ ที่สามารถศึกษาอุดมการณ์ภาษาที่ส่งผลต่อการใช้ภาษาในสังคม เช่น การเรียนการสอนภาษาในห้องเรียน การสื่อสารภาษาในท้องถิ่น ภาษาเฉพาะกลุ่ม วรรณกรรม และแบบเรียนต่างๆ ที่น่าสนใจและควรทำการศึกษาต่อไปในภายภาคหน้า

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

กระทรวงศึกษาธิการ. (2558). *หลักภาษาและการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ สกสศ. ลาดพร้าว.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2541). *พจนานุกรม (ร.ศ.120)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กระลำภักษ์ แพรกทอง. (2547). *วิวัฒนาการของพจนานุกรมไทย เอกสารประกอบนิทรรศการเรื่อง “วิวัฒนาการของพจนานุกรมไทย” เนื่องในโอกาสฉลองวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ 70 ปี*. ม.ป.ท.

เกษม วัฒนชัย. (2557). *โรงเรียนคุณธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 8 มกราคม 2559).

กรุงเทพฯ: ธนัชการพิมพ์.

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2545). *ภูมิรัฐศาสตร์*. นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมกำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน.

ศีกฤทธิ ปราโมช. (2539). *พจนานุกรมฉบับศีกฤทธิ*. กรุงเทพฯ: สยามรัฐ

จิตร ภูมิศักดิ์. (2519). *ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย ลาว และ ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ดวงกลม จำกัด.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2537). *60 ปีราชบัณฑิตยสถาน 31 มีนาคม 2537*. กรุงเทพฯ: บริษัทเพื่อนพิมพ์ จำกัด.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2538). *ตรรกศาสตร์ ศิลปะแห่งการนิยามความหมายและการให้เหตุผล*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2547). *วัฒนธรรมไทย - ภาษาไทย*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เจริญ อินทรเกษตร. (2527). *50 ปีราชบัณฑิตยสถาน 31 มีนาคม 2527*.

กรุงเทพฯ: บริษัท เพื่อนพิมพ์ จำกัด.

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2547). *ทบทวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ข้ามยุคสมัยกับการศึกษาในสังคมไทย*. ใน ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (บรรณาธิการ), *ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์*: (น. 1-126). กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์.

- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2556). *การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ : ปัญหาและข้อเสนอแนะ*. เชียงใหม่: สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 10 (สสว.10).
- ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม. (2546). *การเมืองในประวัติศาสตร์ประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชูลีพร บุตรโคต. (4 ตุลาคม พ.ศ. 2547). รายงาน “รบ 7 ปี-พิชิต 4 หมื่นคำ พจนานุกรมฉบับมติชน ภาษาไทย “ตัวเป็นๆ”. *มติชน*.
- ณัฐพล ใจจริง. (2556). *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- ธงชัย วินิจจะกูล. (พฤศจิกายน 2544). จากยุคอาณานิคมพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรรมพีไทยในปัจจุบัน. *ศิลปวัฒนธรรม*, 23(1), 56-65.
- ธงทอง จันทรางศุ. (2554). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ใน *มุลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย* (น.215-219). กรุงเทพฯ: มุลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- ธีระพันธ์ ล. ทองคำ (2534). *การทำพจนานุกรมไทย-ไทย: อดีต-ปัจจุบัน* (พ.ศ. 2389-2533). กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2548). *ภาษากฎหมายไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตรีธรรสาร.
- ธงชัย วินิจจะกูล. (2544). *โฉมหน้าราชาชาตินิยม*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน
- นววรรณ พันธุมธธา. (2559). *คลังคำ* (พิมพ์ครั้งที่ 7 ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พัฒนา กิติอาษา. (2546). *ท้องถิ่นนิยม (Localism)*. กรุงเทพฯ: กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา.
- มติชน. (2547). *พจนานุกรมฉบับมติชน*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2554). คำอธิบายรายวิชา ใน *รายละเอียดของรายวิชาทฤษฎีและวิธีวิทยาศึกษาภาษากับวัฒนธรรม* (ม.821) (น. 1). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2548). อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน”: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ฟ้าเดียวกัน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2503). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2538). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2527). *50 ปี ราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2535). *รายงานประจำปี 2535 ราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542* (พิมพ์ครั้งที่ 1).
กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2553). *รายงานประจำปี 2553 ราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: พนาเพรส.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2557). การใช้และการตีความกฎหมาย : พิเคราะห์ในทางกฎหมายมหาชน. ใน
เอกสารประกอบการบรรยาย *คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน* (พิมพ์ครั้งที่ 2) (น.
1-33). กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เมือง-เบอนันต์ นาโต. (2552). *ฝรั่งเศส ฝรั่งเศส* (กิตติยา สุขประสพ และอาจินต์ อนุรักษ์พงศธร,
ผู้แปล). กรุงเทพฯ: พรีเมียม.
- เมือง-เบอนันต์ นาโต. (2554). *ฝรั่งเศสที่สุดในโลก* (มณฑิชา ปิยะสกุลชัย และสุรัตน์ ปัญญาวรญาณ,
ผู้แปล). กรุงเทพฯ: พรีเมียม.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2548). *การเมืองและการสร้างความเป็นไทยโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ปราโมช*.
กรุงเทพฯ: มติชน
- สุนทร ชูตินธรานนท์. (2557). สถานะองค์ความรู้ด้านอุษาคเนย์ในสังคมไทย. ใน *สุนทร
ชูตินธรานนท์ และคณะ (บรรณาธิการ). ชานินิยมในแบบเรียนไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (2559). *พุทธศาสนาในอาเซียน : Paradox ภายในรัฐกับศาสนจักรไทย*.
ใน *มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย,
การสัมมนาวิชาการประจำปี 2559/2016 ASEAN: Siam-Thailand + Japan + China
and + India* (น.1-28). พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2499). *ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112*.
- สรกมล อุดุลยานนท์. (4 ตุลาคม 2547). 7 ปี 10 ล้านบาท กว่าจะเป็น “พจนานุกรมฉบับมติชน”.
ข่าวสด
- สอ เสถบุตร. (2552). *New Model Thai-English Dictionary* (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: พรีเมียม พับลิชชิง.
- ศาลรัฐธรรมนูญ. (2551). *คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12-13/2551*.

ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์. (2554). สถาบันพระมหากษัตริย์กับประเทศไทย. ใน มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. *นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย* (น. 6-10).

กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.

อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2527). *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุกติ มุกดาวิจิตร, นิติ ภาวครพันธ์. (2556). *รายงานการวิจัยในชุดโครงการ ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), แผนงานสร้างเสริมการเรียนรู้กับสถาบันอุดมศึกษาไทยเพื่อการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (PPSI).

บทความวารสาร

ชวิตรา ตันติมาลา. (2556). “ภัสส์ก้อยป์” (ภาษาสก้อย) : วัฒนธรรมอุบัติการณ์. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 14(2), 122-131.

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. (2554). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 12(2), 5-9.

นิตยา กาญจนวรรณ. (2551). อักษรธานศรีรับของหมอบรัดเลย์. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 2551.

ณรงค์ภรณ์ รอดทรัพย์ ภูศิษฐ์ แสงวงกิจ และ นิพัทธ์พงศ์ พุมมา. (2557). คติไตรภูมิกับการสร้างพระเมรุและพระเมรุมาศ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 6(2), 33-46.

พรเพ็ญ อ้นตระกูล. (2546). พัฒนาการของลัทธิชาตินิยม. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 26(1), 11-57.

พัฒนา กิติอาษา. (2550). ความเป็นอนิจจังของพุทธไทย: จากสิ่งตกทอดผูกพันจากอดีต ถึงความทันสมัย และการแตกตัวออกเป็นเศษเสี้ยว. *วารสารสังคมศาสตร์*, 19 (1), 132-180.

พูนผล โควิบูลย์ชัย. (2556). การต่อรองเชิงอำนาจและการเปลี่ยนแปลงความหมายของผัดไทย: จากเมนูชาตินิยมสู่อาหารไทยยอดนิยม. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 32 (2), 75-94.

ราชบัณฑิตยสถาน. (มิถุนายน 2525). รายงานการประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ครั้งที่ 6/2525.

ใน ราชบัณฑิตยสถาน *การประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ครั้งที่ 6/2525.*

ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (กันยายน 2542). รายงานการประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ครั้งที่

16/2542. ใน ราชบัณฑิตยสถาน *การประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ครั้งที่ 16/2542.*

ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2533). เรื่องของพจนานุกรม สารานุกรม อักษรานุกรม และ อนุกรมวิธาน.

จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน, 2.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2553). ปลาวาฬ. บทวิทยุรายการ รู้ รัก ภาษาไทย, ออกอากาศทางสถานี

วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2553 เวลา 7.00-7.30 น.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2535). หลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน

ภาษาอิตาลี ภาษาสเปน ภาษารัสเซีย ภาษาญี่ปุ่น ภาษาอาหรับ ภาษามลายู

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. *จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน.*

ราชบัณฑิตยสถาน. (2555). ราชบัณฑิตยสถานยืนยัน ไม่แก้คำยืมจากภาษาอังกฤษในพจนานุกรม

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. *ข่าวประชาสัมพันธ์.*

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). หลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียง. *ประกาศ*

ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2559). การอ่านพระนามตามพระสุพรรณบัฏของพระบาทสมเด็จพระปรมินทร

มหาภูมิพลอดุลยเดช. *ประกาศราชบัณฑิตยสถาน 26 ตุลาคม 2559.*

ราชบัณฑิตยสถาน. (2560). คำเกี่ยวกับ “เพศ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.

ข่าวประชาสัมพันธ์.

วรรณไวทยากร, ม.จ. (2475). ปาฐกถาพิเศษเรื่องสยามวิพากย์. *วิทยากรย, 33(1), 67.*

วิทยานิพนธ์

ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. (2547). *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ.*

(วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

- บุญธรรม กรานทอง. (2547). *การวิเคราะห์ลักษณะศัพท์บัญญัติจากภาษาอังกฤษของราชบัณฑิตยสถานและลักษณะรูปแบบที่ปรากฏในกลุ่มผู้ใช้ตามแนวรัทวิทยา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์.
- บุญเรือน จันทร์ชูผล. (2528). *วิเคราะห์พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, คณะศึกษาศาสตร์.
- ประสิทธิ์ กาย์กลอน. (2526). *รายงานการวิจัยเรื่องวิเคราะห์การจัดความหมายประจำคำ (lexical meaning) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะมนุษยศาสตร์.
- พิมพ์ภรณ์ บุญประเสริฐ. (2555). *วาทกรรมชาตินิยมของรัฐบาลไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2550*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย.
- ศิริมิตร ประพันธ์ธัญ. (2551). *ความสัมพันธ์ไทย-ลาวในสื่อบันเทิงไทย: ศึกษากรณีการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวจากภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง”* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์.
- อริยานุวัฒน์ สมารยกุล. (2550). *การเปลี่ยนแปลงจำนวนในพจนานุกรมไทย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, คณะศึกษาศาสตร์.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). ภาษาไทยยุคจอมพลป.พิบูลสงคราม. สืบค้นจาก http://www.m-culture.go.th/young/ewt_news.php?nid=261&filename=index
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2560). ประวัติกระทรวงวัฒนธรรม. สืบค้นจาก http://www.m-culture.go.th/th/ewt_news.php?nid=3092
- บีบีซีไทย. (2559). ใครคือ Ang moh: พจนานุกรมออกซ์ฟอร์ดบัญญัติศัพท์อังกฤษแบบสิงคโปร์และฮ่องกง. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2559, จาก <https://www.facebook.com/BBCThai/posts/1773371179550581:0>
- เบญจมาศ แพทอง. (ม.ป.ป.). การยกย่องวรรณคดีไทย: วรรณคดีสโมสร. สืบค้นจาก <http://readgur.com/doc/2076799/การยกย่องวรรณคดีไทย---วรรณคดี>

- ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน. (2533). บทบาทของพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ในการให้ความชอบธรรมทางการเมือง: ศึกษากรณีพุทธศาสนาของชนชั้นกลางไทยในเมือง. สืบค้นจาก http://www.library.polsci.chula.ac.th/dl/fd93a653ae37dd2cb7e117_bcf9b3378c
- พล อิฏฐารมณ. (2559). จาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” แล้วทำไม “ไทย” จึงต้องมี “ย.” สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/club/art-and-culture/article_2224
- มติชน. (2555). ครูลิลลี่ค้ำราชบัณฑิตแก้วิธีเขียน 176 คำศัพท์ลูกครึ่งอังกฤษห้วงโกลาหลสร้า ความสับสน. สืบค้นจาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1349058056&grpid=00&catid=00
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2555). สนทนากับราชบัณฑิต (อย่างยำเกรงเบาๆ). [Web blog message]. Retrieved from <http://blogazine.in.th/blogs/yukti-mukdawijitra/post/3640>
- ราชกิจจานุเบกษา. (2488). พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่อง ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐบุรุษอาวุโส สืบค้นจาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2488/A/070/699.PDF>
- วารุณี โอสการมย์. (2556). ผู้ประศาสน์การและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2477-2556) : ประวัติ ชีวิต ความคิด และการทำงาน. สืบค้นจาก http://cwweb2.tu.ac.th/emc/shelftu/@tubookshelf3/pdf/5_wanwitayakorn.pdf
- สมาคมฝรั่งเศส. (2560). ทำไมต้องเรียนภาษาฝรั่งเศส. สืบค้นจาก <http://afthailande.org/th/pourquoi-apprendre-le-francais-2/>
- สายชล สัตยานุรักษ์. (ม.ป.ป.). การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลัก และ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง. สืบค้นจาก <http://www.fringer.org/wp-content/writings/thainess.pdf>
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2551). การสร้าง “วิถีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย” รัชกาลที่ 6: ปัญหาใหญ่ในการนิยามชาติไทยและความเป็นไทย. สืบค้นจาก <http://v1.midnightuniv.org/midnight2544/0009999441.html>
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2560). สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. สืบค้นจาก http://moc.ocsc.go.th/moc/sites/default/files/06_1_khmuulthawaip_23.pdf
- Divas Café. (2555). “ภาษาสก๊อย” ทำภาษาไทยวิบัติ หรือ พลวัตทางภาษา?. รายการ Divas Cafe สถานีโทรทัศน์ VOICE TV ออกอากาศวันที่ 19 กรกฎาคม 2555.

- ASTV ผู้จัดการรายวัน. (2555). เปิดใจราชบัณฑิตฯ “อยากเขียนแบบผิดๆ ก็เรื่องของพวกเขาคุณ.
สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9550000121006>
- ASTV ผู้จัดการออนไลน์. (2551). ประสพภาพโทรอัมพ์ถูกเลิกจ้าง บ.ร้องศาล ระบุใส่เสื้อ “ไม่ยี่นา”
ออก NBT ทำเสียชื่อ. สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9510000089860>
- ThaiPR.net. (2557). นานมีบุ๊คส์ชวนคนไทยรู้รักภาษาไทย มีพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
ติดบ้านไว้เป็นคู่มือ. สืบค้นจาก <http://www.ryt9.com/s/prg/1856063>

สัมภาษณ์

- กาญจนา นาคสกุล. ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ราชบัณฑิตยสถาน. (7 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.
จำนงค์ ทองประเสริฐ. ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ราชบัณฑิตยสถาน. (10 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.
จำนงค์ ทองประเสริฐ. ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ อาคารนานมีบุ๊คส์เฮ้าส์. (11 มีนาคม 2557). สัมภาษณ์.
นักวรรณศิลป์ระดับชำนาญการ. ราชบัณฑิตยสถาน. (22 พฤศจิกายน 2555). สัมภาษณ์.
นักวรรณศิลป์ระดับปฏิบัติการ. ราชบัณฑิตยสถาน. (22 พฤศจิกายน 2555). สัมภาษณ์.
อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทย. ราชบัณฑิตยสถาน. (15 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.

Books and Book Articles

- Althusser, L. (1970). Ideology and Ideological State Apparatuses. In Althusser, L. (Ed.),
Lenin and Philosophy and other Essays. (pp. 127-186). New York: Monthly
Review Press.
- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of
Nationalism* (2nd editions). London and New York: Verso.
- Austin, J.L. (1962). *How to Do Things with Words*. Cambridge: Oxford University Press.
- Bisewski, H. (2011). The OED and l'Academie Francaise: A contrastive analysis of
language politics in the United States and France. *Proceedings of the
National Conference on Undergraduate Research (NCUR)*. USA: University
of Texas at Austin.

- Blommaert, J. and Verschueren, J. (1998). The Role of Language in European Nationalist Ideologies. In Bambi, B. (Ed.), *Language Ideologies Practice and Theory*. (pp. 189-210). New York: Oxford University Press.
- Boas, F. (1911). *Introduction. Handbook of American Indian Languages. Bureau of American Ethnology, Bull. 40, part1*. Washington, DC.: Smithsonian Institution.
- Boas, F. (1964) [1911]. Linguistics and Ethnology. In Hymes, D. (Ed.), *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology*. (pp. 15-26), New York: Harper and Row.
- Bourdieu, P. (1997). *Outline of A Theory of Practice*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production*. US: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (1983). *Language and Symbolic Power*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology Of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood.
- Cohn, Bernard S. (1928). *Colonialism and Its Forms of Knowledge*. New Jersey: Princeton University Press.
- Diller, A. (1991). What Makes Central Thai a National Language?. In Reynolds C.J. (Ed.), *National Identity and Its Defenders Thailand, 1939-1989* (pp. 86-131). Thailand: Silkworm Books.
- Diller, A. (1985). High and low Thai: views from within. In Bradley D. (Ed.), *Papers in Southeast Asian Linguistics* (pp. 51-76). Pacific Linguistics, the Australian National University.
- Durkheim, E. (1915). *The Elementary Forms of the Religious Life: A Study in Religious Sociology*. New York: The Free Press.
- Errington, J. (1998). Indonesian('s) Development: On the State of a Language of State. In *Language Ideologies Practice and Theory*. (pp. 271-284). New York: Oxford University Press.

- Fabian, J. (1986). *Language and Colonial Power*. New York: Cambridge University Press.
- Geertz, C. (1966). "Religion as a Cultural System" In M. Banton (Ed.), *Anthropological Approaches to the Study of Religion* (pp. 16-23). London: Tavistock.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. New York: Cornell University Press.
- Gellner, E. (1964). *Thought and Change*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goebel, Z. (2010). *Language, Migration, and Identity: Neighborhood Talk in Indonesia*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Goody, J. (1968). *Literacy in Traditional Societies*. Great Britain: Cambridge University Press.
- Gunaratne, A. (2002). *Many Tongue, One People: The making of Tharu identity in Nepal*. Ithaca: Cornell University Press
- Hobsbawm, E.J. (1992). *Nations and nationalism since 1780* (2nd ed.). United Kingdom: University Press, Cambridge.
- Hymes, D. (1970). *Method and Theory in Linguistics*. The Hague: Mouton.
- Hymes, D. (1974). Ways of Speaking. In R. Bauman and J. Sherzer (Eds.), *Explorations in the Ethnography of Speaking* (pp. 433-451). Cambridge University Press.
- Irvine, J. (1998). Ideologies of Honorific Language. In *Language Ideologies Practice and Theory*. (pp. 51-67). New York: Oxford University Press.
- Irvine, J. & Gal, S. (2000). Language ideology and linguistic differentiation. In A. Duranti (Ed.), *Linguistic anthropology: A reader* (2nd ed.) (pp. 402-434). Oxford: Wiley-Blackwell (an imprint of John Wiley & Sons Ltd).
- Kulick, D. (1998). Anger, Gender, Language Shift, and the Politics of Revelation in a Papua New Guinean Village. In *Language Ideologies Practice and Theory*. (pp. 87-102). New York: Oxford University Press.
- Lippi-Green, R. (2004). Language ideology and language prejudice. In E. Finegan & J. R. Rickford (Eds.), *Language in the USA: Themes for the twenty-first century* (4th ed.) (pp. 289-304). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Mertz, E. (1998). Linguistic Ideology and Praxis in U.S. Law School Classrooms. In *Language Ideologies Practice and Theory* (pp. 149-162). New York: Oxford University Press.
- Mugglestone, L. (2011). *Dictionaries: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Nader, Laura. (1972). Up the Anthropologist: Perspectives Gained from Studying Up. In Hymes, D. (Ed.), *Reinventing Anthropology* (pp. 284-311). New York: Pantheon Books.
- Reynolds, Craig J. (1991). *National Identity and Its Defenders*. Thailand: Silkworm Books.
- Salomon, F. (2004). *The Cord Keepers*. London: Duke University Press.
- Sapir, E. (1939). *Language, an introduction to the study of speech*. New York: Harcourt, Brace
- Sapir, E. and Swadesh, M. (1964) [1946] American Indian Grammatical Categories. In Hymes, D. (Ed.), *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology* (pp. 101-111). New York: Harper and Row.
- Saussure, F. (1951). *Course in General Linguistics*. Charles B. and Albert S. in collaboration with Albert R. (Eds.) Wade B. (Trans.), New York: McGraw-Hill Book Company.
- Schieffelin, B., Woolard, K., and Kroskrity, P. (1998) *Language Ideologies: Practice and Theory*. New York: Oxford University Press.
- Scott, James C. (1998). The Directive for a Standard, Official Language. In *Seeing Like a State* (pp. 72-83). Yale University Press.
- Searle, John R. (1969). Speech Acts. In P. Cole and J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics*, vol.3 (pp. 59-82). New York: Academic Press.
- Searle, John R. (1995) [1969] Expression, Meaning and Speech Act. In *Speech Act: An Essay in the Philosophy of Language* (pp. 23-53). New York: Cambridge University Press.
- Vološinov, V.N. (1986) [1973, 1930 in Russian]. *Marxism and The Philosophy of Language*. In L. Matejka and I.R. Titunik (Trans.). New York: Seminar Press, INC.

- Weber, E. (1976). *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*. California: Stanford University Press.
- Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Williams, R. (1983). *Keywords*. New York: Oxford University Press.
- Woolard, K. (1998). Introduction: Language ideology as a field of inquiry. In B. B. Schieffelin, K.A. Woodlar, P. V. Kroskity (Eds.) *Language Ideology as a Field of Inquiry*. New York: Oxford University Press.

Journals

- Black, Steven P. (2013). Linguistic Anthropology in 2012: Language Matter(s). *American Anthropologist*. 115(2), 273-285.
- Kasian Tejapira. The Irony of Democratization and the Decline of Royal Hegemony in Thailand. *Southeast Asian Studies*. 5(2), 219-237.
- Searle, John R. (1976). The Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society*. 5(1), 1-23.
- Silverstein, M. (1979). Language structure and linguistic ideology. *The elements: A parasection on linguistic units and levels*. 193-247.
- Smith-Hefner, Nancy J. (2009). Language Shift, Gender, and Ideologies of Modernity in Central Java, Indonesia. *Journal of Linguistic Anthropology*. 19(1), 57-77.
- Woolard, K. & Schieffelin, B. (1994). Language ideology. *Annual Review of Anthropology*. 23, 55-82.
- Woolard, K. (1992). Language ideology: Issues and approaches. *Pragmatics*, 2(3), 235-249.

Theses

- Hakala, Walter Nils. (2010). *Diction and Dictionaries: Language, Literature, and Learning in Persianate South Asia*. (Doctoral dissertation). University of Pennsylvania.

- Thanapol Limapichart. (2008). *The Prescription of Good Books: The Formation of the Discourse and Cultural Authority of Literature in Modern Thailand (1860s – 1950s)*. (Doctoral dissertation). University of Wisconsin-Madison.
- Vitalich, Kristin Leigh. (2005). *Lexicographical Doxa: The Writing of Slavic Dictionaries in the Nineteenth Century*. (Doctoral dissertation). University of California.

Electronic Media

- Basso, Keith H. (2009, last updated 2009 Oct 28). Semantic Aspects of Linguistic Acculturation. Retrieved from <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1967.69.5.02a00030/pdf>
- Cambridge University Press. (2017). Cambridge Dictionary. Retrieved from <http://www.dictionary.cambridge.org>
- Hélène Carrère d'Encausse. (2011, last updated 2011 Nov 25). À quoi sert l'Académie française?. Retrieved from http://www.lepoint.fr/grands-entretiens/helene-carrere-d-encausse-a-quoi-sert-l-academie-francaise-25-11-2011-1400482_326.php
- Le Parisien. (2016, last updated 2016 May 12). Les youtubeurs et la twittosphère arrivent dans le dico. Retrieved from <http://www.leparisien.fr/societe/les-youtubeurs-et-la-twittosphere-arrivent-dans-le-dico-12-05-2016-5788229.php>
- NG, Patrick. (2011). Language Planning in Action: Singapore's Multilingual and Bilingual Policy. Retrieved from http://nirr.lib.niigata-u.ac.jp/bitstream/10623/37564/1/1-RJAPS30_Singapores.pdf
- Patel, Aakar. (2014, last updated 2014 August 31). What exactly is Hindu rashtra?. Retrieved from <http://tribune.com.pk/story/755851/what-exactly-is-hindu-rashtra/>
- Simpson, John. (2016, last updated 2016 Oct 24). Stop Stereotyping Lexicographers!. Retrieved from <http://lithub.com/stop-stereotyping-lexicographers>

Tambiah, Stanley Jeyaraja. (1990). Magic, Science, Religion, and the Scope of Rationality. Retrieved from https://assets.cambridge.org/9780521376310/excerpt/9780521376310_excerpt.pdf

World Economic Forum. (2016, last updated 2016 Dec 2). These are the most powerful languages in the world. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2016/12/these-are-the-most-powerful-languages-in-the-world>

The Guardian. (2012, last updated 2012 Nov 26). Former OED editor covertly deleted thousands of words, book claims. Retrieved from <http://www.guardian.co.uk/books/2012/nov/26/former-oed-editor-deleted-words>

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาวมานิตา ศรีสีตานนท์
วันเดือนปีเกิด	22 เมษายน 2526
วุฒิการศึกษา	ปีการศึกษา 2552: ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารงานวัฒนธรรม) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2547: อักษรศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยศิลปากร (เกียรตินิยมอันดับ 2)
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำสถาบันวิจัย พัฒนา และสาธิตการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ทุนการศึกษา	ปีการศึกษา 2558: ทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์ เพื่อนำไปสู่การตีพิมพ์เผยแพร่ ประจำปีการศึกษา 2558 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผลงานทางวิชาการ	มานิตา ศรีสีตานนท์. (2559). การศึกษาเปรียบเทียบอุดมการณ์ทางภาษาในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรมฉบับมติชน. ใน มหาวิทยาลัยบูรพา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, การประชุมวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 10 ประจำปี 2559 (น.139-157). ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
ประสบการณ์ทำงาน	2557 - ปัจจุบัน: อาจารย์ประจำสถาบันวิจัย พัฒนา และสาธิตการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ